

INSTYTUT EKONOMIKI ROLNICTWA
I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY

***Stan
polskiej gospodarki
żywnościowej
po przystąpieniu
do Unii Europejskiej***

nr 109

Warszawa 2008

Raport 5

EKONOMICZNE I SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA
ROZWOJU POLSKIEJ GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PO WSTĄPIENIU POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ

**Stan
polskiej gospodarki
żywnościowej
po przystąpieniu
do Unii Europejskiej
Raport 5**

INSTYTUT EKONOMIKI ROLNICTWA
I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY

***Stan
polskiej gospodarki
żywnościowej
po przystąpieniu
do Unii Europejskiej
Raport 5***

*Praca zbiorowa pod redakcją
prof. dr. hab. Romana Urbana*

*Autorzy:
dr Piotr Chechelski
mgr Jadwiga Drożdż
prof. dr hab. Włodzimierz Dzun
mgr Lucyna Mieszkowska
dr inż. Ewa Rosiak
mgr Anna Staszczak
prof. dr hab. Roman Urban
prof. dr hab. Aldon Zalewski
mgr Danuta Zawadzka
mgr inż. Maria Zdzieborska*

*Konsultacja:
prof. dr hab. Wojciech Józwiak
prof. dr hab. Jan Małkowski*

EKONOMICZNE I SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA
ROZWOJU POLSKIEJ GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PO WSTĄPIENIU POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ

Warszawa 2008

Pracę zrealizowano w ramach tematu

Polski sektor żywnościowy w pierwszych latach członkostwa

w zadaniu *Ocena stanu polskiej gospodarki żywnościowej po wejściu Polski do UE*

Celem pracy jest ocena stanu polskiej gospodarki żywnościowej w czwartym i piątym roku po wejściu do Unii Europejskiej, a szczególnie wpływu tego zdarzenia na popyt na produkty rolnictwa i przemysłu spożywczego, ceny rolne i ceny żywności, produkcję rolnictwa i przemysłu spożywczego, przemiany strukturalne przemysłu spożywczego oraz na sytuację ekonomiczną obu sektorów.

Opracowanie komputerowe

Anna Staszczak

Korekta

Joanna Gozdera

Redakcja techniczna

Leszek Ślipski

Projekt okładki

AKME Projekty Sp. z o.o.

ISBN 978-83-60798-78-2

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej

– Państwowy Instytut Badawczy

00-950 Warszawa, ul. Świętokrzyska 20, skr. poczt. nr 984

tel.: (0-22) 50 54 444

faks: (0 22) 50 54 636

e-mail: dw@ierigz.waw.pl

<http://www.ierigz.waw.pl>

Spis treści

Wstęp	7
<i>(prof. dr hab. Roman Urban)</i>	
1. Makroekonomiczne i rynkowe uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej	9
1.1. Stan makroekonomicznego otoczenia rolnictwa i producentów żywności	9
<i>(prof. dr hab. Roman Urban)</i>	
1.2. Tendencje rozwojowe cen na rynku rolnym.....	15
<i>(prof. dr hab. Roman Urban)</i>	
1.3. Ceny środków produkcji dla rolnictwa.....	18
<i>(prof. dr hab. Aldon Zalewski, mgr Lucyna Mieszkowska)</i>	
1.4. Ceny produktów rolnictwa	25
<i>(prof. dr hab. Roman Urban)</i>	
1.5. Detaliczne ceny żywności i napojów.....	31
<i>(mgr Lucyna Mieszkowska)</i>	
1.6. Rozwój cen producenta żywności (przetwórcy) na tle cen skupu i detalicznych cen żywności	38
<i>(prof. dr hab. Roman Urban)</i>	
1.7. Wsparcie finansowe rolnictwa, wsi i przemysłu spożywczego.....	46
<i>(prof. dr hab. Roman Urban)</i>	
2. Popyt na żywność i produkty rolno-spożywcze	49
2.1. Krajowy popyt na żywność	49
<i>(dr inż. Ewa Rosiak)</i>	
2.2. Sprzedaż detaliczna i dostawy rynkowe żywności, napojów i wyrobów tytoniowych....	58
<i>(mgr Anna Staszczak)</i>	
2.3. Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi	59
<i>(prof. dr hab. Roman Urban)</i>	
3. Rozwój produkcji i przemiany strukturalne w rolnictwie i przemyśle spożywczym.....	70
3.1. Wyniki produkcyjne rolnictwa	70
<i>(prof. dr hab. Roman Urban)</i>	
3.1.1. Globalna, końcowa i towarowa produkcja rolnictwa.....	70
3.1.2. Produkcja głównych płodów rolnych.....	73
3.1.3. Produkcja zwierzęca.....	80
3.2. Wyniki produkcyjne przemysłu spożywczego	85
<i>(mgr Jadwiga Drożdż)</i>	

3.3. Przemiany strukturalne przemysłu spożywczego.....	92
<i>(mgr Jadwiga Drożdż, prof. dr hab. Roman Urban)</i>	
3.3.1. Inwestycje.....	92
3.3.2. Struktury podmiotowe przemysłu spożywczego.....	96
3.4. Procesy globalizacji na polskim rynku żywnościowym po integracji z Unią Europejską	99
<i>(dr Piotr Chechelski)</i>	
3.4.1. Uwarunkowania i rozwój procesów globalizacji	99
3.4.2. Udział korporacji transnarodowych w produkcji przemysłu spożywczego w Polsce.....	101
3.4.3. Inwestycje firm globalnych w przemyśle spożywczym.....	103
3.4.4. Handel zagraniczny żywnością a procesy globalizacji	107
3.4.5. Procesy globalizacji w otoczeniu przemysłu spożywczego.....	109
3.4.6. Konkluzje	111
4. Wyniki i sytuacja ekonomiczno-finansowa rolnictwa i przemysłu spożywczego.....	113
4.1. Przychody rolnictwa ze sprzedaży głównych produktów rolnictwa	113
<i>(mgr Danuta Zawadzka)</i>	
4.1.1. Ocena ogólna.....	113
4.1.2. Przychody ze sprzedaży podstawowych produktów roślinnych	117
4.1.3. Przychody ze sprzedaży podstawowych produktów zwierzęcych.....	120
4.1.4. Źródła przychodów rolnictwa	122
4.2. Zaopatrzenie rolnictwa w środki produkcji	124
<i>(prof. dr hab. Roman Urban, prof. dr hab. Aldon Zalewski)</i>	
4.3. Sytuacja ekonomiczno-finansowa produkcyjnych przedsiębiorstw rolnych	128
<i>(prof. dr hab. Włodzimierz Dzun)</i>	
4.3.1. Sytuacja ekonomiczno-finansowa przedsiębiorstw w 2007 roku	128
4.3.2. Sytuacja finansowa w I półroczu 2008 roku	138
4.4. Sytuacja ekonomiczno-finansowa usługowych przedsiębiorstw w rolnictwie	145
<i>(mgr inż. Maria Zdzieborska)</i>	
4.4.1. Wyniki finansowe przedsiębiorstw usługowych w 2007 roku.....	146
4.4.2. Sytuacja finansowa przedsiębiorstw usługowych w I półroczu 2008 roku	149
4.5. Wyniki i stan finansowy przedsiębiorstw przemysłu spożywczego	153
<i>(mgr Jadwiga Drożdż)</i>	
Konkluzje	160
<i>(prof. dr hab. Roman Urban)</i>	

Wstęp

Rok 2008 był czwartym i piątym rokiem funkcjonowania polskiej gospodarki żywnościowej w warunkach, które ukształtowały się w wyniku wejścia Polski do Unii Europejskiej. Były to lata, w których mogły dobrze ujawnić się nowe czynniki wzrostu gospodarczego: otwarcie dla naszych producentów dużego, zamożnego rynku europejskiego (i zagrożenia z tym związane), czy też objęcie naszego kraju wspólną polityką rolną i handlową oraz unijną regulacją wszystkich innych obszarów gospodarki, a także jej wsparcie różnymi wspólnymi funduszami. Ostatni rok był także okresem, w którym wyraźnie zaznaczyły się zjawiska o charakterze globalnym, związane między innymi z krótkotrwałą tendencją szybkiego drożnienia energii, żywności i produktów rolnych (w sezonie 2007/08) czy też ze światowym kryzysem finansowym. Pierwsze z tych globalnych zjawisk poprawiło przejściowo wyniki sektora żywnościowego w 2007 roku i w I półroczu 2008 roku, a w końcu tego ostatniego roku pojawiły się ujemne skutki gospodarcze światowego kryzysu finansowego.

Przedstawiane opracowanie jest kolejnym, piątym raportem o stanie polskiej gospodarki żywnościowej po wejściu Polski do Unii Europejskiej. Zawiera on ocenę tej gospodarki w ciągu pięciu lat funkcjonowania w strukturach unijnych, w tym opartą o pełne ostateczne dane ocenę wyników sektora rolno-spożywczego w 2007 roku i pierwszą wstępną ocenę wyników ostatniego 2008 roku. Są to analizy, które umożliwiają ocenę wpływu na gospodarkę żywnościową nie tylko integracji z Unią Europejską, lecz także wpływu wspomnianych zjawisk o globalnym charakterze, choć oceny skutków kryzysu finansowego mają bardzo wstępny charakter, gdyż w pełni ujawnią się one dopiero w 2009 roku.

Piąty raport o stanie polskiej gospodarki żywnościowej po wejściu do Unii Europejskiej składa się – podobnie jak poprzednie – z czterech głównych części, w których kolejno są analizowane i oceniane:

- w rozdz. 1. pt. Makroekonomiczne i rynkowe uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej: stan makroekonomicznego otoczenia rolnictwa i producentów żywności, tendencje rozwojowe cen w kolejnych ogniwach łańcucha żywnościowego (środki produkcji, skup produktów rolnictwa, detaliczne żywności i producenta żywności) oraz wsparcie sektora rolnego środkami publicznymi,
- w rozdz. 2. pt. Popyt na żywność i produkty rolno-spożywcze: rozwój spożycia żywności, kanałów zaopatrzenia, dostaw rynkowych żywności oraz popytu i podaży w handlu zagranicznym produktami rolno-spożywczymi,

- w rozdz. 3. pt. Rozwój produkcji i przemiany strukturalne w rolnictwie i przemyśle spożywczym: wyniki produkcyjne rolnictwa i przemysłu spożywczego, przemiany strukturalne przemysłu spożywczego oraz procesy globalizacji na polskim rynku żywnościowym,
- w rozdz. 4. pt. Wyniki i sytuacja ekonomiczno-finansowa rolnictwa i przemysłu spożywczego: przychody rolnictwa ze sprzedaży produktów, wydatki i zaopatrzenie rolnictwa w środki produkcji, sytuację ekonomiczno-finansową przedsiębiorstw rolnych i usługowych oraz przemysłu spożywczego.

Uzupełnieniem tych części raportu jest wstęp i zakończenie, zawierające główne konkluzje wyników analiz.

Podstawą przedstawionych analiz były publikowane i niepublikowane dane GUS dotyczące zjawisk makroekonomicznych występujących w polskiej gospodarce, wyniki badania budżetów rodzinnych oraz szeroko rozumiana statystyka rolnictwa i działalności przemysłu spożywczego. Wykorzystano także statystykę handlu zagranicznego przygotowywaną w Ministerstwie Finansów i opracowywaną w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi, dane gromadzone przez system informacji rynkowej rolnictwa MRiRW, analizy IERiGŻ-PIB dotyczące poszczególnych rynków rolnych, dochodów rolnictwa i rachunków ekonomicznych w rolnictwie oraz dane gromadzone przez Agencję Rynku Rolnego i Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. W ocenie problemów gospodarki żywnościowej wykorzystano także ekspertyzy wykonywane przez specjalistów zewnętrznych¹.

¹ W tym raporcie uwzględniono oceny zawarte w ekspertyzach: Ł. Ambroziak, E. Kaliszuk, *Analiza zmian w handlu artykułami rolno-spożywczymi nowych państw członkowskich po akcesji do UE*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2008, maszynopis, 127 s.; K. Pawlak, *Analiza i model rozwoju handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2008, maszynopis, 20 s.; W. Poczta, *Wpływ integracji z UE na sytuację strukturalną, produkcyjną i ekonomiczną polskiego rolnictwa*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2008, maszynopis, 41 s.; S. Zięba, *Stan i czynniki rozwoju rynku wieprzowiny w Polsce*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2008, 13 s.

1. Makroekonomiczne i rynkowe uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej

1.1. Stan makroekonomicznego otoczenia rolnictwa i producentów żywności

W pięcioleciu poprzedzającym nasze wejście do UE nastąpiło najpierw spowolnienie, a później nawet zastój w rozwoju gospodarczym Polski. Po szybkim wzroście PKB w latach 1993-1997 w tempie prawie 6% rocznie, będącym efektem transformacji, obniżyło się ono do 4,4% w latach 1998-2000 i 1,3% w latach 2001-2002. To spowolnienie wzrostu gospodarczego silniej i wcześniej wpłynęło na popyt inwestycyjny niż na popyt konsumpcyjny. Tempo inwestowania obniżyło się bowiem z 20% w latach 1996-1997 do 14% w 1998 roku i do -9,7% w 2006 roku oraz -6,3% w 2002 roku. W tym czasie tempo rozwoju popytu konsumpcyjnego (spożycia indywidualnego) zmalało odpowiednio z ok. 7,5% do 4,8%, 2,3% i 3,4% (tab. 1.1). W ślad za tym obniżyło się tempo wzrostu płac realnych (do 1,4% rocznie w latach 2000-2002) i sprzedaży detalicznej (do 1,3%). Równocześnie nastąpiło:

- zmniejszenie presji inflacyjnej oraz spadek inflacji z ponad 10% w 1998 roku do 1,9% w 2002 roku (0,8% w 2003 r.) i stopy procentowej (z ok. 20 do 7,5%),
- względna stabilizacja kursów walut na poziomie ok. 4 zł za USD i euro,
- względna stabilizacja wyników handlu zagranicznego, tj. eksportu towarów i usług na poziomie 30-40 mld euro, importu w przedziale 43-52 mln euro i dużego salda ujemnego (ok. 12-15 mld euro),
- duży wzrost deficytu budżetowego z ok. 13 mld zł w latach 1998-1999 do prawie 40 mld zł w 2002 roku, a długu publicznego z ok. 250 mld zł do 350 mld zł, przy niskim i dość stabilnym zadłużeniu przedsiębiorstw i gospodarstw domowych.

Wejście Polski do UE zmieniło tendencje rozwojowe naszej gospodarki. Nastąpiło kolejne cykliczne przyspieszenie wzrostu gospodarczego. Rozpoczęło się ono już w roku poprzedzającym nasze przystąpienie do Unii. W 2003 roku wzrost produktu krajowego wyniósł prawie 4%, a w I kw. 2004 roku aż 7%. Wprawdzie później od IV kw. 2004 roku do końca 2005 roku tempo wzrostu gospodarczego obniżyło się do 2,2-4% w skali rocznej, ale miało to charakter przejściowy. To spowolnienie wynikało głównie z impulsu inflacyjnego, którego wynikiem było obniżenie przyrostu realnej wartości płac, emerytur i dochodów osobistych ludności, a w ślad za tym krajowego popytu konsumpcyjnego oraz sprzedaży detalicznej (rys. 1.1 i 1.2). Po tym przejściowym spowolnieniu nastąpiło kolejne duże przyspieszenie rozwoju gospodarczego:

Tabela 1.1. Podstawowe wskaźniki rozwoju gospodarczego Polski

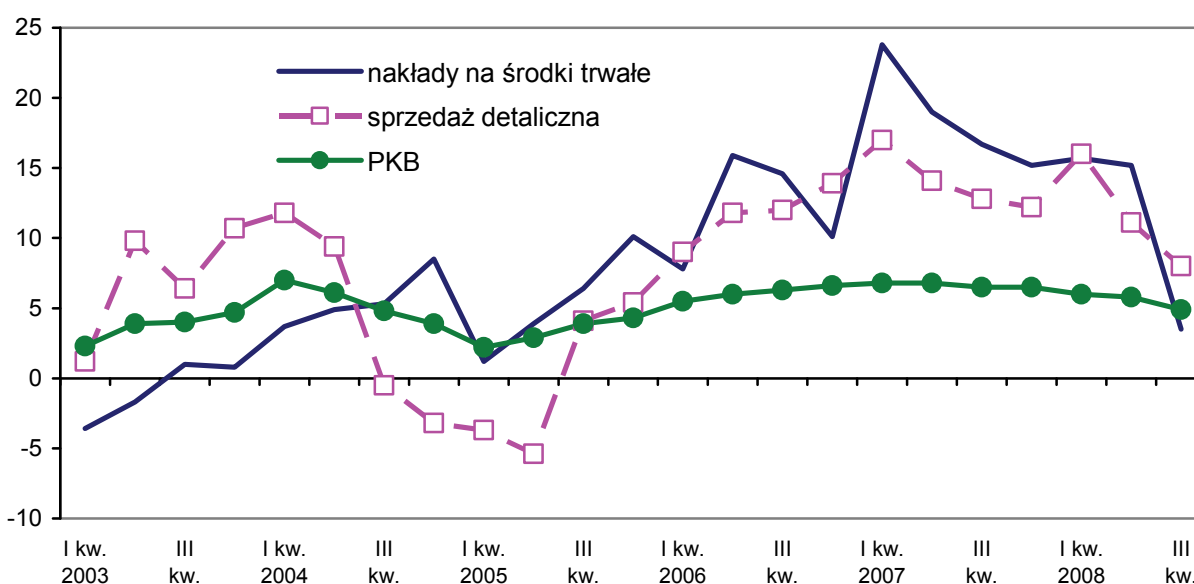
Wyszczególnienie	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008 I-IX
1. Wzrost w procentach:											
PKB	4,8	4,1	4,3	1,2	1,4	3,9	5,3	3,6	6,2	6,7	5,5
spżycie indywidualne	4,8	5,2	3,1	2,3	3,4	2,1	4,7	2,1	5,0	5,0	5,5
nakłady na środki trwałe	14,2	6,8	2,7	-9,7	-6,3	-0,1	6,4	6,5	14,9	17,6	15,5
płace realne	3,3	4,7	1,0	2,5	0,7	3,4	0,7	1,8	4,0	6,3	6,5
emerytury realne	2,2	3,9	-2,3	4,7	4,6	4,1	0,6	0,3	6,2	0,0	3,5
sprzedaż detaliczna	2,6	4,0	1,0	0,4	2,4	1,9	2,5	-2,4	7,2	8,0	11,4
inflacja	11,8	7,3	10,1	5,5	1,9	0,8	3,5	2,1	1,0	2,5	4,4
2. Kurs w zł											
USD	3,49	3,97	4,35	4,09	4,08	3,89	3,65	3,23	3,10	2,77	2,55
EUR	3,92	4,23	4,01	3,67	3,86	4,40	4,53	4,03	3,90	3,78	3,53
3. Stopa redyskonta	18,2	19,0	21,5	14,0	7,50	5,75	7,00	4,75	4,25	5,25	6,25
4. Dług w mld zł											
publiczny	.	274,0	280,3	302,1	352,6	408,6	432,0	466,6	505,0	527,0	529,0
firm	.	.	123,0	131,5	129,5	132,4	122,0	125,0	143,0	178,0	201,0
gospodarstw domowych	.	.	72,1	82,7	89,7	102,0	118,0	139,0	188,0	260,0	300,0
5. Wynik budżetu państwa w mld zł	-13,2	-12,5	-15,4	-32,4	-39,4	-37,0	-41,4	-28,4	-25,1	-16,0	-24,6 ^a
6. Handel zagraniczny towarami i usługami w mld euro											
eksport	30,4	27,8	34,5	37,9	39,0	44,9	76,7	90,6	109,8	126,8	110,4
import	43,0	42,9	50,6	51,8	51,0	55,5	80,4	91,3	114,7	135,8	119,7

^a stan w grudniu 2008 roku

Źródło: dane GUS publikowane w Rocznikach Statystycznych 1999-2008 oraz w Biuletynach Statystycznych 1999-2008.

- PKB do 6-6,5% rocznie,
- dochodów osobistych do 4,5-5,5% rocznie,
- płac realnych do 6-7% rocznie,
- emerytur 5-6% rocznie,
- sprzedaży detalicznej do 12-15% rocznie,
- inwestycji do 15-20% w skali rocznej.

Rysunek 1.1. Porównanie tempa wzrostu PKB, nakładów na środki trwałe i sprzedaży detalicznej w cenach stałych (w procentach w stosunku do tego samego okresu roku poprzedniego)

Źródło: dane GUS publikowane w Biuletynach Statystycznych 2003-2008.

Łącznie w latach 2003-2008 zanotowano wzrost:

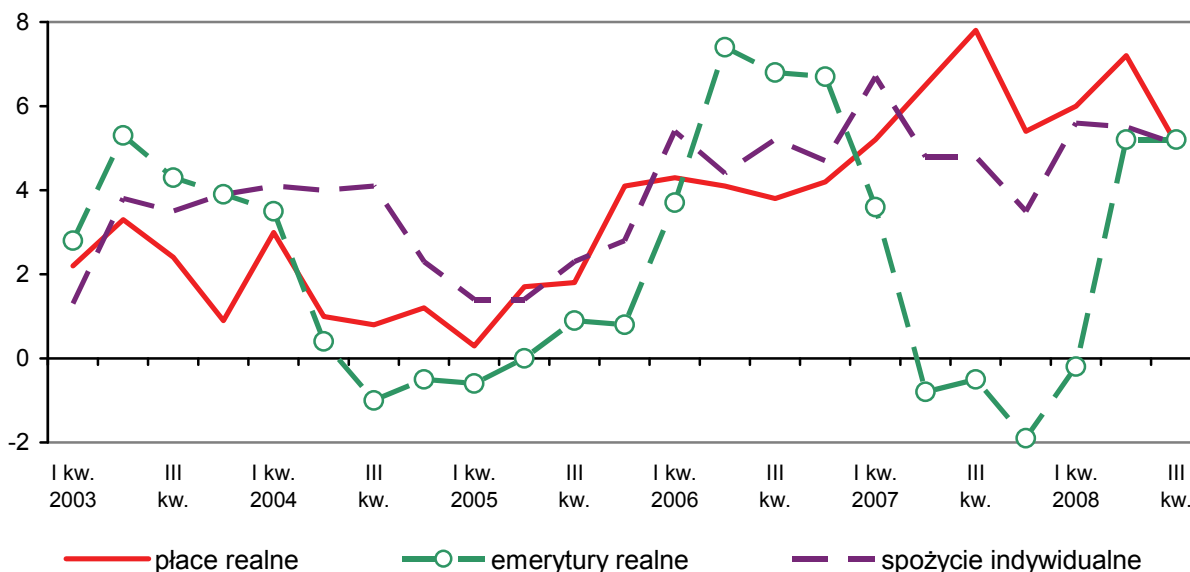
- PKB o 35%,
- popytu inwestycyjnego o 76%,
- spożycia indywidualnego o 26%, w tym płac realnych o 25%, emerytur o 15%,
- sprzedaży detalicznej o 31,5%.

W tym okresie Polska należała do najszybciej rozwijających się krajów UE; np. w 2007 roku szybsze tempo wzrostu PKB notowano tylko w Słowacji, Litwie i Łotwie; inwestycji tylko w Litwie i Słowenii, a spożycia prywatnego w Estonii, Cyprze, Irlandii, Litwie, Łotwie i Słowacji. W strefie euro wzrost PKB, spożycia prywatnego i inwestycji był trzykrotnie wolniejszy niż w Polsce.

Światowy kryzys finansowy, który ujawnił się w II półroczu 2008 roku, wpływa na spowolnienie rozwoju wszystkich krajów rozwiniętych, w tym także

Polski. W wielu krajach rozwiniętych wystąpi nawet recesja, a w naszym kraju stopa wzrostu gospodarczego może się obniżyć do 2-3%. Skutkiem tego będzie przede wszystkim redukcja inwestycji, a później także istotne obniżenie popytu konsumpcyjnego.

Rysunek 1.2. Porównanie tempa wzrostu spożycia indywidualnego oraz płac i emerytur realnych (w procentach w stosunku do tego samego okresu roku poprzedniego)

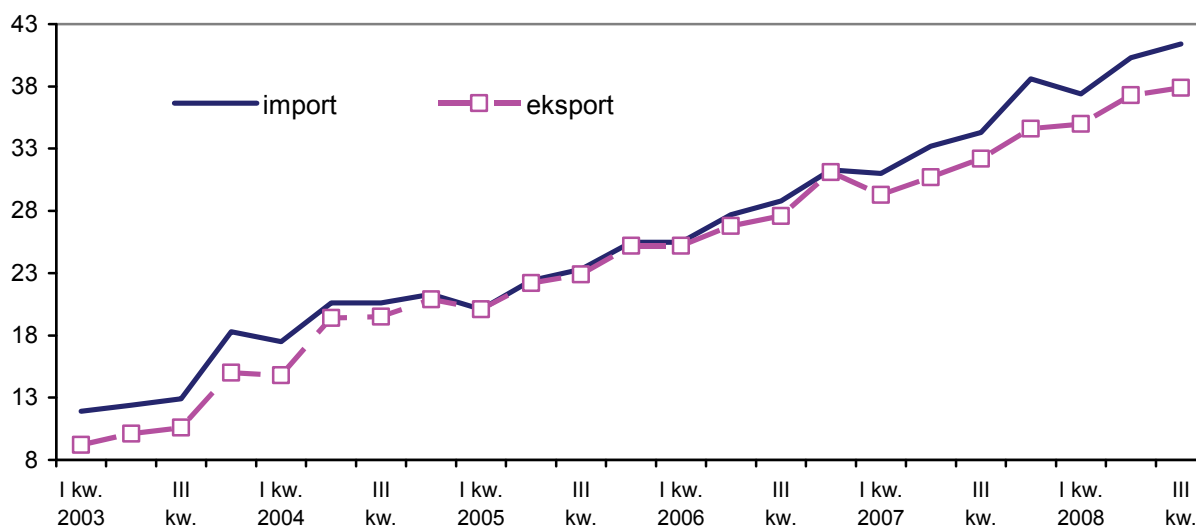
Źródło: dane GUS publikowane w Biuletynach Statystycznych 2003-2008.

W latach 2003-2008 istotnym czynnikiem wzrostu gospodarczego Polski był szybko rozwijający się eksport. W tym okresie wpływy z eksportu towarów i usług zwiększyły się trzykrotnie, co mimo znaczącego wzrostu importu poprawiło saldo handlu tymi dobrami z ok. -12 mld euro w latach 2001-2003 do -9 mld euro w 2007 roku. Spowolnienie rozwoju innych krajów Unii Europejskiej spowoduje jednak dalsze istotne obniżenie tempa wzrostu eksportu i odwrócenie tendencji do poprawy salda handlu towarami i usługami.

W okresie integrowania Polski z UE dokonały się istotne zmiany głównych parametrów ekonomicznych, regulujących rozwój i funkcjonowanie naszej gospodarki (rys. 1.4). Dwukrotnie w tym okresie nastąpiło przyspieszenie procesów inflacyjnych. Bezpośrednio przed wejściem do UE i w pierwszych miesiącach po wejściu nastąpił wzrost inflacji z ok. 0,5% do ponad 4% (w II półroczu 2004 roku), po czym znów obniżyła się ona poniżej 1% w skali rocznej. Powtórnie zjawisko to wystąpiło pod wpływem procesów globalnych, związanych z wzrostem światowych cen żywności i paliw, które wywołały wzrost inflacji w Polsce do ponad 4% w 2008 roku. Tym wahaniom cen towarzyszyły zmiany stóp procentowych.

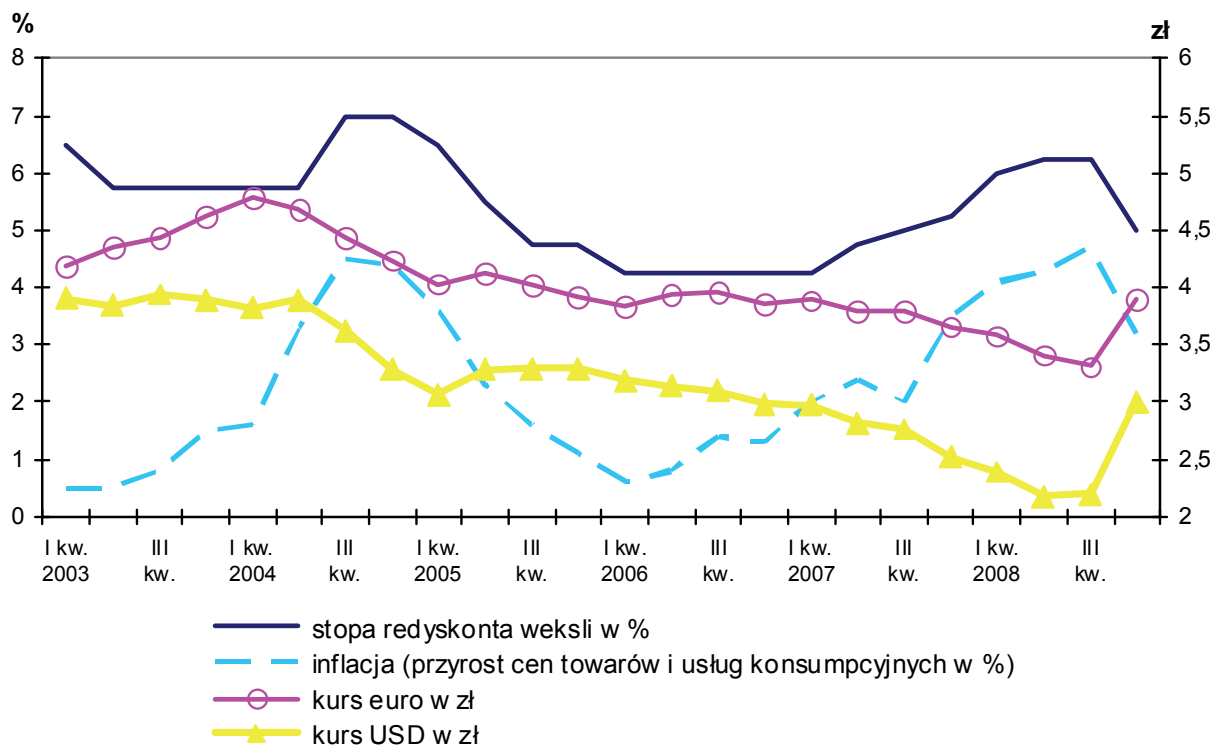
Ich poziom obniżył się z ok. 20% w latach 1998-2000 do niespełna 6% w 2003 roku, po czym wzrósł do 7% w końcu 2004 roku i znów obniżył się do nieco ponad 4% w 2006 roku. Podstawowe stopy procentowe ponownie wzrosły w 2008 roku (do ponad 6%).

Rysunek 1.3. Wartość polskiego eksportu i importu towarów i usług (w mld euro kwartalnie)

Źródło: Biuletyny Statystyczne GUS 2003-2008.

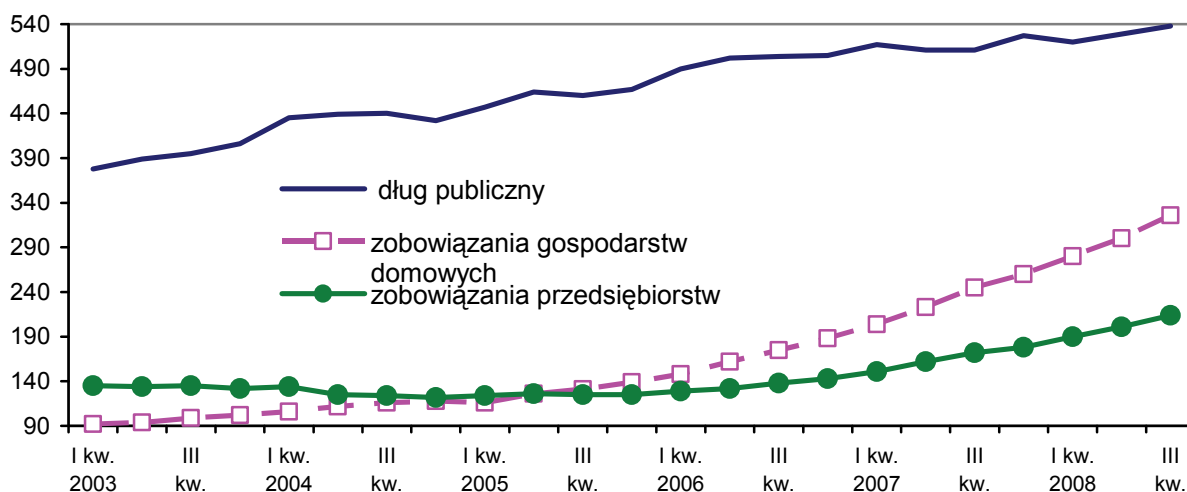
Rysunek 1.4. Inflacja, stopy procentowe i kursy walut

Źródło: Biuletyny Statystyczne GUS 2003-2008.

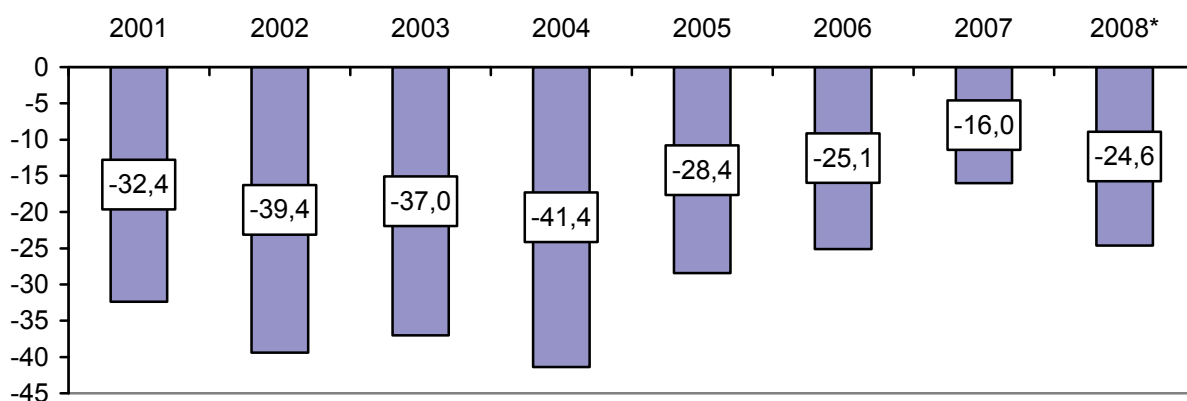
Istotną cechą procesu integrowania Polski z UE było wzmacnianie naszej waluty, szczególnie względem dolara. W latach 2003-2008 (do września) kurs dolara obniżył się prawie dwukrotnie, a euro – o ok. 25-30%. Osłabienie złotego względem euro dokonało się tylko w końcu 2003 roku i na początku 2004 roku. Dopiero światowy kryzys finansowy wywołał osłabienie złotówki w stosunku do obu tych walut, co spowodowało, że w listopadzie 2008 roku ich kurs powrócił do średniego poziomu z 2006 roku (tj. ok. 3 zł za 1 USD i 3,9 zł za 1 euro). Zmiany kursów walut po wejściu do UE były jednym z czynników obniżających opłacalność i konkurencyjność polskiego eksportu, a równocześnie sprzyjających wzrostowi importu. Dotychczas jednak nie spowodowało to istotnych zakłóceń w wymianie handlowej z innymi krajami UE, gdyż utrzymywało się wysokie (choć malejące) tempo wzrostu wartości eksportu i importu.

Rysunek 1.5. Dług publiczny oraz zadłużenie gospodarstw domowych i przedsiębiorstw (w mld zł)

Źródło: Biuletyny Statystyczne GUS 2003-2008.

Rysunek 1.6. Wynik budżetu państwa (w mld zł)

^a dane wstępne

Źródło: Roczniki Statystyczne GUS 2002-2008.

Z innych zjawisk występujących w polskiej gospodarce należy wskazać na:

- malejące bezrobocie, które w III kw. 2008 roku wynosiło 8,9% i było ponad dwukrotnie mniejsze niż w 2003 roku (20%), a Polska jest już krajem o niższym bezrobociu niż Hiszpania, Francja, Niemcy, Portugalia czy też Słowacja²,
- stale wzrasta wartość długu publicznego (rys. 1.5), ale jego relacja do PKB jest wciąż bezpieczna (43%),
- od 2005 roku obniżał się deficyt budżetowy (z 41,4 mld zł w 2004 roku do 16 mld zł w 2007 roku, por. rys. 1.6),
- szybko wzrastało zadłużenie gospodarstw domowych (z ok. 100 mld zł w 2003 roku do 300 mld zł w 2008 roku), ale w relacji do dochodów gospodarstw domowych poziom tego zadłużenia jest niski (ok. 40%),
- wolniejszy był wzrost zadłużenia podmiotów gospodarczych (z ok. 125 mld zł w 2003 roku do 200 mld zł w połowie 2008 roku).

Zjawiska te oznaczają, że nie ma dużych zagrożeń dla polskiej gospodarki, wynikających ze światowego kryzysu finansowego.

1.2. Tendencje rozwojowe cen na rynku rolnym

W okresie poprzedzającym wejście do UE notowano stale obniżającą się inflację oraz proces relatywnego tanienia żywności i produktów sprzedawanych przez rolników. Inflacja obniżyła się z ok. 10% rocznie w latach 1998-2000 do 5,5% w 2001 roku, 1,9% w 2002 roku i 0,8% w 2003 roku. W tym czasie zmiany cen w sektorze rolno-spożywczym odpowiednio wynosiły:

- cen detalicznych żywności i napojów: 3,6, 5,0, -0,7 i -1,0%,
- cen produktów sprzedawanych przez rolnika: 4,3, 3,8, -7,4 i -0,5%,
- cen produktów kupowanych przez rolnika: 9,4, 6,5, 1,9 i 2,1%.

Równocześnie produkty rolnictwa taniały zarówno względem cen środków produkcji dla rolnictwa, jak i względem cen żywności. Rozszerzały się oba typy ważnych dla rolnictwa nożyc cen, tj. cen rolnych zarówno w relacji do cen płaconych za środki produkcji dla rolnictwa (typ I), jak i w relacji do detalicznych cen żywności (typ II).

² W sierpniu 2008 roku zharmonizowana stopa bezrobocia w Polsce wyniosła 6,7%, a w strefie euro 7,5%, w tym w Hiszpanii 11,3%, Francji 8%, Niemczech 7,2%, Portugalii 7,5%, a w Słowacji 9,9%, Węgrzech 7,9%.

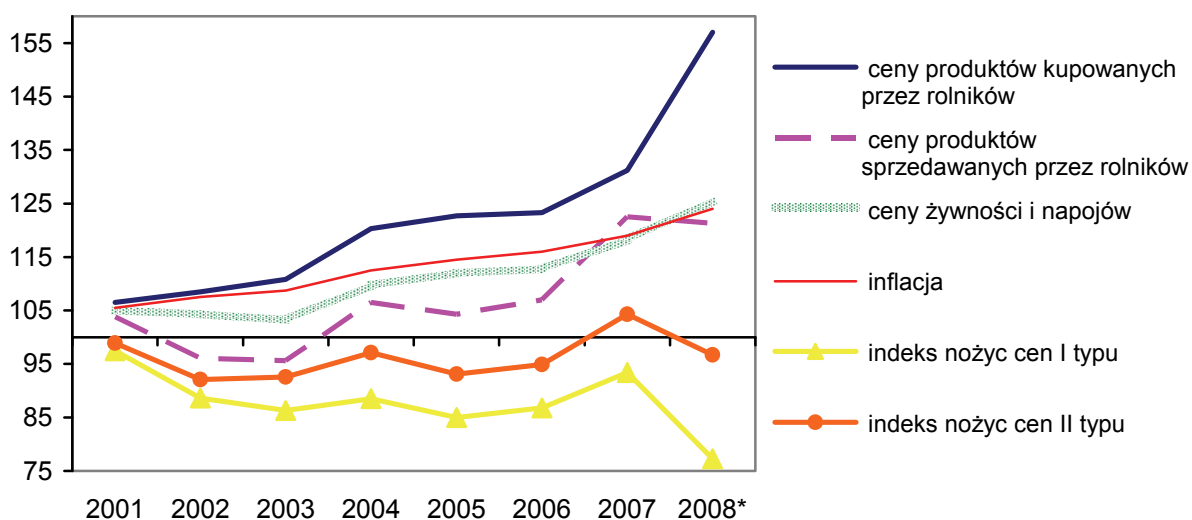
Tendencje te częściowo zmieniły się po wejściu do UE. W pierwszym roku integrowania z Unią (w 2004 roku) ceny rolne wzrosły o 11,5%, ceny żywności o 6,3%, a kupowanych przez rolników o 8,6%, przy inflacji 3,5%. W tymże roku wszystkie produkty sektora rolnego względnie drożały, co skutkowało zwiężeniem obu rodzajów nożyc cen. Dwa kolejne lata były okresem osłabienia tych wszystkich zjawisk, ale w latach 2007-2008 znów się one nasiliły, i to w tempie szybszym niż w pierwszym roku po wejściu do Unii Europejskiej. W 2008 roku ceny były wyższe niż w 2006 roku:

- dóbr i usług konsumpcyjnych (inflacja) o 6,8%,
- produktów sprzedawanych przez rolników o 13,4%,
- produktów kupowanych przez rolników o 27,5%,
- detaliczne żywności o 11,4%.

W ostatnich dwóch latach produkty sektora rolnego znów relatywnie podrożały przy równoczesnym dużym rozszerzeniu nożyc cen I typu (tj. cen produktów rolnych do cen środków produkcji dla rolników). W całej bieżącej dekadzie (od 2000 roku) i po wejściu do UE zwyżki tych cen były następujące (rys. 1.7):

- cen rolnych ok. 21 i 27%,
- cen środków produkcji 57 i 42%,
- cen detalicznych żywności 25 i 22%,
- inflacja 23,5 i 14%.

Rysunek 1.7. Wskaźniki dynamiki cen na rynku rolnym (rok 2000 = 100)

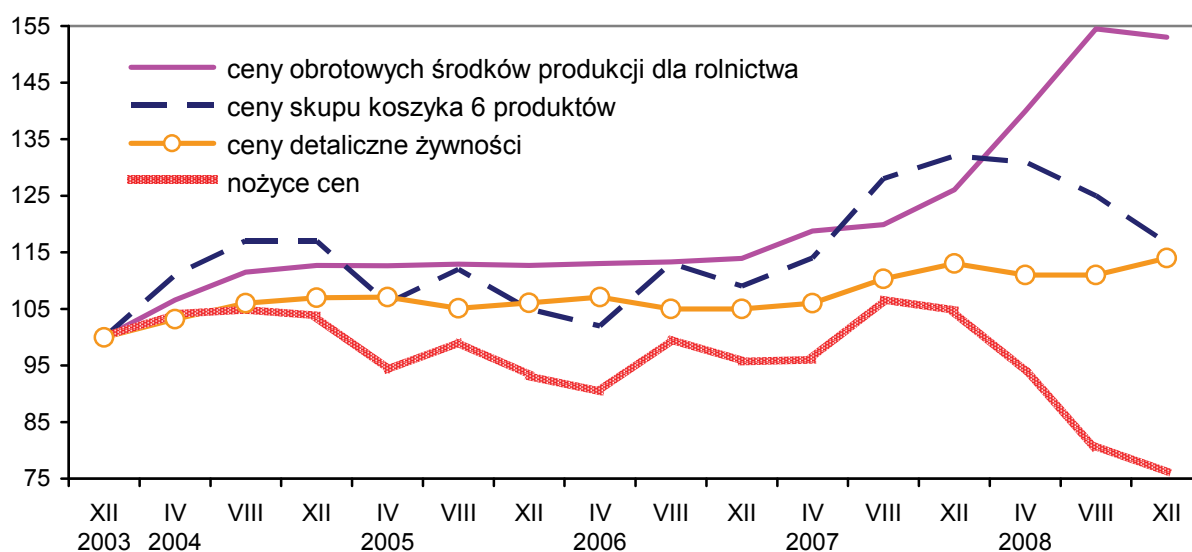
* wstępny szacunek na podstawie wyników 10 miesięcy 2008 roku

Źródło: dane GUS publikowane w Rocznikach Statystycznych i Biuletynach Statystycznych.

Skumulowany indeks nożyc cen I typu w ciągu 8 lat obniżył się o 23 punkty procentowe, w tym o 9 punktów po wejściu do Unii Europejskiej. Niewielka poprawa tego wskaźnika miała miejsce tylko w 2004, 2006 i w 2007 roku. Skumulowany indeks nożyc cen II typu kształtuje się także poniżej 100%, ale jego spadek był kilkakrotnie mniejszy niż nożyc I typu.

Przebieg krzywej zmian cen na rynku rolnym w okresie integrowania z UE (rys. 1.8) wskazuje, że skala podwyżek tych cen w ostatnich dwóch latach była wyższa niż w pierwszych miesiącach po wejściu do UE. Dotyczy to szczególnie cen środków produkcji dla rolnictwa, które do połowy 2004 roku zwiększyły się o ok. 12%, a od grudnia 2006 roku do końca 2008 roku wzrosły aż o 36%. W tych dwóch okresach ceny skupu wzrosły odpowiednio o 17 i 20%, a ceny detaliczne o 7 i 6%. Tak więc skala ostatnich podwyżek cen była dwukrotnie wyższa niż na rynku rolnym oraz sześciokrotnie wyższa niż na rynku żywnościowym. Ponadto dotychczas utrzymuje się silna tendencja wzrostowa cen środków produkcji dla rolnictwa, podczas gdy na rynku rolno-spożywczym po zbiorach 2008 roku nastąpiły spadki cen produktów rolnych i żywnościowych.

Rysunek 1.8. Rozwój cen na rynku rolnym po wejściu Polski do Unii Europejskiej (XII 2003 = 100)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

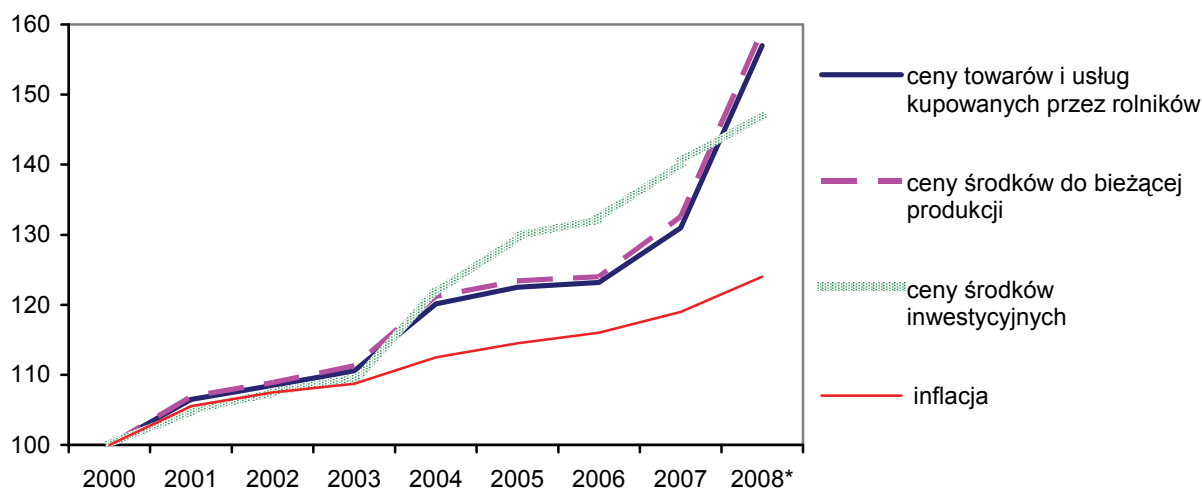
Taki przebieg cen oznacza, że w pierwszych miesiącach po wejściu do UE zwierały się nożyce cen rolnych i środków produkcji, a później po rozwarciu tych nożyc i przejściowym zwarceniu w sezonie 2006/07 nastąpiło gwałtowne pogorszenie tych relacji cen na niekorzyść rolników. W 2008 roku indeks tych nożyc cen obniżył się z 105 do 76%. Po wejściu do UE przez cały oceniany okres

krzywa cen skupu przebiegała powyżej krzywej cen detalicznych żywności i napojów. Oznacza to, że nożyce cen II typu (ceny rolne do cen żywności) były korzystne dla rolnika, wskazując, że na rynku rolno-spożywczym nie notowano wzrostu marż przetwórczych i handlowych.

1.3. Ceny środków produkcji dla rolnictwa

Proces relatywnego drożenia środków produkcji dla rolnictwa był silnie zróżnicowany w głównych segmentach rynku tych dóbr. Cechą tego rynku jest nie tylko wysokie tempo wzrostu cen, lecz także duże wahania (rys. 1.9). W bieżącej dekadzie były bowiem lata, gdy notowano umiarkowany wzrost cen (lata 2001-2003, 2005-2006), jak również okresy, wprawdzie krótkotrwałe, w których notowano gwałtowne zwyżki cen, wielokrotnie przekraczające stopę inflacji (rok 2004 i lata 2007-2008). W roku przystąpienia Polski do UE najbardziej zdrożały maszyny i urządzenia (o 17,7%), nawozy mineralne (o 14%), paliwa (o 12,6%), pasze (o 12,1%), materiały budowlane oraz materiał hodowlany (o 11%). Zwyżki cen tych dóbr były wówczas 3-4 razy wyższe od inflacji. W tym okresie mały był wzrost cen środków ochrony roślin i usług weterynaryjnych, a umiarkowany usług maszynowych. W następnych dwóch latach (2005-2006) nastąpiło wyraźne spowolnienie wzrostu cen wszystkich środków produkcji dla rolnictwa, ale w latach 2007-2008 nastąpiło powtórne przyspieszenie wzrostu cen tych dóbr (tab. 1.2). Szczególnie było ono duże na rynku nawozów (po 30% rocznie), pasz (po 16,5%), paliw (po 10%) i nasion (po 11%).

Rysunek 1.9. Dynamika cen towarów i usług kupowanych przez gospodarstwa rolne (rok 2000 = 100)

* wstępny szacunek na podstawie wyników 10 miesięcy 2008 roku

Źródło: dane GUS publikowane w Rocznikach Statystycznych.

Tabela 1.2. Zmiany cen środków produkcji dla rolnictwa (w procentach rocznie)

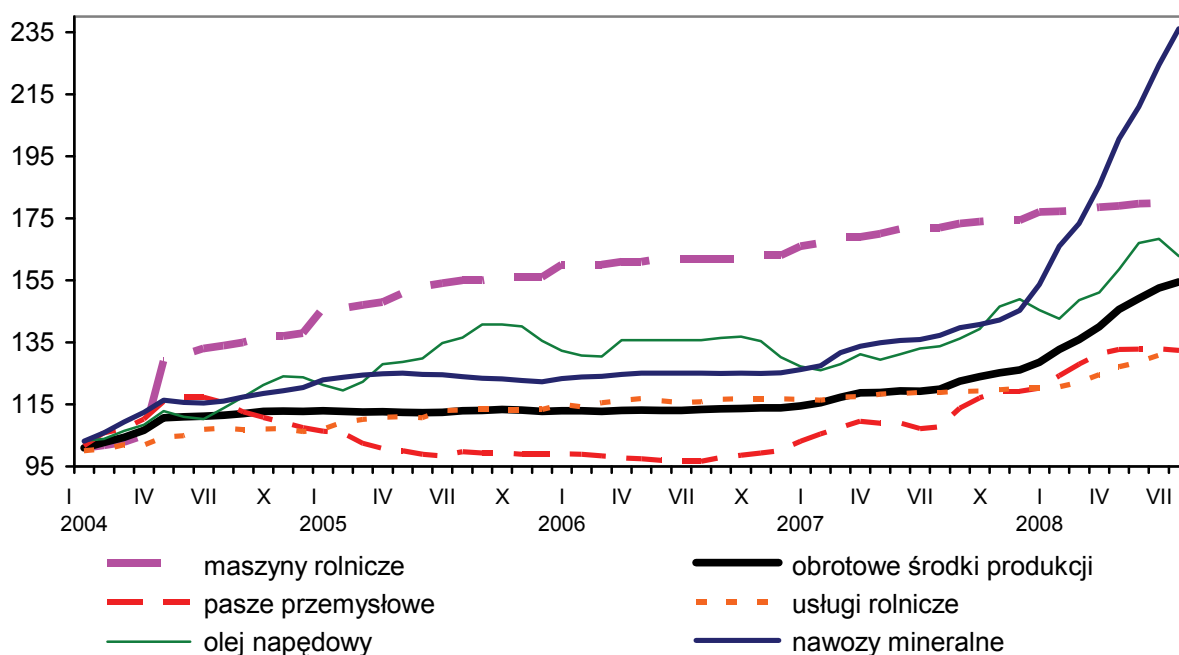
Produkty	2001-2003	2004	2005-2006	2007-2008 ^a
Maszyny i urządzenia	6,6	17,7	6,4	4,0
Materiały budowlane	2,2	11,1	2,8	8,5
Nawozy	3,6	14,0	4,2	30,5
Środki ochrony roślin	1,0	1,9	1,2	5,5
Paliwa i oleje	3,4	12,6	3,6	10,2
Usługi maszynowe	3,7	6,2	4,5	5,5
Usługi weterynaryjne	6,8	2,1	2,1	1,2
Nasiona i sadzonki	3,0	11,0	2,7	11,0
Zwierzęta hodowlane	2,2	11,1	2,9	8,5
Pasze	2,9	12,1	-5,5	16,5
Średnio towary i usługi	3,5	8,6	1,3	8,5
w tym: do bieżącej produkcji	3,7	8,9	1,2	13,5
inwestycyjne	3,1	10,9	1,3	5,5
Inflacja	2,7	3,5	1,5	3,3

^a dane nieostateczne, oszacowane na podstawie zmian cen w pierwszych 9 miesiącach 2008 roku
Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS publikowanych w Rocznikach Statystycznych (do 2007 roku) i w wydawnictwie GUS pt. Rolnictwo w 2007 r.

W tym okresie przyspieszenie tempa wzrostu cen nastąpiło także na rynku materiałów budowlanych i zwierząt hodowlanych (do 8,5%), środków ochrony roślin i usług maszynowych (do 5,5% rocznie). Natomiast osłabienie dynamiki cen wystąpiło tylko na rynku maszyn i usług weterynaryjnych. Po wejściu do UE (lata 2004-2008) najbardziej podrożały nawozy (dwukrotnie) oraz paliwa i maszyny (o ok. 45-50%). W tym okresie wolniejszy, ale także duży był wzrost cen pasz przemysłowych i nasion (o ok. 40%), a także materiałów budowlanych (o 38%), obsługi maszynowej (o 30%). Wolniejszy, zbliżony do inflacji, był wzrost cen środków ochrony roślin i usług weterynaryjnych (o 5-7%).

Ostatnie przyspieszenie dynamiki cen środków produkcji dla rolnictwa dobrze opisują zmiany tych cen w kolejnych miesiącach po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. W 2008 roku środki produkcji podrożały średnio o 16,3%, przy inflacji 2,4%. W analogicznym okresie przed rokiem podwyżki były również duże (6,8%). Do najsilniej drożących środków produkcji należały nawozy mineralne, których ceny w okresie pierwszych ośmiu miesięcy 2008 roku zwiększyły się o 62,5% (tab. 1.3). Najmniej drożały maszyny rolnicze. W końcu 2008 roku ceny środków produkcji były o 58,5% wyższe niż w grudniu 2003 roku. Taka sytuacja wpływa na zmniejszenie popytu na zakup środków do produkcji rolniczej.

Rysunek 1.10. Indeksy cen środków produkcji dla rolnictwa (XII 2003 = 100)

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Tabela 1.3. Zmiany cen środków produkcji w latach 2004-2008 (w procentach)

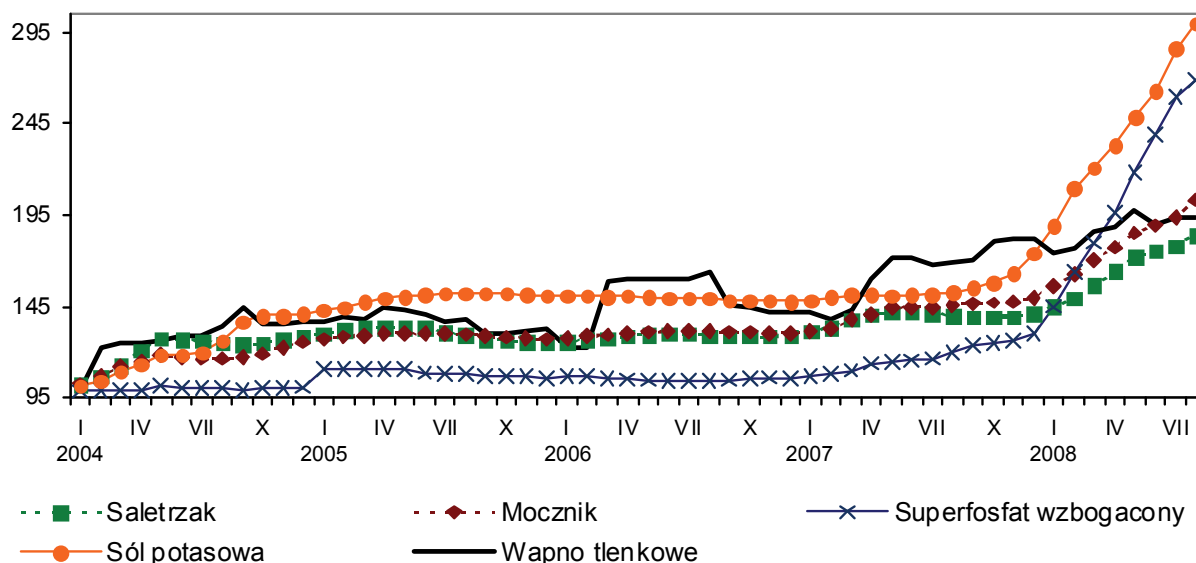
Wyszczególnienie	I-VI 2004	VII-XII 2004	I-XII 2005	I-XII 2006	I-XII 2007	I-VIII 2008
Środki produkcji – ogółem	16,1	2,3	1,0	2,8	10,5	16,3
Obrotowe środki produkcji	11,0	1,5	0,0	1,1	10,7	22,5
Nawozy mineralne	15,6	4,2	1,5	2,4	16,3	62,5
Maszyny rolnicze	30,5	5,8	13,0	4,6	6,7	3,5
Pasze przemysłowe	17,3	-8,4	-8,0	1,3	19,0	11,0
Olej napędowy	11,0	11,5	9,5	-3,9	14,4	9,3
Usługi rolnicze	4,9	1,2	6,7	3,0	2,9	9,4

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Najwyższa dynamika wzrostu cen utrzymuje się na rynku nawozów mineralnych. Wysoki wzrost cen nawozów mineralnych rozpoczął się jesienią 2007 roku. Od tego momentu kolejne miesiące wykazywały drastyczne wzrosty cen (rys. 1.11). W 2007 roku ceny nawozów mineralnych podrożały średnio o 16,3%, natomiast w ciągu ośmiu miesięcy 2008 roku aż o 62,5%. Najbardziej, bo o 83%, wzrosła cena nawozów fosforowych (o 83%), a następnie potasowych (o około 72%) i wieloskładnikowych (polifoska – wzrost o około 85%). Przyczyną tak wysokich cen nawozów mineralnych był wzrost popytu w krajach o dużej powierzchni użytków rolnych (Chiny, Indie, Brazylia) oraz wzrost

arealu na świecie upraw energetycznych, co spowodowało kilkakrotny wzrost cen surowców do produkcji nawozów fosforowych i potasowych. W mniejszym stopniu podrożały nawozy azotowe (o około 33%). Wolniej rosły ceny nawozów wapniowych (o 7,0%). W końcu 2008 roku ceny nawozów mineralnych były wyższe niż w grudniu 2003 roku o 136%.

Rysunek 1.11. Dynamika cen detalicznych nawozów mineralnych (XII 2003 = 100)

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Tabela 1.4. Zmiany cen nawozów mineralnych w latach 2004-2008 (w procentach)

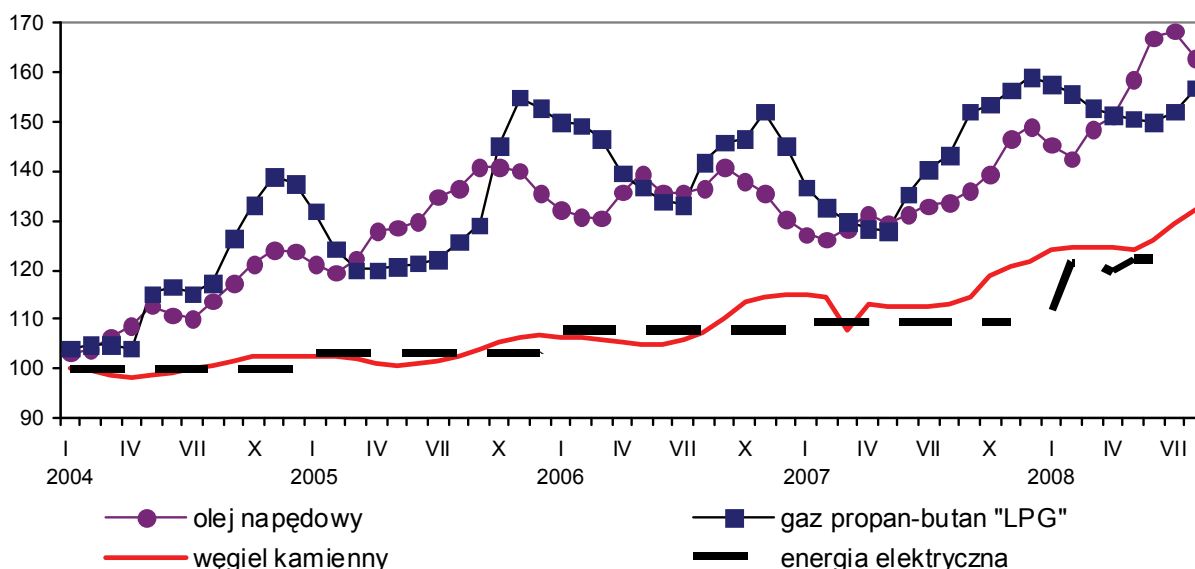
Wyszczególnienie	I-VI 2004	VII-XII 2004	I-XII 2005	I-XII 2006	I-XII 2007	I-VIII 2008
Saletrzak	27,1	1,3	-3,3	3,5	9,4	30,2
Mocznik	17,2	7,2	1,3	2,5	14,6	35,9
Sól potasowa	18,6	18,9	6,8	-1,8	18,0	71,8
Polifoska	2,7	2,4	1,8	4,2	11,2	84,9
Superfosfat wzbogacony granulowany 40%	0,8	0,1	5,2	0,0	22,7	106,4
Wapno tlenkowe	28,6	6,6	-3,1	6,3	28,6	7,0

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Cena oleju napędowego, po przejściowym zahamowaniu w 2006 roku, już od 2007 roku wykazywała stałą tendencję wzrostową. W 2008 roku cena oleju napędowego była prawie o 63% wyższa niż na początku 2004 roku. W tym okresie ceny większości paliw i energii elektrycznej wykazywały stały wzrost.

W ciągu ośmiu miesięcy 2008 roku najbardziej podrożał olej opałowy (o 12,5%) i energia elektryczna (o około 12%). Znacznie podrożał też węgiel kamienny (o 8,5%), przy okresowym spadku cen gazu ciekłego.

Rysunek 1.12. Dynamika cen detalicznych paliw i energii elektrycznej (XII 2003 = 100)

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

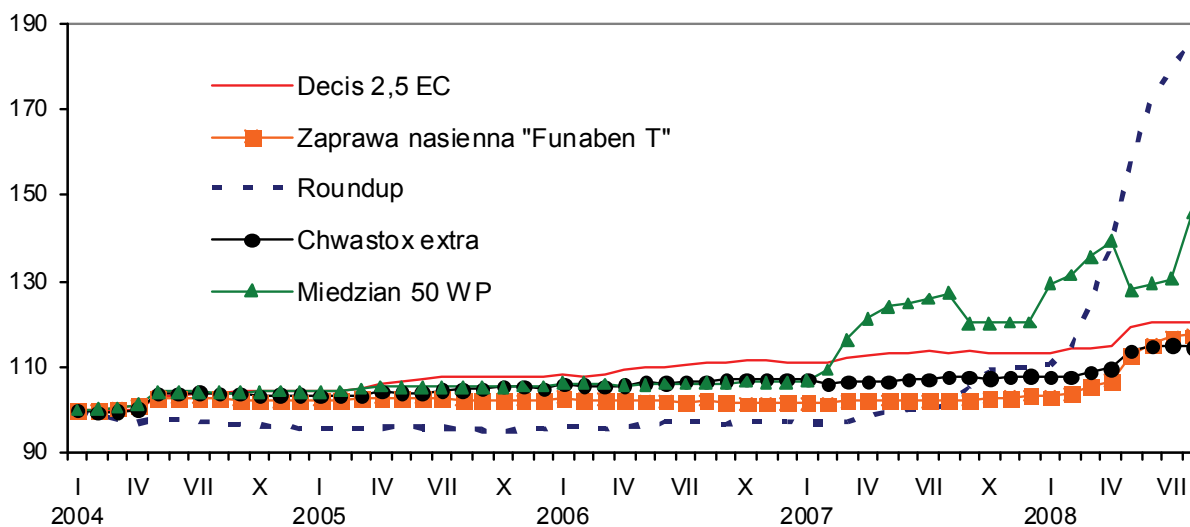
Tabela 1.5. Zmiany detalicznych cen nośników energii w latach 2004-2008 (w procentach)

Wyszczególnienie	I-VI 2004	VII-XII 2004	I-XII 2005	I-XII 2006	I-XII 2007	I-VIII 2008
Olej napędowy	11,0	11,5	9,5	-3,9	14,4	9,3
Węgiel kamienny	-0,7	3,5	3,8	7,6	6,1	8,5
Gaz propan-butan „LPG”	16,7	17,8	11,1	-5,0	9,6	-1,3
Energia elektryczna	0,0	0,0	3,4	4,3	1,6	11,8
Olej opałowy	11,3	9,4	24,0	0,8	12,9	12,5

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Przez kilka lat ceny środków ochrony roślin należały do najbardziej stabilnych cenowo grup środków produkcji, ale od marca 2008 roku nastąpiło wyraźne przyspieszenie ich dynamiki. W 2007 roku ceny środków ochrony roślin wzrosły o 2,1%. W okresie ośmiu miesięcy 2008 roku nastąpił znaczący wzrost ich cen (średnio o 12,5%). Najbardziej wzrosły ceny preparatów chwastobójczych o 16,6%, a ceny preparatów grzybobójczych i owadobójczych wzrosły średnio o 10%.

Rysunek 1.13. Dynamika cen detalicznych środków ochrony roślin
(XII 2003 = 100)

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Tabela 1.6. Zmiany detalicznych cen środków ochrony roślin
w latach 2004-2008 (w procentach)

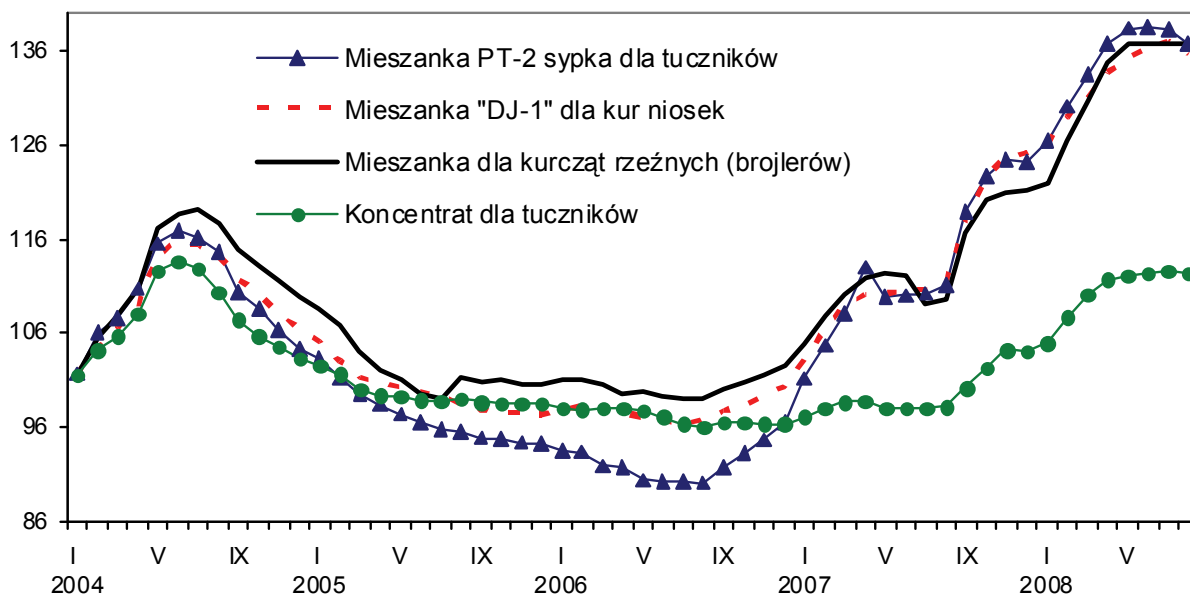
Wyszczególnienie	I-VI 2004	VII-XII 2004	I-XII 2005	I-XII 2006	I-XII 2007	I-VIII 2008
Decis 2,5 EC	3,6	0,7	3,3	3,3	1,9	6,4
Zaprawa nasienna „Funaben T”	2,7	-0,7	0,1	-0,5	1,7	13,8
Roundup	-2,4	-1,9	-0,3	2,1	12,9	69,2
Chwastox extra	3,8	-0,3	1,4	2,1	0,6	6,3

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

W 2007 roku utrzymała się wzrostowa tendencja cen pasz przemysłowych zapoczątkowana w drugiej połowie 2006 roku. Był to proces dostosowywania się cen pasz przemysłowych do wysokich cen zbóż paszowych i surowców wysoko-białkowych. Po zbiorach w 2008 roku wraz ze spadkiem cen zbóż następuje stopniowe zmniejszanie dynamiki wzrostu cen pasz przemysłowych. W 2007 roku pasze przemysłowe podrożały średnio o 19%, a w pierwszych ośmiu miesiącach 2008 roku o kolejne 11% w porównaniu z końcem 2007 roku. W końcu 2008 roku ceny pasz przemysłowych były o 32,4% wyższe niż na koniec 2003 roku.

Na rynku usług rolniczych nastąpiło przyśpieszenie dynamiki wzrostu cen. Od grudnia 2003 roku do sierpnia 2008 roku podrożały one o 31,4%, a w okresie ośmiu miesięcy 2008 roku wzrosły o 9,4%. Największy był wzrost cen usług mechanizacyjnych o 12,1%, przy niższym wzroście cen usług polowych o 7,6%. Znaczący był wzrost cen usług związanych z produkcją zwierzęcą, tj. usług inseminacyjnych o 5,9% i weterynaryjnych o 3,5%.

Rysunek 1.14. Dynamika cen detalicznych pasz przemysłowych
(XII 2003 = 100)

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Tabela 1.7. Zmiany detalicznych cen pasz przemysłowych w latach 2004-2008
(w procentach)

Wyszczególnienie	I-VII 2004	VIII-XII 2004	I-XII 2005	I-XII 2006	I-XII 2007	I-VIII 2008
Mieszanka PT-2 sypka dla tuczników	16,2	-10,3	-9,6	2,3	28,7	10,1
Mieszanka „DJ-1” dla kur niosek	15,3	-7,7	-8,5	2,9	24,9	8,5
Mieszanka dla kurcząt rzeźnych (brojlerów)	19,2	-7,8	-8,5	1,9	18,1	12,9
Koncentrat dla tuczników	12,8	-8,5	-4,7	-2,1	8,0	7,9

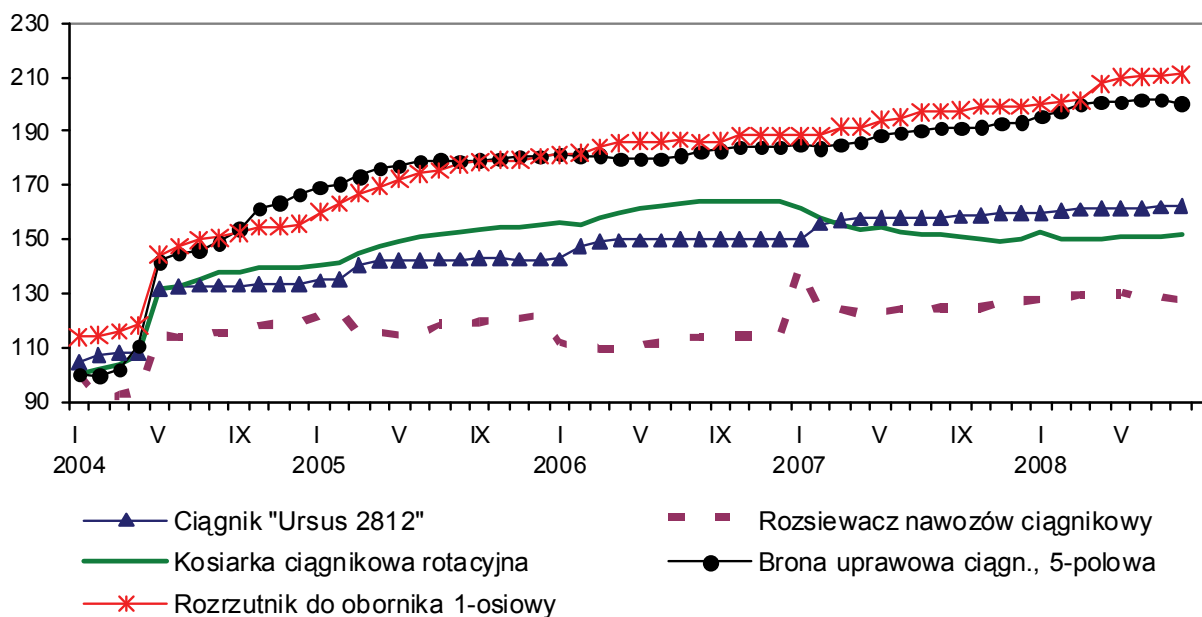
Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Tabela 1.8. Zmiany detalicznych cen maszyn rolniczych w latach 2004-2008
(w procentach)

Wyszczególnienie	I-VI 2004	VII-XII 2004	I-XII 2005	I-XII 2006	I-XII 2007	I-VIII 2008
Ciągnik „Ursus 2812”	32,3	1,0	6,6	5,2	6,5	1,4
Rozsiewacz nawozów ciągnikowy	13,5	4,5	2,5	-5,5	10,8	0,0
Rozrzutnik do obornika 1-osiowy	47,6	5,5	16,1	4,1	5,8	6,0
Kosiarka ciągnikowa rotacyjna	32,7	5,2	11,2	5,8	-8,8	1,3
Brona uprawowa ciągn., 5-polowa	44,7	15,0	8,5	2,1	4,7	3,6
Siewnik zbożowy ciągn. zawieszany	41,4	7,6	11,0	4,0	10,4	6,9

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Rysunek 1.15. Dynamika cen detalicznych maszyn rolniczych
(XII 2003 = 100)

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

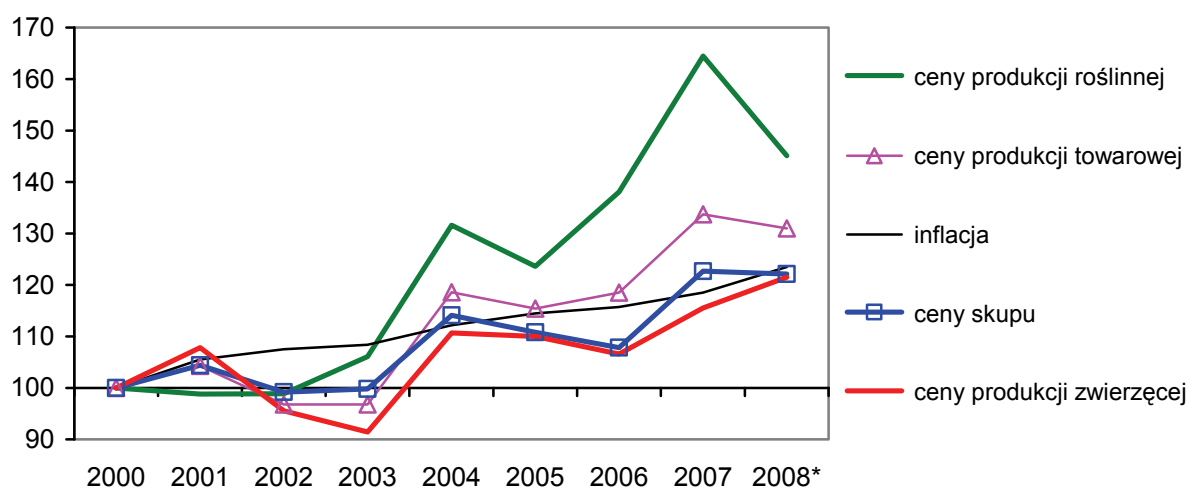
Ceny maszyn rolniczych wykazują bardziej łagodny i mniejszy wzrost. W końcu 2008 roku średnie ceny maszyn były o ok. 5% wyższe niż przed rokiem, ale aż o ponad 80% wyższe niż w grudniu 2003 roku.

1.4. Ceny produktów rolnictwa

Produkty rolnictwa w latach poprzedzających wejście Polski do UE taniały, a po wejściu do UE relatywnie drożały. Zjawisko to wystąpiło głównie na rynku produktów roślinnych, gdyż krzywa cen produktów zwierzęcych przebiegała w obu tych okresach poniżej krzywej inflacji (rys. 1.16). Oceniając rozwój cen produktów rolnictwa, należy wskazać, że (tab. 1.9):

- tempo wzrostu cen produktów rolnictwa po wejściu do UE było trzykrotnie wyższe niż w pięcioleciu poprzedzającym to zdarzenie, przy czym produktów roślinnych dwukrotnie, a produktów zwierzęcych ponad sześciokrotnie,
- po wejściu do UE podwyżki cen produktów rolnictwa (4,4 lub 5,5% rocznie) były wyraźnie wyższe od stopy inflacji (2,7%),
- przed wejściem do UE wyższa była zmienność cen produkcji zwierzęcej niż roślinnej, a w ostatnim pięcioleciu proporcje się odwróciły, z powodu gwałtownego wzrostu wskaźnika zmienności cen produktów roślinnych (z 4,1% rocznie do 14,6%).

Rysunek 1.16. Wskaźniki dynamiki cen skupu i towarowej produkcji rolnictwa

* wstępny szacunek własny

Źródło: dane GUS publikowane w Rocznikach Statystycznych (2003 i 2007) oraz obliczenia własne.

Tabela 1.9. Średnie tempo wzrostu i zmienność cen produktów rolnictwa (w procentach)

Ceny	Średnie tempo wzrostu w latach		Średnia zmienność w latach	
	1999-2003	2004-2008	1999-2003	2004-2008
Produkcji towarowej	1,8	5,5	5,6	9,6
w tym: roślinnej	3,7	7,4	4,1	14,6
zwierzęcej	0,9	6,2	9,7	7,7
Skupu	0,9	4,4	7,3	6,9

Źródło: dane GUS i obliczenia własne.

Duża zmienność cen rolnych wynika stąd, że podwyżki tych cen mają skokowy charakter i po takim skoku następuje zwykle znacząca ich redukcja. W minionym dziesięcioleciu trzykrotnie wystąpiły duże podwyżki cen rolnych: produktów roślinnych po zbiorach 2000, 2003, 2006 i 2007 roku, a produktów zwierzęcych w 2000, 2004, 2007 i 2008 roku. W każdym z tych okresów ceny wzrosły po ok. 15-20%. Najwyższe były one w 2004 roku (o ponad 20%). Ostatnia fala podwyżek cen produktów roślinnych była rozłożona na dwa lata i była podobna jak w pierwszym roku po wejściu do Unii Europejskiej.

Wymienione cechy, tj. wyższe tempo wzrostu, duża zmienność i skokowy charakter zmian wykazuje rozwój cen prawie wszystkich produktów rolnictwa (rys. 1.17-1.19). I tak:

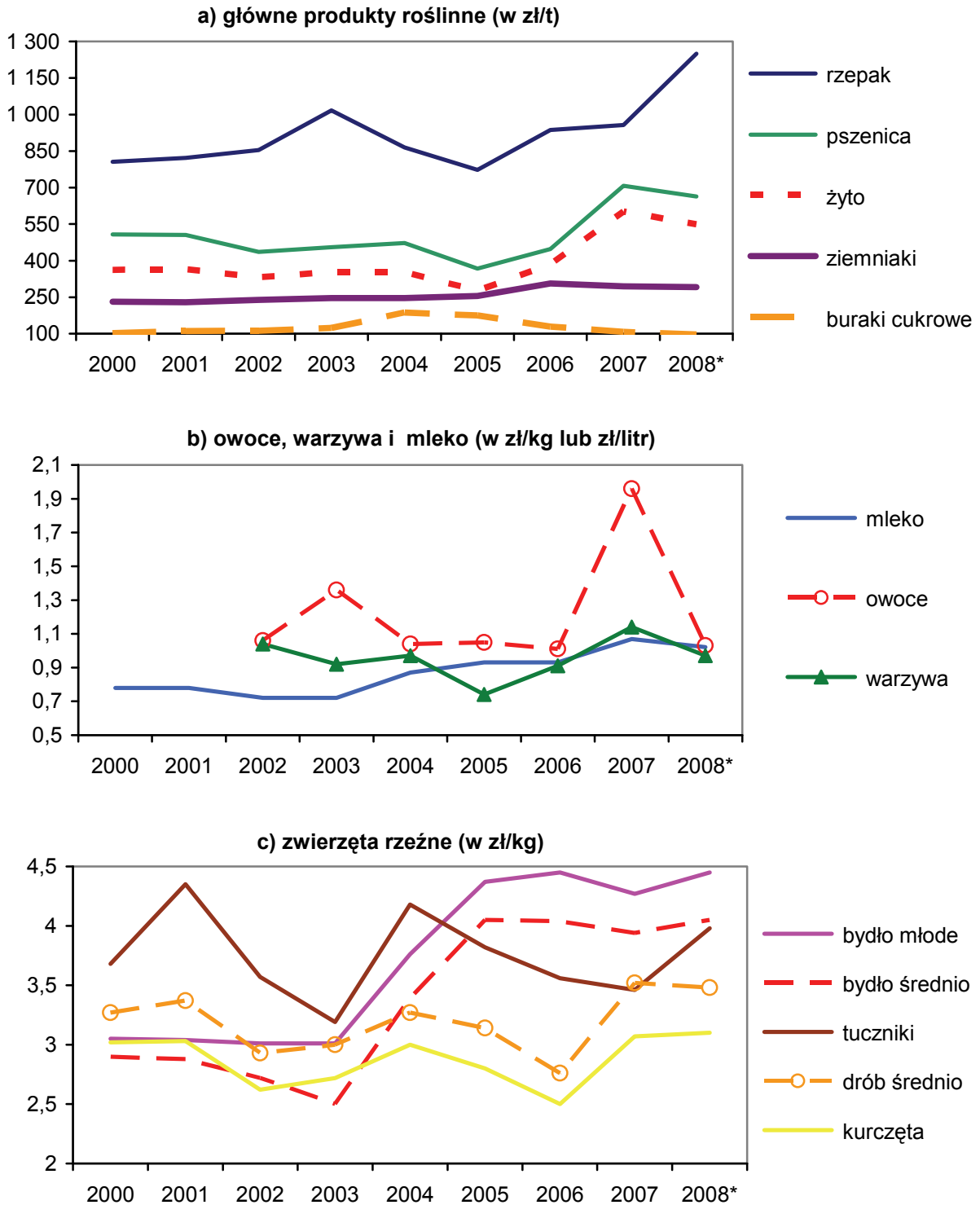
- Ceny zbóż malały w latach 2000-2005, przy jednorazowym zakłóceniu tego trendu po niskich zbiorach 2003 roku. W tym okresie ceny pszenicy obniżyły

się z ok. 500 zł/tonę do ok. 370 zł/tonę, przy jednorazowym odchyleniu od tej tendencji i wzroście cen w sezonie 2003/04 prawie do 700 zł/t, a żyta odpowiednio z 360 zł/t do 275 zł/t, przy okresowym wzroście do 500 zł/tonę. Kolejny skok cen zbóż w Polsce nastąpił z powodu bardzo niskich zbiorów w 2006 roku i załamaniu światowego rynku zbóż w sezonie 2007/08. W tym okresie ceny pszenicy wzrosły do ponad 900 zł/t, a żyta do ponad 700 zł/t. Był to poziom 2,5 razy wyższy niż po zbiorach 2005 roku. Nie było to jednak zjawisko trwałe, gdyż w końcu 2008 roku ceny zbóż w Polsce były już dwukrotnie niższe od rekordowego poziomu z wiosny tegoż roku i przekraczają najniższy poziom z poprzednich lat zaledwie o ok. 15-20%.

- Ceny ziemniaków były dość stabilne w latach 2000-2005, w których kształtowały się one w przedziale 230-250 zł/tonę i dopiero w ostatnich dwóch latach utrzymują się na poziomie ok. 300 zł/tonę, a więc są o 20-25% wyższe niż w poprzednim okresie. Zmiany cen ziemniaków nie miały bezpośredniego związku ani z dużymi wahaniami zbiorów, ani też z wejściem Polski do UE.
- Ceny rzepaku przez wiele lat nie miały wyraźnej tendencji rozwojowej, ale wykazywały znaczące wahania, głównie pod wpływem dużej zmienności plonów, co wyjaśnia duży wzrost cen tego produktu po niskich zbiorach 2003 roku. Wyraźne ożywienie na rynku rzepaku nastąpiło dopiero w ostatnich trzech latach, w których rozwój sektora biopaliw doprowadził do znaczącej zwyżki cen. Cena rzepaku zbliżyła się do 1400 zł/t i była o ponad 50% wyższa od średniej z lat 2000-2005.
- Ceny buraków cukrowych były głównie pod wpływem integracji Polski z UE i unijnej reformy rynku cukru. Bezpośrednio po wejściu Polski do Unii ceny buraków zwiększyły się o ok. 50%, ale reforma rynku cukru wymusiła powrót cen buraków do poziomu z końca lat dziewięćdziesiątych. Ten spadek cen nastąpił mimo silnej redukcji produkcji buraków i cukru buraczanego (o ok. 30%).
- Średnie ceny owoców (skupu i sprzedaży bezpośredniej) najczęściej kształtowały się na poziomie nieco wyższym niż 1 zł/kg, a warzyw nieco poniżej tego poziomu. Wyraźnie wyższe od tego poziomu były ceny owoców po niskich zbiorach 2003 i 2007 roku (odpowiednio o 30 i 90%), a ceny warzyw odbiegały od wskazanego poziomu tylko w 2005 roku (*in minus* 25%), kiedy były pod wpływem wysokich zbiorów warzyw w 2004 i 2005 roku.
- Ceny skupu mleka obniżały się przed wejściem do UE (z 0,78 zł do 0,72 zł za 1 litr), a później notowano dwie znaczące podwyżki cen tego produktu rolnictwa. W pierwszym roku po wejściu do Unii Europejskiej wzrosły one o 30% (do 0,93 zł/l), a w okresie światowego kryzysu żywnościowego w se-

zonie 2007/08 prawie o 40% (do 1,32 zł/l). Ta ostatnia zwyżka miała jednak charakter przejściowy, gdyż w końcu 2008 roku ceny mleka powróciły do poziomu z 2006 roku.

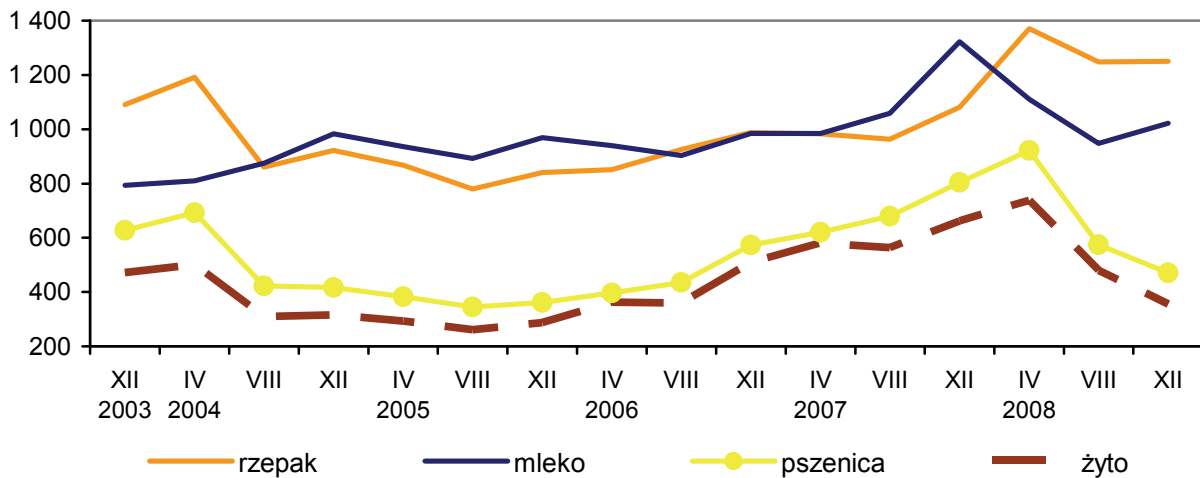
Rysunek 1.17. Ceny skupu głównych produktów rolnictwa w latach 2000-2008

* wstępny szacunek

Źródło: dane GUS publikowane w Rocznikach Statystycznych 2002-2008.

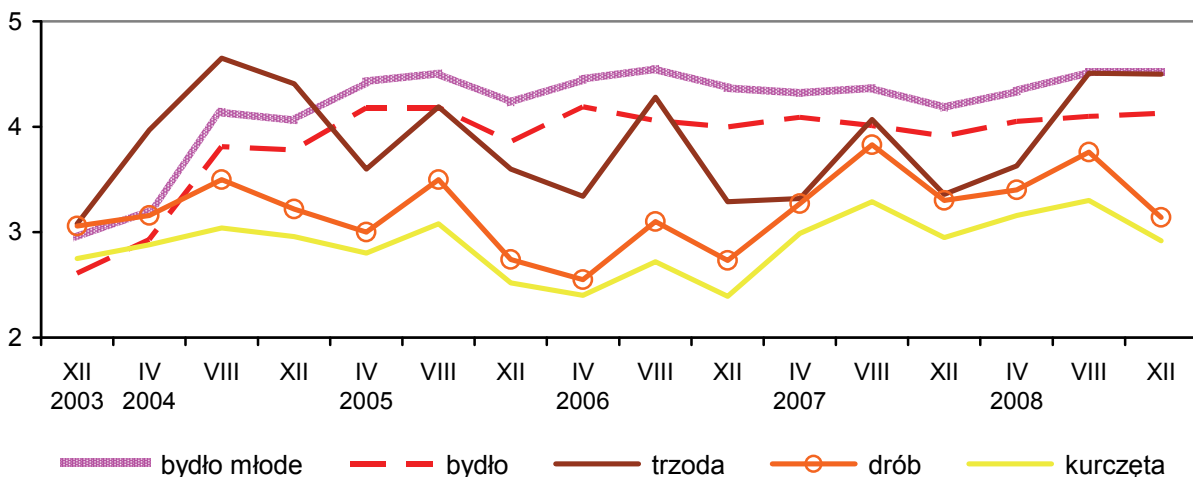
Rysunek 1.18. Rozwój cen zbóż, rzepaku i mleka po wejściu Polski do UE (w zł/tonę)

Źródło: Biuletyny Statystyczne GUS i niepublikowane dane GUS.

- Ceny bydła rzeźnego, które były niskie do 2003 roku, po wejściu do UE w ciągu kilku miesięcy zwiększyły się z 2,60 zł/kg do ponad 4 zł/kg w połowie 2005 roku, tj. o ponad 50%. W następnych latach nastąpiła względna stabilizacja cen tego rodzaju żywca. Sektor wołowiny był więc jednym z nielicznych działów rolnictwa (obok produkcji rzepaku), w których nastąpiła istotna wyższość cen, choć ich poziom jest jeszcze o ok. 20-25% niższy od przeciętnego w Unii Europejskiej.

Rysunek 1.19. Rozwój cen żywca po wejściu Polski do UE (w zł/kg)

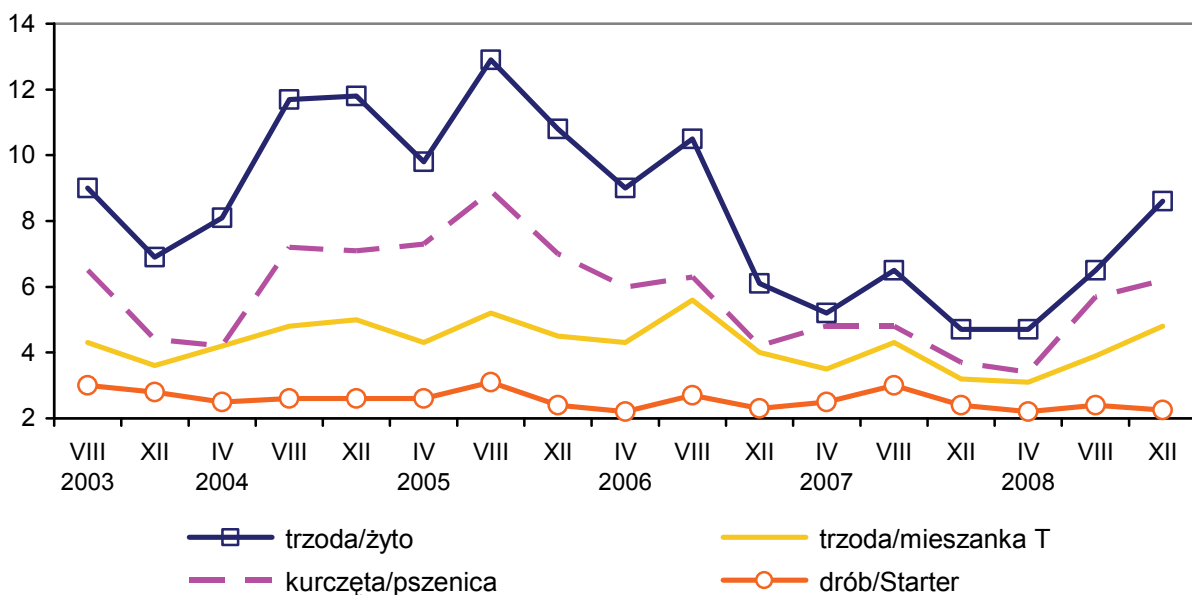
Źródło: Biuletyny Statystyczne GUS i niepublikowane dane GUS.

- Ceny tuczników w całym minionym okresie wahały się w przedziale 3,00-4,50 zł za 1 kg, a ich przeciętny poziom po wejściu do Unii Europejskiej

w kolejnych fazach cyklu świńskiego był podobny jak w latach poprzednich. Efektem integracji w tym sektorze jest tylko zmniejszenie – mimo zaniechania bezpośredniej interwencji – skali wahań cen skupu. W ostatnich latach rozpiętość cen mieści się w przedziale 3,30-4,50 zł/kg, a wcześniej było to nawet 2,80-4,80 zł/kg.

- Ceny drobiu w ostatnich dwóch latach są średnio o ok. 10% wyższe niż przed wejściem do Unii Europejskiej, ale w 2006 roku były one niższe od niskiego poziomu z lat 2002-2003.

Rysunek 1.20. Relacje cen trzody i drobiu do cen pasz

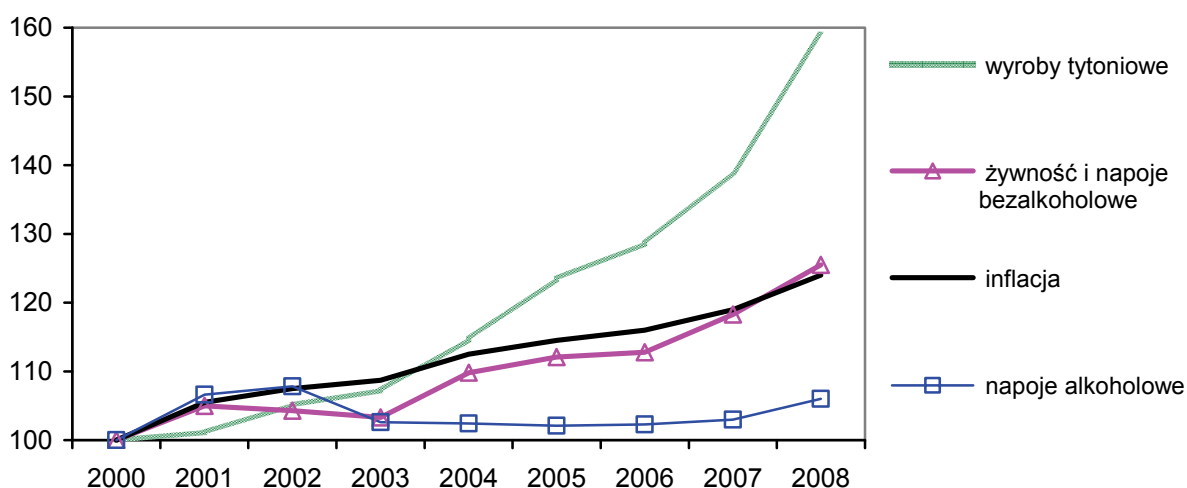
Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Rozwój cen rolnych po wejściu do Unii Europejskiej wskazuje, że w pierwszych trzech latach nastąpiła większa ich stabilizacja niż przed akcesją, ale równocześnie obserwujemy utrzymanie dużej wrażliwości cen krajowych na zmienność plonowania czy wahania koniunktury rynkowej. W tym zakresie nie zanotowano znaczących efektów integracji. Równocześnie duże zmiany cen rolnych w ostatnich dwóch latach, szczególnie zbóż, mleka i rzepaku wskazują, że krajowy rynek rolno-spożywczy jest bardziej wrażliwy na zjawiska globalne. Skutkiem tej wrażliwości jest to, że nie potwierdziły się wcześniejsze oceny o wpływie interwencji na poprawę i stabilizację relacji cen produktów zwierzęcych do cen pasz (rys. 1.20). W ostatnich dwóch latach relacje te obniżyły się poniżej poziomu uznawanego za graniczny, czego skutkiem jest głębokie załamanie krajowego rynku wieprzowiny, przejawiające się silnym zmniejszeniem pogłowia trzody i produkcji tego gatunku mięsa.

1.5. Detaliczne ceny żywności i napojów

W bieżącej dekadzie dwukrotnie nastąpiło znaczące przyspieszenie wzrostu cen żywności. Miało to miejsce w pierwszym roku po wejściu Polski do UE i w ostatnich dwóch latach, głównie pod wpływem zjawisk globalnych. W tych trzech latach tempo wzrostu cen żywności (ok. 6,3 i 5,5% rocznie) było prawie dwukrotnie wyższe od inflacji (rys. 1.21, tab. 1.10). W innych latach tej dekady wzrost cen żywności wynosił nieco ponad 1% rocznie i był wyraźnie niższy od inflacji. Cenowy efekt integracji (w 2004 roku) był największy na rynku cukru i wyrobów cukierniczych, tłuszczów, mięsa i przetworów oraz wyrobów tytoniowych, a znaczący także na rynku przetworów zbożowych i mleczarskich (nabiału). Natomiast pod wpływem zjawisk globalnych najwyższe było przyspieszenie wzrostu cen tłuszczów, przetworów zbożowych i nabiału. W tym czasie wzrosły znacząco także ceny owoców i przetworów, mięsa i przetworów, napojów bezalkoholowych oraz tzw. innych artykułów spożywczych (koncentratów, przypraw i sosów). Inną cechą rynku żywnościowego ostatnich pięciu lat jest bardzo niska dynamika cen ryb i przetworów oraz napojów alkoholowych. Istotne jest także to, że po dużych podwyżkach cen w 2004 roku w następnych latach niskie było tempo wzrostu cen cukru i wyrobów cukierniczych.

Rysunek 1.21. Rozwój cen żywności, napojów i wyrobów tytoniowych w latach 2000-2008 (rok 2000 = 100)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

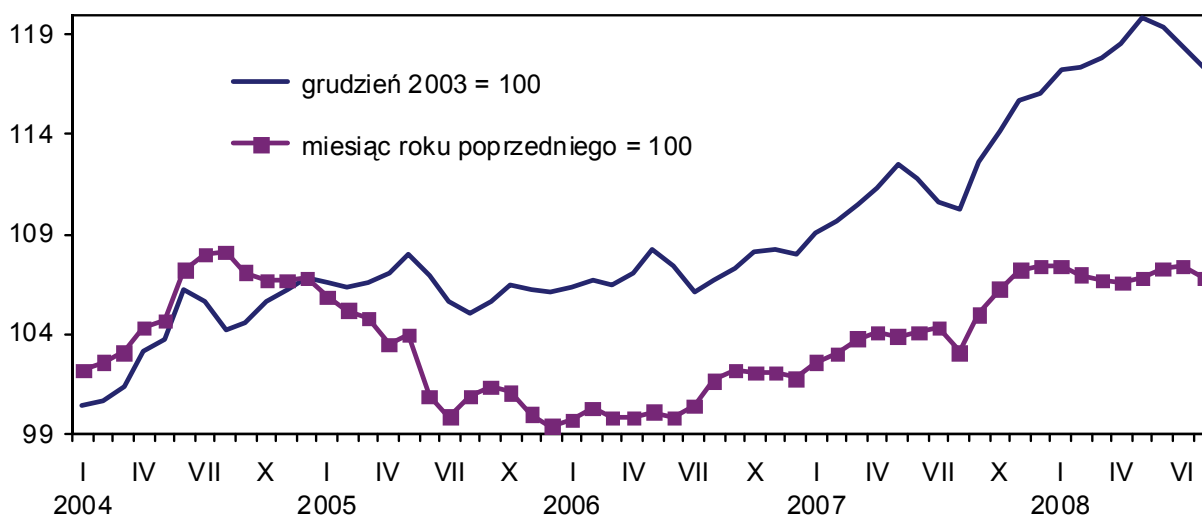
Nasilenie tych procesów po wejściu do UE było niezwykle zróżnicowane i różnie zmieniało się w kolejnych odcinkach czasu i w poszczególnych segmentach rynku żywnościowego. To zróżnicowanie zjawisk dobrze opisuje dynamika cen detalicznych w układzie krótkoterminowym i w podziale na główne towary żywnościowe (rys. 1.22 i tab. 1.11).

Tabela 1.10. Tempo wzrostu cen detalicznych żywności, napojów i wyrobów tytoniowych (w procentach rocznie)

Wyszczególnienie	2001-2003	2004	2005-2006	2007-2008 ^a
Żywność i napoje bezalkoholowe	1,1	6,3	1,3	5,5
w tym: produkty zbożowe	2,6	5,3	1,1	9,7
mięso i przetwory	-0,1	9,6	-0,7	4,7
ryby i przetwory	5,0	0,5	2,5	2,2
nabiał	0,8	5,1	0,7	7,3
tłuszcze	0,1	10,8	-0,1	8,5
owoce i przetwory	4,9	3,1	3,0	8,1
warzywa, ziemniaki i przetwory	0,5	-1,8	9,2	1,2
cukier i przetwory	-0,1	17,0	1,5	0,4
inne spożywcze	3,4	1,8	1,5	4,1
napoje bezalkoholowe	0,0	1,8	1,2	4,1
Napoje alkoholowe	0,8	-0,2	-0,1	1,7
Wyroby tytoniowe	2,4	7,0	5,9	10,7
Towary i usługi konsumpcyjne	2,7	3,5	1,6	3,4

Źródło: dane GUS i obliczenia własne.

Rysunek 1.22. Dynamika detalicznych cen żywności, napojów i wyrobów tytoniowych

Źródło: dane GUS i obliczenia własne.

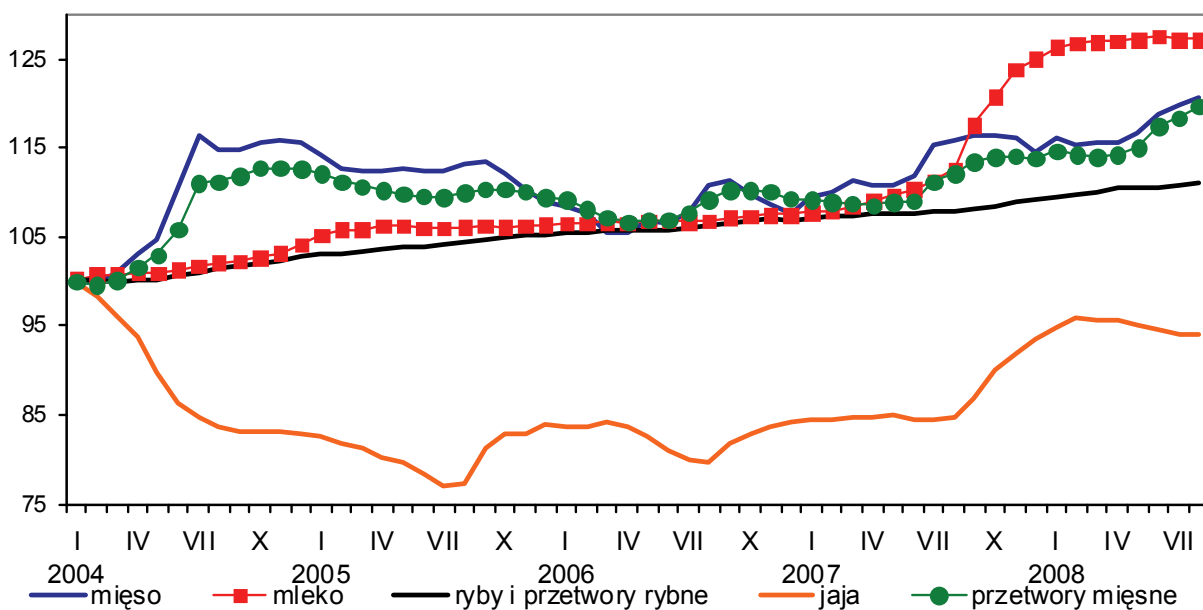
W grupie produktów białkowych najbardziej wzrosły ceny produktów mleczarskich (rys. 1.23). W 2007 roku ceny tej grupy żywności wzrosły średnio o 14,9%. Najbardziej zdrożały sery dojrzewające, mleko oraz śmietana. Znacząco też wzrosły ceny twarogu. Tendencja wzrostowa utrzymała się do końca 2007 roku, a w pierwszej połowie 2008 roku ceny produktów mleczarskich zaczęły maleć. W okresie ośmiu miesięcy 2008 roku ceny tej grupy żywności obniżyły się średnio o 0,4%, ale były o 21% wyższe niż w grudniu 2003 roku.

Tabela 1.11. Zmiany detalicznych cen żywności i napojów w latach 2004-2008
(w procentach)

Wyszczególnienie	I-VII 2004	VIII-XII 2004	I-XII 2005	I-XII 2006	I-XII 2007	I-VIII 2008
Żywność, napoje i wyroby tytoniowe	5,6	1,2	-0,7	1,8	7,4	1,1
Przetwory zbożowe	5,2	0,6	-0,8	4,9	11,8	5,9
w tym: pieczywo	4,7	0,1	-0,5	6,4	14,2	5,5
przetwory młynarskie	9,0	-1,6	-5,0	10,0	18,7	4,0
Mięso i przetwory	16,4	-0,7	-5,8	-1,3	6,5	5,4
w tym: mięso wieprzowe	20,2	0,0	-8,4	-0,4	2,1	7,8
mięso wołowe	38,5	0,9	4,0	4,0	2,4	3,3
mięso drobiowe	23,8	-8,6	-15,6	-7,6	23,0	4,1
przetwory mięsne	11,1	1,4	-2,8	-0,2	4,2	5,1
Ryby i przetwory	1,1	1,7	2,3	1,5	2,1	1,8
Mleko i sery	2,3	3,0	-0,4	0,7	14,9	-0,4
w tym: sery	2,7	3,6	-1,9	-0,2	18,5	-5,0
Jaja	-15,2	-2,2	1,0	0,4	11,1	0,7
Masło	10,9	2,5	-4,4	-1,5	26,4	-13,1
Tłuszcze roślinne	2,2	-0,1	-1,5	0,9	8,8	12,2
Smalec i słonina	15,0	22,3	-16,0	-7,0	4,4	10,8
Cukier	71,8	-2,7	-12,0	6,0	-6,7	-12,7
Wyroby cukiernicze i miód	3,8	1,9	1,5	0,5	3,3	4,4
Sosy i przyprawy	1,2	1,0	1,2	1,3	5,5	6,8
Napoje bezalkoholowe	1,6	0,5	0,7	1,6	5,0	3,1
Napoje alkoholowe	-0,5	-0,3	0,1	0,6	1,3	2,6
Wyroby tytoniowe	5,7	1,7	7,2	3,6	12,6	9,0

Źródło: dane GUS i obliczenia IERiGŻ-PIB.

Rysunek 1.23. Dynamika cen detalicznych produktów białkowych
(XII 2003 = 100)

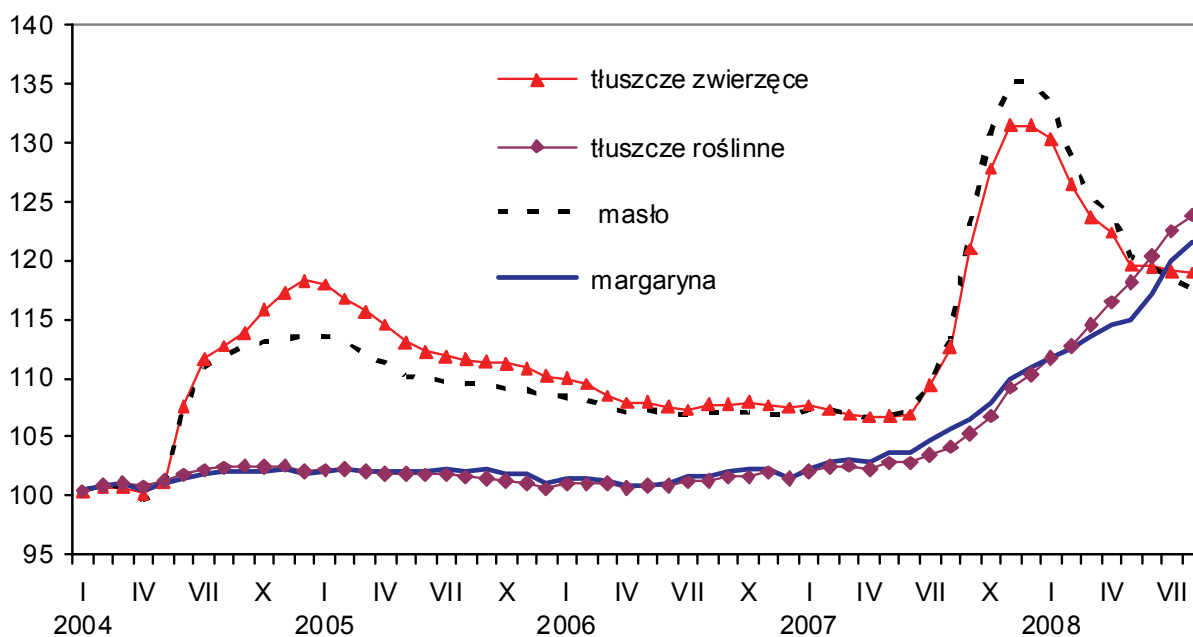

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wzrost cen detalicznych wystąpił również na rynku mięsa. Po dwóch latach spadku cen mięsa i jego przetworów, w 2007 roku nastąpił znaczny ich wzrost o 6,5%, przy 1,3% spadku rok wcześniej. O wzroście cen mięsa zdecydował bardzo wysoki wzrost cen drobiu (o 23%). W następnych miesiącach 2008 roku trend był kontynuowany. W tym czasie mięso na poziomie detalu podrożało o 5,4%. O 7,8% zdrożało mięso wieprzowe, a przetwory o 5,1%. W grupie tej najmniej podrożało mięso wołowe o 3,3%. W końcu 2008 roku ceny wołowiny są wyższe niż w grudniu 2003 roku o 60%, wieprzowiny i przetworów o około 20% oraz drobiu o 13%. Ceny ryb i przetworów wykazywały stały powolny wzrost.

W 2007 roku, w porównaniu z rokiem poprzednim, znacząco wzrosły ceny tłuszczów jadalnych (rys. 1.24). Ceny tłuszczów zwierzęcych wzrosły średnio o 22,3%, zaś tłuszczów roślinnych o 8,8%. Szczególnie szybki był wzrost cen masła o 26,4%. Wolniej rosły ceny tłuszczów tkankowych (smalcu i słoniny) o 4,4%. W następnych miesiącach 2008 roku nastąpił dalszy stały wzrost cen tłuszczów roślinnych (o 12,2%), przy dużym spadku cen tłuszczów zwierzęcych (o 9,5%). O spadku cen tłuszczów zwierzęcych zdecydował znaczny spadek cen masła o 13,1% (tab. 1.11). W III kw. 2008 roku ceny tłuszczów roślinnych były wyższe niż w grudniu 2003 roku o 24%, a ceny tłuszczów zwierzęcych o 19%.

Rysunek 1.24. Dynamika cen detalicznych tłuszczów
(XII 2003 = 100)

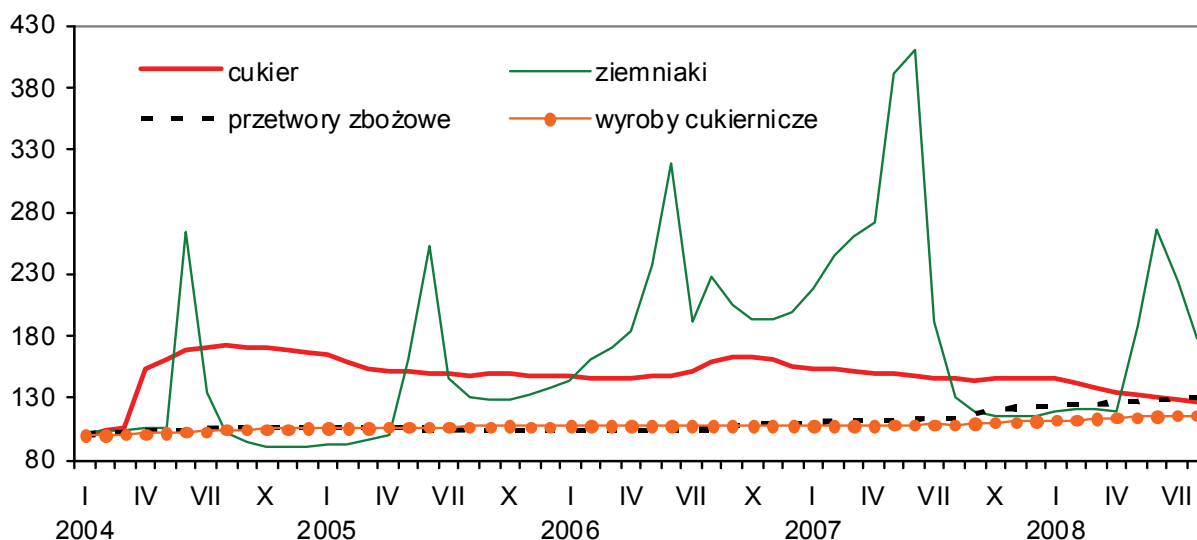
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W grupie produktów węglowodanowych duży był wzrost produktów zbożowych. Zwyżki cen produktów zbożowych wywołały wysokie ceny surowca. W ciągu trzech kwartałów 2007 roku wzrost cen produktów zbożowych był niewielki, największy ich wzrost skumulował się w IV kwartale. Pod koniec 2007 roku ceny produktów zbożowych ukształtowały się na poziomie o 11,8% wyższym niż przed rokiem. Największy był wzrost cen przetworów młynarskich o 18,7% i pieczywa o 14,2%, a mniejszy przetworów makaronowych o 7,9%. W następnych miesiącach 2008 r. ceny produktów zbożowych wciąż rosły, lecz w dużo wolniejszym tempie. W 2008 roku (styczeń-sierpień) ceny produktów zbożowych wzrosły o ok. 6%, w tym pieczywa o 5,5%. Pod koniec 2008 roku ceny przetworów zbożowych ukształtowały się na poziomie o 30% wyższym niż w końcu 2003 roku.

Ceny cukru maleją. Po sporym wzroście w 2006 roku o 6%, w 2007 roku ceny cukru zaczęły spadać i nadal wykazują tendencję spadkową. W tym czasie ceny detaliczne cukru obniżyły się o 18,6%. Pod koniec 2008 roku ceny cukru były wyższe w stosunku do grudnia 2003 roku już tylko o 27% (rys. 1.25). Mimo spadku cen cukru ceny wyrobów cukierniczych i miodu systematycznie rosną, ale mają one dość łagodny charakter. W ciągu ośmiu miesięcy 2008 roku ceny te wzrosły o 4,4% i ukształtowały się na poziomie o ponad 16% wyższym niż w grudniu 2003 roku.

W 2007 roku, z powodu dobrych zbiorów, ceny detaliczne ziemniaków były o ponad 40% niższe niż przed rokiem. W 2008 roku ich ceny zaczęły wzrastać, ale były one niższe niż w dwóch ostatnich latach.

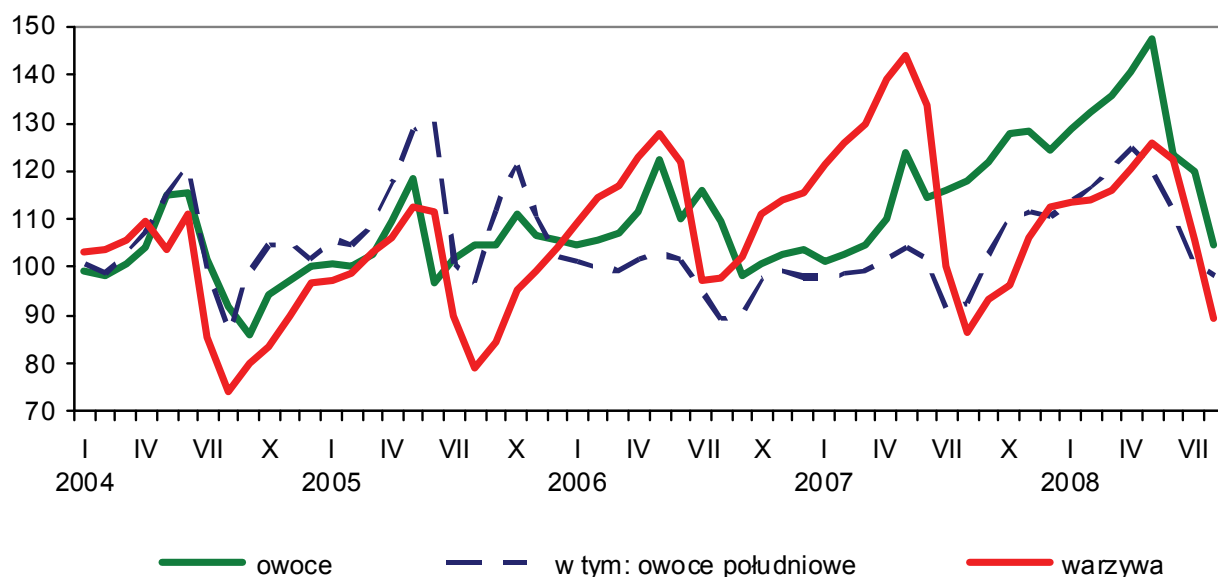
Rysunek 1.25. Dynamika cen detalicznych produktów węglowodanowych (XII 2003 = 100)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

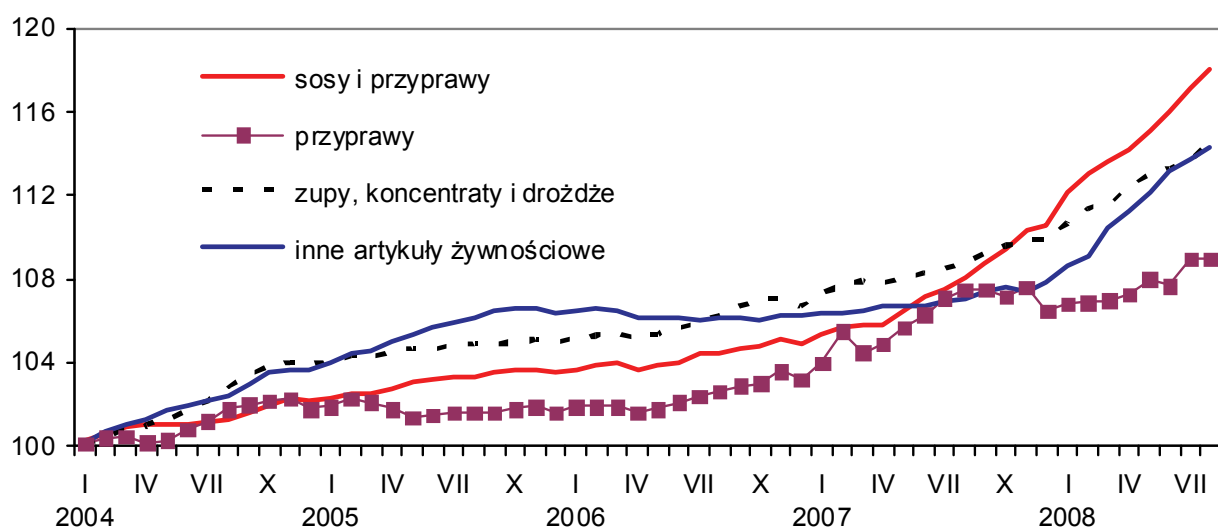
W 2007 roku ceny detaliczne owoców były bardzo wysokie. Zdecydowanie też wyższe były ceny owoców południowych. Zmiana cen owoców nastąpiła po dobrych zbiorach w 2008 roku, po których ceny owoców wykazywały tendencję spadkową (rys. 1.26). W tym okresie ceny owoców spadły średnio o 15,6%, a warzyw o 20,5%. O 11% obniżyły się ceny owoców południowych. W sierpniu 2008 roku ceny owoców były wyższe niż w grudniu 2003 roku o około 5,0%, a warzyw spadły o 10%.

Rysunek 1.26. Dynamika cen detalicznych produktów zawierających witaminy (XII 2003 = 100)

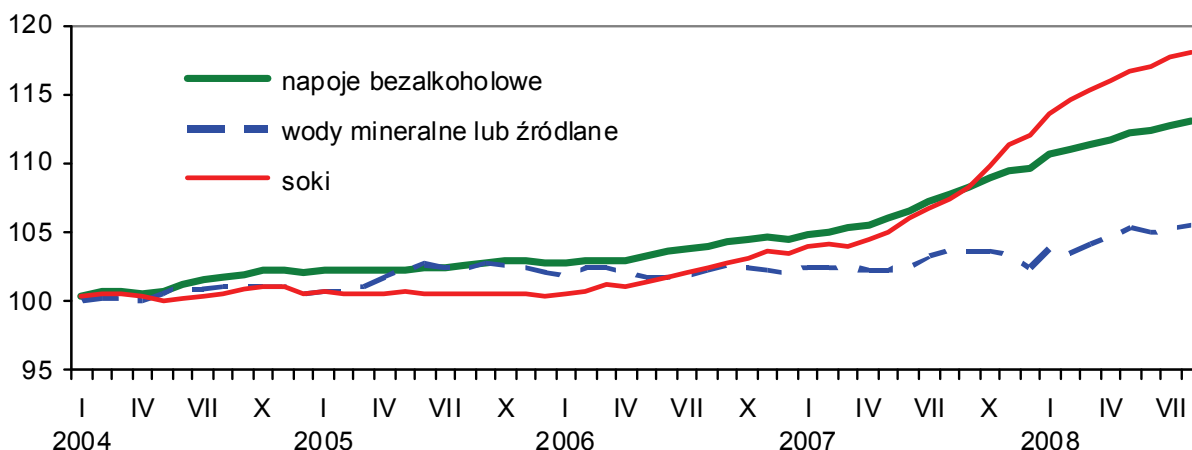
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rysunek 1.27. Dynamika cen detalicznych pozostałych artykułów żywnościowych (XII 2003 = 100)

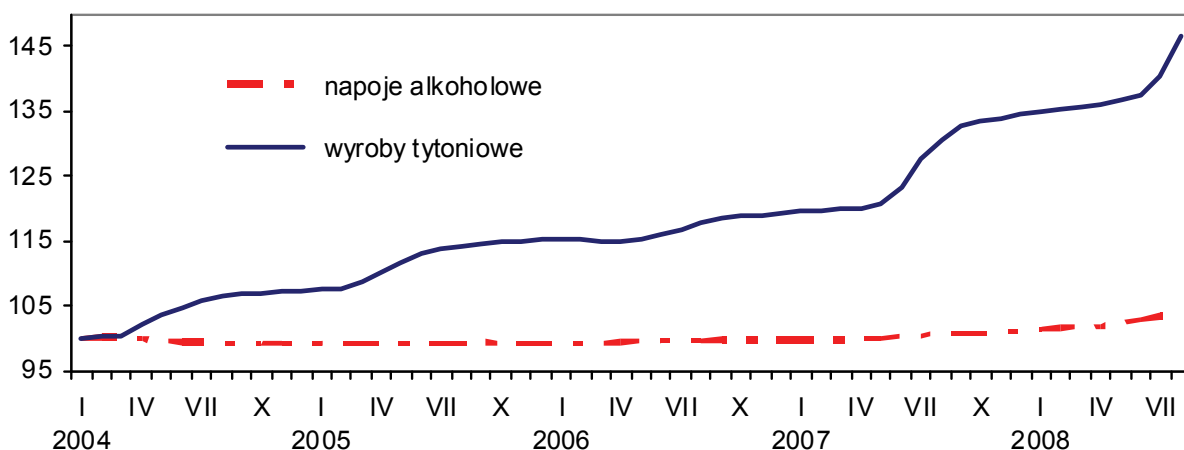
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rysunek 1.28. Dynamika cen detalicznych napojów bezalkoholowych (XII 2003 = 100)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rysunek 1.29. Dynamika cen detalicznych napojów alkoholowych i wyrobów tytoniowych (XII 2003 = 100)

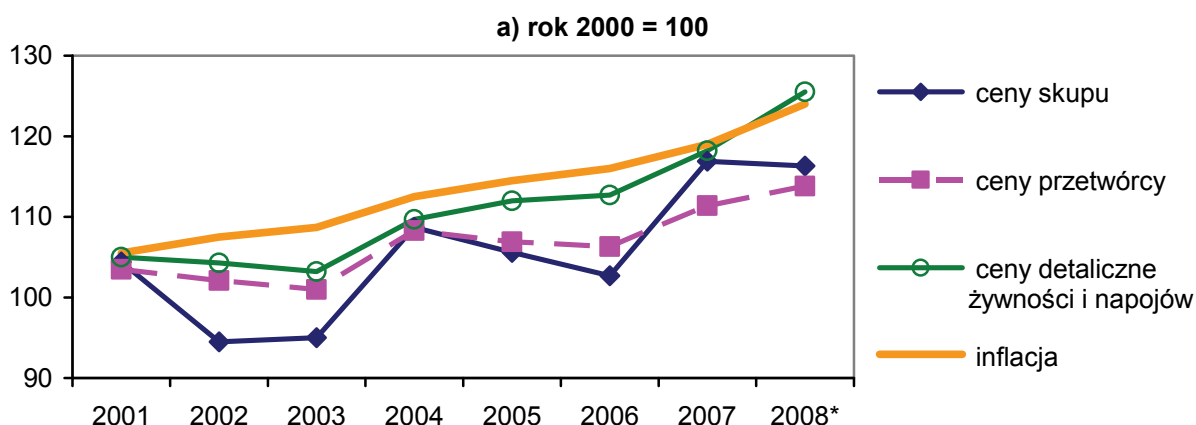
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Ceny pozostałych artykułów żywnościowych i napojów bezalkoholowych od 2007 roku miały wysoką dynamikę wzrostu (rys. 1.27-1.28). W 2007 roku ceny napojów bezalkoholowych wzrosły średnio o 5,0%, a sosów i przypraw o 5,5%. W następnych miesiącach nastąpił dalszy wzrost i w końcu 2008 roku ceny napojów bezalkoholowych były o 13% wyższe niż w grudniu 2003 roku, a sosów i przypraw o 18%. Ceny detaliczne wyrobów tytoniowych wykazywały stałą wysoką dynamikę wzrostu. W 2007 roku ceny te wzrosły o 12,6%, z czego w I półroczu o 3,3%, a w II półroczu o 9%. W następnych miesiącach 2008 roku wzrosły o kolejne 9%. Bardzo łagodne i mniejsze były zmiany cen wyrobów alkoholowych (rys. 1.29). W końcu 2008 roku ceny wyrobów tytoniowych były wyższe niż w grudniu 2003 roku o 46,7%, a wyrobów alkoholowych o 3,9%.

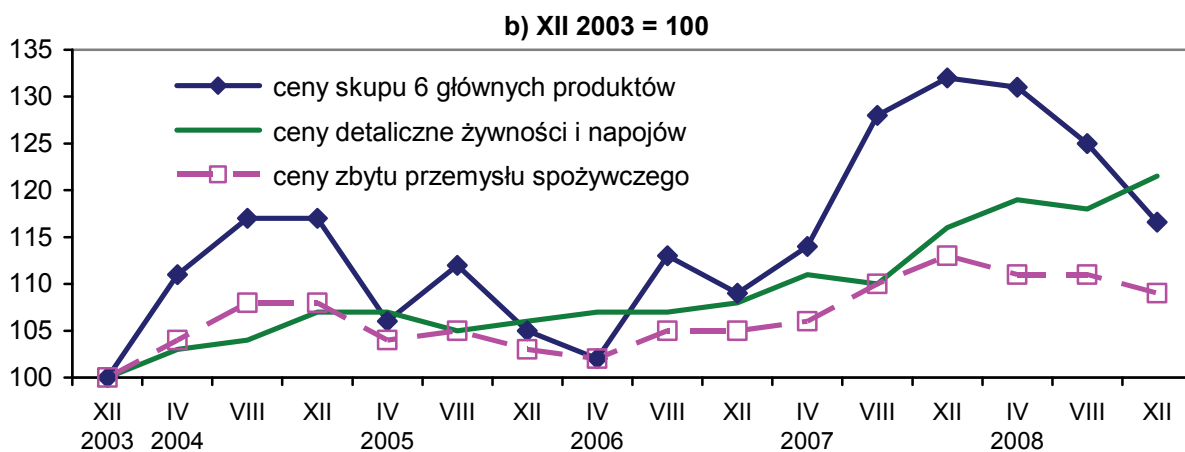
1.6. Rozwój cen producenta żywności (przetwórcy) na tle cen skupu i detalicznych cen żywności

Główną cechą rozwoju cen producenta żywności (tj. przetwórcy) jest to, że są one bardziej stabilne od cen płaconych producentom rolnym. Ceny przetwórcy są także bardziej stabilne od cen detalicznych (por. rys. 1.30). Na poziomie przetwórstwa nastąpiło także przyspieszenie dynamiki cen w pierwszym roku po wejściu do UE, a także w 2007 roku. W każdym z tych przypadków wzrost cen przetwórcy wynosił po 7% i był niższy od wzrostu cen płaconych rolnikom (po ok. 13%). Wzrost cen przetwórcy był wyższy niż cen detalicznych tylko w pierwszym roku po wejściu do UE. W ciągu ostatnich ośmiu lat ceny przetwórcy wzrosły o 16%, płacone rolnikom o 16,3%, a detaliczne żywności i napojów o 25%. Po wejściu do UE (od XII 2003 roku do VIII 2008 roku) wzrost tych cen wynosił odpowiednio 11, 25 i 18%, a krzywa cen przetwórcy przebiegała zawsze poniżej krzywej producenta rolnego, a powyżej krzywej cen detalicznych tylko w pierwszych miesiącach po wejściu Polski do UE, (tj. do grudnia 2004 roku). Później te krzywe coraz bardziej oddalały się od siebie.

Rysunek 1.30. Wskaźniki dynamiki cen na rynku rolno-spożywczym

* szacunek własny na podstawie danych za 10 miesięcy 2008 roku

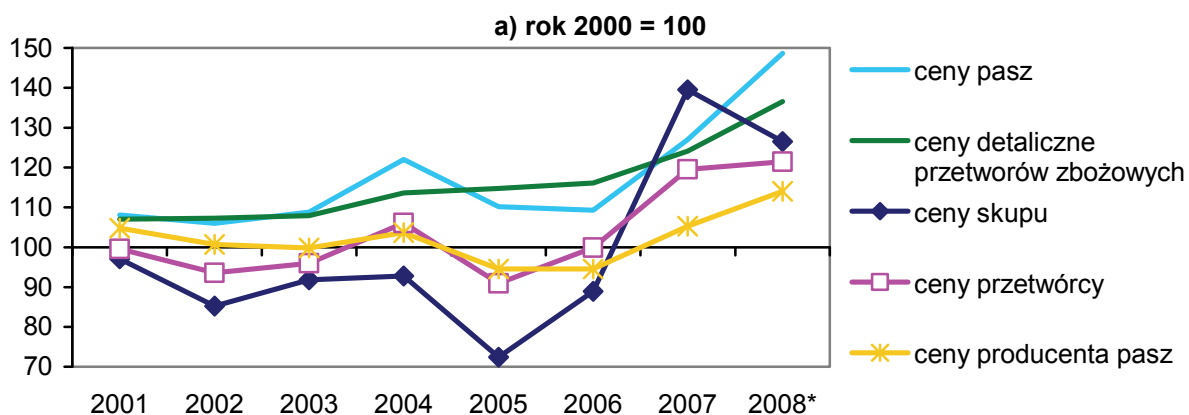

Źródło: opracowanie własne danych GUS.

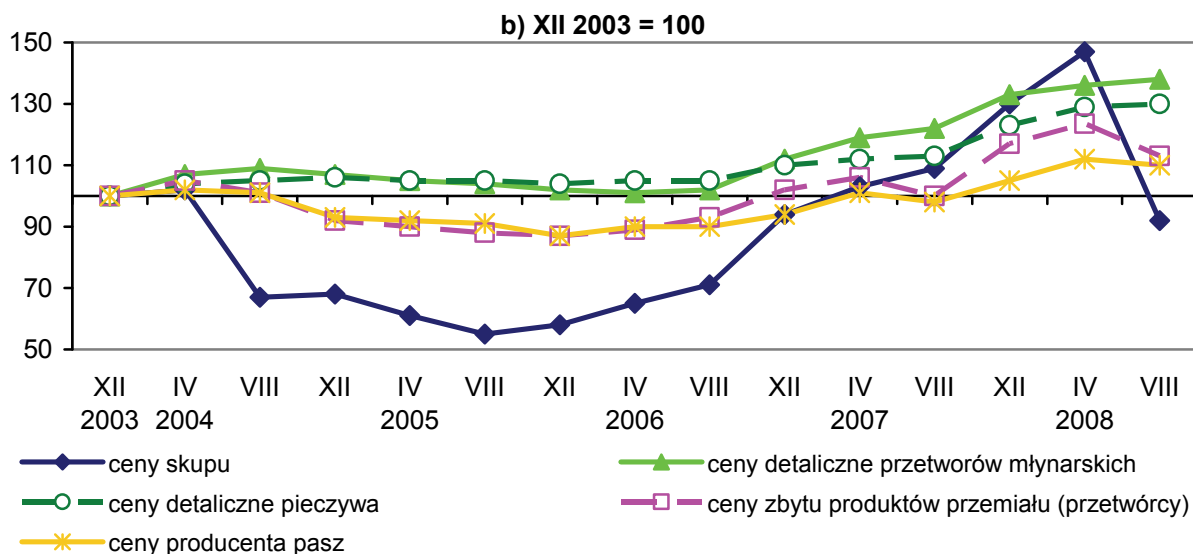
Zjawisko większej stabilności i mniejszej dynamiki cen przetwórcy niż cen płaconych rolnikom lub cen detalicznych wystąpiło na rynku wszystkich głównych produktów rolno-spożywczych. I tak:

W sektorze zbożowo-paszowym (rys. 1.31): w okresie obniżania cen skupu zbóż wskaźniki dynamiki cen przetwórcy i producenta pasz były wprawdzie wyższe niż cen płaconych rolnikom, ale z chwilą ujawnienia się szybkich tendencji wzrostowych krzywa cen przetwórcy i producenta pasz obniżyła się poniżej krzywej cen rolnika. W tym sektorze wskaźniki dynamiki cen detalicznych były wyższe od wskaźników dynamiki cen przetwórcy. W latach 2000-2008 ceny przetwórcy wzrosły o 21,5%, producenta pasz o 14%, a ceny skupu zbóż o 26,5%, detaliczne przetworów zbożowych o 36,5% i pasz prawie o 50%. Po wejściu do Unii Europejskiej ceny te wzrosły odpowiednio o 25,5, 15, 38, 26,5 i 36,5%, przy czym w końcu 2008 roku ceny skupu zbóż były o 26% niższe niż w grudniu 2003 roku.

Rysunek 1.31. Wskaźniki dynamiki cen na rynku zbóż i pasz

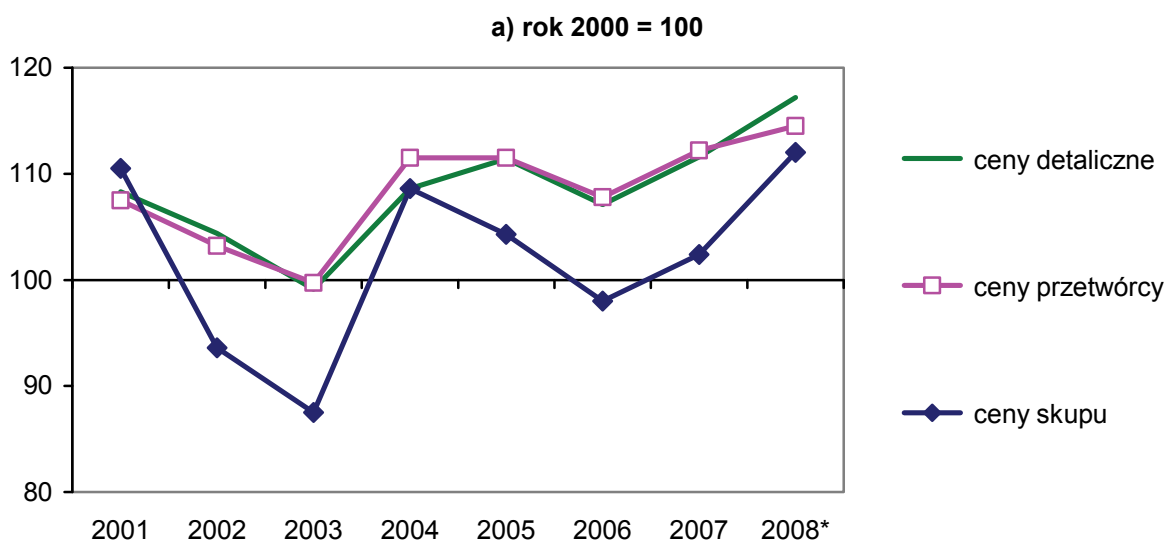
* szacunek własny na podstawie danych za 10 miesięcy 2008 roku

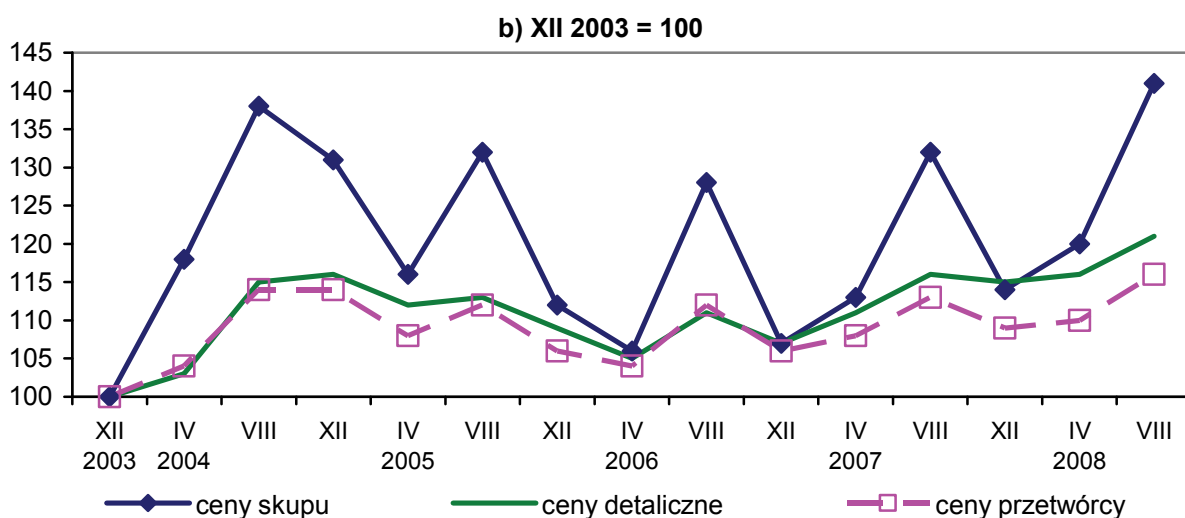
Źródło: opracowanie własne danych GUS.

W sektorze mięsnym (rys. 1.32): wskaźniki dynamiki cen przetwórcy w latach 2000-2008 były wyższe od cen płaconych rolnikom i podobne do cen detalicznych. Jednakże przebieg tych krzywych zmienił się po wejściu do Unii Europejskiej. W tym okresie wskaźniki dynamiki cen skupu żywca były z reguły wyższe od cen przetwórcy, a krzywa cen detalicznych przebiegała powyżej cen przetwórcy. W latach 2003-2008 ceny płacone producentom żywca wzrosły o 28%, przetwórcy o 15%, a detaliczne o 18%, a w okresie od XII 2003 roku do VIII 2008 roku odpowiednio o 41, 16 i 21%. Podobne proporcje cen na tych trzech poziomach rynku wystąpiły w ostatnim roku, w którym na rynku mięsnym nastąpiły znaczne zwwyżki cen, wynikające głównie z cyklicznych wahań koniunktury w sektorze wieprzowiny.

Rysunek 1.32. Wskaźniki dynamiki cen na rynku mięsa

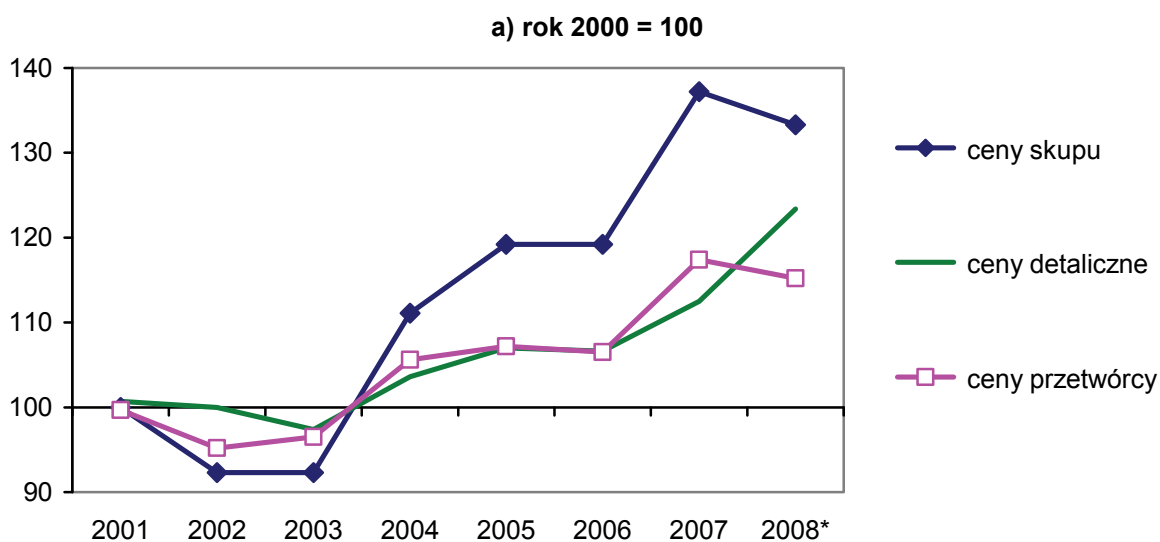
* szacunek własny na podstawie danych za 10 miesięcy 2008 roku

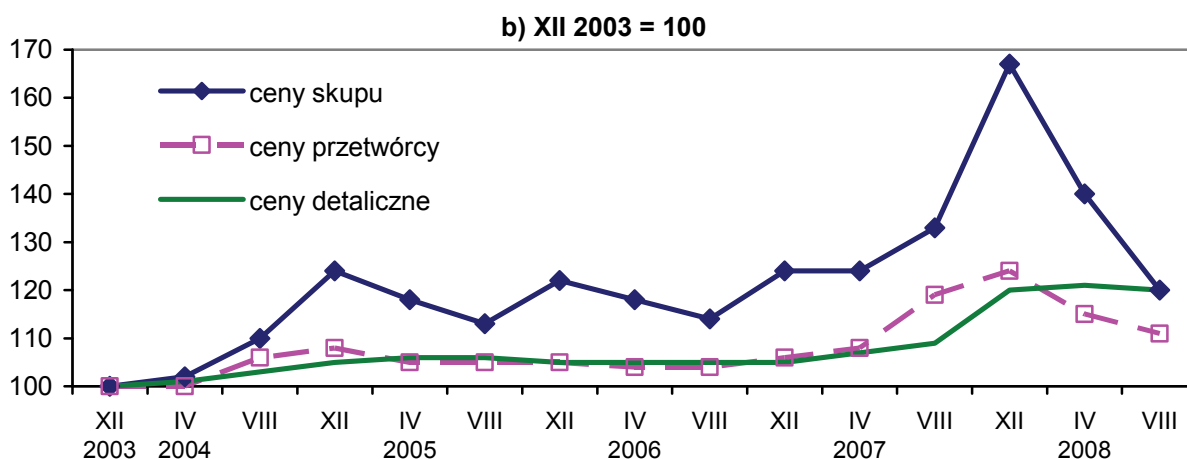
Źródło: opracowanie własne danych GUS.

W sektorze mleczarskim ceny przetwórcy (rys. 1.33) były również znacznie bardziej stabilne od cen skupu mleka, a krzywa cen detalicznych z reguły przebiegała podobnie jak cen przetwórcy. W tym sektorze wszystkie te ceny wzrosły w pierwszym roku po wejściu do UE, w tym najszybciej ceny skupu, ale skala podwyżek w tym okresie była mniejsza niż w 2007 roku, w którym ujawniły się duże zakłócenia na rynku światowym. Od XII 2006 roku do XII roku następnego ceny skupu wzrosły o 35%, ceny przetwórcy o 17%, a ceny detaliczne o 15%. Później konieczne stało się dostosowanie cen skupu cen do produktów przetwórstwa mleka, a w ślad za tym duży spadek cen mleka i cen przetwórstwa. W końcu 2008 roku ceny skupu mleka i ceny detaliczne były o ok. 20% wyższe niż w grudniu 2003 roku, a ceny przetwórcy w tym czasie wzrosły zaledwie o 11%.

Rysunek 1.33. Wskaźniki dynamiki cen na rynku mleka i przetworów mleczarskich

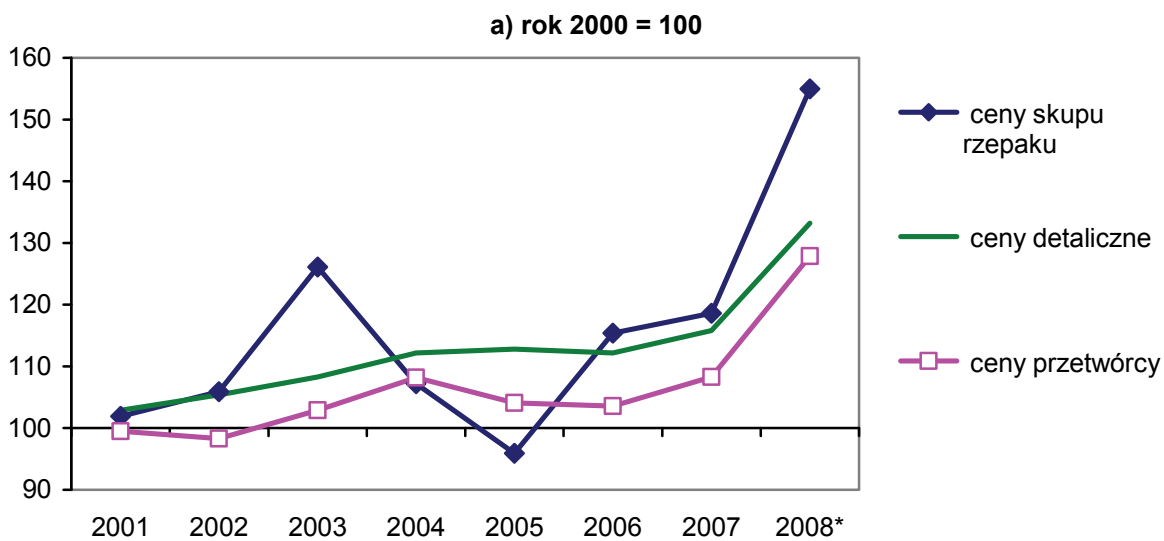
* szacunek własny na podstawie danych za 10 miesięcy 2008 roku

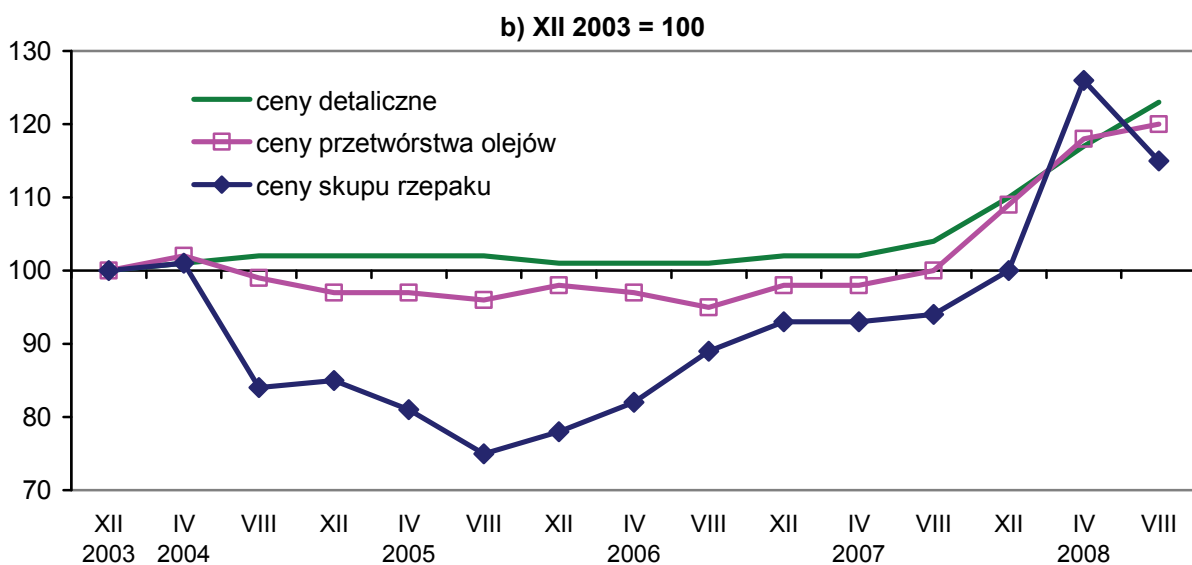
Źródło: opracowanie własne danych GUS.

W sektorze przetwórstwa rzepaku i produkcji tłuszczów roślinnych (rys. 1.34) – mimo znaczących podwyżek cen skupu w 2003 i 2007 roku – notowano dużą stabilizację cen tłuszczów, zarówno detalicznych, jak i producenta. Zjawisko to najsilniej wystąpiło w ciągu czterech lat po wejściu do Unii Europejskiej. Dopiero w końcu 2007 roku pod wpływem procesów globalnych gwałtownie wzrosły ceny w kolejnych ogniwach łańcucha żywnościowego. W sierpniu 2008 roku były one o ok. 20% wyższe niż w końcu 2003 i 2007 roku. Istotne jest także to, że w okresie integrowania z UE krzywa cen przetwórcy przebiegała pod krzywą cen detalicznych, ale powyżej krzywej cen producenta rzepaku.

Rysunek 1.34. Wskaźniki dynamiki cen na rynku rzepaku i tłuszczów roślinnych

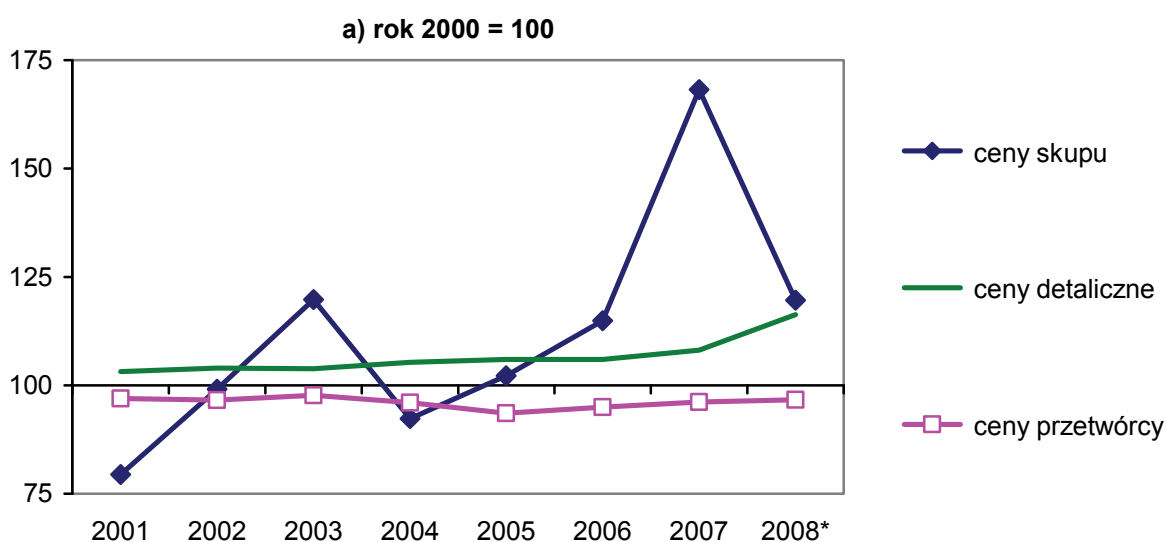
* szacunek własny na podstawie danych za 10 miesięcy 2008 roku

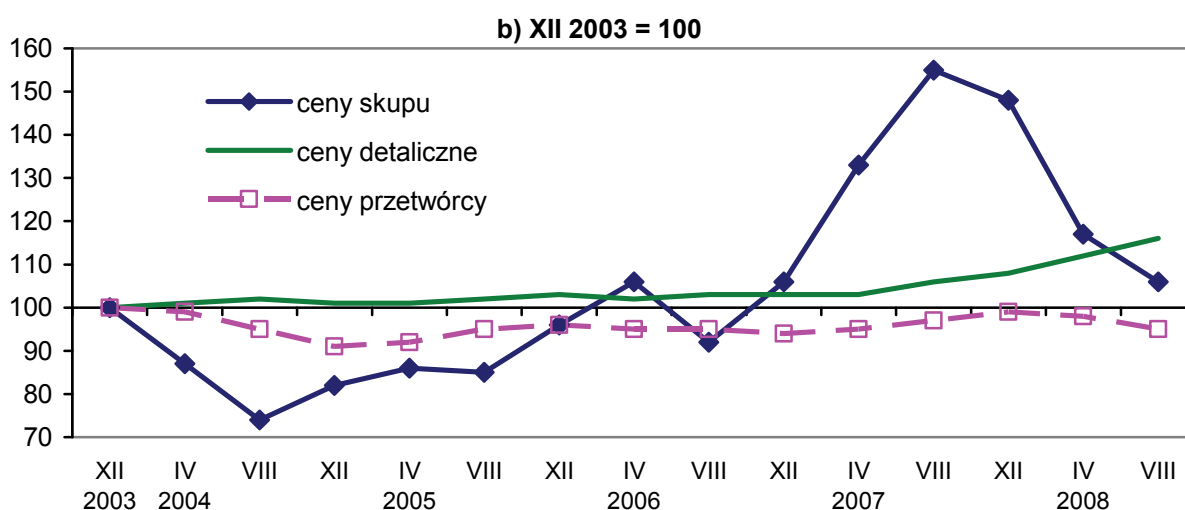
Źródło: opracowanie własne danych GUS.

W sektorze owocowo-warzywnym w obu badanych okresach wskaźniki dynamiki cen przetwórcy kształtowały się poniżej 100% i były względnie stabilne (rys. 1.35). Ta stabilizacja cen przetwórcy miała miejsce przy dużych wahaniami cen surowców do przetwórstwa i dużych podwyżkach tych cen, szczególnie w 2003 i 2007 roku oraz stale rosnących w dość równym tempie cenach detalicznych przetworów owocowo-warzywnych. Rynek stwarzał silne ograniczenia dla tego przetwórstwa, które polegały na kurczących się marżach przerobowych i rosnących marżach handlowych.

Rysunek 1.35. Wskaźniki dynamiki cen na rynku produktów przetwórstwa owoców, warzyw i ziemniaków

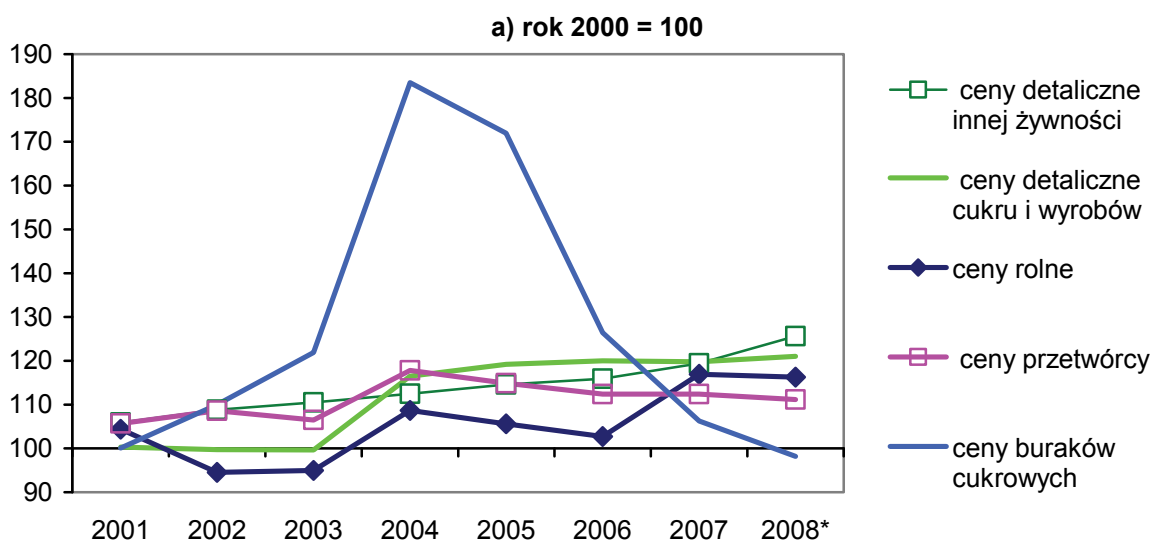
* szacunek własny na podstawie danych za 10 miesięcy 2008 roku

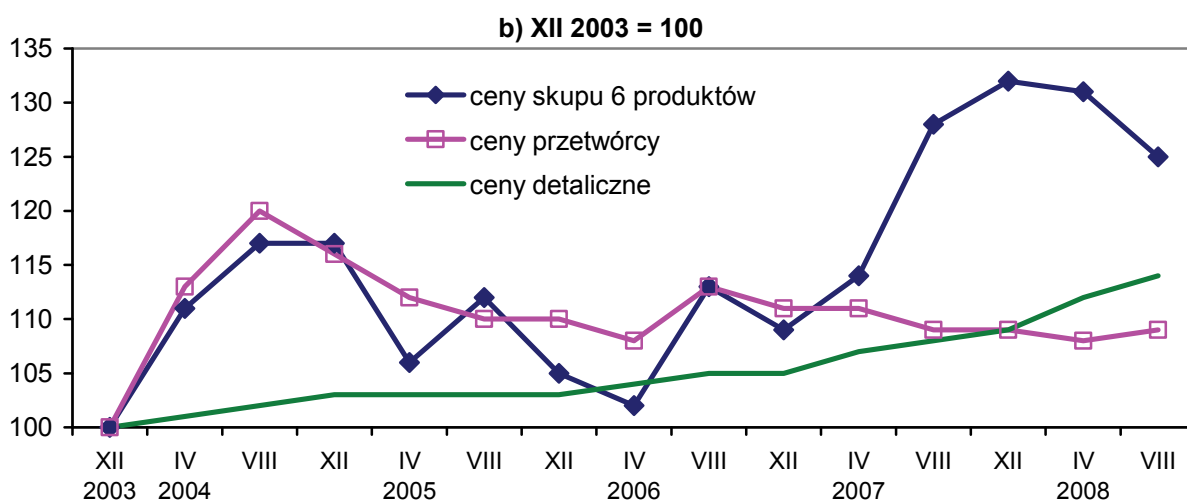
Źródło: opracowanie własne danych GUS.

Ceny producenta pozostałej żywności znacząco (o ok. 10%) wzrosły w pierwszym roku po wejściu do UE, a w pozostałych okresach były dość stabilne (rys. 1.36). Ta podwyżka cen w 2004 roku była głównie spowodowana skokowym wzrostem cen buraków i cukru (o 40-50%). W pozostałych okresach zmiany cen przetwórcy następowały podobnie jak cen płaconych rolnikom i przy zbliżonej stabilizacji cen detalicznych. Ceny tych produktów płacone przez konsumenta znacząco wzrosły dopiero w 2007 i 2008 roku, i to w tempie zbliżonym do notowanej w tym czasie inflacji.

Rysunek 1.36. Wskaźniki dynamiki cen na rynku innej żywności

* szacunek własny na podstawie danych za 10 miesięcy 2008 roku

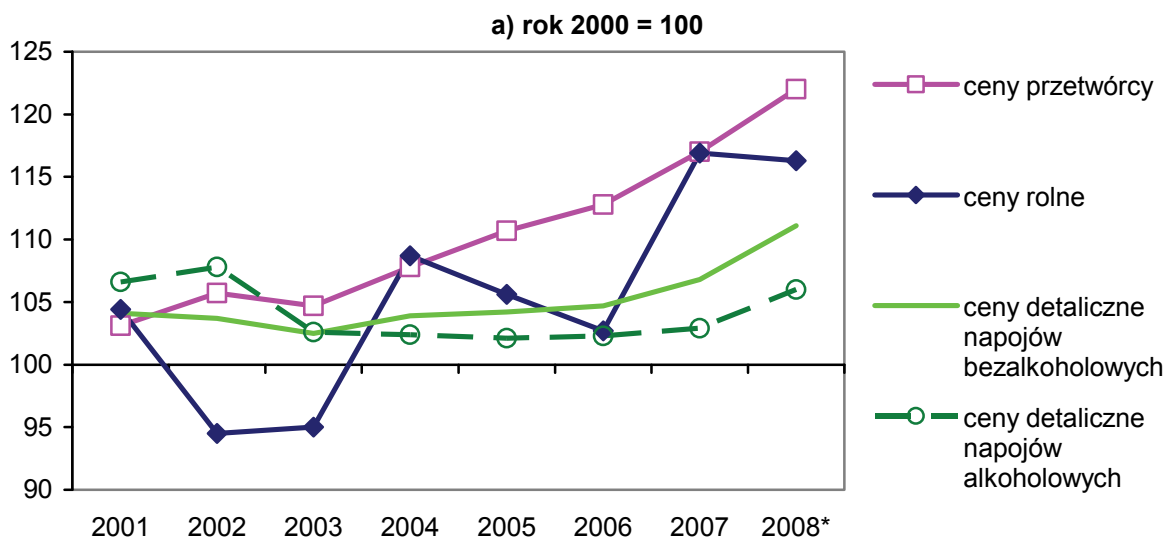

Źródło: opracowanie własne danych GUS.

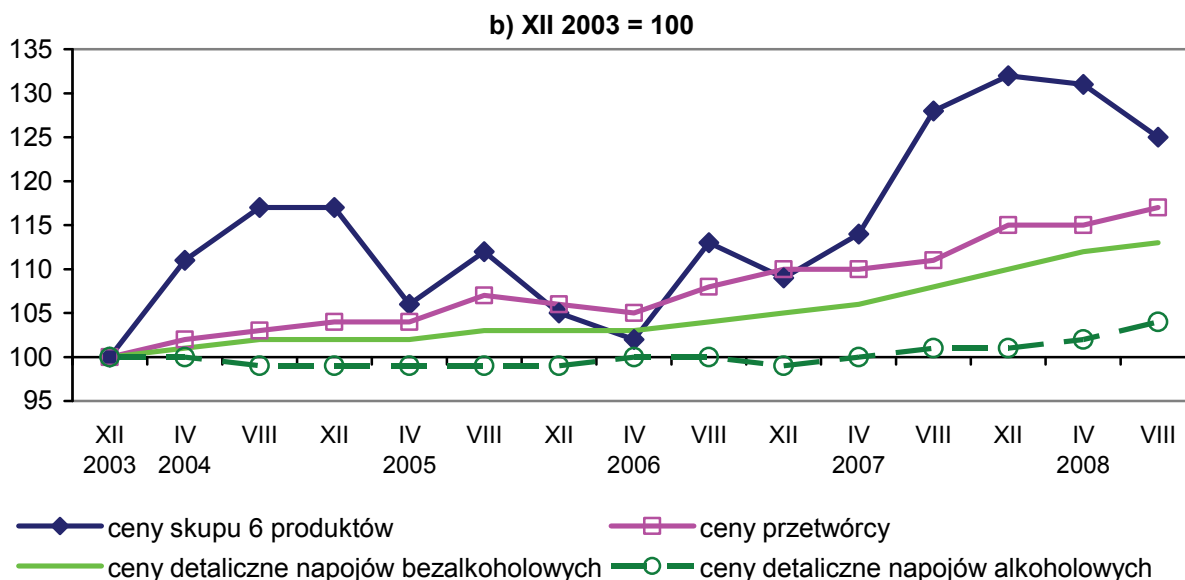
W sektorze napojów od lat następował powolny wzrost cen producenta (rys. 1.37). Był to proces stały, przebiegający w tempie zbliżonym do inflacji, ale szybciej niż w pozostałej części przemysłu spożywczego. Pewne przyspieszenie

wzrostu cen producenta napojów nastąpiło dopiero w końcu 2007 roku. Wolniej wzrastały ceny detaliczne, szczególnie napojów alkoholowych. Ceny te prawie się nie zmieniły zarówno przed wejściem do UE, jak i w pierwszych latach po akcesji. Dopiero w końcu 2007 roku nastąpiło pewne przyspieszenie dynamiki detalicznych cen napojów, ale w tempie wolniejszym niż w innych segmentach rynku żywnościowego. Na ceny napojów nie mają wpływu ceny rolne.

Rysunek 1.37. Wskaźniki dynamiki cen na rynku napojów

* szacunek własny na podstawie danych za 10 miesięcy 2008 roku

Źródło: opracowanie własne danych GUS.

Mniejsza zmienność cen przetwórcy niż cen producenta rolnego oznacza, że przemysł spożywczy jest istotnym czynnikiem stabilizacji rynku rolno-spożywczego. Osłabia on także inflacyjne oddziaływanie znacznych, często

skokowych, zmian cen płaconych rolnikom. Zmiany cen przetwórcy w większości działów produkcji żywności są mniejsze niż cen rolnych i z reguły następują z pewnym odroczeniem w czasie. Istotne jest także to, że wskaźniki dynamiki cen przetwórcy były najczęściej niższe niż cen detalicznych. Oznacza to silną presję handlu na redukcję cen zakupu towarów od producenta i z reguły stwarza możliwości wzrostu marż handlowych. Zjawiska te notowano w całej bieżącej dekadzie przy wyraźnym ich nasileniu w pierwszym roku po wejściu do Unii Europejskiej oraz w ostatnich latach, gdy pod wpływem zjawisk globalnych nastąpiło przyspieszenie procesów inflacyjnych i dynamiki cen żywności. To ostatnie zjawisko ma już tendencję gasnącą.

1.7. Wsparcie finansowe rolnictwa, wsi i przemysłu spożywczego

Wejście Polski do UE oznaczało zwiększenie wsparcia finansowego rolnictwa środkami publicznymi. Rolnicy otrzymali prawo do płatności bezpośrednich. Ich beneficjentem jest prawie 1,5 mln rolników, których przychody z tego tytułu (tab. 1.12) zwiększyły się z 7,5 mld zł w pierwszym roku po wejściu do UE do 9,6 mld zł w poprzednim sezonie (roku rozliczeniowym od grudnia do czerwca). Są to kwoty stanowiące ok. 20% przychodów ze sprzedaży produktów rolnictwa, będące ważnym źródłem finansowania dochodów rolników (ok. 40%) i wydatków operacyjnych gospodarstw rolnych (ok. 30%).

Tabela 1.12. Należne płatności bezpośrednie (w mln zł)

Rodzaj płatności	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08
JPO	2 853	3 158	3 837	4 229
UPO ^a	3 524	3 555	3 995	4 050
ONW	1 144	1 268	1 295	1 333
Razem BPO	7 521	7 981	9 127	9 612

^a łącznie z dopłatą dla producentów ziemniaków skrobiowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów ARiMR.

Uzupełniającym źródłem finansowania sektora rolno-spożywczego są subwencje eksportowe. Są one wypłacane eksporterom zbóż, cukru, mleka i mięsa, którzy lokują te produkty na wybranych rynkach trzecich, tj. poza Unią. Wartość tych subwencji zwiększyła się z ok. 140 mln zł w 2003 roku do 580 mln zł w 2006 roku. Zwyżki cen rolnych na rynkach światowych umożliwiły obniżenie wartości tych dotacji (do 308 mln zł w 2007 roku i prawie 400 mln zł w 2008 roku). Stanowi to około 25% wartości eksportu na rynki pozaunijne i ok. 10% wartości zysków przedsiębiorstw przemysłu spożywczego. Pośrednio

oddziałują one również na dochody rolników. To wsparcie otrzymuje przede wszystkim sektor cukrowniczy, a w mniejszym stopniu także mleczarski i produkcji wołowiny (tab. 1.13).

Tabela 1.13. Wartość wypłaconych subwencji eksportowych (w mln zł)

Ekspert subwencionowany	2003	2004 ^a	2005	2006	2007	2008 ^b
Produktów mleczarskich	13,7	31,8	135,9	85,6	46,8	1,6
Cukru	22,9	73,3	181,1	409,1	202,7	290,7
Wołowiny i cielęciny	-	11,1	47,0	21,0	14,4	9,1
Wieprzowiny	91,4	39,8	5,7	9,2	6,3	83,2
Drobiu	-	0,3	2,2	2,1	2,9	2,0
Zbóż	14,8	9,3	10,8	14,2	2,2	0,6
Jabłek i pomidorów	-	0,4	37,8	40,3	32,8	0,8
Razem	142,8	166,0	420,5	581,5	308,1	388,0

^a łącznie z dopłatami przed wejściem do UE, ^b dane nieostateczne

Źródło: opracowanie M. Tereszczuk na podstawie danych ARR.

Ważniejsze, szczególnie dla rolnictwa, jest wsparcie przedsięwzięć rozwojowych, modernizacyjnych i restrukturyzacyjnych realizowanych przez gospodarstwa rolne, firmy przetwórcze czy też samorządy inwestujące w infrastrukturę rolnictwa. W ostatnich latach wypłaty na te cele z programów SAPARD, PROW i SPO wynosiły średnio po ok. 6,0 mld zł rocznie i były kilkakrotnie większe niż w 2003 roku (0,8 mld zł). W latach 2004-2008 finansowały one ok. 50% inwestycji rolnictwa i ok. 10% inwestycji przemysłu spożywczego oraz większość inwestycji w infrastrukturę wsi i rolnictwa.

Tabela 1.14. Wypłaty z programów SAPARD, PROW i SPO (w mln zł)

Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006	2007	2008 ^a
Gospodarstwa rolne	66	394	451	3 399	2 136	1 177
Przetwórstwo	115	449	972	772	574	1 719
Infrastruktura wsi	619	461	1 198	416	823	180
Inne ^b	-	41	490	1 971	1 849	1 935
Razem	800	1 345	3 111	6 558	5 382	5 011

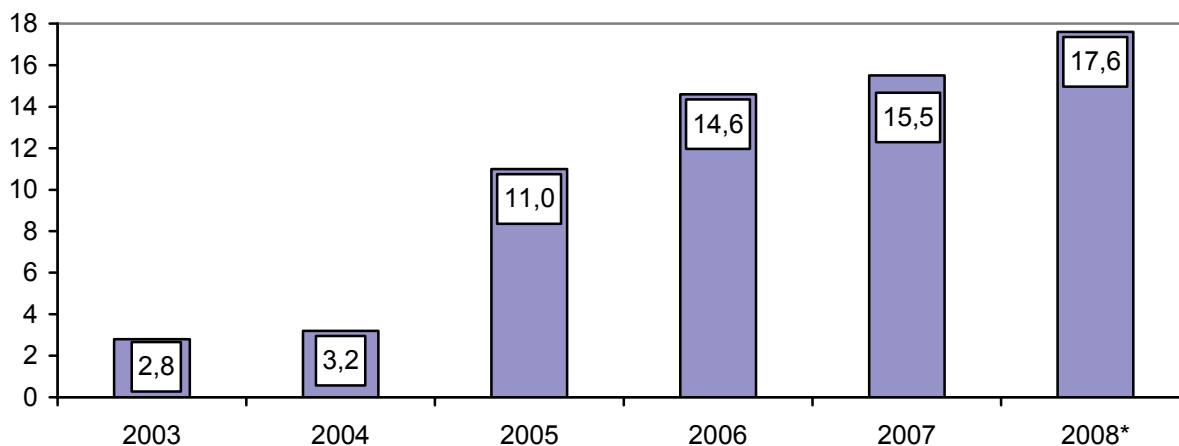
^a dane niekompletne, ^b bez UPO i ONW

Źródło: opracowanie własne danych ARiMR.

Łączne dopłaty do sektora rolnego (bez dopłat do KRUS) w 2008 roku przekroczyły 17 mld zł (rys. 1.38). Będzie to kwota sześciokrotnie wyższa niż przed wejściem do UE oraz o ok. 20% wyższa niż w poprzednich dwóch latach.

W latach poprzednich przyrost wartości wsparcia sektora rolnego przekroczył kwotę wzrostu wydatków rolnictwa za zakup obrotowych środków produkcji, a w 2008 roku nie kompensuje skutków przyrostu tych wydatków.

Rysunek 1.38. Wsparcie sektora rolnego (w mld zł)

* wstępny szacunek na podstawie nieostatecznych danych GUS

Źródło: na podstawie danych ARiMR.

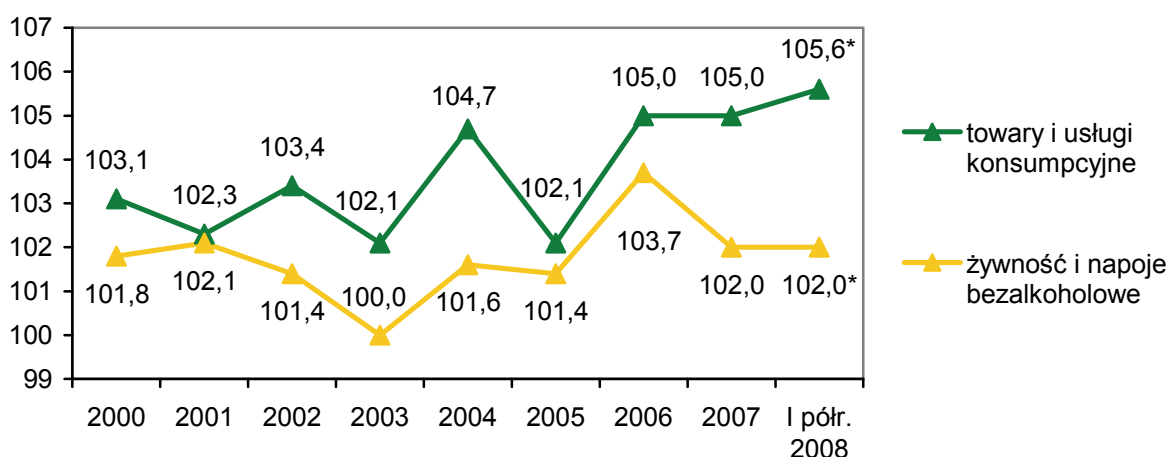
Wszystkie te wielkości wskazują, że poziom subwencjonowania sektora rolnego, głównie gospodarstw rolnych i infrastruktury wsi jest niezwykle wysoki. Stan ten istotnie wpływa na sytuację dochodową wsi i rolnictwa. Dotacje są jednym z głównych źródeł finansowania dochodów rolników i pozwalają na zmniejszenie różnic w poziomie życia rolników na tle innych grup ludności. Wsparcie inwestycji rolnych ułatwia także modernizację i restrukturyzację rolnictwa, wsi i gospodarstw rolnych. Równocześnie tak duża skala subwencjonowania osłabia przymus poprawy efektywności gospodarowania i stawia inwestycjom rolnym łagodne wymogi efektywności. Ponadto beneficjenci pomocy publicznej są uprzywilejowani w stosunku do podmiotów, które z niej nie korzystają.

2. Popyt na żywność i produkty rolno-spożywcze

2.1. Krajowy popyt na żywność

Polska gospodarka nadal rozwijała się bardzo szybko. W ślad za poprawą sytuacji dochodowej dynamicznie rósł popyt gospodarstw domowych na towary i usługi konsumpcyjne. W 2007 roku według rachunków globalnych wzrósł on, tak jak w roku poprzednim, o 5%. Wzrósł też popyt na żywność i napoje bezalkoholowe, przy czym z uwagi na duży wzrost ich cen (o 4,6%), dynamika wzrostu krajowego popytu na tę grupę produktów była mniejsza niż przed rokiem; wyniosła 2%, wobec 3,7% w 2006 roku (rys. 2.1).

Rysunek 2.1. Dynamika spożycia indywidualnego w gospodarstwach domowych z dochodów osobistych według rachunków globalnych (ceny stałe; rok poprzedni = 100)

* szacunek

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Z bilansów (tab. 2.1) wynika, iż w 2007 roku nastąpił dalszy, choć mniejszy niż w roku poprzednim, wzrost spożycia mięsa. Najbardziej zwiększyło się spożycie wieprzowiny. Konsumpcja drobiu wzrosła niewiele, a wołowiny obniżyła się. Wzrosło także spożycie ryb, artykułów mleczarskich, tłuszczów zwierzęcych surowych i topionych, tłuszczów roślinnych i warzyw. Zahamowana została długoletnia tendencja spadkowa w konsumpcji ziemniaków. Ich spożycie pozostało na poziomie roku poprzedniego. Kontynuowany był natomiast trend spadkowy spożycia przetworów zbożowych. Obniżyło się też spożycie jaj i masła. Bardzo znacząco zmalało spożycie owoców, z powodu niskich ubiegłorocznych zbiorów (szczególnie jabłek) i bardzo dużego wzrostu ich cen.

Tabela 2.1. Spożycie podstawowych artykułów żywnościowych
(w kilogramach, litrach, sztukach na 1 mieszkańca, według danych bilansowych)

Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006	2007	2008 ^a	2009 ^b	Zmiany w proc.		
								<u>2007</u> 2006	<u>2008</u> 2007	<u>2009</u> 2008
Mięso i przetwory	72,1	71,8	71,2	74,3	77,6	76,0	76,0	4,4	-2,1	0,0
w tym: wieprzowe	41,2	39,1	39,0	41,4	43,5	42,0	40,5	5,1	-3,4	-3,6
wołowe	5,8	5,3	3,9	4,5	4,0	4,0	4,0	-11,1	0,0	0,0
drób	19,7	22,2	23,4	23,7	24,0	24,5	26,5	1,3	2,1	8,2
Ryby i przetwory ^c	11,6	12,0	11,3	12,1	13	13,2	13,4	7,4	1,5	1,5
Mleko płynne (w l)	181	174	173	176	179	181	180	1,7	1,1	-0,6
Jaja (w szt.)	214	211	215	214	207	207	207	-3,3	0,0	0,0
Tłuszcze jadalne	29,2	30,7	30,6	30,4	30,7	30,3	30,3	1,0	-1,3	0,0
w tym: zwierzęce	6,9	6,6	6,6	6,1	6,5	6,1	6,0	6,5	-6,2	-1,6
roślinne	17,6	19,7	19,8	20	20,1	20,1	20,2	0,5	0,0	0,5
masło	4,7	4,4	4,2	4,3	4,2	4,1	4,1	-2,3	-2,4	0,0
Cukier	40,5	37,6	40,1	35,2	39,3	37,2	37	11,6	-5,3	-0,5
Przetwory zbożowe	120	119	119	117	114	113	113	-2,6	-0,9	0,0
Ziemniaki	130	129	126	121	121	119	118	0,0	-1,7	-0,8
Warzywa	110	111	110	109	115	115	116	5,5	0,0	0,9
Owoce	54,5	55	54,1	54,4	41,0	54,0	55,0	-24,6	31,7	1,9

^a szacunek IERiGŻ-PIB, ^b prognoza własna, ^c w wadze żywej, dane MIR

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, MIR i własnych prognoz.

W I półroczu 2008 roku utrzymała się wysoka dynamika popytu gospodarstw domowych na towary i usługi konsumpcyjne (5,6% w relacji do I półrocza 2007 roku). Jednakże z uwagi na jeszcze większy niż przed rokiem absolutny i relatywny wzrost cen żywności (7,3%, wobec 3,9% w I półroczu 2007 roku), nastąpiło osłabienie tempa wzrostu krajowego popytu na żywność, w tym głównie na produkty zwierzęce. Ze względu na ogólnoswiatowy kryzys na rynkach finansowych i rozszerzającą się recesję, należy spodziewać się dalszego wyhamowania trendów wzrostowych w polskiej gospodarce i w ślad za tym osłabienia tempa wzrostu konsumpcji gospodarstw domowych na towary i usługi konsumpcyjne, w tym na żywność. Oznacza to spowolnienie dynamiki wzrostu zapotrzebowania rynku krajowego na żywność i produkty rolnictwa.

Z bilansów wynika, iż w 2008 roku obniżyła się konsumpcja mięsa. W wyniku obniżenia produkcji i wzrostu cen trzody nastąpił spadek spożycia wieprzowiny. Spożycie wołowiny nie zmieniło się, a drobiu wzrosło niewiele. Zmalała również konsumpcja tłuszczów zwierzęcych surowych i topionych. Po raz kolejny obniżyło się spożycie masła i cukru. Kontynuowana była tendencja spadkowa w spożyciu przetworów zbożowych i ziemniaków. Nie zmieniła się konsumpcja tłuszczów roślinnych i warzyw. Wzrosło spożycie artykułów mle-

czarskich, ryb, a najbardziej owoców, z uwagi na bardzo dobre tegoroczne zbiory i spadek ich cen. W 2008 roku spożycie mięsa, ryb, tłuszczów roślinnych i warzyw było wyższe niż w 2003 roku, mniejsze było spożycie zbóż, cukru, jaj, ziemniaków i tłuszczów zwierzęcych, a nie zmieniła się w zasadzie konsumpcja mleka i owoców.

W latach 2007-2008 w konsumpcji żywności kontynuowane były przemiany strukturalne z lat poprzednich. Malał popyt gospodarstw domowych na większość podstawowych produktów żywnościowych, wzrastał na produkty wysoko przetworzone. Kontynuowany był trend spadkowy spożycia naturalnego i w ślad za tym zwiększał się udział zakupów rynkowych w spożyciu żywności. Wzrastał popyt gospodarstw domowych na usługi gastronomiczne.

Tabela 2.2. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny i wydatki gospodarstw domowych (w zł/1 osobę, według badań budżetów rodzinnych)

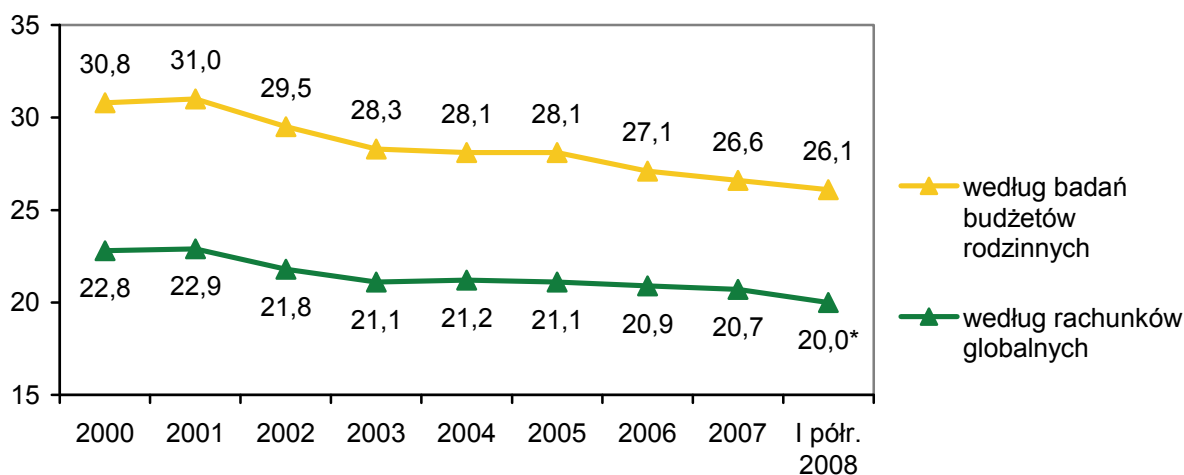
Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006	2007	I półrocze	
						2007	2008
Dochód rozporządzalny gospodarstw domowych w zł	680,50	735,40	761,46	834,68	928,87	886,95	1 004,02
Dynamika realnych dochodów w proc. rok poprzedni = 100	101,6	99,8 ^a	101,4 ^a	108,5	108,6	108,2	108,6
Dochód rozporządzalny gospodarstw rolników w zł	474,31	541,00	606,17	689,75	846,76	780,20	835,69
Dynamika realnych dochodów w proc. rok poprzedni = 100	82,5	108,7 ^a	110,0 ^a	113,2	120,1	125,1	102,3
Wydatki gospodarstw domowych w zł	643,84	694,70	690,30	744,81	809,95	759,63	854,38
w tym: żywność i napoje bezalkoholowe w zł	182,13	195,08	194,10	202,11	215,77	206,05	223,08
Dynamika realnej wartości wydatków w proc. rok poprzedni = 100	102,2	99,0 ^a	98,3 ^a	106,8	106,1	105,8	108,0
w tym: żywność i napoje bezalkoholowe	99,7	97,5 ^a	97,5 ^a	103,5	101,8	102,9	100,9
Wydatki gospodarstw rolników w zł	461,20	507,33	533,91	573,76	614,96	580,47	664,81
w tym: żywność i napoje bezalkoholowe w zł	185,92	192,5	192,78	201,74	213,78	202,24	218,06
Dynamika realnej wartości wydatków w proc. rok poprzedni = 100	94,2	104,1 ^a	102,8 ^a	106,5	104,9	109,2	109,4
w tym: żywność i napoje bezalkoholowe	98,7	95,1 ^a	99,0	105,9	101,1	103,4	99,6

^a dynamikę podano w oparciu o dane przeliczone, w pełni porównywalne z rokiem poprzednim
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Z badań budżetów rodzinnych wynika, iż w I półroczu 2008 roku, mimo wzrostu inflacji (do 4,2%, z 2,2% w I półroczu 2007 roku), w gospodarstwach domowych znacząco wzrosła realna wartość dochodów (o 8,6%), jak i wydatków (o 8,1%) (tab. 2.2). W gospodarstwach rolników wzrost realnej wartości dochodu rozporządzalnego (o 2,3%) był mniejszy od przeciętnego dla całej badanej zbiorowości gospodarstw, natomiast wzrost realnych wydatków na towary i usługi konsumpcyjne (o 9,4%) był większy. W latach 2003-2008 realne dochody średniego gospodarstwa domowego wzrosły o 29,5%, a rolników o 66%.

W I półroczu 2008 roku realne wydatki gospodarstw domowych na żywność i napoje bezalkoholowe, przy dużym wzroście ich cen detalicznych (o 7,3% w relacji do I półrocza 2007 roku), były tylko o 0,9% wyższe, a ich udział w całkowitych wydatkach gospodarstw domowych po raz kolejny zmniejszył się. W I półroczu 2008 roku gospodarstwa domowe przeznaczały na żywność i napoje bezalkoholowe przeciętnie 26,1% swego miesięcznego budżetu, czyli o 1,0 p.p. mniej niż w I półroczu 2007 roku i o 1,3 p.p. mniej niż w I półroczu 2006 roku (por. rys. 2.2-2.3). W 2008 roku realna wartość wydatków na żywność była wyższa niż w 2003 roku w przeciętnym gospodarstwie domowym o 1,3%, a w gospodarstwach rolników o 0,4%.

Rysunek 2.2. Udział żywności i napojów bezalkoholowych w wydatkach ludności (w procentach, rok poprzedni = 100)

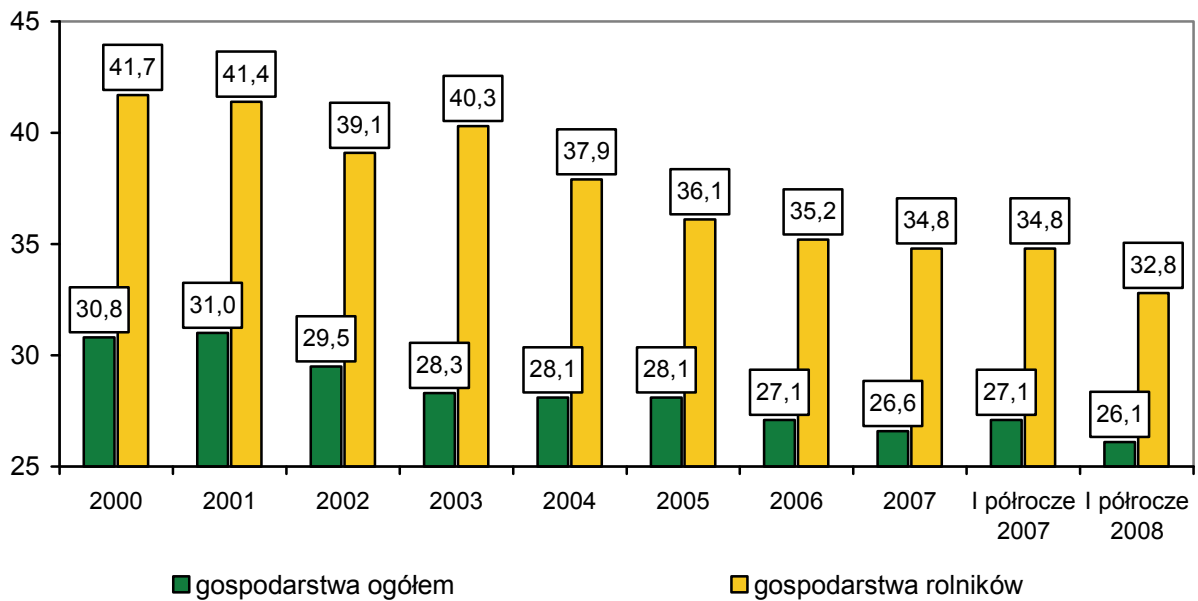

* szacunek

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Kwoty wydatkowane na żywność nadal najbardziej obciążały budżety gospodarstw rolników. Ich udział w wydatkach ogółem gospodarstw rolników w I półroczu 2008 roku wyniósł 32,8% i był o 2,0 p.p. mniejszy niż w I półroczu 2007 roku i o 7,5 p.p. niż w 2003 roku.

Rysunek 2.3. Udział żywności i napojów bezalkoholowych w wydatkach gospodarstw domowych (w procentach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W gospodarstwach domowych nastąpił w I półroczu 2008 roku, tak jak i w 2007 roku, dalszy spadek popytu na podstawowe artykuły żywnościowe, przy jednoczesnym wzroście popytu na żywność wysoko przetworzoną (artykuły wygodne w użyciu, ale jednocześnie droższe). W porównaniu z I półroczem 2007 roku:

- zmalało spożycie przetworów zbożowych (w wyniku dalszego dużego spadku pieczywa, mąki oraz kasz i płatków, a także makaronów), mleka płynnego, serów dojrzewających, śmietany i śmietanki, jaj, tłuszczów zwierzęcych surowych i topionych oraz masła, cukru, owoców i ziemniaków,
- na niezmiennym poziomie pozostało spożycie mięsa wołowego, drobiowego, serów twarogowych i tłuszczów roślinnych,
- wzrosło spożycie mięsa wieprzowego, ryb i warzyw (tab. 2.3).

W I półroczu 2008 roku kontynuowane były przemiany strukturalne w konsumpcji żywności. Nastąpił dalszy wzrost udziału owoców południowych w spożyciu owoców oraz tłuszczów roślinnych w konsumpcji tłuszczów. Miał miejsce też dalszy spadek udziału mleka płynnego w spożyciu produktów mleczarskich, a także pieczywa i mąki w spożyciu produktów zbożowych. Zahamowany natomiast został wzrost udziału drobiu i wędlin drobiowych w spożyciu mięsa i jego przetworów.

Tabela 2.3. Przeciętne miesięczne spożycie artykułów żywnościowych
w gospodarstwach domowych
(w kilogramach, litrach, sztukach na 1 osobę, według badań budżetów rodzinnych)

Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006	2007	I półrocze		Zmiana I półr. 2008 I półr. 2007 w proc.
						2007	2008	
Gospodarstwa ogółem								
Mięso i przetwory	5,59	5,43	5,48	5,40	5,39	5,27	5,50	4,4
w tym: wołowe	0,20	0,18	0,14	0,13	0,12	0,12	0,12	0,0
wieprzowe	1,41	1,33	1,34	1,32	1,39	1,34	1,38	3,0
drób i wędliny drobiowe	1,75	1,71	1,75	1,73	1,65	1,63	1,62	-0,6
Ryby i przetwory	0,41	0,41	0,42	0,42	0,45	0,39	0,41	5,1
Mleko płynne (w l)	4,89	4,60	4,43	4,12	3,84	3,87	3,64	-5,9
Sery	0,89	0,87	0,87	0,89	0,88	0,89	0,88	-1,1
Jaja (w szt.)	15,16	14,89	15,16	14,02	13,49	13,73	13,21	-3,8
Tłuszcze jadalne	1,61	1,57	1,53	1,46	1,42	1,39	1,36	-2,2
roślinne	0,99	1,01	1,00	0,97	0,94	0,92	0,92	0,0
masło	0,37	0,33	0,31	0,31	0,30	0,30	0,28	-6,7
zwierzęce tkankowe	0,24	0,22	0,21	0,19	0,17	0,17	0,16	-5,9
Cukier	1,69	1,62	1,53	1,51	1,42	1,33	1,31	-1,5
Przetwory zbożowe	8,82	8,68	8,44	8,05	7,70	7,68	7,40	-3,6
Ziemniaki	7,12	6,91	6,68	5,72	5,60	4,44	4,21	-5,2
Warzywa i przetwory ^a	5,41	5,27	5,59	5,19	5,02	3,95	4,00	1,3
Owoce i przetwory	3,99	3,91	3,72	3,55	3,40	3,21	3,03	-5,6
Gospodarstwa rolników								
Mięso i przetwory	7,17	6,79	6,83	6,88	6,88	6,66	6,89	3,5
w tym: wołowe	0,12	0,08	0,07	0,07	0,07	0,07	0,06	-14,3
wieprzowe	2,50	2,24	2,28	2,30	2,43	2,40	2,49	3,8
drób i wędliny drobiowe	1,83	1,87	1,92	1,89	1,76	1,64	1,63	-0,6
Ryby i przetwory	0,36	0,34	0,37	0,36	0,39	0,35	0,37	5,7
Mleko płynne (w l)	8,22	7,39	6,66	6,41	5,73	5,76	5,29	-8,2
Sery	0,84	0,78	0,77	0,76	0,73	0,72	0,70	-2,8
Jaja (w szt.)	18,28	17,79	17,93	17,11	16,69	16,70	16,48	-1,3
Tłuszcze jadalne	1,87	1,73	1,64	1,57	1,55	1,51	1,49	-1,3
roślinne	1,05	1,04	0,98	0,97	0,96	0,94	0,93	-1,1
masło	0,34	0,31	0,28	0,28	0,28	0,27	0,25	-7,4
zwierzęce tkankowe	0,49	0,39	0,38	0,32	0,30	0,30	0,31	3,3
Cukier	2,32	2,29	2,18	2,14	1,99	1,85	1,94	4,9
Przetwory zbożowe	10,84	10,56	10,13	9,65	9,27	9,23	8,88	-3,8
Ziemniaki	9,90	8,99	8,48	7,91	7,61	6,98	7,06	1,1
Warzywa i przetwory ^a	6,61	6,37	6,48	6,22	5,96	4,19	4,23	1,0
Owoce i przetwory	3,94	3,97	3,66	3,60	3,32	2,85	2,70	-5,3

^a bez strączkowych, ziemniaków i ich przetworów

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Nastąpił też dalszy wzrost popytu na wartość dodaną, a więc na produkty o wyższym stopniu przetworzenia. Konsumpcja takich artykułów, jak: wysokogatunkowe wędliny i kielbasy trwałe, wyroby ciastkarskie, jogurty, wody mineralne, soki owocowe i warzywne wzrosła przeciętnie w gospodarstwach domowych o 2-7%, w tym w gospodarstwach rolników znacznie więcej (z wyjątkiem wysokogatunkowych wędlin i kielbas trwałych, których spożycie w gospodarstwach rolników pozostało bez zmian) (tab. 2.4).

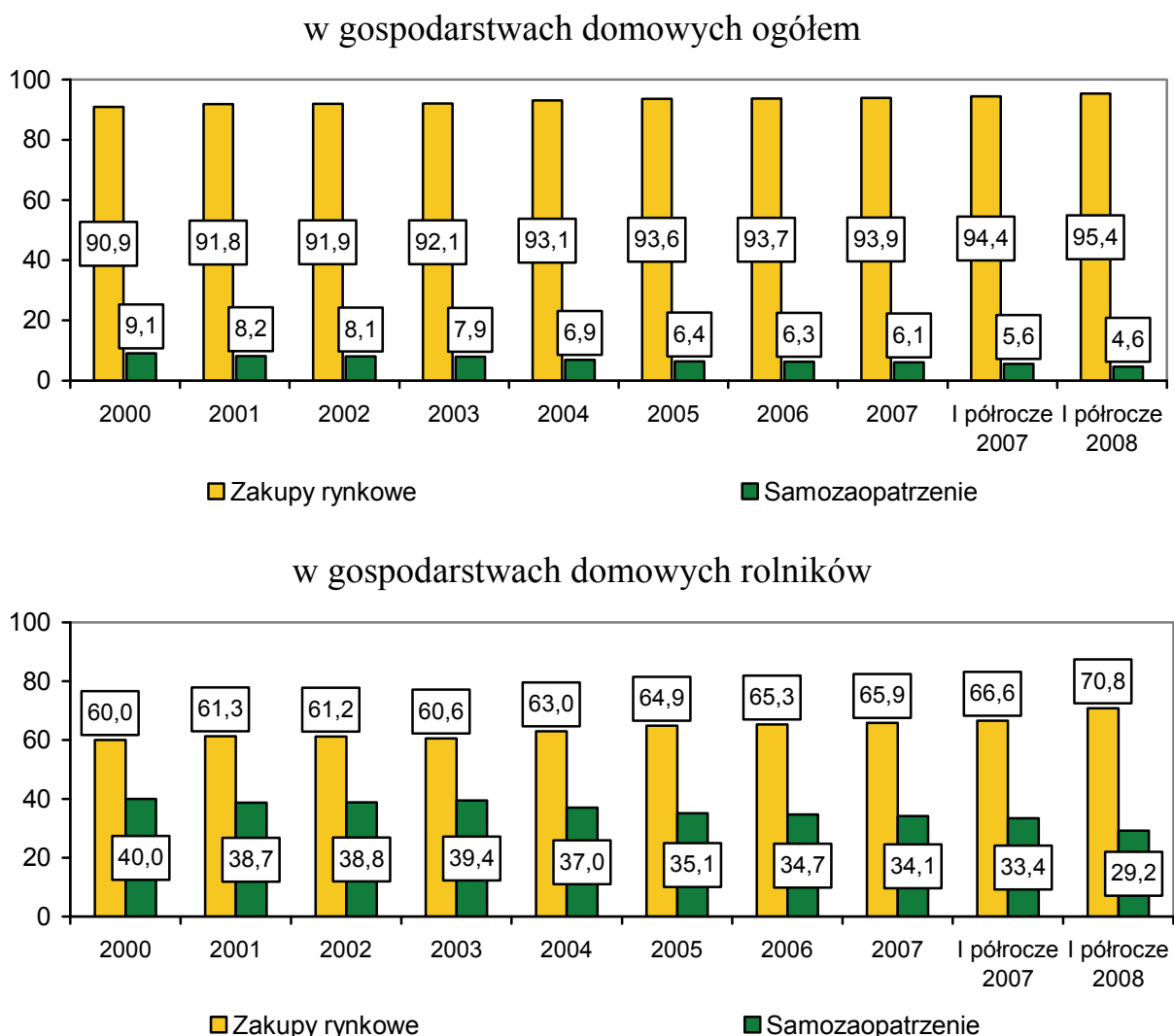
Tabela 2.4. Przeciętne miesięczne spożycie żywności wysoko przetworzonej w gospodarstwach domowych (w kilogramach lub litrach/1 osobę, według badań budżetów rodzinnych)

Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006	2007	I półrocze		Zmiana I półr. 2008 I półr. 2007 w proc.
						2007	2008	
Gospodarstwa ogółem								
Wędliny wysokogatunkowe i kielbasy trwałe	0,44	0,49	0,54	0,57	0,60	0,57	0,61	7,0
Makaron	0,37	0,38	0,36	0,37	0,38	0,38	0,37	-2,6
Wyroby ciastkarskie	0,59	0,59	0,59	0,62	0,65	0,63	0,64	1,6
Jogurty	0,37	0,36	0,34	0,37	0,44	0,44	0,46	4,5
Napoje mleczne	0,27	0,27	0,25	0,27	0,25	0,27	0,27	0,0
Czekolada	0,08	0,09	0,08	0,09	0,09	0,09	0,09	0,0
Lody (w l)	0,18	0,17	0,17	0,19	0,20	0,20	0,19	-5,0
Wody mineralne (w l)	1,97	1,89	2,13	2,62	2,74	2,76	2,82	2,2
Soki owocowe i warzywne (w l)	0,97	0,95	1,00	1,10	1,07	1,10	1,15	4,5
Udział wyd. na gastronomię w wyd. na żywność (w proc.)	5,52	5,55	5,84	6,43	6,22	5,82	6,52	×
Gospodarstwa rolników								
Wędliny wysokogatunkowe i kielbasy trwałe	0,40	0,45	0,52	0,60	0,67	0,63	0,63	0,0
Makaron	0,33	0,35	0,32	0,34	0,35	0,34	0,35	2,9
Wyroby ciastkarskie	0,45	0,48	0,48	0,54	0,58	0,55	0,57	3,6
Jogurty	0,18	0,17	0,19	0,22	0,27	0,26	0,29	11,5
Napoje mleczne	0,09	0,08	0,08	0,09	0,10	0,09	0,10	11,1
Czekolada	0,06	0,07	0,06	0,07	0,07	0,06	0,07	16,7
Lody (l)	0,16	0,14	0,17	0,19	0,21	0,20	0,20	0,0
Wody mineralne (w l)	0,72	0,78	0,91	1,29	1,46	1,30	1,45	11,5
Soki owocowe i warzywne (w l)	0,33	0,36	0,43	0,50	0,59	0,59	0,63	6,8
Udział wyd. na gastronomię w wyd. na żywność (w proc.)	1,17	1,55	1,78	1,71	2,08	2,86	3,65	×

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W wyniku poprawy sytuacji dochodowej, gospodarstwa domowe zwiększyły spożycie w zakładach gastronomicznych. Wydatki w zakładach żywienia zbiorowego wzrosły przeciętnie w gospodarstwach domowych o 13,0% (w ujęciu realnym), a ich udział w całkowitych wydatkach na żywność i napoje bezalkoholowe zwiększył się w I półroczu 2008 roku do 6,5%, z 5,8% w I półroczu roku poprzedniego i był 1 p.p. wyższy niż w 2003 roku. W gospodarstwach rolników, mimo wzrostu, pozostał on niski i wyniósł 3,7% (tab. 2.4).

Rysunek 2.4. Udział zakupów rynkowych i samozaopatrzenia w spożyciu żywności (w ujęciu wartościowym)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W gospodarstwach rolników kontynuowany był trend spadkowy spożycia z produkcji własnej i w ślad za tym w tej grupie gospodarstw nastąpiło zwiększenie udziału zakupów rynkowych w spożyciu żywności. Wartość samozaopatrzenia w cenach rynkowych w gospodarstwach rolników w I półroczu 2008 roku

stanowiła 29,2% spożycia żywności i była o 4,2 p.p. mniejsza niż w I półroczu 2007 roku i o 4,9 p.p. mniejsza niż w 2007 roku. Udział zakupów rynkowych w spożyciu żywności w gospodarstwach rolników wzrósł zatem do 70,8%, z 66,6% w I półroczu 2007 roku i ok. 60% w 2003 roku.

Tabela 2.5. Udział samozaopatrzenia w spożyciu żywności
w gospodarstwach domowych
(w ujęciu ilościowym w procentach, według badań budżetów rodzinnych)

Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006	2007	I półrocze		Zmiana I półr. 2008 - I półr. 2007 w p.p.
						2007	2008	
Gospodarstwa ogółem								
Żywność ogółem	15,7	14,6	12,7	12,3	12,0	10,8	10,1	-0,7
Mięso i przetwory	11,0	9,6	8,9	8,9	9,3	9,3	7,8	-1,5
w tym: wołowe	5,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
wieprzowe	17,7	15,8	14,9	15,2	15,1	16,4	13,8	-2,6
drób i wędliny drobiowe	12,6	11,7	10,9	9,8	9,7	8,6	7,4	-1,2
Mleko płynne	21,7	18,9	17,2	16,7	15,4	15,0	14,3	-0,7
Sery twarogowe	12,7	11,3	9,6	9,6	7,7	7,7	7,7	0,0
Jaja	20,8	19,7	18,5	19,0	19,3	19,1	18,6	-0,5
Śmietana i śmietanka	15,9	13,6	11,6	12,2	10,0	9,8	7,5	-2,3
Tłuszcze jadalne	3,1	2,5	2,6	2,1	2,1	2,2	2,2	0,0
masło	2,7	3,0	3,2	3,2	3,3	3,3	3,6	0,2
tłuszcze zwierzęce tkankowe	16,7	13,6	14,3	10,5	11,8	11,8	12,5	0,7
Przetwory zbożowe	1,7	1,3	1,2	1,1	1,0	0,9	0,8	-0,1
Ziemniaki	29,8	28,1	25,7	26,4	26,1	29,3	29,7	0,4
Warzywa i przetwory ^a	27,7	25,6	21,5	20,6	21,2	12,9	11,3	-1,7
Owoce i przetwory	18,3	18,4	14,2	15,8	12,9	7,2	5,9	-1,2
Gospodarstwa rolników								
Żywność ogółem	60,3	58,2	53,5	51,9	50,6	49,4	46,6	-2,8
Mięso i przetwory	56,6	54,8	52,0	50,4	53,5	54,1	47,5	-6,6
w tym: wołowe	25,0	12,5	28,6	28,6	14,3	14,3	16,7	2,4
wieprzowe	76,8	75,9	71,5	71,7	73,3	73,8	67,5	-6,3
drób i wędliny drobiowe	61,7	61,0	58,3	50,8	50,6	48,8	41,7	-7,1
Mleko płynne	85,4	84,7	80,6	79,1	75,9	75,0	74,9	-0,1
Sery twarogowe	57,8	58,6	52,7	53,7	46,9	42,9	40,4	-2,4
Jaja	79,6	79,3	76,6	77,1	77,4	78,3	72,9	-5,4
Śmietana i śmietanka	77,0	71,4	64,8	62,7	56,3	55,3	46,5	-8,8
Tłuszcze jadalne	18,7	17,9	15,2	15,3	15,5	15,9	13,4	-2,5
masło	14,7	22,6	14,3	14,3	17,9	14,8	16,0	1,2
tłuszcze zwierzęce tkankowe	61,2	61,5	55,3	62,5	63,3	66,7	51,6	-15,1
Przetwory zbożowe	7,5	6,8	5,9	4,5	3,7	3,8	3,3	-0,5
Ziemniaki	90,4	92,4	90,7	89,0	86,7	89,8	89,4	-0,5
Warzywa i przetwory ^a	69,1	65,3	63,3	61,3	62,1	49,9	48,2	-1,7
Owoce i przetwory	54,3	56,4	48,1	53,1	46,1	29,8	30,0	0,2

^a bez strączkowych, ziemniaków i ich przetworów

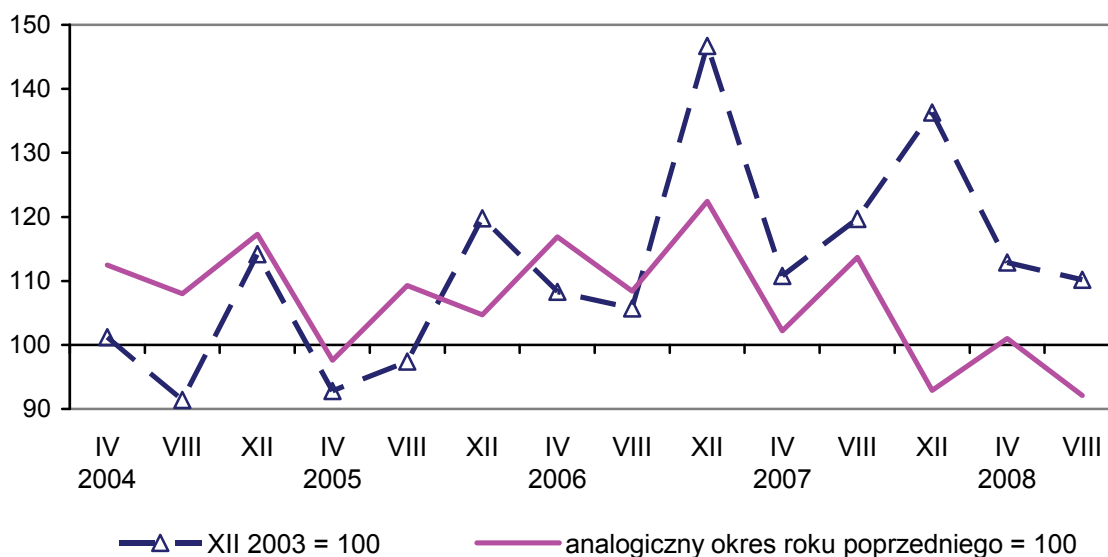
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Z samozaopatrzenia w gospodarstwach rolników w dalszym ciągu spożywano najczęściej ziemniaków (89%), jaj (73%), mleka płynnego (75%), mięsa wieprzowego (68%) i tłuszczów zwierzęcych surowych i topionych (52%) (rys. 2.4, tab. 2.5). Samozaopatrzenie miało także duży udział w spożyciu warzyw (48%), śmietany (47%), serów twarogowych (40%) i drobiu (44%).

2.2. Sprzedaż detaliczna i dostawy rynkowe żywności, napojów i wyrobów tytoniowych

W 2008 roku zahamowana została wysoka dynamika wzrostu sprzedaży detalicznej żywności, napojów i wyrobów tytoniowych (rys. 2.5). Było to spowodowane m.in. wysokimi cenami żywności oraz rosnącymi wydatkami ludności na dobra nieżywnościowe i usługi. Zmniejszenie dynamiki wzrostu sprzedaży detalicznej żywności zanotowano zwłaszcza w II półroczu 2008 roku.

Rysunek 2.5. Wskaźniki dynamiki sprzedaży detalicznej żywności i wyrobów tytoniowych według wartości w cenach stałych

Źródło: Na podstawie danych GUS publikowanych w Biuletynie Statystycznym 2005, nr 1; 2006, nr 7 i 9; 2007, nr 9; 2008, nr 10.

W latach 2003-2007 zwiększały się dostawy większości podstawowych grup żywności i napojów, z wyjątkiem konserw, margaryn, mąki pszennej i żytniej, cukierków oraz win i miodów pitnych. Wyniki trzech kwartałów 2008 roku wskazują na utrzymanie dotychczasowych tendencji. W stosunku do tego samego okresu roku poprzedniego zmieniły się kierunki zmian dostaw tylko niektórych towarów; zmalały dostawy wędlin (o 8%), makaronu (o ponad 2%), serów twaro-

gowych (prawie o 1%), a znacząco wzrosły dostawy papierosów (o ok. 20%). Wahaly się dostawy kasz i gryników oraz dżemów owocowych, a w omawianym okresie (I-III kw. 2007 r. – I-III kw. 2008 r.) obniżyły się one odpowiednio o około 30% i ponad 10%.

Tabela 2.6. Dostawy rynkowe podstawowych grup żywności i napojów

Wyszczególnienie	Jedn. miary	2003	2004	2005	2006	2007	IV kw. 2007- -I-III kw. 2008
Mięso zwierząt rzeźnych	tys. ton	789	1 085	1 150	1 168	1 299	1 407
Mięso drobiowe	tys. ton	656	793	888	987	948	967
Przetwory z mięsa czerwonego	tys. ton	755	786	893	913	970	942
w tym: wędliny	tys. ton	673	699	670	692	730	686
konserwy	tys. ton	24,8	21,0	17,9	18,0	18,6	17,8
Mleko i śmietana w postaci stałej	tys. ton	60,2	47	31,7	58,3	64,1	66,1
Sery i twarogi	tys. ton	487	489	494	514	547	552
w tym: dojrzewające	tys. ton	164	172	177	187	200	210
twarogi	tys. ton	274	269	268	279	289	287
Masło	tys. ton	147	139	137	145	145	150
Margaryna ^a	tys. ton	337	336	326	330	313	298
Mąki (pszenna i żytnia)	tys. ton	1 853	1 758	1 689	1 872	1 679	1 454
Kasze i gryniki	tys. ton	68,6	71,6	74,6	60,1	75,5	55,5
Makaron	tys. ton	82,7	94,3	117	128	144	141
Dżemy owocowe	tys. ton	44,6	56,2	65,3	40,0	45,3	40,7
Cukierki	tys. ton	40,1	40,7	37,9	32,7	25,1	27,1
Czekolada i wyroby czekoladowe	tys. ton	111	128	158	161	205	212
Wódki i inne napoje spirytusowe	mln l	92,2	97,2	94,3	101,8	113,6	122,4
Wina i miody pitne	mln l	294,7	279,9	222,5	225,2	231,3	218,8
w tym: gronowe i wermuty	mln l	101,7	100,7	102,8	102,7	112,4	107,7
Piwo	mln l	2 857	2 867	3 065	3 265	3 557	3 612
Papierosy	mld szt.	73,3	73,1	75,4	76,1	71,6	82,5

^a wraz z mieszankami do smarowania pieczywa

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS publikowanych w Biuletynach Statystycznych 2004-2008, nr 10.

2.3. Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi

Jedną z podstawowych cech rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po przyjęciu do Unii Europejskiej jest szybki rozwój eksportu produktów tej gospodarki. O skali tego zjawiska świadczy to, że w latach zastoju na początku bieżącej dekady wartość tego eksportu wynosiła zaledwie ok. 300 mln euro miesięcznie i w tym czasie była względnie stabilna. W miesiącach poprzedzających wejście do UE wzrosła ona do ok. 350 mln euro/miesiąc, a później przyrost tego eksportu wynosił ponad 100 mln euro/miesiąc w skali rocznej. Średnia jego

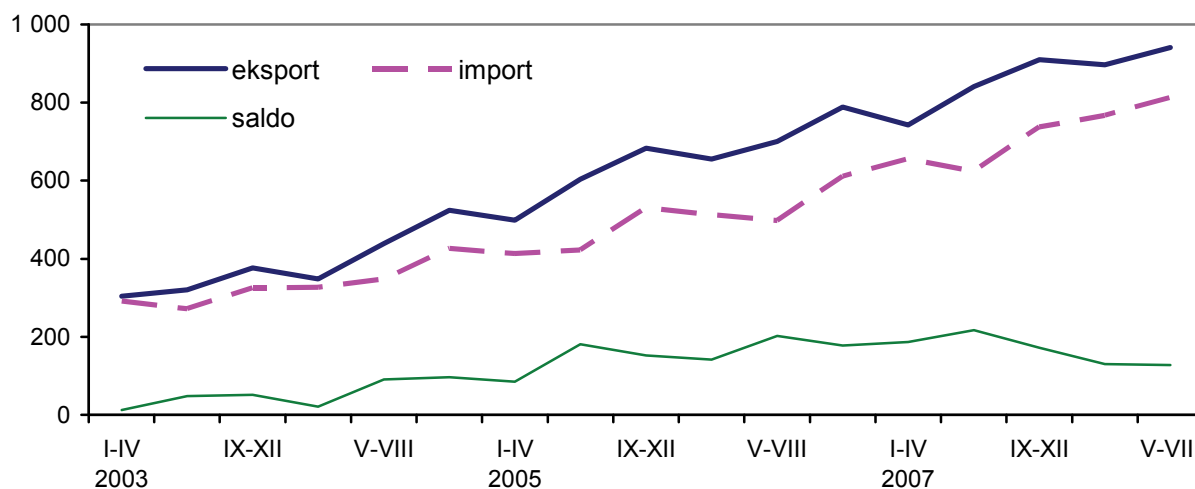
wartość miesięczna zwiększyła się do ok. 440 mln euro w 2004 roku, 595 mln euro w 2005 roku, 680 mln euro w 2006 roku, 830 mln euro w 2007 roku i ok. 920 mln euro w 2008 roku. W latach 2004-2007 wzrost tego eksportu przekraczał 20% w skali rocznej, mimo że następowało w tym czasie stałe wzmacnianie naszej waluty, osłabiające opłacalność eksportu. Wysoka dynamika eksportu rolno-spożywczego utrzymała się także w ostatnich dwunastu miesiącach, gdyż jego przyrost w kolejnych okresach czteromiesięcznych wynosił:

- IX-XII 2007 r. 121 mln euro miesięcznie, tj. 15,3%,
- I-IV 2008 r. 154 mln euro miesięcznie, tj. 20,7%,
- V-VIII 2008 r. 100 mln euro miesięcznie, tj. 11,9%.

Średnia wartość eksportu rolno-spożywczego w ostatnich 12 miesiącach była ponad 2,5 razy wyższa niż w 2003 roku.

Nieco inaczej rozwijał się import tych produktów. W latach 2004-2006 przyrost wartości tego importu był również wysoki, ale wyraźnie niższy niż eksportu. W tym okresie następowała stała poprawa salda wymiany handlowej produktami rolno-spożywczymi z ok. 40 mln euro miesięcznie w roku poprzedzającym wejście Polski do Unii Europejskiej do ok. 180-200 mln euro miesięcznie w końcu 2006 roku i w całym 2007 roku. Przyspieszenie dynamiki importu tych produktów nastąpiło w ostatnich dwunastu miesiącach. Średnia miesięczna wartość importu przekroczyła już 800 mln euro i była o 30% wyższa niż rok wcześniej. W ślad za tym zmniejszyło się dodatkowo saldo wymiany do ok. 130 mln euro miesięcznie (rys. 2.6).

Rysunek 2.6. Wyniki handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi (w mln euro miesięcznie)

Źródło: materiały Ministerstwa Finansów opracowane przez A. Pachnickiego (MRiRW) oraz dane GUS publikowane w Biuletynach Statystycznych (dotyczy danych za rok 2003).

Tabela 2.7. Wartość eksportu i importu produktów rolno-spożywczych (w mln euro)

Wyszczególnienie	Eksport				Import				Saldo						
	2003	2006	2007	I-IX		2003	2006	2007	I-IX		2003	2006	2007	I-IX	
				2007	2008				2007	2008				2007	2008
UE	2 616,7	6 740,7	8 081,8	5 949,1	6 788,8	2 175,9	4 140,0	5 386,2	3 930,3	4 986,7	440,8	2 600,7	2 695,6	2 018,8	1 802,1
UE-15	2 041,6	4 978,9	5 995,1	4 402,1	4 906,9	1 848,5	3 491,5	4 518,3	3 268,3	4 198,5	193,1	1 487,4	1 476,8	1 133,8	708,4
UE-10	575,1	1 611,7	1 869,2	1 391,0	1 675,7	327,4	598,6	816,6	627,5	743,9	247,7	1 013,1	1 052,7	763,5	931,8
Kraje rozwinięte	271,5	279,1	338,6	253,3	257,8	303,1	450,9	505,1	339,3	429,7	-31,6	-171,8	-166,5	-86,0	-171,9
WNP	624,1	867,0	871,1	629,6	793,4	132,6	187,3	221,1	144,1	206,5	491,5	679,7	650,0	485,5	586,9
Kraje rozwijające się i inne	490,9	690,6	740,5	540,9	563,6	945,1	1 708,0	1 895,0	1 349,0	1 560,3	-454,2	-1 017,4	-1 154,4	-808,1	-996,7
Razem	4 003,2	8 577,4	10 032,0	7 372,9	8 403,6	3 556,7	6 486,2	8 007,4	5 762,6	7 183,2	446,5	2 091,2	2 024,6	1 610,3	1 220,4
w tym:															
Bulgaria i Rumunia	.	150,1	217,5	156,0	206,2	.	49,9	51,2	34,5	44,3	.	100,2	166,3	121,5	161,9
Rosja, Ukraina, Białoruś	530,4	751,3	782,7	572,9	727,3	76,0	165,8	187,7	127,0	182,0	454,4	585,5	595,0	445,9	545,3
Kraje Bałtyckie	58,7	411,7	532,9	403,8	481,9	14,5	65,9	114,7	81,1	117,0	44,2	345,8	418,2	322,7	364,9
Czechy, Węgry, Słowacja	363,7	1 150,3	1 271,4	938,1	1 123,9	305,7	526,7	693,8	541,0	608,6	58,0	623,6	577,6	397,1	515,3
Niemcy	1 004,2	2 104,0	2 545,6	1 856,6	1 985,5	477,9	1 078,1	1 507,0	1 100,0	1 469,0	526,3	1 025,9	1 038,6	756,6	516,5
Włochy i Holandia	408,7	1 037,6	1 102,6	817,9	914,3	523,7	919,5	1 133,3	814,5	994,7	-115,0	118,1	-30,7	3,4	-80,4
Wielka Brytania	.	576,7	801,5	586,4	670,4	.	171,2	220,1	156,6	219,7	.	405,5	581,4	429,8	450,7

Źródło: dane Ministerstwa Finansów opracowane przez A. Pachnickiego (MRiRW).

W skali rocznej wartość eksportu rolno-spożywczego w 2007 roku przekroczyła 10 mld euro, a wyniki 9 miesięcy 2008 roku wskazują, że w 2008 roku wyniesie ona ok. 11 mld euro (tab. 2.7). Będzie ona o 175% wyższa niż w 2003 roku, przy czym w kolejnych latach wzrost wartości eksportu był następujący: 31,5% w 2004 roku, 36,3% w 2005 roku, 20% w 2006 roku, 17% w 2007 roku i ok. 10% w 2008 roku. Dynamika eksportu miała więc wysoką tendencję malejącą, choć dwucyfrowa była także w bieżącym roku.

Import produktów rolno-spożywczych miał bardziej wyrównane tempo wzrostu, przy czym w latach 2004-2006 było ono niższe niż eksportu, a od dwóch lat przyrost wartości importu był wyższy niż eksportu. W kolejnych latach po wejściu do UE przyrost importu wynosił: 24% w 2004 i 2005 roku, 18,5% w 2006 roku, 23,5% w 2007 roku i 25% w 2008 roku (I-IX).

Takie zróżnicowanie dynamiki rozwoju eksportu i importu rolno-spożywczego pozwoliło na duży wzrost dodatniego salda obrotów w latach 2003-2006 (o 368%) do 2,1 mld euro, a później na jego obniżenie, szczególnie znaczące w 2008 roku. W 2007 roku nadwyżka eksportu nad importem zmniejszyła się do 2,0 mld euro, a w 2008 roku nie przekroczy 1,3-1,4 mld euro. Są to pierwsze sygnały o zmianie dotychczasowych tendencji rozwojowych polskiego handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi.

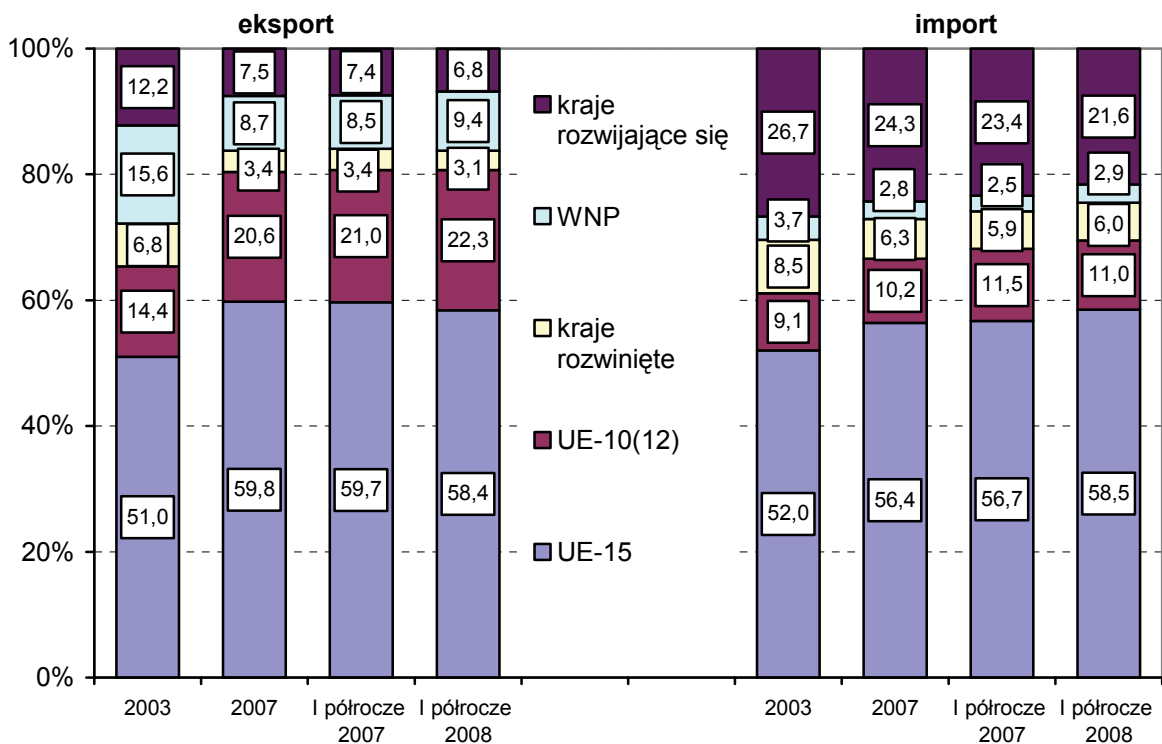
W okresie integrowania z Unią Europejską zmieniła się istotnie struktura geograficzna handlu produktami rolno-spożywczymi, szczególnie eksportu. W tym okresie najszybciej rozwijał się handel z innymi krajami UE, w tym szczególnie z nowymi członkami. Eksport do tych nowych członków zwiększył się prawie czterokrotnie, a import ponad 4 razy. W handlu z krajami starej Unii (UE-15) eksport i import zwiększył się o ok. 230% (3,3 razy). Udział całej UE w eksporcie produktów rolnych i żywnościowych zwiększył się z 65,4% w 2003 roku do 80,8% w 2008 roku (I-IX), a w imporcie z 61,1% do 75,1%. Nastąpiła więc istotna zmiana orientacji naszego handlu zagranicznego tymi produktami. Równocześnie w handlu z krajami UE nastąpiła znacząca poprawa dodatniego salda wymiany. Zwiększyło się ono z 440 mln euro w 2003 roku do 2700 mln euro w 2007 roku i ok. 1500 mln euro w pierwszych 9 miesiącach 2008 roku, w tym z UE-15 odpowiednio z ok. 200 mln euro do 1,5 mld euro w 2007 roku i 0,7 mld euro w okresie I-IX 2008 roku, a z UE-10 z 250 mln euro do 850 mln euro w 2007 roku i 625 mln euro w I-IX 2008 roku.

Znacznie wolniej rozwijała się wymiana handlowa z innymi krajami. W latach 2003-2008 eksport do innych krajów rozwiniętych (EFTA i NAFTA) zwiększył się tylko o 30%, import ponad dwukrotnie, a saldo handlu jest ujemne i rosnące z -30 mln euro w 2003 roku do prawie -170 mln euro w 2007 roku

i w ciągu 9 miesięcy 2008 roku. Udział krajów rozwiniętych w polskim eksporcie rolno-spożywczym zmniejszył się z niespełna 7% do 3,1% w 2008 roku, a w imporcie odpowiednio z 8,5% do 6%. Duża nadwyżka importu nad eksportem występuje także w handlu z krajami rozwijającymi się. Od roku 2003 ujemne saldo obrotów produktami rolno-spożywczymi z tymi krajami zwiększyło się z -455 mln euro w 2003 roku do -1155 mln euro w 2007 roku i prawie 1 mld euro w ciągu 9 miesięcy 2008 roku. W tym okresie wartość eksportu do tych krajów zwiększyła się o ok. 60%, a importu o ponad 130%. Udział krajów rozwijających się w polskim eksporcie produktów rolno-spożywczych obniżył się z 12% w 2003 roku do ok. 7% w 2008 roku, a w polskim imporcie odpowiednio z 26,7% do 21,6%.

W okresie integrowania z UE zmniejszyło się także znaczenie handlu produktami rolno-spożywczymi z krajami WNP. W latach 2003-2008 eksport tych produktów na rynki tych krajów zwiększył się o 75%, a import prawie o 140%. Udział krajów WNP w polskim eksporcie produktów rolno-spożywczych zmniejszył się z 15,6% w 2003 roku do 9,4% w 2008 roku, a w imporcie z 3,7% do 2,9%. Saldo wymiany z tymi krajami jest wciąż dodatnie i nawet zwiększyło się z prawie 500 mln euro w 2003 roku do 650 mln euro w 2007 roku i prawie 600 mln euro w okresie I-IX 2008 roku.

Rysunek 2.7. Struktura geograficzna handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi (w procentach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów MRiRW (A. Pachnickiego).

Inną cechą geograficznej struktury handlu zagranicznego sektora rolnego jest to, że szczególnie szybko rozwija się on z naszymi najbliższymi sąsiadami z grupy nowych członków Unii Europejskiej. W ciągu pięciu ostatnich lat nasz eksport do krajów bałtyckich zwiększył się 10-krotnie, a do południowych sąsiadów czterokrotnie. Łączna wartość polskiego eksportu rolno-spożywczego do tych sąsiadów zbliża się do wartości eksportu do Niemiec i jest ponad dwukrotnie większa niż do krajów WNP. Istotne jest także to, że największym odbiorcą naszej żywności są wciąż Niemcy, przy czym tempo wzrostu naszego eksportu do tego kraju było zbliżone do osiąganego w całym eksporcie rolno-spożywczym. W handlu z najbliższymi sąsiadami notujemy także wzrost importu szybszy od przeciętnego, ale saldo obrotów z tymi krajami jest duże i stale wzrasta. Łącznie w 2007 roku wynosiło ono +2,0 mld euro (11,4 mld euro w okresie I-IX 2008 roku) i było ponad 3-krotnie większe niż w 2003 roku (630 mln euro).

Inną ważną cechą handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi jest to, że po wejściu do Unii Europejskiej (rys. 2.8):

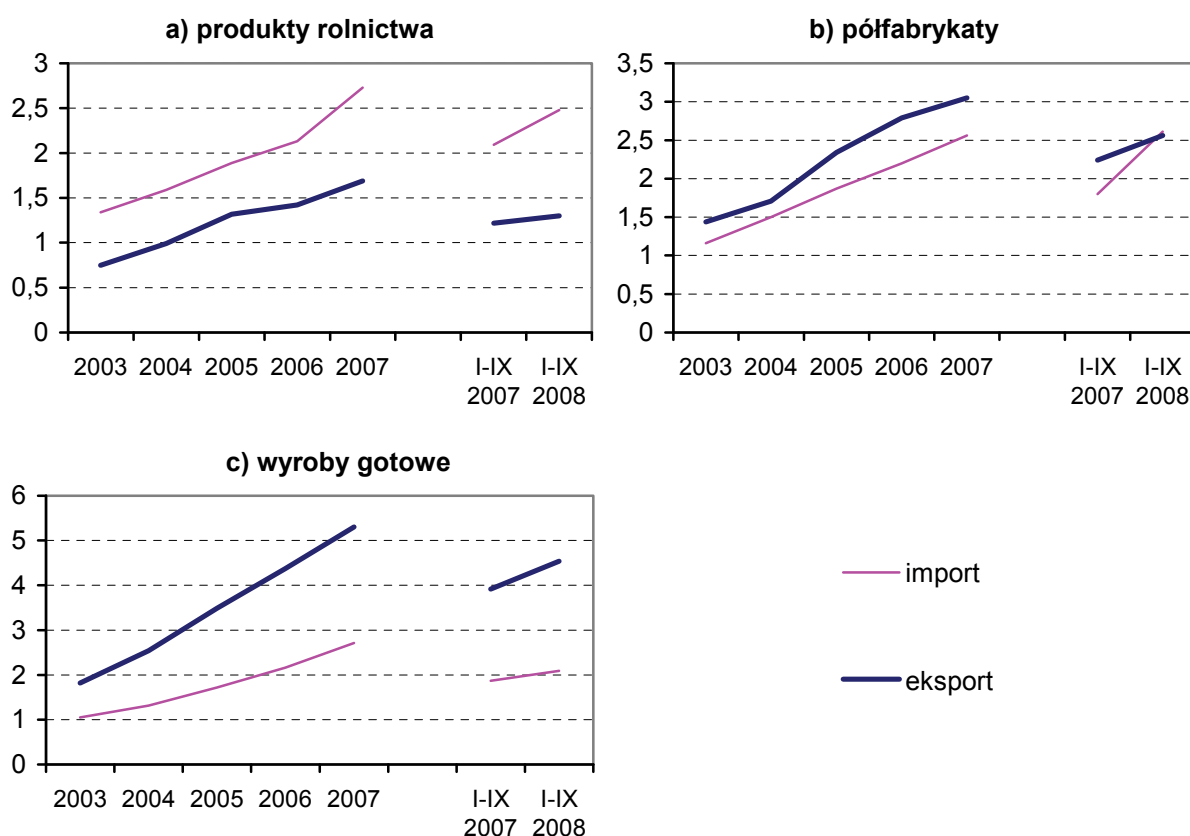
- najszybciej rozwijał się handel wyrobami przemysłu spożywczego, gdyż ich eksport zwiększył się 3,4 razy, a import 2,8 razy; saldo obrotów wynosiło ponad 2,5 mld euro,
- w handlu produktami rolnictwa notuje się stałe i rosące ujemne saldo wymiany, które przekracza już 1 mld euro, przy dynamice obrotów wolniejszej niż w handlu wyrobami gotowymi,
- względnie zrównoważony z małą nadwyżką jest handel półfabrykatami, przy tempie wzrostu obrotów podobnym jak produktów rolnictwa, ale niższym niż wyrobów gotowych.

Zjawiska te oznaczają, że w polskim handlu zagranicznym produktami rolno-spożywczymi w eksporcie największy i stale rosący udział mają wyroby gotowe (45% w 2003 roku i 54% w 2008 roku), a w imporcie udział tych trzech wymienionych grup produktów jest zbliżony (po ok. 30%). Oznacza to, że Polska jest przede wszystkim eksporterem wyrobów przemysłu spożywczego, a w imporcie dominują zakupy surowców do dalszego przetwórstwa, które łącznie stanowią aż 71% importu.

Największym eksporterem polskiej żywności jest sektor mięsny (tab. 2.8 i 2.9). Wartość wywozu produktów tego sektora przekroczyła 2,3 mld euro i była prawie trzykrotnie wyższa niż w 2003 roku. Podobny wzrost zanotowano w każdym z głównych działów tego sektora, przy czym największe dodatnie saldo obrotów ma drobiarstwo i produkcja wołowiny (po ok. 0,5 mld euro). Natomiast bardzo niestabilna jest wartość eksportu i importu produktów chowu trzody. W tym dziale eksport wzrastał w okresie tzw. górki świńskiej (dużej podaży tego mięsa), a import w fazie spadkowej cyklu świńskiego. To ostatnie zjawisko

szczególnie nasiliło się w 2008 roku, w którym wielkość i wartość importu przekroczyły import, powodując, że Polska stała się importerem netto tego gatunku mięsa. W sektorze mięsnym szybko rozwija się eksport przetworów, ale ich pozycja jest wciąż słaba (nieco ponad 10% całego eksportu mięsnego). Saldo wymiany zagranicznej produktami sektora mięsnego jest dodatnie, wynosiło w 2007 roku 1,2 mld euro i było dwukrotnie większe niż przed wejściem do UE.

Rysunek 2.8. Handel zagraniczny produktami rolnictwa przemysłu spożywczego (w mld euro)

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów MRiRW (A. Pachnickiego).

Drugim dużym eksporterem polskiej żywności jest sektor owocowo-warzywny. Wartość jego wywozu przekracza również 2 mld euro, ale równocześnie Polska jest:

- dużym importerem świeżych owoców wytwarzanych w innych strefach klimatycznych, co powoduje, że jesteśmy importerem netto owoców świeżych i mamy zrównoważone obroty całego sektora,
- duże nadwyżki występują w eksporcie przetworów owocowo-warzywnych, którego wartość wynosi już 1,3-1,4 mld zł, a dodatnie saldo obrotów tymi przetworami (ok. 0,7 mld euro) jest na tyle wysokie, że kompensuje deficyt w handlu świeżymi owocami.

Tabela 2.8. Handel zagraniczny w głównych działach polskiej gospodarki żywnościowej (w mln euro)

Wyszczególnienie	Eksport				Import					
	2003	2006	2007	I-IX		2003	2006	2007	I-IX	
				2007	2008				2007	2008
1. Żywiec, mięso, przetwory i inne produkty uboju w tym: drobiowe zwierząt rzeźnych przetwory	830,5 220,6 408,8 96,0	1 941,9 445,8 1 147,0 183,0	2 092,0 605,3 1 053,7 244,3	1 507,6 394,4 800,5 174,7	1 773,4 438,3 933,3 214,3	244,1 41,3 88,1 8,5	678,0 101,2 367,9 22,0	847,9 118,0 512,9 42,4	608,6 78,4 373,9 29,8	1 041,3 102,1 714,0 29,5
2. Mleko i przetwory w tym: mleko w proszku sery	326,7 144,7 117,5	848,9 213,8 319,5	1 164,9 293,9 371,4	895,9 234,8 272,5	956,1 221,4 360,4	49,1 10,0 18,4	141,8 14,2 57,2	257,1 37,6 85,0	192,2 25,3 64,1	162,5 36,0 38,3
3. Ryby i przetwory w tym: przetwory	263,0 88,4	628,0 166,6	676,8 186,4	485,8 130,2	569,3 164,9	321,2 36,4	661,3 53,9	712,1 63,2	490,7 44,7	555,5 56,8
4. Zboża i przetwory w tym: zboża produkty wtórnego przetwórstwa	326,0 64,8 206,2	753,2 153,1 536,8	906,2 148,9 677,4	640,3 84,5 499,6	745,9 72,8 588,4	292,4 106,4 93,8	569,8 192,8 233,5	907,5 428,1 298,0	739,1 385,5 216,7	950,0 501,2 266,2
5. Nasiona, oleje i śruty w tym: oleje śruty i pasze	111,2 16,9 91,2	411,7 166,5 201,2	606,6 179,6 223,5	436,4 130,7 155,7	453,7 112,0 188,3	678,2 212,2 408,2	934,0 272,4 559,1	949,1 341,3 666,9	782,8 233,9 461,2	1 168,1 264,8 623,0
6. Cukier i przetwory w tym: przetwory cukier i melasa	371,0 235,8 113,1	761,6 468,5 265,0	754,9 554,9 173,5	520,6 373,6 129,8	608,6 422,9 163,1	320,9 119,5 29,8	535,5 259,5 111,3	593,1 286,1 120,7	404,0 192,1 83,4	488,3 230,9 106,8
7. Ziemniaki, owoce, warzywa i ich przetwory z tego: świeże warzywa, kwiaty i ziemniaki owoce świeże soki mrożonki przetwory inne	1 248,5 250,2 135,0 244,9 392,6 225,8	1 864,1 405,4 216,2 395,9 446,3 400,3	2 101,2 498,4 287,6 403,7 501,0 410,5	1 619,8 376,8 247,7 318,4 378,0 298,9	1 730,2 415,2 235,1 327,1 413,4 339,4	877,6 189,5 488,4 56,0 27,0 116,7	1 496,5 364,5 693,4 108,9 69,9 259,8	1 903,9 496,4 844,9 151,4 83,1 328,1	1 372,2 382,8 589,4 100,5 65,0 234,5	1 465,5 402,6 664,8 91,3 62,2 244,6
8. Inne produkty spożywcze	268,0	541,5	667,9	487,5	591,6	344,8	588,7	756,7	444,8	569,8
9. Napoje i wyroby tytoniowe z tego: wody kawa i herbata alkohole tytoń i wyroby tytoniowe	258,3 24,8 99,3 61,0 73,2	826,5 141,2 159,4 158,6 367,3	1 061,5 147,7 204,2 155,5 554,1	779,0 117,4 146,2 119,5 395,9	974,8 129,5 170,1 132,0 543,2	428,4 19,5 235,4 113,9 59,6	880,6 64,3 349,8 221,1 245,4	1 080,0 104,3 343,3 318,7 313,7	728,2 82,7 244,0 206,6 194,9	782,2 86,2 287,0 248,9 160,1
Razem	4 003,2	8 577,4	10 032,0	7 372,9	8 403,6	3 556,7	6 486,2	8 007,4	5 762,6	7 183,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie materiałów przygotowanych przez A. Pachnickiego z MRiRW.

Tabela 2.9. Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi (w tys. ton)

Wyszczególnienie	Eksport				Import			
	2003	2007	I-IX		2003	2007	I-IX	
			2007	2008			2007	2008
Żywiec	95,4	113,4	85,8	84,7	7,7	60,2	43,5	64,7
Mięso, podroby i inne produkty uboju	423,8	797,9	615,4	695,4	159,4	375,6	282,9	410,1
w tym:								
mięso i podroby drobiowe	213,7	233,4	161,3	188,1	17,2	55,4	44,6	25,9
wieprzowe	199,7	208,4	163,0	196,1	71,9	233,8	171,5	310,9
wołowe	63,0	171,1	128,3	140,4	0,6	6,2	4,2	5,1
Przetwory mięsne	34,4	94,6	68,2	73,0	4,0	15,3	10,8	9,0
Mleko i napoje	20,4	272,7	334,8	272,6	7,6	97,0	43,9	97,0
Mleko w proszku	107,6	99,3	77,9	98,1	8,3	16,5	11,8	16,1
Sery	52,0	133,8	103,3	115,5	5,7	26,7	20,8	15,7
Masło	7,2	32,3	26,9	24,6	5,3	6,6	4,6	4,5
Ryby świeże i filety	41,5	66,9	.	77,5	204,5	313,7	215,4	229,5
Przetwory rybne	49,1	104,0	74,0	87,5	24,3	38,2	27,7	32,3
Zboża	575,0	780,5	464,8	333,7	591,8	2 416,0	2 299,4	2 126,2
Mąki, kasze, gluten, słód	64,4	100,4	70,2	95,9	249,0	386,9	313,2	296,4
Inne przetwory zbożowe	117,4	304,2	225,5	246,5	73,8	205,7	155,7	150,0
Nasiona oleiste	9,0	524,6	409,5	205,9	108,5	145,2	108,9	230,2
Makuchy i śruty	157,5	430,9	290,9	326,8	1 605,5	2 139,8	1 534,4	1 490,0
Oleje	1,1	268,0	203,1	114,8	340,5	468,5	339,1	373,1
Margaryny	19,0	63,2	42,1	55,9	4,1	32,2	21,0	34,8
Cukier	436,1	397,1	286,4	374,1	94,3	208,6	152,2	178,5
Melasa	292,8	133,8	80,7	91,2	-	105,0	58,1	51,4
Kakao	0,6	15,8	10,2	12,6	69,2	91,5	64,2	64,0
Wyroby cukiernicze	92,3	168,4	118,2	123,3	47,8	105,7	74,4	73,8
Warzywa świeże	459,0	556,3	421,7	508,4	181,4	297,7	249,9	277,9
Owoce i orzechy	458,8	630,7	556,2	383,8	918,0	1 235,5	896,7	817,8
Warzywa mrożone i konserwowane	305,7	351,0	257,8	306,1	13,7	46,1	34,8	36,3
Przetwory owocowo- -warzywne	199,0	307,6	228,9	237,3	110,8	281,9	218,0	194,1
Przyprawy, sosy, zupy i susze	80,5	203,8	149,4	173,7	84,6	159,0	118,4	123,8
Pasze	83,3	207,9	157,6	143,9	102,7	354,5	270,2	233,0
Soki	297,3	298,5	241,9	215,6	57,4	113,5	77,8	71,3
Wody	112,7	380,9	307,7	316,2	29,1	166,5	131,2	159,6
Kawa i herbata	43,2	51,6	37,9	41,4	167,7	139,5	102,0	105,7
Piwo	19,4	99,6	73,7	113,4	19,3	30,6	23,8	17,5
Wina	1,6	9,5	7,0	10,8	76,3	84,6	52,6	64,0
Wódki i inne napoje spirytusowe	23,8	30,4	22,6	27,5	8,9	29,3	18,2	28,8
Tytoń	6,5	20,8	16,5	14,5	19,7	77,2	54,8	46,5
Wyroby tytoniowe	9,6	70,3	52,3	62,6	2,7	17,2	9,8	8,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów Ministerstwa Finansów przygotowanych przez A. Pachnickiego w MRiRW.

Istotne jest także to, że po wejściu do Unii Europejskiej rozwój eksportu sektora owocowo-warzywnego był wolniejszy niż innych działów gospodarki żywnościowej, co wynika głównie z tego, że wcześniej obroty produktami tego sektora były poddane dużej liberalizacji.

Dużym eksporterem jest także mleczarstwo. Wartość eksportu tego sektora przekracza 1,2 mld euro i jest prawie czterokrotnie większa niż w 2003 roku. Sektor ten ma także duże dodatnie saldo wymiany (ok. 1 mld euro), które jest ponad trzykrotnie większe niż przed wejściem do Unii Europejskiej. W sektorze mleczarskim szybko rozwija się eksport serów, napojów mlecznych i mleka płynnego, względnie stabilny jest eksport mleka w proszku, a bardzo zmienny masła. Bariery dalszego rozwoju eksportu produktów mleczarstwa od trzech lat jest kwotowanie sprzedaży mleka świeżego.

W handlu zagranicznym innych działów gospodarki żywnościowej wystąpiły następujące zjawiska:

- w sektorze zbożowym bardzo zmienny – zależny od zbiorów krajowych – jest import lub eksport ziarna zbóż, relatywnie duży import produktów pierwotnego przetwórstwa zbóż (głównie słodu) oraz duży i szybko rosnący eksport produktów wtórnego przetwórstwa zbóż, szczególnie pieczywa cukierniczego, który powoduje, że cały sektor ma względnie zrównoważone saldo wymiany;
- sektor rybny ma również zrównoważone saldo wymiany, ale przy równocześnie dużym i szybko rosnącym eksporcie produktów przemysłu rybnego, który zapewnia finansowanie dużego importu ryb świeżych i mrożonych;
- trwałe i dodatnie saldo obrotów ma jeszcze produkcja i przetwórstwo cukru, choć w tej części gospodarki żywnościowej wyczerpuje się potencjał eksportowy sektora cukrowniczego, ale stale i szybko rozwija się wymiana zagraniczna produktami przemysłu cukierniczego; ta ostatnia branża wykazywała szybki wzrost eksportu i rosnącą nadwyżkę eksportu nad importem;
- strukturalnym importerem netto jest sektor olejarsko-paszowy, gdyż jest on dużym importerem olejów i śrut roślin oleistych, czego nie był w stanie skompensować szybko rosnący eksport rzepaku i produktów jego przerobu; ujemne saldo handlu tymi produktami w okresie I-IX 2008 roku przekroczyło już 0,7 mld euro, a wartość importu osiągnęła kwotę 1,2 mld euro;
- importerem netto jest także dział produkcji napojów alkoholowych, których eksport wynosi ok. 150-200 mln euro, a przywóz głównie win i napojów spirytusowych osiąga już wartość ok. 350-400 mln euro, przy ujemnym saldzie ok. 150-200 mln euro; ponadto wartość importu szybciej wzrasta niż eksportu, co czyni ten sektor strukturalnym importerem; podobna jest sytuacja w handlu kawą i herbatą, w którym wartość eksportu jest dwukrotnie mniejsza niż importu;

- działem o szybkiej dynamice wzrostu handlu zagranicznego jest sektor produkcji pozostałej żywności, w tym głównie przypraw, zup, sosów itp., którego wartość eksportu zbliża się do ok. 800 mln euro i jest podobna do wartości importu;
- jedną z ważnych cech polskiej gospodarki żywnościowej jest to, że po wejściu do UE nastąpił bardzo dynamiczny rozwój eksportu wyrobów sektora tytoniowego; w ciągu pięciu lat wartość eksportu tego sektora zwiększyła się dziesięciokrotnie (z 73 mln euro do ponad 700 mln euro w 2008 roku), a dodatkowo saldo obrotów przekracza już 500 mln euro (w skali roku).

Nowe zagrożenia ujawniają wyniki handlu w 2008 roku. Tempo wzrostu eksportu od prawie dwóch lat jest przynajmniej dwukrotnie niższe niż importu. Notujemy pewne symptomy zbliżającego się kryzysu w tej dziedzinie. Zmniejsza się potencjał eksportowy dwóch działów, których produkcja jest limitowana, tj. mleczarstwa i cukrownictwa. Głęboki spadek pogłowia trzody i niska opłacalność produkcji tego żywca z powodu wysokich cen zbóż i pasz w sezonie 2007/08, skutkuje już ujemnym saldem handlu zagranicznego w sektorze mięsa wieprzowego. Pogłębia się deficyt w handlu napojami alkoholowymi i maleje nadwyżka w handlu rzepakiem i produktami przerobu rzepaku. Brak jest istotnego postępu w eksporcie produktów owocowo-warzywnych. Wszystkie te zjawiska mogą oznaczać istotne osłabienie roli eksportu jako czynnika rozwoju rolnictwa i całej gospodarki żywnościowej.

3. Rozwój produkcji i przemiany strukturalne w rolnictwie i przemyśle spożywczym

3.1. Wyniki produkcyjne rolnictwa

3.1.1. Globalna, końcowa i towarowa produkcja rolnictwa

Podstawą analizy stanu produkcji rolnictwa jest porównanie wartości produkcji globalnej, końcowej i towarowej (w cenach stałych) w pięcioleciu poprzedzającym wejście Polski do Unii Europejskiej i w kolejnym pięcioleciu po akcesji, tj. średniej z lat 1999-2003 i 2004-2008. Na tym tle oceniono stan tych zjawisk w czwartym i piątym roku po wejściu do Unii Europejskiej, tj. w 2007 i 2008 roku. Przedmiotem porównań w tych okresach jest:

- poziom badanych zjawisk,
- skala i kierunek ich zmian,
- średnia zmienność produkcji.

Średnia wartość globalnej produkcji rolnictwa po wejściu do UE była o 4% wyższa niż w poprzednim pięcioleciu, a produkcji końcowej i towarowej o ok. 10% (tab. 3.1). Równocześnie produkcja globalna rolnictwa w 2007 i 2008 roku była o ok. 2% wyższa od średniej pięcioletniej i o 6% wyższa niż w latach 1999-2003. Podobnie końcowa i towarowa produkcja całego rolnictwa była o ok. 2% większa od średniej z lat 2004-2008 oraz o ok. 12% wyższa niż w pięcioleciu poprzedzającym wejście Polski do Unii Europejskiej. Istotne jest to, że:

- produkcja globalna w pięcioleciu poprzedzającym wejście do UE wykazywała tendencje spadkowe w tempie ok. 1,4% rocznie, a w następnym pięcioleciu dominowały jej wzrosty w tempie 1,76% rocznie,
- produkcja końcowa zwiększała się w obu tych okresach, przy czym po wejściu do Unii Europejskiej tempo jej wzrostu było dwukrotnie większe niż w poprzednim pięcioleciu,
- po wejściu do UE nastąpiło spowolnienie tempa wzrostu towarowej produkcji całego rolnictwa z prawie 2% rocznie w latach 1999-2003 do nieco ponad 1% w następnym pięcioleciu.

Ponadto w obu porównywanych okresach podobna była skala zmienności globalnej, końcowej i towarowej produkcji całego rolnictwa.

Analiza problemu wskazuje, że inny był przebieg wymienionych zjawisk w produkcji roślinnej, a inny w produkcji zwierzęcej. I tak wartość globalnej produkcji roślinnej w pięcioleciu po wejściu do Unii Europejskiej była nawet

niższa niż w latach 1999-2003 (o ok. 0,5%), a produkcji zwierzęcej była wyższa aż o 10%. Wartość globalnej produkcji roślinnej w latach poprzednich miała tendencje spadkowe, a w bieżącym pięcioleciu były to tendencje wzrostowe w tempie 2,2% rocznie. Natomiast wartość globalnej produkcji zwierzęcej w obu tych okresach miała tendencje wzrostowe, przy czym po wejściu do UE nastąpiło pewne jej przyspieszenie. Równocześnie w badanym okresie nastąpiło istotne zwiększenie zmienności roślinnej produkcji aż do 9% rocznie, przy pewnym obniżeniu zmienności produkcji zwierzęcej (z 3,4 do 1,7%). Zjawisko to potwierdza inne oceny, że o poziomie produkcji roślinnej decydują warunki klimatyczne i że objęcie polskiego rolnictwa Wspólną Polityką Rolną nie osłabiło tej zależności.

Tabela 3.1. Wartość produkcji rolnictwa^a (w cenach stałych z 2003 roku)

Wyszczególnienie	Wartość produkcji w cenach stałych średnie w roku (w mld zł)		Średnie tempo wzrostu (spadku) w procentach rocznie w latach		Średnia zmienność w procentach rocznie w latach	
	1999-2003	2004-2008	1999-2003	2004-2008	1999-2003	2004-2008
Produkcja globalna	56,91	59,22	-1,44	1,76	3,86	3,96
w tym: roślinna	31,80	31,64	-3,66	2,22	7,10	9,06
zwierzęca	25,11	27,58	0,90	1,40	3,38	2,74
Produkcja końcowa	39,71	44,16	0,80	1,96	3,68	3,72
w tym: roślinna	16,13	18,07	0,32	3,32	7,08	11,48
zwierzęca	23,58	26,09	1,22	1,50	3,46	2,74
Produkcja towarowa	34,14	37,68	1,86	1,04	3,46	2,88
w tym: roślinna	14,03	15,13	1,58	1,36	2,42	6,56
zwierzęca	20,11	22,55	2,02	1,24	4,10	2,44

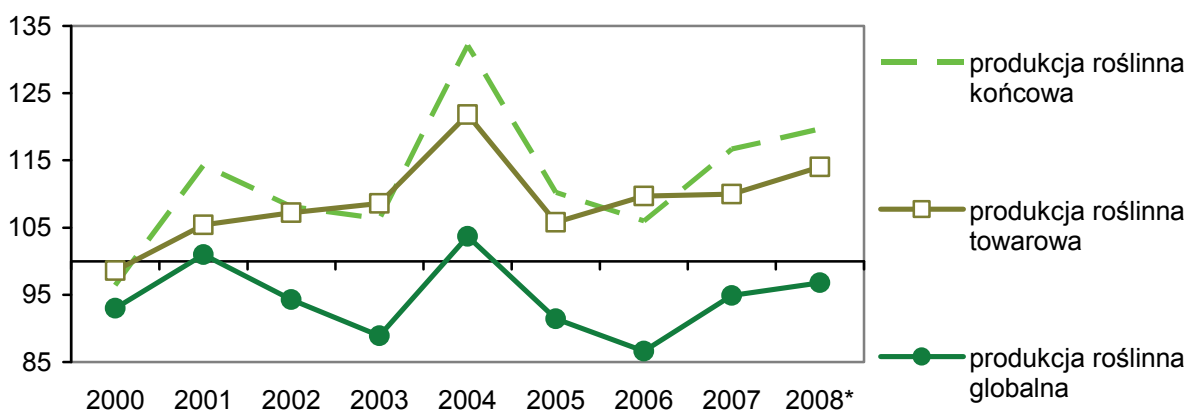
^a dane za rok 2008 na podstawie szacunków własnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie publikowanych przez GUS wskaźników dynamiki produkcji rolnictwa.

Końcowa produkcja roślinna po wejściu do UE była o 12% większa niż w poprzednim pięcioleciu, a jej poziom w 2008 roku był o ok. 2,5% wyższy od średniej z lat 2004-2008. Natomiast końcowa produkcja zwierzęca była większa o 10,5% niż w poprzednim pięcioleciu, ale w ostatnich dwóch latach nastąpił jej spadek o ok. 2%. W obu porównywalnych okresach notowano wzrost końcowej produkcji roślinnej, ale po wejściu do UE tempo jej wzrostu było dziesięciokrotnie szybsze niż w poprzednim pięcioleciu. Natomiast tempo wzrostu końcowej produkcji zwierzęcej w obu tych okresach było zbliżone (kolejno 1,2 i 1,5% rocznie). Nastąpił także znaczący wzrost zmienności końcowej produkcji roślinnej i jej obniżenie w produkcji zwierzęcej.

Wartość towarowej produkcji roślinnej w latach 2004-2008 była średnio o 7,8% wyższa niż w poprzednim pięcioleciu, a produkcji zwierzęcej o 12,1%. W obu tych okresach nie było istotnych różnic w tempie wzrostu produkcji roślinnej (odpowiednio 1,6 i 1,4%), ale obniżyła się dynamika rozwoju produkcji towarowej (z 2,0 do 1,24%). Równocześnie zmienność towarowej produkcji roślinnej zwiększyła się ponad dwukrotnie (do 6,6% rocznie), a istotnie zmniejszyła się zmienność towarowej produkcji zwierzęcej (z 4,4 do 2,44% rocznie).

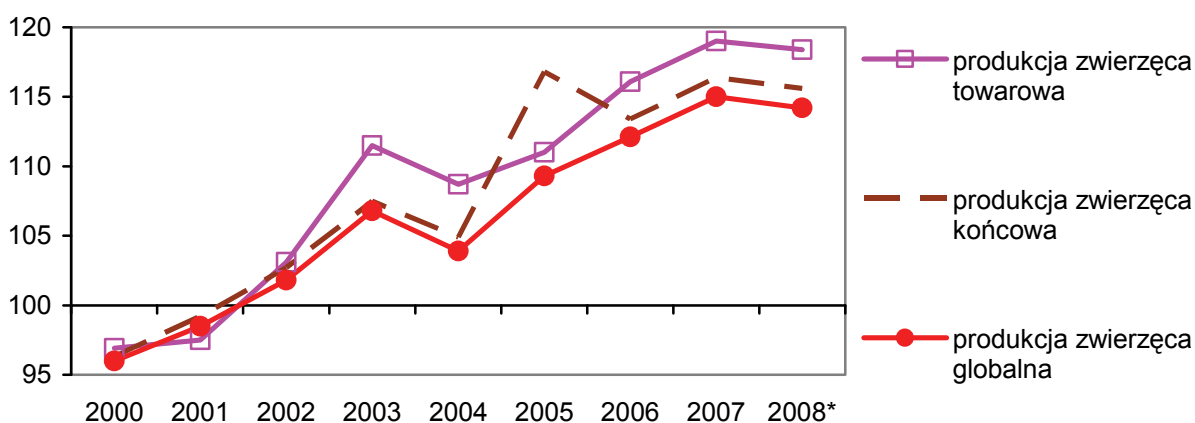
Rysunek 3.1. Dynamika produkcji roślinnej (1999 = 100)

* wstępny szacunek własny

Źródło: opracowanie własne na podstawie publikowanych przez GUS wskaźników dynamiki produkcji rolnictwa.

Rysunek 3.2. Dynamika produkcji zwierzęcej (1999 = 100)

* wstępny szacunek własny

Źródło: opracowanie własne na podstawie publikowanych przez GUS wskaźników dynamiki produkcji rolnictwa.

Analiza dynamiki zjawisk w rozwoju produkcji rolniczej (w cenach stałych) wskazuje, że w całym badanym okresie krzywa towarowej produkcji roślinnej (rys. 3.1) przebiega znacznie powyżej krzywej produkcji globalnej, a krzywa produkcji towarowej przebiega nieco poniżej krzywej produkcji końcowej.

Wskazuje to, że w tej części rolnictwa zmniejszyło się istotnie wewnętrzne zużycie produkcyjne, ale przy niewielkich zmianach własnej konsumpcji produktów roślinnych. Natomiast przebieg krzywych w produkcji zwierzęcej wskazuje na dużą zbieżność zmian produkcji globalnej, końcowej i towarowej (rys. 3.2) przy słabej tendencji do ograniczania zużycia wewnętrznego, zarówno na cele produkcyjne, jak i konsumpcyjne.

3.1.2. Produkcja głównych płodów rolnych

Zboża. Zbiory zbóż po wejściu do Unii Europejskiej (2004-2008) były średnio o 6,3% większe niż w pięcioleciu 1999-2003, a w 2008 roku były wyższe od średniej z lat 2004-2008 o 3,9%. Są to wielkości wskazujące na to, że po wejściu do Unii Europejskiej nastąpiło odwrócenie wcześniejszej tendencji spadkowej produkcji zbóż. W latach poprzedzających wejście Polski do UE notowano spadkowe tendencje zasiewów (o 1,7% rocznie) i plonowania zbóż (o 0,6% rocznie), co skutkowało obniżaniem zbiorów o 3% rocznie. W ostatnim pięcioleciu powróciła tendencja wzrostowa: zbiorów o 4,7% rocznie, zasiewów o 1% rocznie, plonów o 2% rocznie.

Analiza zmian produkcji zbóż wskazuje, że (tab. 3.2, rys. 3.3-3.5):

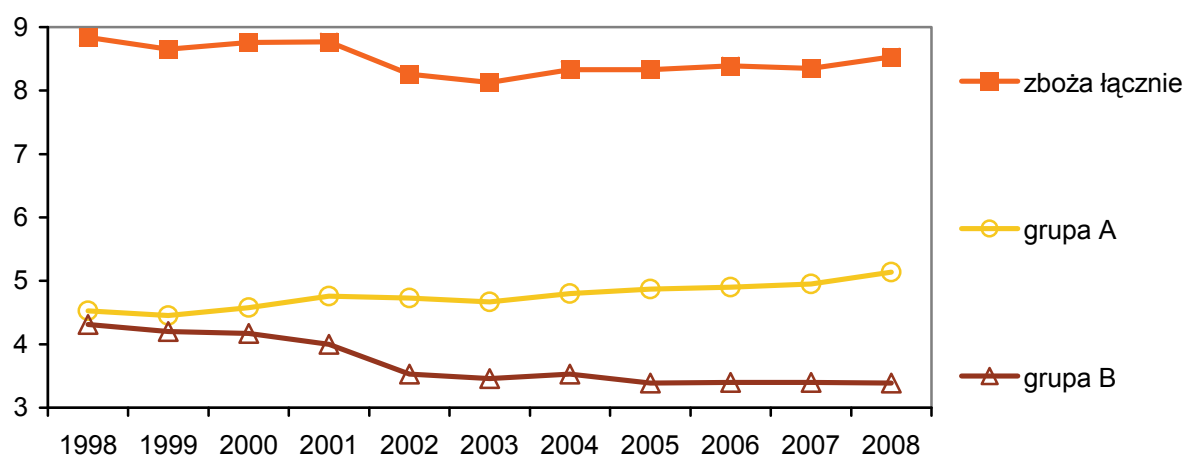
- Dość szybko rozwija się uprawa zbóż bardziej plennych i wymagających lepszych gleb, tzw. grupy A – pszenicy, pszenżyta, jęczmienia i kukurydzy na ziarno. Stale obniża się natomiast uprawa zbóż pozostałych. Powierzchnia zasiewów tymi zbożami zmniejszyła się z 3,9 mln ha do 3,5 mln ha, przy czym tempo redukcji uprawy tych zbóż było wyższe przed wejściem do UE (4,4% rocznie) niż w ostatnim pięcioleciu (1,6% rocznie). Równocześnie nastąpiło przyspieszenie tempa wzrostu zasiewów zbóż grupy A (z 0,6 do 1,9% rocznie). Tym zmianom powierzchni zasiewów towarzyszy szybszy wzrost plonowania pszenicy niż żyta. Konsekwencją tych zmian jest zwiększenie zbiorów zbóż grupy A z 15,8 mln ton w latach 1999-2003 do 18,0 mln ton w ostatnim pięcioleciu (tj. o 13,3%) i 19,2 mln ton w 2008 roku oraz spadek produkcji zbóż pozostałych odpowiednio z 9,2 do 8,6 i 8,4 mln ton.
- Wciąż bardzo duża, a nawet rosnąca jest zmienność produkcji. Wprawdzie nieco obniżyła się zmienność powierzchni zasiewów z 2,2 do 1,2% rocznie, ale istotnie zwiększyły się wahania plonów zbóż: średnio z 10,3% do prawie 15% rocznie, w tym pszenicy z 8,3 do 14,1% rocznie. Skutkiem tego są średnie wahania zbiorów wynoszące 13,5% rocznie, przy czym bardzo istotnie zwiększyły się one w produkcji zbóż grupy A (z 9,5 do 15,1% rocznie) przy utrzymaniu jeszcze większej zmienności zbiorów zbóż grupy B (ponad 17% rocznie).

Tabela 3.2. Produkcja zbóż w Polsce w latach 1999-2008

Wyszczególnienie	Średni poziom w latach		Przeciętne tempo wzrostu (+), spadku (-) w procentach		Średnia zmienność w procentach w latach	
	1999-2003	2004-2008	1999-2003	2004-2008	1999-2003	2004-2008
Powierzchnia zasiewów zbóż	8 513	8 399	-1,7	1,1	2,2	1,2
w tym: grupa A	4 637	4 930	0,6	1,9	2,1	1,9
grupa B	3 876	3 456	-4,4	-1,6	4,4	1,7
Zbiory (w tys. ton)	25 052	26 629	-3,0	4,7	10,4	13,5
w tym: grupa A	15 800	17 981	-0,4	4,2	9,5	15,1
grupa B	9 209	8 588	-7,5	1,0	16,5	17,1
Plony zbóż (w kg/ha)						
średnie	2,96	3,17	-0,6	2,0	10,3	15,0
pszenicy	3,50	3,90	-1,3	3,4	8,3	14,1
żyta	2,24	2,40	-2,9	2,7	13,3	15,6

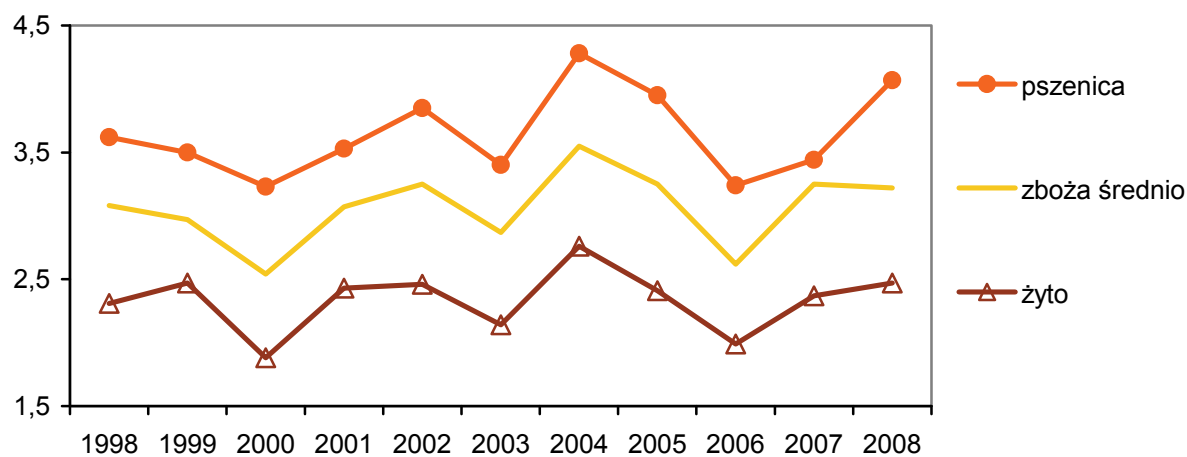
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rysunek 3.3. Powierzchnia uprawy zbóż (w mln ha)

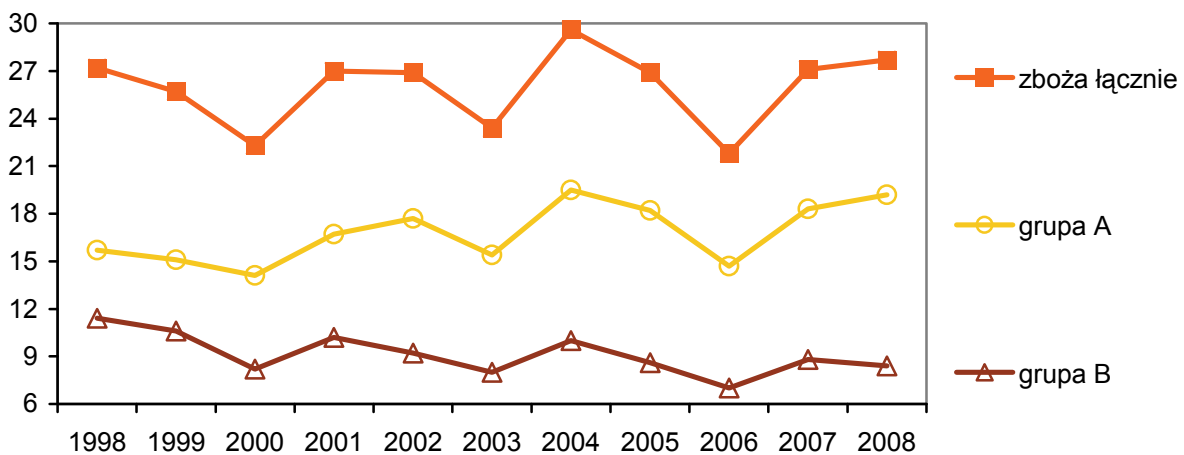
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rysunek 3.4. Plony zbóż (w tonach/ha)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rysunek 3.5. Zbiory zbóż (w mln ton)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Przedstawione zjawiska wskazują, że po wejściu do Unii Europejskiej nastąpiło przyspieszenie rozwoju tego sektora, ale przy coraz większej zmienności produkcji. Jest to niewątpliwie efekt wprowadzenia płatności obszarowych. Jednocześnie jest to sektor bardzo wrażliwy na warunki naturalne produkcji, czego nie osłabiły inne instrumenty Wspólnej Polityki Rolnej. Istotne jest także to, że nie spełniły się prognozy formułowane bezpośrednio po wejściu do Unii Europejskiej, przewidujące, że produkcja zbóż w Polsce w ciągu kilku lat przekroczy 30 mln ton. Jest to cel wciąż mało osiągalny.

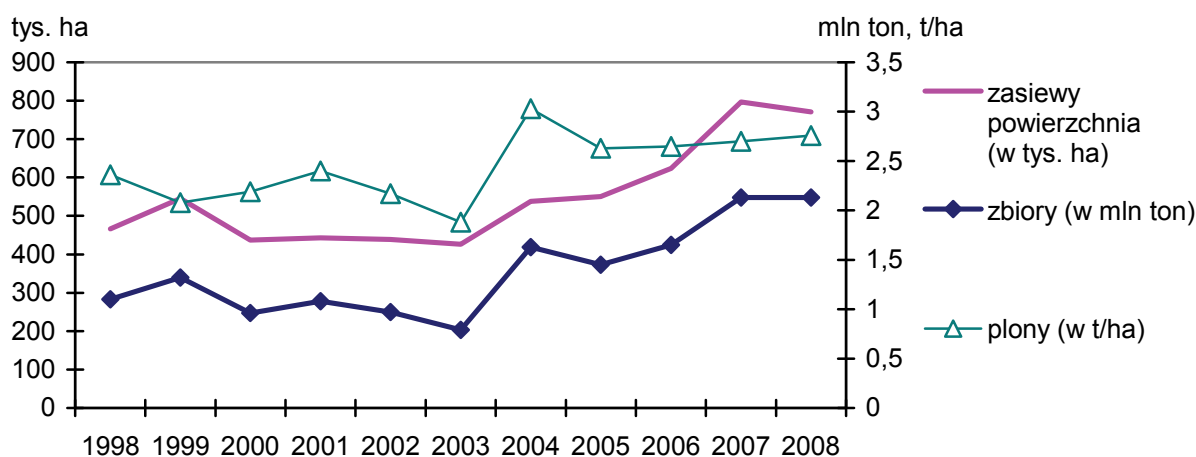
Rzepak. Produkcja rzepaku jest najszybciej rozwijającym się działem produkcji roślinnej. Po kilkuletnim zastoju zbiory gwałtownie wzrosły. W ostatnim pięcioleciu wynosiły one średnio 1,8 mln ton i były wyższe od przeciętnych z lat poprzednich o ponad 80%. W ostatnich dwóch latach przekroczyły one 2,1 mln ton (tab. 3.3, rys. 3.6). Przed wejściem do Unii Europejskiej w produkcji tego surowca oleistego przeważały tendencje spadkowe, a w ostatnim pięcioleciu rozwijała się ona w tempie prawie 15% rocznie. Jest to wynik zarówno zwiększania powierzchni upraw (prawie o 50%), jak i poprawy plonowania. W latach 2004-2008 plony rzepaku osiągały już poziom 2,76 ton/ha i były prawie o 30% wyższe niż w poprzednim pięcioleciu. Istotne jest także to, że produkcja tego działu rolnictwa również odznacza się dużą zmiennością, ale jest to wynik szybkiej tendencji wzrostowej, a w mniejszym stopniu corocznych wahań zbiorów. Zjawiska te wskazują, że wejście do Unii Europejskiej i polityka Unii w zakresie biopaliw i energii odnawialnej dała silny impuls dla rozwoju uprawy i przetwórstwa rzepaku.

Tabela 3.3. Wskaźniki rozwoju produkcji rzepaku i buraków cukrowych

Wyszczególnienie	Średni poziom w latach		Przeciętne tempo wzrostu (+), spadku (-) w procentach		Średnia zmienność w procentach w latach	
	1999-2003	2004-2008	1999-2003	2004-2008	1999-2003	2004-2008
Rzepak						
▪ zbiory (w tys. ton)	987	1 798	-6,2	14,5	12,6	19,4
▪ powierzchnia upraw (w tys. ha)	458	656	-1,7	10,6	9,2	12,2
▪ plony (w t/ha)	2,14	2,75	-4,7	6,2	10,7	12,0
Buraki cukrowe						
▪ zbiory (w tys. ton)	12 447	11 620	-5,5	-4,2	14,0	11,4
▪ powierzchnia upraw (w tys. ha)	334	260	-6,8	-5,5	6,8	6,5
▪ plony (w t/ha)	38,9	44,6	1,6	1,1	12,9	9,2

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Rysunek 3.6. Rozwój produkcji rzepaku

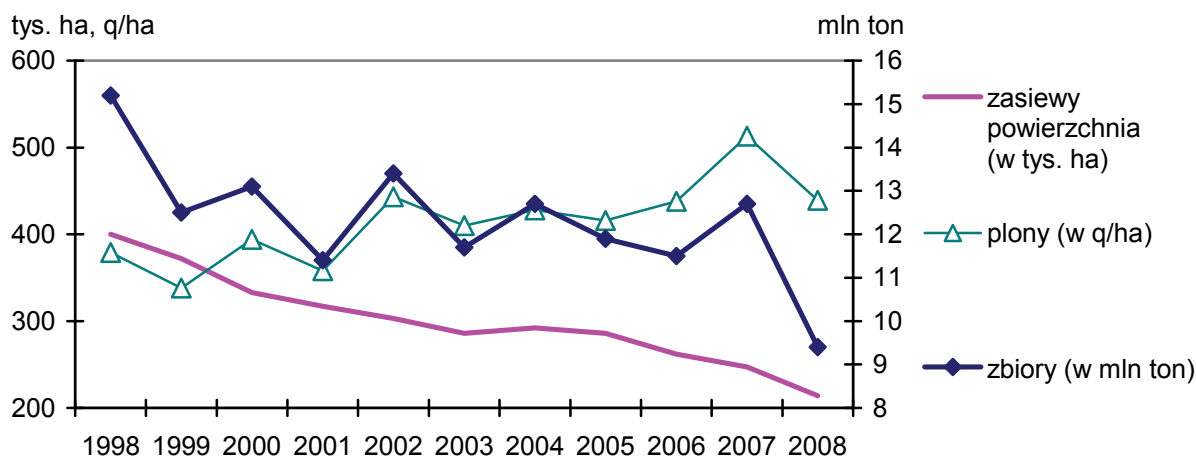

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Buraki cukrowe. W tym dziale rolnictwa integracja z UE była natomiast jedną z głównych przyczyn redukcji produkcji. Reforma rynku cukru i kwotowanie produkcji tego środka słodzącego spowodowała bowiem silną redukcję uprawy buraków cukrowych. Powierzchnia zasiewów tej rośliny zmniejszyła się z 400 tys. ha w 1998 roku do 334 tys. ha w latach 1999-2003, 260 tys. ha średnio w latach 2004-2008 i zaledwie 214 tys. ha w 2008 roku (tab. 3.3, rys. 3.7). W ciągu dziesięciu lat prawie dwukrotnie zmalała powierzchnia uprawy buraków cukrowych. Skutki tego zjawiska tylko w niewielkim stopniu skompensował wzrost plonów, które w ostatnim pięcioleciu były o 15% wyższe od średniej z lat poprzednich i miały stałą tendencję wzrostową. Istotne jest także to, że w pierwszych latach po wejściu do UE zbiory buraków niewiele różniły się od poziomu z lat poprzednich i dopiero reforma rynku cukru wymusiła duży spadek

produkcji tego działu w 2008 roku. W tymże roku zbiory buraków cukrowych spadły poniżej 10 mln ton i były o 20% niższe od średniej pięciolecia 2004-2008, o 25% mniejsze niż w latach 1999-2003 i prawie o 40% niższe niż w 1998 roku. Średnie tempo redukcji produkcji buraków w obu porównywanych pięcioleciach jest podobne (4-5% rocznie) przy równoczesnym niewielkim obniżeniu mierników zmienności tej produkcji.

Rysunek 3.7. Rozwój produkcji buraków cukrowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

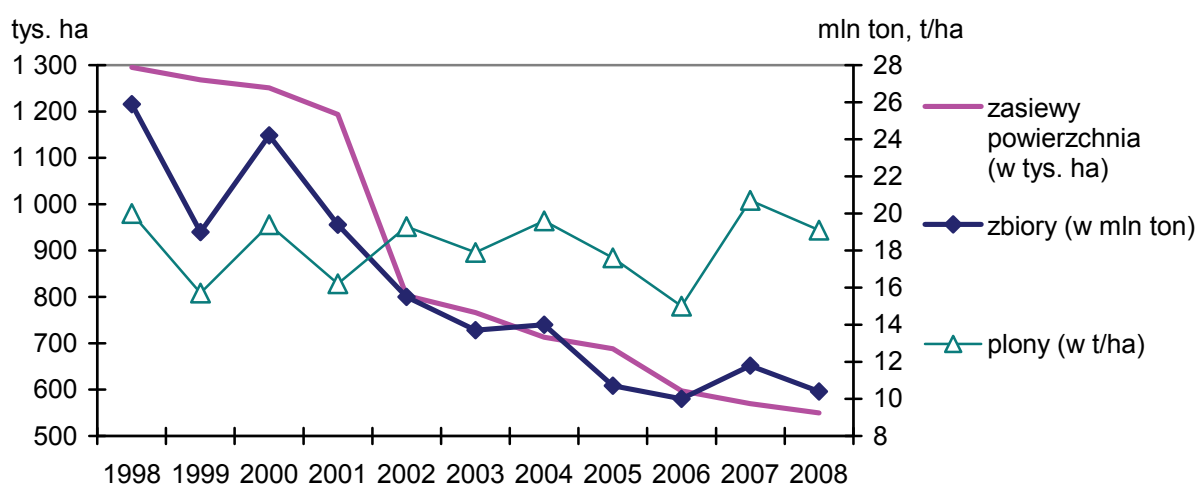
Ziemniaki. Tendencje spadkowe występują także w produkcji ziemniaków (tab. 3.4, rys. 3.8). Po wejściu do Unii Europejskiej utrzymywała się tendencja z lat poprzednich, a jej nasilenie było podobne i wynosiło średnio ponad 10% rocznie. Zbiory ziemniaków w 2008 roku wyniosły 10,4 mln ton i były o 6,5% niższe od średnich w latach 2004-2008, prawie o 50% niższe od średnich z lat 1999-2003 oraz o 60% niższe od stanu sprzed 10 lat. Ta redukcja produkcji następowała głównie w drodze zmniejszania powierzchni zasiewów średnio o 10% rocznie przed wejściem do Unii i prawie o 7% rocznie w ostatnim pięcioleciu. W tym czasie nie osiągnięto postępu w plonowaniu ziemniaków, a tylko zahamowanie wcześniej występującej spadkowej tendencji plonów. Notuje się bardzo dużą zmienność zbiorów i zasiewów ziemniaków, wynikającą głównie ze stałego ich spadku oraz jeszcze większą zmienność plonowania (15-19% w skali rocznej), spowodowaną corocznymi dużymi wahaniami plonów. Główną przyczyną silnej redukcji produkcji ziemniaków jest stałe obniżanie ich spasania (rys. 3.9). Jest ono pięciokrotnie mniejsze niż przed dziesięciu laty, a przedmiotem spasania są już prawie wyłącznie odpadki powstające w produkcji i przetwórstwie ziemniaków. Stałe obniża się także spożycie ziemniaków świeżych, ale kilkakrotnie wolniej niż spasanie. Słabą tendencją wzrostową wykazuje tylko popyt na ziemniaki przeznaczane do przetwórstwa.

Tabela 3.4. Wskaźniki rozwoju produkcji ziemniaków

Wyszczególnienie	Średni poziom w latach		Przeciętne tempo wzrostu (+), spadku (-) w procentach		Średnia zmienność w procentach w latach	
	1999-2003	2004-2008	1999-2003	2004-2008	1999-2003	2004-2008
Zbiory (w tys. ton)	18 559	11 125	-13,2	-11,0	22,4	17,0
Zasiewy (w tys. ha)	1 056	640	-10,2	-6,8	10,2	7,3
Plony (w t/ha)	17,7	18,4	-3,5	1,1	18,9	15,0

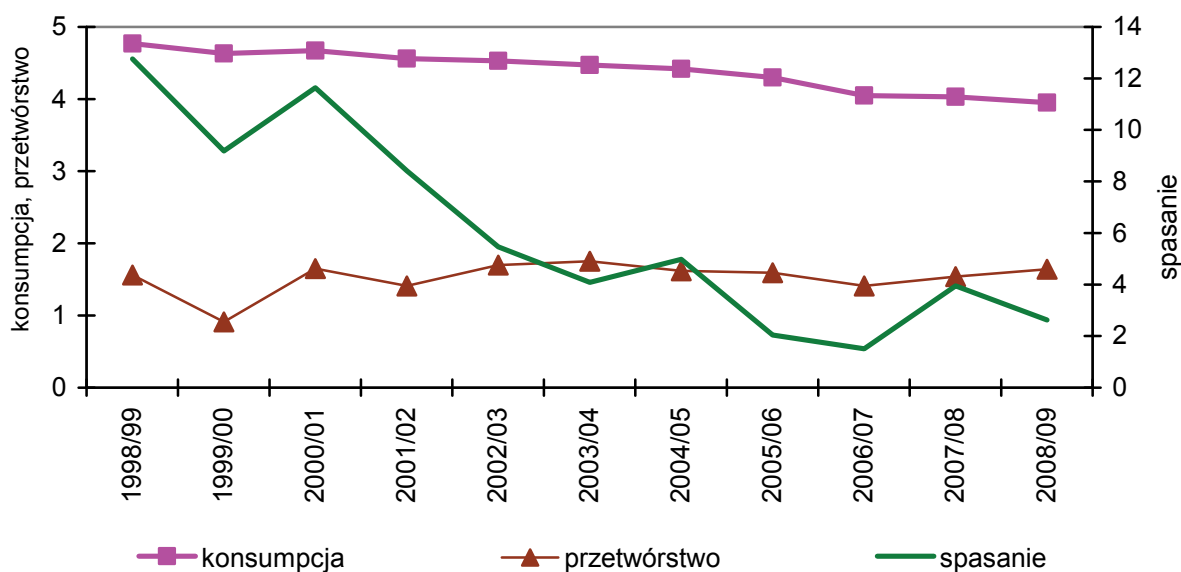
Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Rysunek 3.8. Produkcja ziemniaków w Polsce w latach 1998-2008

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

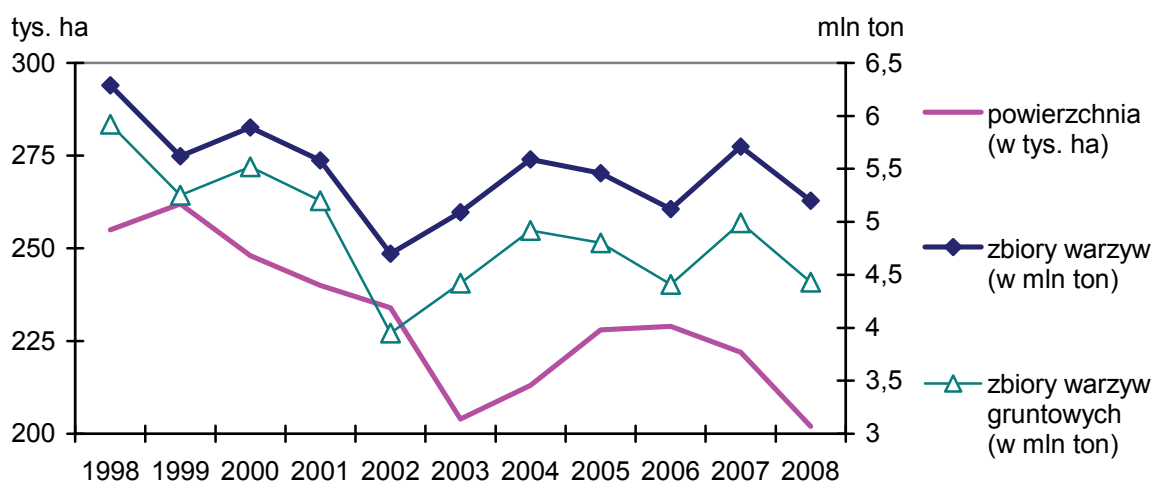
Rysunek 3.9. Główne kierunki przeznaczenia ziemniaków (w mln ton)

Źródło: Rynek ziemniaków. Stan i perspektywy, nr 26 i 34, „Analizy Rynkowe” 2004 i 2008.

Warzywa. Zbiory warzyw mają słabą tendencję wzrostową (rys. 3.10, tab. 3.5). W latach 2004-2008 zwiększały się one w tempie ok. 0,3% rocznie i były wyższe o 0,7% od średniego poziomu z lat 1999-2003. W ocenie tych zjawisk trzeba jednak uwzględnić, że w poprzednim pięcioleciu nastąpił duży spadek produkcji warzyw gruntowych (o 4,4% rocznie), ale był to głównie skutek korekty statystycznej dokonanej w 2002 roku, w wyniku której obniżono szacunek powierzchni upraw (o ok. 15%) i zbiorów warzyw gruntowych (o 25%). Zmienność zbiorów jest wciąż dość duża (ok. 8% rocznie), ale wyraźnie mniejsza niż zbiorów innych głównych płodów rolnych.

Rysunek 3.10. Produkcja warzyw

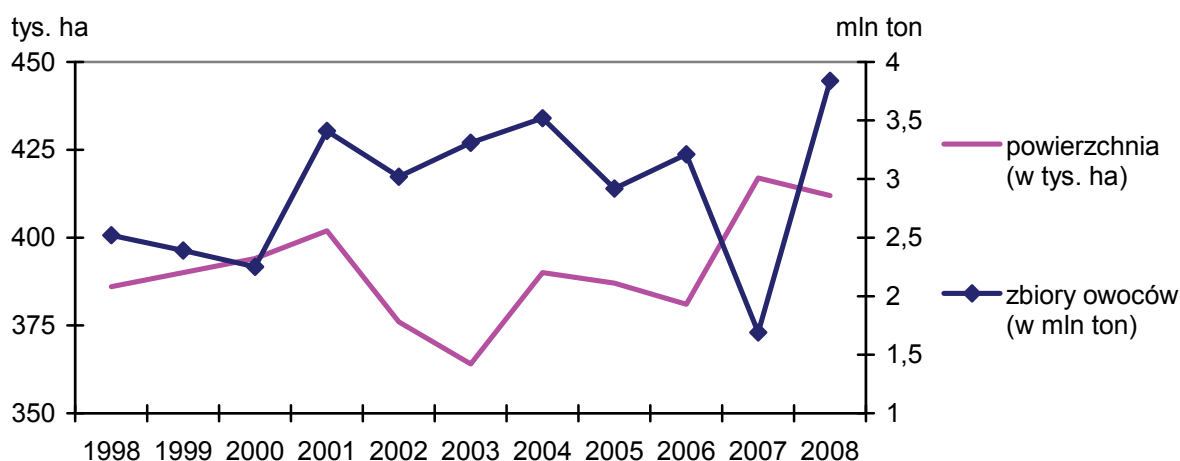
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Tabela 3.5. Produkcja owoców i warzyw

Wyszczególnienie	Średni poziom w latach		Przeciętne tempo wzrostu (+), spadku (-) w procentach		Średnia zmienność w procentach w latach	
	1999-2003	2004-2008	1999-2003	2004-2008	1999-2003	2004-2008
Powierzchnia (w tys. ha)						
sadów i plantacji	385	397	-1,1	2,4	2,8	3,8
uprawy warzyw	234	219	-3,5	-0,2	4,5	4,7
Zbiory (w tys. ton)						
owoców	2 874	3 038	5,5	3,0	14,8	41,4
warzyw	5 377	5 416	-4,4	0,3	9,3	7,8
w tym: gruntowych	4 866	4 705	-6,2	0,5	12,2	9,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rysunek 3.11. Rozwój produkcji owoców

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Owoce. Produkcja owoców ma stałą i dość szybką tendencję wzrostową. Zwiększała się ona o 5,5% rocznie w latach 1999-2003 do 3% rocznie w ostatnim pięcioleciu. W tym okresie, mimo klęski nieurodzaju w 2007 roku, średnia produkcja była o 5,7% wyższa niż w poprzednim, a po wyeliminowaniu z rachunku 2007 roku, przekroczyła ona poziom poprzedniego pięciolecia o 17,5%. W 2008 roku była ona szczególnie wysoka, wyższa od średniej pięcioletniej o 26% (rys. 3.11). Jest to przede wszystkim efekt rosnących plonów, choć powierzchnia sadów i plantacji owoców jagodowych ma również tendencję wzrostową, szczególnie w ostatnim pięcioleciu. Istotne jest także to, że produkcję owoców cechuje bardzo duża zmienność ($\pm 41\%$ rocznie), przy przeciętnym odchyleniu od średniej wynoszącym 19,2%. Jednakże ta duża zmienność wynika w dużym stopniu z klęski nieurodzaju w 2007 roku.

3.1.3. Produkcja zwierzęca

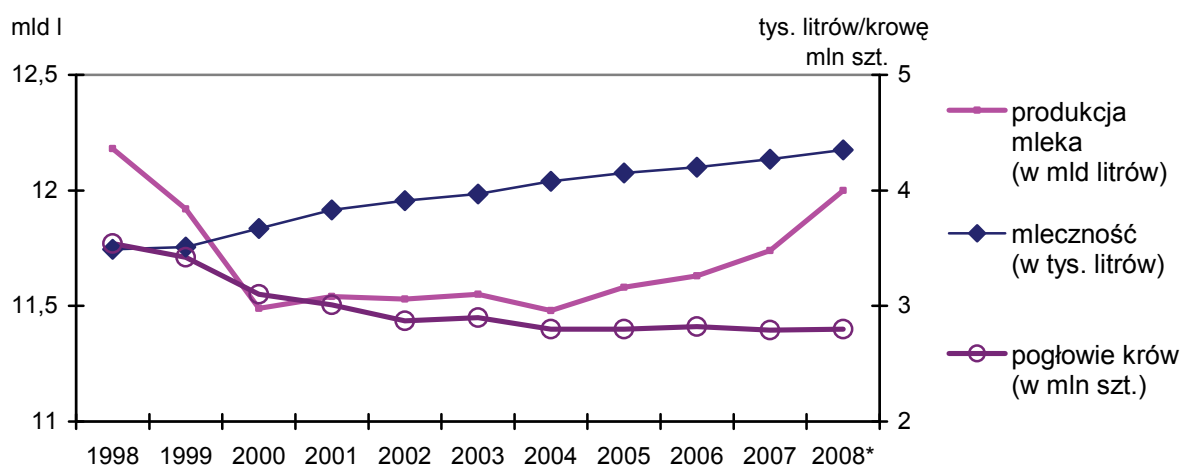
Mleko. Produkcja mleka cechuje się przede wszystkim dużą stabilnością na poziomie ok. 11,5-12,0 mld litrów. Jej zmiany wynosiły ok. 1% rocznie, przy czym miała ona tendencję spadkową w latach 1998-2003 (w tempie -1,2% rocznie), a zwykłą w ostatnim pięcioleciu (po +0,8% rocznie). Względna stabilizacja produkcji mleka (rys. 3.12 i tab. 3.6) następowała w warunkach:

- kwotowania sprzedaży hurtowej i bezpośredniej, określającego limit podaży w sezonie 2004/05 na 8466,5 tys. ton sprzedaży hurtowej i 458,2 tys. ton sprzedaży bezpośredniej, a w sezonie 2007/08 odpowiednio 9212 i 169 tys. ton; przyrost produkcji mleka po wejściu do Unii Europejskiej był zbliżony do przyrostu kwoty mlecznej,

- stałej poprawy mleczności krów w ciągu 10 lat o 25% (tj. 85 litrów mleka rocznie od jednej krowy), co pozwalało na redukcję pogłowia krów o 21%, tj. średnio o 75 tys. sztuk rocznie,
- dość szybkiej restrukturyzacji produkcji mleka i postępującej jej koncentracji; liczba gospodarstw prowadzących chów bydła mlecznego zmniejszyła się z 875 tys. w 2002 roku do nieco ponad 550 tys. w 2008 roku, a przeciętne stado krów zwiększyło się z 3,3 sztuk do 5,1 sztuk, udział gospodarstw posiadających 10 sztuk i więcej pogłowia krów zwiększył się z 36,2% do 60,4%, a liczba hurtowych dostawców mleka zmniejszyła się z 335 tys. w 2003 roku do 201 tys. w 2008 roku.

Po wejściu do Unii Europejskiej kontynuowane były procesy koncentracji produkcji mleka i poprawy wydajności stada, choć wciąż bardzo duży jest dystans od poziomu krajów Unii Europejskiej mających nowoczesne mleczarstwo. Równocześnie rozwój produkcji mleka i procesy restrukturyzacji są w dużej części blokowane przez system kwotowania sprzedaży, które są już barierą dla dalszego wzrostu eksportu produktów mleczarskich oraz rozwoju krajowego rynku serów i deserów mlecznych.

Rysunek 3.12. Produkcja mleka

* wstępny szacunek

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wieprzowina. Przeciętny poziom produkcji mięsa wieprzowego, mierzony średnią wieloletnią jest od lat dość stabilna. Średnia produkcja tego mięsa w pięcioleciu 2004-2008 była tylko o 0,9% większa niż w poprzednim pięcioleciu, a liczba ubijanych sztuk w tych okresach była mniejsza o 0,3% (tab. 3.6). Równocześnie produkcja trzody charakteryzuje się dużymi wahaniami cyklicznymi, ale skala i rozpiętość tych wahań w obu porównywanych okresach były podobne (rys. 3.13). Istotne jest także to, że w fazie najwyższej produkcji uboje

trzody w całym minionym dziesięcioleciu wynosiły ok. 24,3-25,3 mln szt. lub 2,1-2,2 mln ton w wadze poubojowej, a w fazach najniższej podaży ok. 22 mln szt. lub 1,95 mln ton. Podobne były wahania pogłowia trzody, które dotychczas mieściły się w przedziale 17-19 mln sztuk i dopiero w 2008 roku obniżyło się ono o 15% do 15,4 mln sztuk. Jest to skutek głębokiego kryzysu tego działu rolnictwa, który wynika z niskich cen skupu trzody w poprzednim roku gospodarczym i z bardzo wysokich w tym okresie cen zbóż i pasz (por. rozdz. 1, pkt. 1.4). To ostatnie zjawisko jest główną przyczyną zwiększania zmienności pogłowia trzody z 4,2% w latach 1998-2003 do 8% w ostatnim pięcioleciu. Spowodowało ono także pewne zwiększanie zmienności ubojów trzody i produkcji mięsa wieprzowego (do ponad 6% w latach 2004-2008). Równocześnie nastąpiło niewielkie przyspieszenie rotacji stada z 1,306 w latach 1999-2003 do 1,33 w ostatnim pięcioleciu (por. rys. 3.15), a także trwają powolne procesy koncentracji produkcji tego mięsa. Liczba hodowców trzody zmniejszyła się od 2003 roku do 2007 roku o 12,5%, a udział w pogłowiu trzody gospodarstw mających stada liczące ponad 50 sztuk zwiększył się z 60 do 66%.

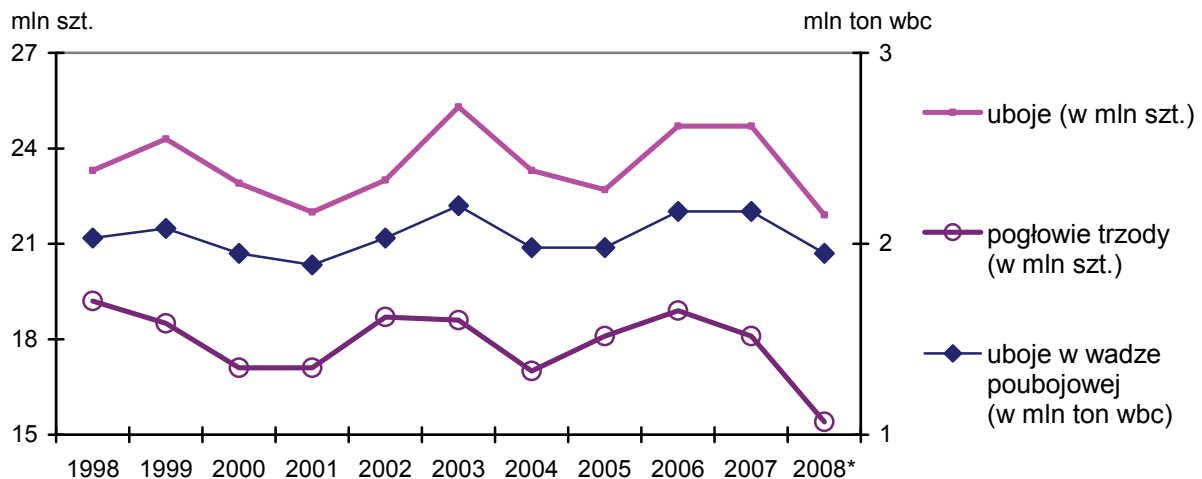
Tabela 3.6. Wskaźniki rozwoju produkcji zwierzęcej w latach 1998-2008^a

Wyszczególnienie	Średni poziom w latach		Przeciętne tempo wzrostu (+), spadku (-) w procentach		Średnia zmienność w procentach w latach	
	1999-2003	2004-2008	1999-2003	2004-2008	1999-2003	2004-2008
Pogłowia zwierząt (w tys. szt.)						
trzoda	18 016	17 509	-0,6	-3,6	4,2	8,0
bydło	5 839	5 579	-5,0	1,0	6,0	1,9
w tym: krowy	3 058	2 801	-4,2	-0,7	4,5	1,3
zwierzęta duże	7 893	7 435	-3,8	-0,5	3,8	3,0
Uboje (w mln szt.)						
trzoda	23,53	23,45	-1,7	-2,8	5,9	6,2
bydło	1,43	1,28	-8,7	0,2	11,7	6,1
cielęta	1,02	0,80	-2,5	-6,0	3,3	10,0
Produkcja żywca (w tys. ton wbc)	3 138	3 516	2,5	0,5	6,0	3,7
w tym: wieprzowego	2 031	2 049	1,8	-2,5	5,7	6,1
drobiowego	701	1 059	9,7	6,8	9,7	6,8
wołowego	364	386	-6,5	3,3	10,4	3,8
Produkcja jaj (w mld szt.)	8 251	9 677	4,6	1,7	4,6	1,7
Produkcja mleka (w mln litrów)	11 614	11 686	-1,2	0,8	1,3	1,0

^a wyniki 2008 roku według szacunków IERiGŻ-PIB

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rysunek 3.13. Produkcja mięsa wieprzowego

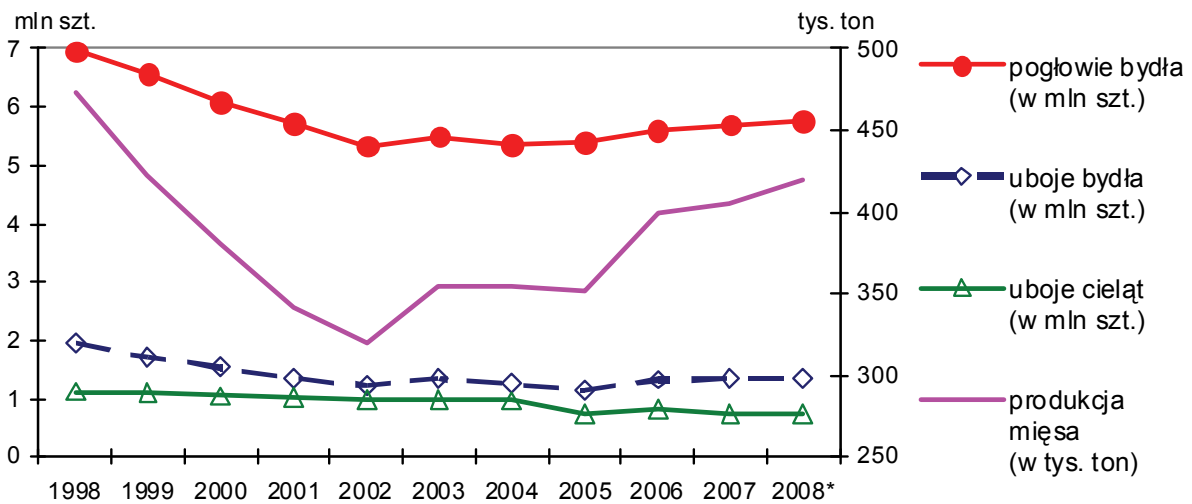
* uboje według wstępnego szacunku IERiGŻ-PIB

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wołowina. Procesy integracji z Unią Europejską przyczyniły się do wyhamowania i odwrócenia wieloletniej tendencji spadkowej produkcji mięsa wołowego. W latach 1990-2002 produkcja tego mięsa (łącznie z cielęcina) obniżyła się z 856 tys. ton do 320 tys. ton i dopiero od 2003 roku notujemy stały jej wzrost do 420 tys. ton w 2008 roku (rys. 3.14). Równocześnie zwiększyło się pogłowie bydła (o 8% w latach 2003-2008), a także liczba ubijanych sztuk (bydła bez cieląt o 10%), choć w tym czasie głównym źródłem wzrostu produkcji było zwiększenie ciężaru ubijanych sztuk z 425 kg w 2002 roku do prawie 540 kg w ostatnich dwóch latach. Powtórne ożywienie produkcji wołowiny po wieloletnim jej spadku było wynikiem rosnącego eksportu produktów tego sektora, którego udział w podaży bydła i cieląt zwiększył się z 32% w 2003 roku do 58% w 2008 roku. Postępują procesy koncentracji tej produkcji, gdyż liczba gospodarstw prowadzących chów bydła zmniejszyła się w latach 2003-2007 o 23% (z 935 tys. do 718 tys.), a udział w pogłowie bydła gospodarstw mających ponad 10 sztuk zwiększył się z 59 do 72%. Polskie rolnictwo ma wciąż znaczący potencjał rozwoju produkcji wołowiny, gdyż:

- uboje bydła i cieląt nie przekraczają 75% pogłowia krów (rys. 3.15),
- uboje cieląt są jeszcze wysokie, gdyż stanowią 35% łącznych ubojów bydła i cieląt oraz ok. 33% urodzonych cieląt.

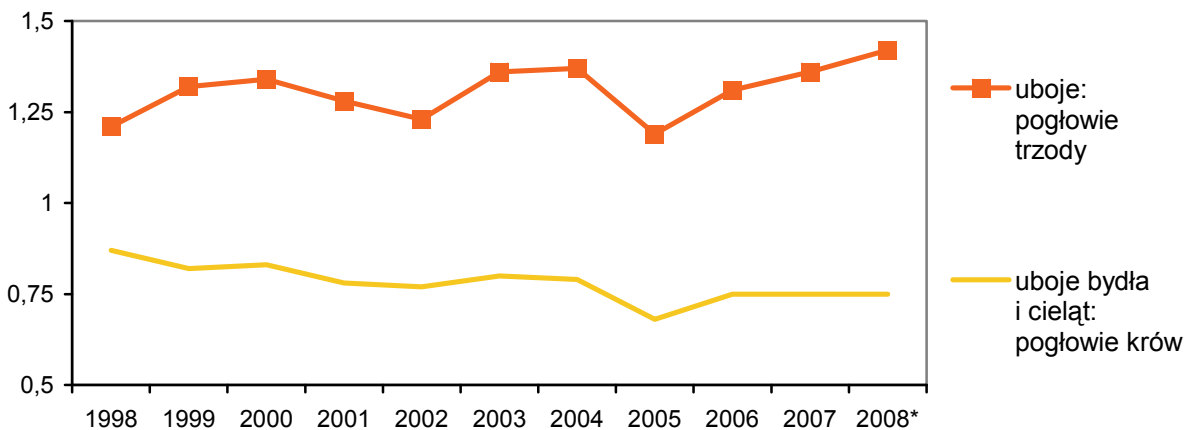
Rysunek 3.14. Produkcja mięsa wołowego

* uboje według wstępnego szacunku IERiGŻ-PIB

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

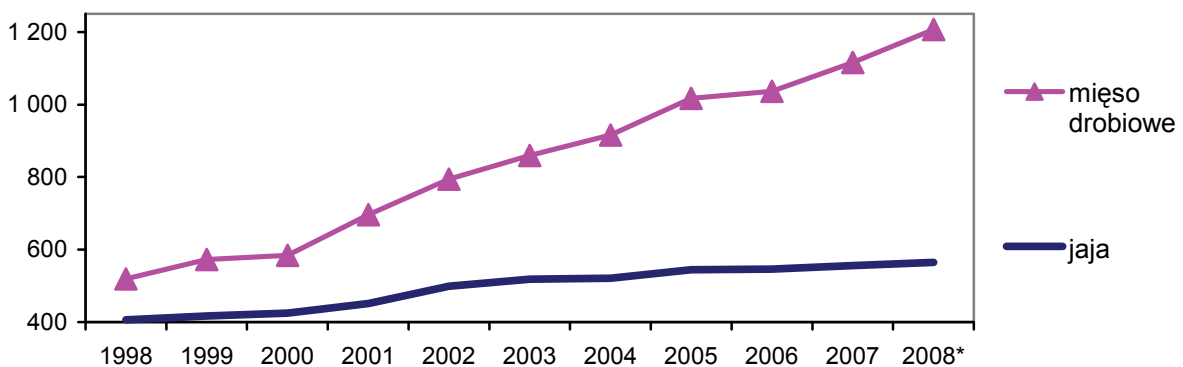
Rysunek 3.15. Mierniki produktywności chowu zwierząt rzeźnych

* wstępny szacunek IERiGŻ-PIB

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Rysunek 3.16. Produkcja drobiu i jaj (w tys. ton)

* wstępny szacunek IERiGŻ-PIB

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Drobiarstwo od lat jest najszybciej rozwijającym się działem polskiego rolnictwa. Produkcja mięsa drobiowego w 2008 roku przekroczyła 1,2 mln ton (rys. 3.16) i była o 72% wyższa od średniej z lat 1999-2003, o 40% przekroczyła stan z 2003 roku oraz o 14% średni poziom z lat 2004-2008. Wprawdzie obniża się tempo wzrostu produkcji tego mięsa (z 9,7% rocznie w latach 1998-2003 do 6,8% w ostatnim pięcioleciu), ale przyrosty tej produkcji są takie same (70 tys. ton rocznie). Dobrze rozwijała się także produkcja jaj. W 2008 roku była ona o 9% wyższa niż w 2003 roku oraz o 3,5% wyższa od średniej z lat 2004-2008 i o 22% wyższa od średniej z poprzedniego pięciolecia. Jednakże w tym dziale także obniża się tempo wzrostu produkcji (z 4,6% rocznie w latach 1999-2003 do 1,7% rocznie po wejściu do Unii Europejskiej). Istotną cechą drobiarstwa jest mniejsza zmienność produkcji niż w innych działach rolnictwa oraz to, że wskaźniki zmienności były identyczne z tempem wzrostu produkcji, co dobrze świadczy o stabilności i ciągłości rozwoju tego sektora.

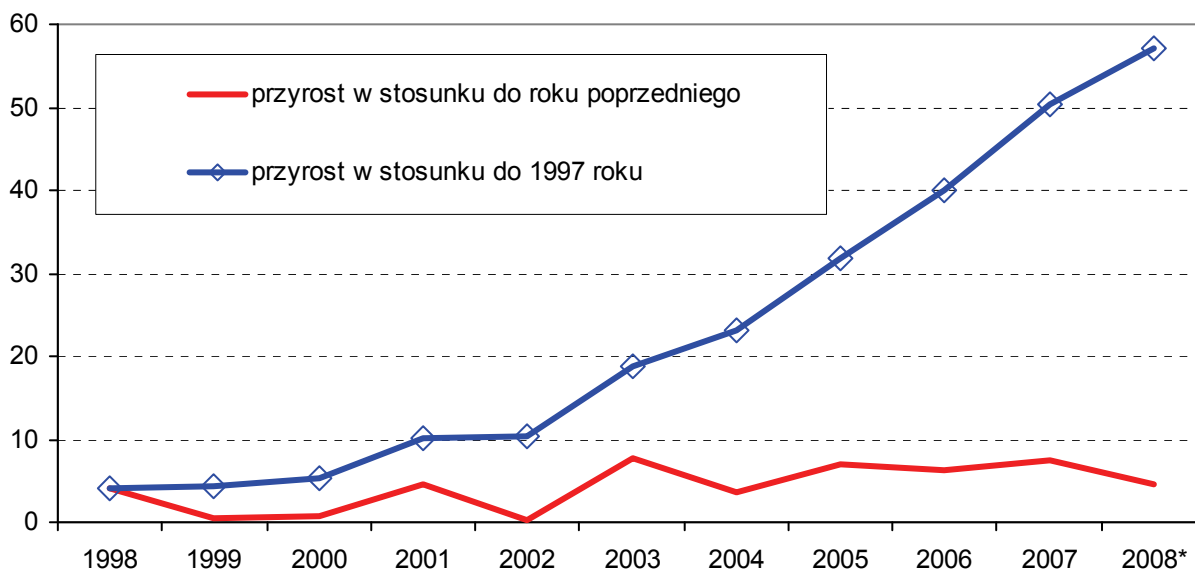
3.2. Wyniki produkcyjne przemysłu spożywczego

W okresie poprzedzającym wejście Polski do UE (tj. w latach 1999-2002) tempo rozwoju przemysłu spożywczego było niewielkie – na poziomie 1,5% rocznie i było sześciokrotnie wolniejsze niż w latach 1993-1998 (rys. 3.17). Bezpośrednio przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej w przemyśle spożywczym rozpoczęło się kolejne ożywienie produkcyjne. W 2003 roku produkcja sprzedana tego sektora zwiększyła się o 7,7% i to wysokie tempo utrzymało się także w pierwszych miesiącach 2004 roku. Tuż po wejściu do Unii Europejskiej nastąpiło wprawdzie osłabienie dynamiki rozwoju sektora, ale miało ono charakter przejściowy, gdyż od połowy 2005 roku przemysłowa produkcja żywności, napojów i wyrobów tytoniowych rozwijała się w tempie 6-8% rocznie (rys. 3.18). Obecny poziom tej produkcji jest prawie o 60% wyższy niż w 1997 roku i o ponad 40% przekroczył wartość z 2002 roku. W 2008 roku nastąpiło pewne spowolnienie tempa rozwoju przemysłu spożywczego (do około 3% rocznie). Spowolnienie rozwoju tego działu przemysłu notujemy zwłaszcza od maja 2008 roku. Dynamika wzrostu była o połowę mniejsza niż w pierwszych czterech miesiącach tego roku.

Źródłem przyspieszenia rozwoju przemysłu spożywczego po integracji jest kilka, a wśród nich:

- wzrost popytu krajowego, wywołany głównie wzrostem dochodów ludności,
- większa podaż surowców rolnych,
- dalszy postęp procesu uprzemysłowienia przetwórstwa rolno-spożywczego,
- przyspieszenie rozwoju handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi.

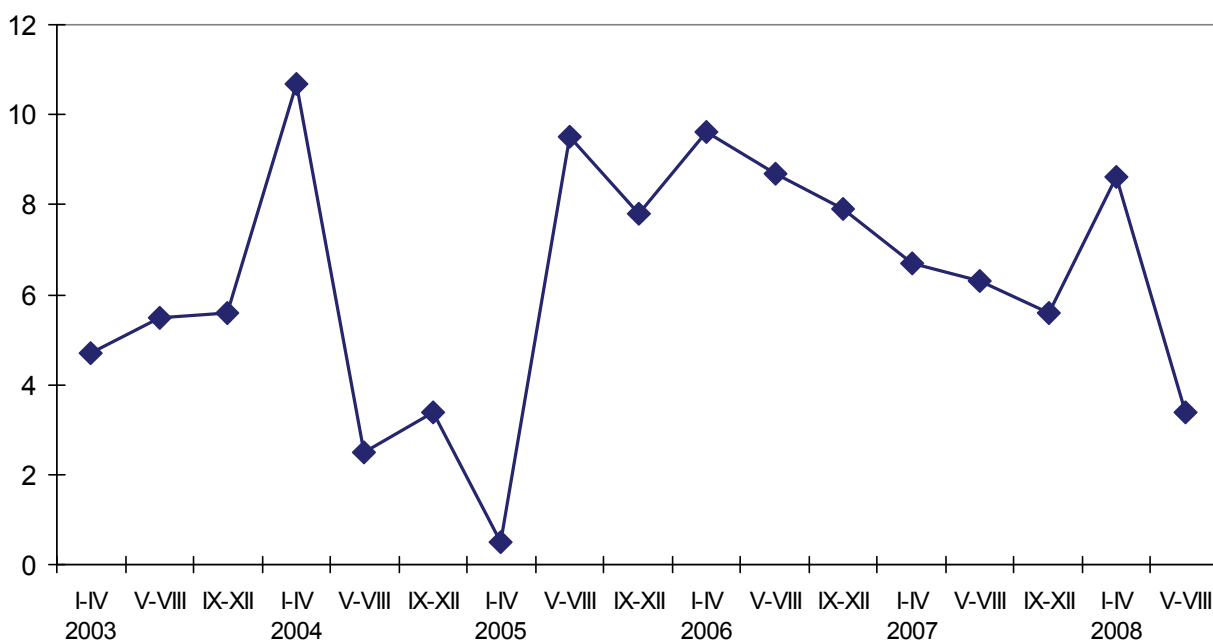
Rysunek 3.17. Wskaźniki wzrostu produkcji przemysłu spożywczego w procentach (produkcji żywności, napojów i wyrobów tytoniowych)

* szacunek własny na podstawie wyników dużych i średnich firm

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS publikowanych w Rocznikach Statystycznych 2000, 2003, 2005, 2008.

Rysunek 3.18. Tempo wzrostu produkcji sprzedanej przemysłu spożywczego (żywność i napoje w cenach stałych) w stosunku do tego samego okresu roku poprzedniego (w firmach średnich i dużych)

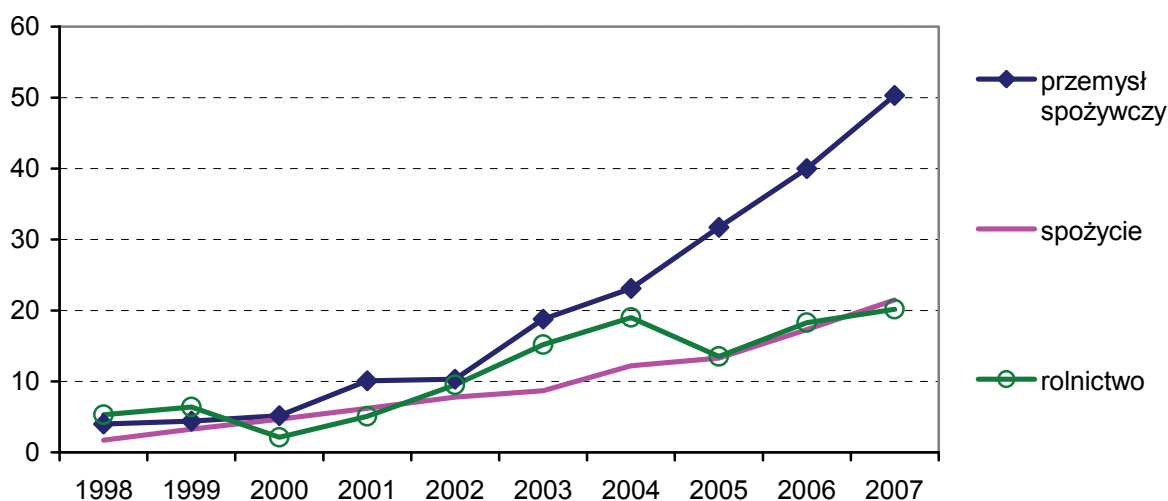

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS publikowanych w Biuletynach Statystycznych 2003-2008.

O większym popycie krajowym świadczy nie tylko wzrost spożycia mięsa i ryb, lecz przede wszystkim bardzo szybki rozwój krajowego popytu na napoje, przekąski i desery oraz żywność wysoko przetworzoną. Istotne jest także to, że rozwój produkcji przemysłu spożywczego był ponad dwukrotnie szybszy niż wzrost krajowego popytu na żywność, napoje i wyroby tytoniowe i od wzrostu towarowej produkcji rolnictwa (rys. 3.19). Rozpiętości te znacząco się pogłębiły po 2003 roku, co oznacza, że po wejściu Polski do UE przyspieszyły procesy:

- pogłębiania stopnia przetworzenia żywności,
- uprzemysławiania przetwórstwa produktów rolnych i zwiększania udziału przemysłu spożywczego w zagospodarowaniu towarowej produkcji rolnictwa,
- wzrostu udziału rynku i przetwórstwa przemysłowego w zaopatrzeniu ludności w towary spożywcze.

Rysunek 3.19. Porównanie zmian wartości produkcji przemysłu spożywczego z rozwojem towarowej produkcji rolnictwa i spożycia żywności, napojów i wyrobów tytoniowych (w cenach stałych, 1997 = 100, w procentach)

Źródło: Roczniki Statystyczne GUS 2000, 2003, 2005 i 2008.

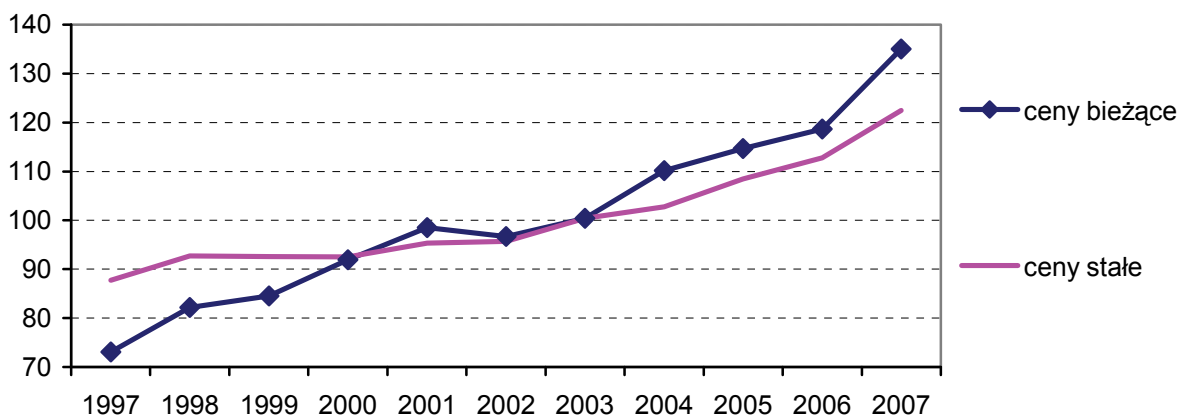
Szybko postępuje proces uprzemysławiania ubojów zwierząt rzeźnych, produkcji pasz, a także przetwórstwa mleka, owoców, warzyw i ziemniaków. Przyspieszenie tych procesów nastąpiło nie tylko po wejściu do Unii Europejskiej, lecz także bezpośrednio przed przystąpieniem Polski do Unii (tab. 3.7). Efektem tego jest duży, większy niż spożycia, wzrost dostaw rynkowych produktów przemysłu spożywczego (rys. 3.20). W ostatnich pięciu latach ich podaż w cenach bieżących zwiększyła się o 40%, a w cenach stałych o 28%. Był to przyrost chłonności rynku krajowego (w cenach stałych) trzykrotnie szybszy niż w latach 1997-2002.

Tabela 3.7. Wskaźniki uprzemysłowienia przetwórstwa produktów rolnictwa
(w procentach zużycia na cele spożywcze)

Wyszczególnienie	2001	2003	2005	2007
Uboje bydła i trzody	39,7	47,0	51,5	57,9
Przetwórstwo drobiu	91,2	91,5	90,2	81,7
Przerób mleka	64,5	66,8	78,5	74,8
Przetwórstwo owoców	63,2	63,7	68,2	91,5
Przetwórstwo warzyw	17,6	22,4	22,5	23,2
Przetwórstwo ziemniaków	23,5	27,5	26,9	28,4
Przetwórstwo zbóż	64,0	70,3	72,7	74,0
Produkcja pasz	21,8	25,5	24,1	32,8

Źródło: obliczenia własne na podstawie bilansów głównych produktów rolnictwa, sporządzonych przez GUS i IERiGŻ-PIB.

Rysunek 3.20. Podaż^a produktów przemysłu spożywczego na rynek krajowy
(w mld zł)

^a wartość produkcji przemysłu spożywczego + import – eksport produktów tego przemysłu

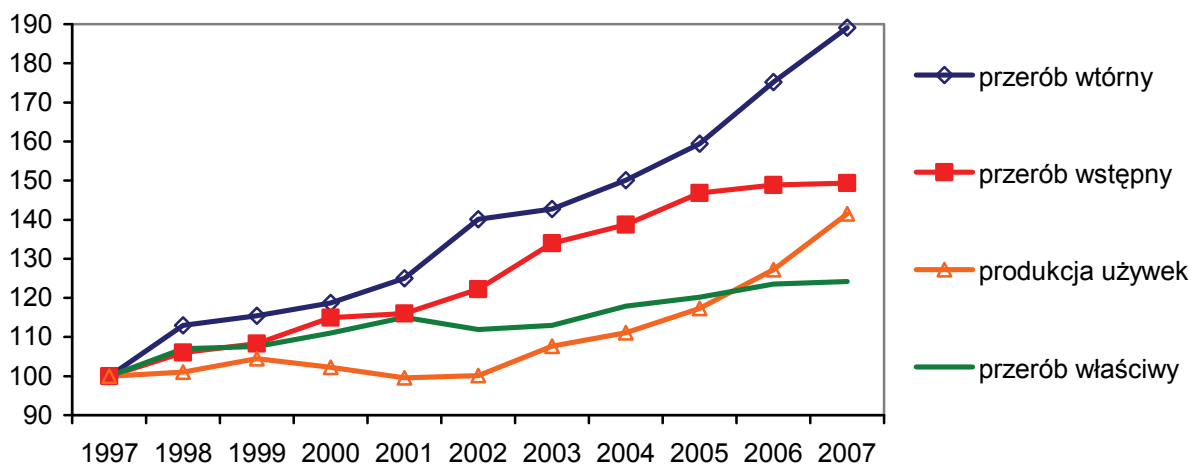
Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS o wartości produkcji przemysłu spożywczego oraz informacji o handlu zagranicznym produktami tego przemysłu.

Po wejściu do UE – podobnie jak w latach wcześniejszych – najszybciej rozwijało się przetwórstwo wtórne (rys. 3.21), czyli produkcja wyrobów wieloskładnikowych, o wysokim stopniu przetworzenia i ułatwiających przygotowanie posiłku. W latach 2003-2007 wartość produkcji tego przetwórstwa (w cenach stałych) zwiększyła się o 33%, przy średnim tempie wzrostu 7,2% rocznie. Nowym zjawiskiem ostatnich lat jest powtórne przyspieszenie rozwoju produkcji napojów alkoholowych i wyrobów tytoniowych. Po kilkuletnim zastoju powróciła wyraźna tendencja wzrostowa produkcji używek i to przy szybkim tempie wzrostu. W latach 2003-2007 wartość tej produkcji w cenach stałych wzrosła o 31,5%, tj. również w tempie ponad 7% rocznie. W okresie integrowania z UE, szczególnie w 2003 i 2005 roku nastąpił także znaczący wzrost wstępnego przetwórstwa produktów rolnictwa. Jednakże proces uprzemysławiania tego przetwórstwa

został zahamowany z powodu niskich zbiorów zbóż w 2006 roku i owoców w 2007 roku. Najwolniej – podobnie jak w latach wcześniejszych – rozwijała się produkcja standardowych artykułów żywnościowych. W latach 2003-2007 tempo wzrostu tej produkcji wynosiło zaledwie 2% rocznie. W 2007 roku poziom produkcji głównych kierunków był wyższy niż przed dziesięciu laty:

- przetwórstwa wtórnego o ok. 90%,
- przerobu wstępnego o ok. 50% (podobnie jak całego sektora),
- produkcji używek o ok. 40%,
- przerobu właściwego o ok. 33%.

Rysunek 3.21. Dynamika rozwoju głównych kierunków przemysłowego przetwórstwa produktów rolno-spożywczych (1997 = 100)

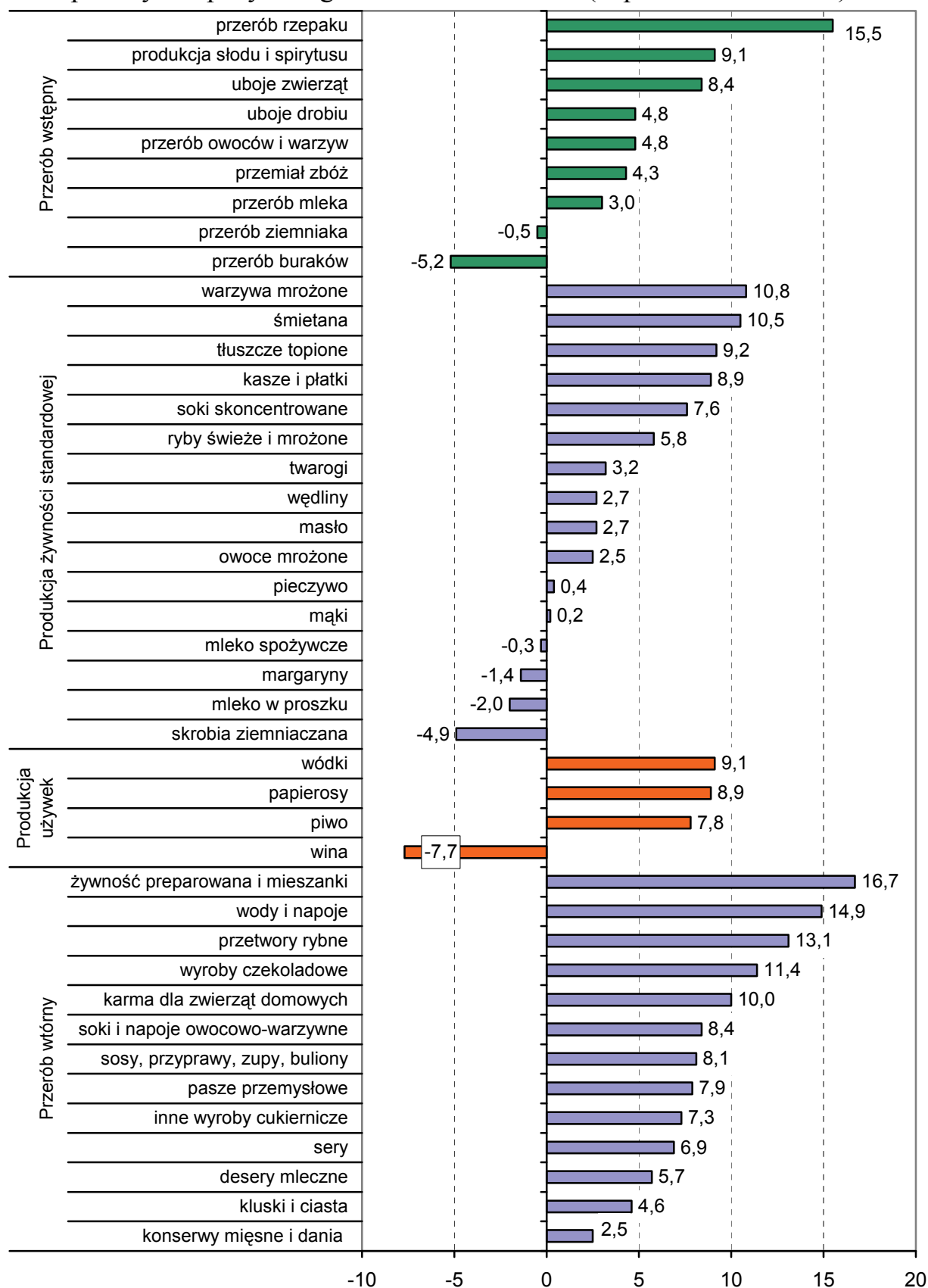

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS o produkcji głównych wyrobów przemysłu spożywczego.

Porównanie rozwoju przetwórstwa produktów rolnictwa i produkcji głównych grup wyrobów przemysłu spożywczego (rys. 3.22) wskazuje na szybki wzrost, tj. wyższy lub zbliżony do tempa rozwoju całego sektora (ponad 6% rocznie):

- w przetwórstwie wstępnym: przerobu rzepaku, przerobu zbóż na spirytus i sód oraz ubojów przemysłowych zwierząt rzeźnych,
- w przetwórstwie właściwym: produkcji warzyw mrożonych, śmietany, tłuszczów topionych, kasz i płatków oraz soków skoncentrowanych,
- w przetwórstwie wtórnym: produkcji żywności z ziaren preparowanych, wód i napojów orzeźwiających, przetworów rybnych, wyrobów czekoladowych i innych cukierniczych, karmy dla zwierząt domowych, soków i napojów owocowo-warzywnych, przypraw, zup i bulionów, pasz przemysłowych oraz serów i deserów mlecznych,
- w produkcji używek: produkcji napojów spirytusowych, papierosów i piwa.

Rysunek 3.22. Tempo wzrostu głównych kierunków produkcji przemysłu spożywczego w latach 2003-2007 (w procentach rocznie)

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Natomiast tendencje spadkowe wystąpiły tylko w:

- przerobie wstępnym: produkcji cukru i przerobie ziemniaków,
- przerobie właściwym: produkcji skrobi ziemniaczanej, mleka w proszku i mleka spożywczego oraz margaryn,
- produkcji używek: win i napojów winnych,
- przerobie wtórnym nie było spadku produkcji w żadnej ważniejszej grupie asortymentowej.

Tabela 3.8. Wartość produkcji w głównych działach przemysłu spożywczego (w bieżących cenach bazowych)

Branże	Wartość produkcji (w mld zł)			Struktura (w procentach)	
	2003	2006	2007 ^a	2003	2007 ^a
Przetwórstwo mięsa i drobiu	21,97	31,62	35,20	23,4	25,4
Przetwórstwo mleka	12,80	17,03	20,10	13,6	14,4
Przetwórstwo ryb	2,21	3,93	4,15	2,4	3,0
Przetwórstwo zbóż i skrobi	3,47	3,66	4,80	3,7	3,5
Produkcja tłuszczów roślinnych	2,24	2,72	3,10	2,4	2,2
Produkcja cukru	3,42	4,58	4,15	3,6	3,0
Przerób owoców, warzyw i ziemniaków	6,83	8,30	9,10	7,3	6,5
Produkcja pasz	6,63	7,76	9,25	7,1	6,6
Produkcja pieczywa	5,55	6,59	7,10	5,9	5,1
Produkcja wyrobów cukierniczych	5,17	7,61	8,60	5,5	6,2
Produkcja innej żywności	5,77	5,99	10,10	6,2	7,3
Produkcja napojów bezalkoholowych ^b	5,58	7,42	9,10	6,0	6,5
Produkcja napojów spirytusowych	2,01	2,50	2,80	2,1	2,0
Produkcja piwa i słodu	6,08	6,80	6,80	6,5	4,9
Produkcja win	0,79	0,54	0,60	0,8	0,4
Produkcja wyrobów tytoniowych	3,33	3,10	4,23	3,5	3,0
Przemysł spożywczy	93,85	120,15	139,18	100,0	100,0

^a dane nieostateczne, oszacowane na podstawie informacji z przedsiębiorstw składających sprawozdania finansowe; ^b łącznie z produkcją soków

Źródło: dane GUS i obliczenia własne.

Ocena zmian produkcji głównych działów sektora wskazuje na niskie tempo wzrostu lub spadek produkcji w tych dziedzinach, które są objęte systemem kwotowania (przerób mleka, produkcja cukru i skrobi ziemniaczanej oraz izoglukozy). Z drugiej strony notujemy stały i szybki rozwój działalności obsługującej sektor biopaliw (przerób rzepaku, produkcja spirytusu) oraz w dziedzinach o rozwiniętej orientacji eksportowej (np. wyrobów tytoniowych, cukierniczych i czekoladowych, przetworów rybnych itp.) czy też zaspokajających potrzeby szybko rozwijających się segmentów krajowego rynku żywnościowego (np. wszystkich napojów, łącznie z piwem i wyrobami spirytusowymi, przekąsek

i deserów czy też różnych rodzajów żywności wysoko przetworzonej). Są to dziedziny, które bezpośrednio lub pośrednio związane są z korzyściami i możliwościami, jakie stworzyła integracja z Unią Europejską (rozwój handlu zagranicznego, wzrost dochodów konsumentów).

W wyniku zróżnicowanego tempa wzrostu produkcji głównych kierunków i wyrobów przemysłu spożywczego zmieniła się branżowa struktura tego przemysłu (tab. 3.8). Po wejściu do Unii Europejskiej najszybszy był wzrost wartości produkcji wszystkich branż przetwórstwa produktów zwierzęcych oraz wyrobów cukierniczych, innej żywności wysoko przetworzonej i napojów bezalkoholowych, przy czym w branży mleczarskiej na duży wzrost wartości produkcji w bieżących cenach bazowych miały wpływ znaczące podwyżki cen producenta (w 2004 i 2007 roku). Wszystkie te branże zwiększyły swój udział w produkcji całego przemysłu spożywczego. Dokonało się to głównie kosztem przemysłu cukrowniczego i winiarskiego, gdzie nastąpił spadek produkcji. Po wejściu do Unii Europejskiej znacząco zmniejszył się – mimo dużego wzrostu produkcji – także udział przetwórstwa owocowo-warzywnego oraz przemysłu paszowego, spirytusowego i piwowarskiego, ale jest to głównie skutkiem małego w tych branżach wzrostu cen producenta (przetwórcy). Te zmiany struktur branżowych przemysłu spożywczego zbliżają nas do struktur tego przemysłu w innych rozwiniętych krajach Europy Zachodniej oraz są wyrazem zmian modelu żywienia i struktury popytu na produkty żywnościowe.

3.3. Przemiany strukturalne przemysłu spożywczego

3.3.1. Inwestycje

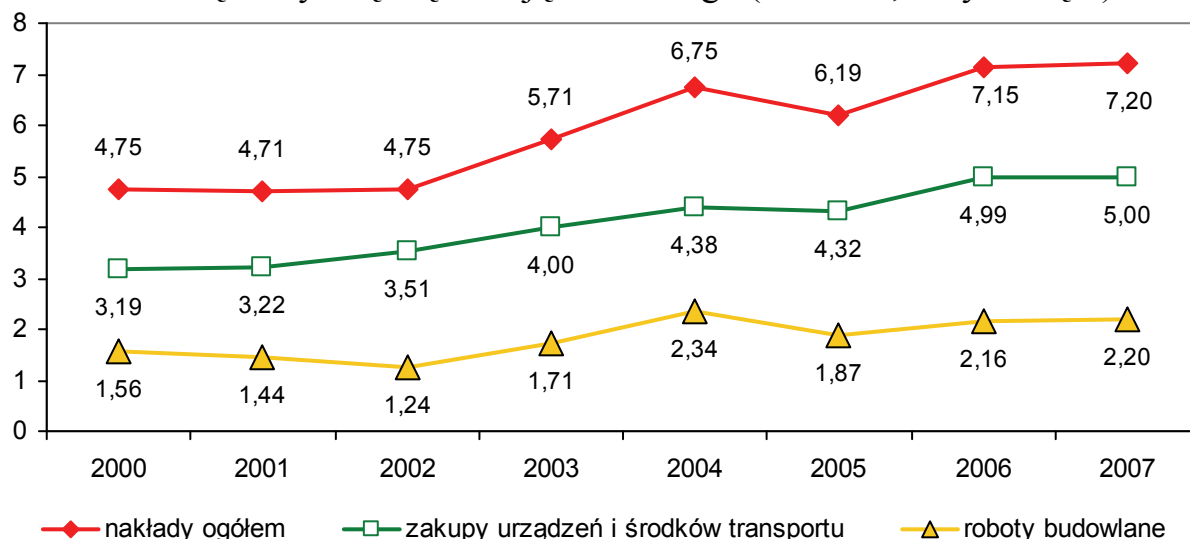
Wejście do Unii Europejskiej wywołało ożywienie inwestycyjne w przemyśle spożywczym, które rozpoczęło się w 2003 roku i trwa dotychczas (tab. 3.9). Pod wpływem zagrożeń konkurencją zewnętrzną i konieczności dostosowania zakładów do standardów unijnych, nakłady inwestycyjne w 2003 roku wzrosły o 15% i o dalsze 10% w latach następnych, osiągając poziom w przedziale 6-7 mld zł (w cenach 2003 roku). W ostatnich dwóch latach realna wartość inwestycji była prawie o 40% wyższa niż w okresie zastoju (2000-2002) i przekroczyła najwyższy poziom z lat poprzedniego boomu inwestycyjnego. Wzrost ten nie zmienił w zasadzie struktury inwestowania, choć przejściowo nastąpił niewielki wzrost udziału robót budowlanych, związany głównie z koniecznością dostosowania obiektów produkcyjnych i infrastruktury do wymaganych standardów unijnych. Mimo to firmy przemysłu spożywczego wciąż koncentrują swoje wydatki inwestycyjne na zakupie urządzeń technologicznych (rys. 3.23), a więc na modernizacji potencjału produkcyjnego i na zwiększaniu jego wydajności, co oznacza stałą poprawę konkurencyjności sektora.

Tabela 3.9. Nakłady inwestycyjne w przemyśle spożywczym

Rok	Nakłady inwestycyjne w mln zł w cenach		Udział wydatków na cele budowlane w procentach
	bieżących	stałych	
2000	4 754	4 920	32,9
2001	4 710	4 820	31,6
2002	4 750	4 865	26,0
2003	5 708	5 708	29,9
2004	6 757	6 595	33,4
2005	6 190	5 990	30,2
2006	7 149	6 815	30,2
2007	7 206	6 670	30,8

Źródło: Roczniki Statystyczne GUS 2000, 2003, 2005, 2008 oraz obliczenia własne.

Rysunek 3.23. Poziom inwestowania przemysłu spożywczego w bierną i aktywną część majątku trwałego (w mld zł, ceny bieżące)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS publikowanych w Rocznikach Statystycznych 1999-2008.

Największe ożywienie inwestycyjne nastąpiło w przetwórstwie produktów pochodzenia zwierzęcego; w tzw. sektorach wrażliwych, w których warunkiem prowadzenia działalności było osiągnięcie wymaganych przez Unię standardów weterynaryjnych. Wartość inwestycji w tych sektorach w 2004 roku była 2,5 razy większa niż w latach 1998-2001, a w kolejnych latach była przynajmniej dwukrotnie większa niż przed wejściem do Unii Europejskiej (tab. 3.10). W 2008 roku wydatki inwestycyjne podmiotów tego kierunku przetwórstwa były zbliżone do nakładów z roku poprzedniego.

Duży, bo dwukrotny, był także wzrost nakładów inwestycyjnych w przetwórstwie głównych produktów roślinnych i na tym wysokim poziomie utrzymuje się dotychczas. W 2008 roku znacząco wzrosły nakłady na majątek trwały w cukrownictwie, gdzie w okresie styczeń-wrzesień przekroczyły nakłady poniesione w ciągu całego 2007 roku.

Mniejsze, choć także istotne było ożywienie inwestycyjne w działach reprezentujących przetwórstwo wtórne. Mniejszy przyrost wynika jednak stąd, że przetwórstwo to było intensywnie modernizowane i rozwijane przez cały okres transformacji i stan ten utrzymuje się w okresie integrowania z Unią Europejską. Od 2007 roku notujemy niewielki wzrost aktywności producentów żywności wysoko przetworzonej. Trend ten kontynuowany jest także w 2008 roku.

Tabela 3.10. Nakłady inwestycyjne w przemyśle spożywczym
(w mld zł w cenach bieżących)

Wyszczególnienie	Średnio 2000-2002	2003	2004	2005	2006	2007	I-III kwartał	
							2007	2008
Produkcja żywności, napojów i wyrobów tytoniowych ^a	4,0	4,9	6,7	5,9	6,5	6,87	4,05	4,40
z tego:								
▪ przetwórstwo produktów zwierzęcych	1,25	1,81	2,96	2,14	2,33	2,59	1,52	1,45
▪ przetwórstwo produktów roślinnych	0,65	0,90	1,38	1,28	1,36	1,24	0,79	0,83
▪ przetwórstwo wtórne	1,08	1,22	1,42	1,55	1,62	1,81	1,05	1,28
▪ produkcja używek	1,02	1,01	0,93	0,95	1,20	1,23	0,69	0,84

^a dotyczy przedsiębiorstw objętych sprawozdawczością finansową (ok. 3000), a w okresie trzech kwartałów było to 1,5 tys. firm

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Jedynym kierunkiem przetwórstwa spożywczego, w którym integracja z Unią Europejską nie wywołała przyspieszenia inwestowania, jest produkcja używek. W działach reprezentujących tę produkcję wartość inwestycji w latach 2002-2005 była niższa niż w latach poprzednich (średnio nawet o 40%) i dopiero w 2006 roku zbliżyła się do tego poziomu. W 2008 roku nastąpił dalszy wzrost aktywności inwestycyjnej producentów używek. Stan ten wynika głównie z tego, że gruntowna modernizacja i przebudowa dwóch największych branż (piwnej i tytoniowej) prowadzona była w końcu lat dziewięćdziesiątych.

Duże zróżnicowanie stopnia ożywienia inwestycyjnego w przemyśle spożywczym potwierdzają dane o wartości inwestycji poszczególnych branż (tab. 3.11). Wskazują one, że:

- po wejściu do Unii Europejskiej ponad dwukrotny wzrost aktywności inwestycyjnej nastąpił we wszystkich branżach reprezentujących przetwórstwo produktów zwierzęcych, przy czym największy był on w sektorze rybnym, a nieco mniejszy w mleczarskim,
- podobne jak w sektorach wrażliwych było ożywienie inwestycyjne w przemyśle owocowo-warzywnym i cukierniczym, tj. w branżach o silnej orientacji eksportowej,
- mniejsze niż w sektorach wrażliwych, choć wyraźne było także przyspieszenie inwestowania w przemyśle zbożowo-młynarskim, paszowym, piekarskim i koncentratów spożywczych,
- bardzo zmienny był poziom inwestowania w przemyśle cukrowniczym, spirytusowym, olejarskim i tytoniowym,
- wartość inwestycji po wejściu do Unii Europejskiej była wyraźnie wyższa niż w latach zastoju, ale nie przekroczyła poziomu z końca lat dziewięćdziesiątych w takich branżach, jak olejarska, napojów bezalkoholowych, spirytusowa, piwowarska, winiarska i tytoniowa.

Tabela 3.11. Nakłady inwestycyjne w poszczególnych branżach przemysłu spożywczego^a (w mln zł w cenach bieżących)

Wyszczególnienie	Średnio 2000-2002	2003	2004	2005	2006	2007	I-III kwartał	
							2007	2008
Przemysł mięsny	572	972	1 551	953	1 036	1 137	666	649
Przemysł drobiarski	93	117	259	218	252	197	120	141
Przemysł mleczarski	496	663	982	823	876	998	631	559
Przemysł rybny	72	61	164	145	167	256	104	99
Przemysł zbożowo- -makaronowy	145	206	216	168	264	184	141	128
Przemysł ziemniaczany	39	34	120	39	46	37	9	20
Przemysł owocowo- -warzywny	252	428	720	608	614	673	432	417
Przemysł cukrowniczy	135	161	251	394	365	224	166	237
Przemysł olejarski	68	67	77	72	76	100	43	33
Przemysł piekarski	171	145	183	254	251	240	129	206
Przemysł paszowy	178	181	208	248	324	261	192	131
Przemysł cukierniczy	199	311	402	519	521	522	321	409
Koncentraty spożywcze	257	224	274	251	266	461	232	232
Napoje bezalkoholowe	278	357	350	278	257	323	172	301
Przemysł spirytusowy	47	80	85	73	106	147	103	60
Przemysł piwowarski	643	650	614	561	639	625	281	546
Przemysł winiarski	34	22	40	37	23	42	22	9
Przemysł tytoniowy	297	259	190	283	429	421	288	223
Razem	3 975	4 938	6 686	5 924	6 512	6 848	4 052	4 399

^a dotyczy firm objętych sprawozdawczością finansową

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Efektom ożywienia inwestycyjnego, związanego z procesem integrowania z Unią Europejską jest przede wszystkim zwiększenie liczby zakładów przetwórczych uprawnionych do handlu z innymi członkami Unii. Postęp w tej dziedzinie osiągnięto w pierwszych dwóch latach po przystąpieniu do Unii, kiedy to liczba zakładów mających takie uprawnienia zwiększyła się:

- piętnastokrotnie w sektorze mięsnym (do ponad 900 zakładów),
- sześciokrotnie w przemyśle mleczarskim i drobiarskim (odpowiednio do 235 i 211 zakładów),
- czterokrotnie w przemyśle rybnym (do 242 zakładów).

Procesy dostosowawcze do standardów unijnych już się praktycznie zakończyły i obecnie większość firm, szczególnie dużych i średnich może sprzedawać swoje produkty na wspólnym rynku europejskim. Oznacza to zwiększenie liczby potencjalnych eksporterów, czego wyrazem jest znaczący wzrost eksportu wyrobów wszystkich branż przemysłu spożywczego.

3.3.2. Struktury podmiotowe przemysłu spożywczego

Porównanie informacji o firmach przemysłu spożywczego o różnej skali działalności (dużych, średnich, małych i mikro) wskazuje, że w latach bezpośrednio przed wejściem do UE zmniejszała się liczba czynnych firm wszystkich klas wielkości, najszybciej firm mikro i dużych, ale równocześnie kontynuowane były procesy dekoncentracji, rozpoczęte w okresie transformacji systemowej. W latach 2000-2003 zmniejszył się udział w sektorze największych firm w sprzedaży i w liczbie pracujących (o dwa punkty procentowe, odpowiednio do 43,5 i 34%), przy równoczesnym wzmocnieniu pozycji małych i średnich firm przemysłowych (tab. 3.12, rys. 3.24).

Tendencje rozwojowe struktur podmiotowych sektora zmieniły się po wejściu Polski do Unii Europejskiej. Wprawdzie nastąpił dalszy spadek liczby czynnych firm, ale był on mniejszy niż w latach poprzednich. Równocześnie:

- zwiększyła się liczba firm największych,
- była to jedyna grupa, w której zwiększyła się liczba pracujących,
- wzrost sprzedaży w firmach dużych był największy (o 90%), przy znacznie mniejszym przyroście w firmach małych (o 43%), średnich (o 27%) i mikro (o 10%).

Spowodowało to, że w produkcji żywności i napojów powróciły procesy koncentracji i to w dość dużej skali. Udział firm największych w obrotach sektora zwiększył się prawie o 6 punktów procentowych, a w zatrudnieniu o 5 punktów procentowych. Struktura podmiotowa przemysłu spożywczego zbliżyła się do struktury tego przemysłu w „starej” Unii. W Polsce poziom koncentracji tego

sektora jest już nawet większy niż we Francji czy też w krajach śródziemnomorskich, ale wyraźnie niższy niż w krajach anglosaskich i skandynawskich³.

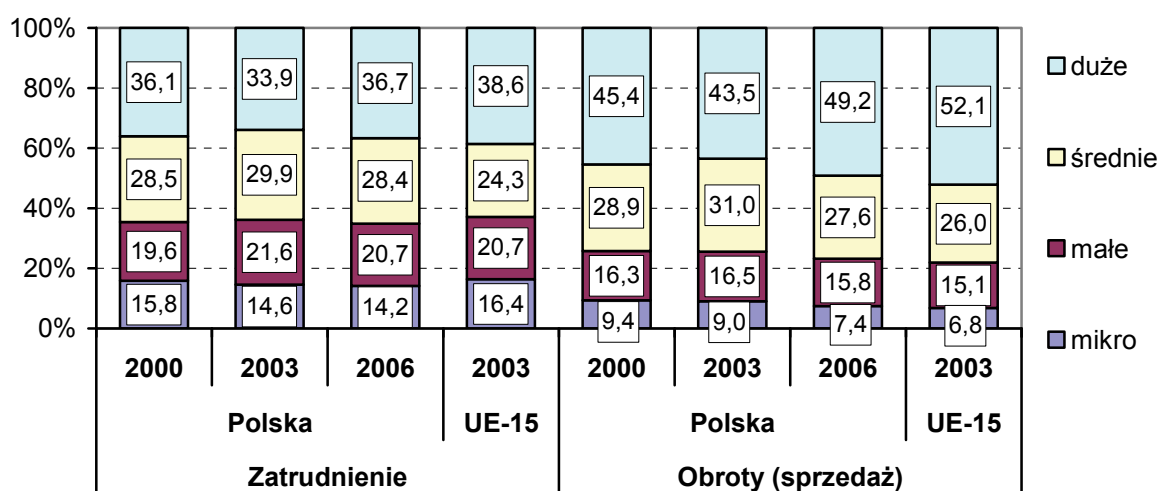
Tabela 3.12. Główne informacje o czynnych firmach produkujących żywność i napoje (bez wyrobów tytoniowych)

Wyszczególnienie	2000	2003	2006	2008 ^a
Liczba firm	21 987	19 517	18 257	17 285
w tym: duże	349	270	289	295
średnie	1 294	1 255	1 171	1 190
małe	5 269	5 353	4 935	4 650
mikro	15 075	12 639	11 862	11 250
Liczba pracujących (tys. osób)	491,7	456,4	452,9	452,5
w tym: duże	177,3	154,5	166,1	175,0
średnie	140,3	137,0	128,7	125,0
małe	96,5	98,4	93,7	90,0
mikro	77,6	66,5	64,4	62,5
Produkcja sprzedana (w mld zł)	89,2	101,6	126,5	158,0
w tym: firmy duże	40,5	44,2	62,2	84,0
średnie	25,8	31,5	34,9	40,0
małe	14,5	16,8	20,0	24,0
mikro	8,4	9,1	9,4	10,0

^a ze względu na brak danych GUS, szacunek własny na podstawie informacji o przedsiębiorstwach składających sprawozdania finansowe

Źródło: opracowanie IERiGŻ-PIB na podstawie danych publikowanych w Rocznikach Statystycznych Przemysłu 2001-2007 oraz niepublikowanych danych GUS.

Rysunek 3.24. Struktura produkcji i zatrudnienia w przemyśle spożywczym według wielkości firm (w procentach)

Źródło: obliczenia własne na podstawie tab. 3.12 oraz Data&Trends of the European Food and Drink Industry 2006, CIAA.

³ Por. R. Urban, J. Drożdż, A. Staszczak, *Wpływ integracji z Unią Europejską na polski przemysł spożywczy*, [w:] *Wpływ integracji z Unią Europejską na polską gospodarkę żywnościową*, red. R. Urban, seria Program Wieloletni 2005-2009, nr 90, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2008, s. 113-114.

Tabela 3.13. Firmy przemysłowe (zatrudniające ponad 9 osób)

Działy produkcji i przetwórstwo	Liczba firm				Zatrudnienie (tys. osób)			
	2000	2003	2006	2008 ^a	2000	2003	2006	2008 ^a
Mięso	1 412	1 379	1 237	1 175	89,7	89,6	90,4	95,0
Drób	154	189	191	195	14,0	17,6	21,2	22,0
Mleko	404	346	296	275	53,2	47,0	43,0	40,8
w tym: mleczarski	340	295	253	235	48,6	.	39,1	37,5
Ryby	157	144	148	150	12,7	10,8	13,8	15,0
Zboża	218	192	169	155	10,6	9,7	9,1	8,8
w tym: przemiał	214	184	158	145	10,1	.	7,9	7,6
Oleje	19	22	32	30	3,9	2,8	3,4	3,3
Cukier	73	44	19	17	20,6	15,1	8,4	6,0
Ziemniaki	23	18	12	10	4,5	.	4,2	3,8
Owoce i warzywa	318	341	328	320	27,7	36,2 ^b	26,5	27,5
Soki	52	50	49	48	6,1	.	7,0	7,5
Napoje bezalkoholowe	209	148	121	105	16,2	14,2	11,5	11,0
Pasze	206	193	163	150	9,9	9,2	10,1	10,3
Pieczywo	2 732	2 969	2 890	2 820	62,6	68,2	71,4	72,5
Pieczywo cukiernicze	160	138	124	120	11,8	10,5	9,8	9,5
Słodycze	153	146	121	112	21,1	17,6	17,8	18,5
Makaron	155	157	128	110	4,9	4,8	4,2	3,5
Kawa i herbata	50	40	34	35	4,1	3,5	3,5	3,8
Pozostała żywność	200	170	159	160	15,4	13,1	13,2	16,5
Spirytus	68	74	89	85	7,0	5,8	5,6	5,5
w tym: napoje	28	29	28	28	5,1	4,1	3,6	3,6
Piwo i sólód	63	56	41	30	14,0	10,4	9,0	8,0
Wina	86	62	44	40	4,1	2,9	2,0	1,8
Tytoń	17	14	15	15	9,4	6,3	6,6	6,2
Przemysł spożywczy	6 929	6 892	6 410	6 157	423,5	395,3	391,7	396,8

^a ze względu na brak danych GUS, szacunek własny na podstawie informacji o przedsiębiorstwach składających sprawozdania finansowe, ^b łącznie z przetwórstwem ziemniaków i produkcją soków

Źródło: niepublikowane dane GUS.

Zmiany struktur podmiotowych były różne w poszczególnych branżach, ale skala zmian po wejściu do UE była nawet mniejsza niż w latach poprzednich (tab. 3.13). Po 2003 roku zmniejszyła się w każdej branży liczba czynnych przedsiębiorstw przemysłowych, z wyjątkiem przemysłu drobiarskiego, rybnego, olejarskiego, spirytusowego i tytoniowego. W większości branż nastąpił także spadek zatrudnienia, który był największy w takich branżach jak cukrownicza, mleczarska i napojów bezalkoholowych. Równocześnie w kilku branżach o wysokiej dynamice wartości produkcji sprzedanej (por. tab. 3.12) notowano wzrost zatrudnienia. Zjawisko to wystąpiło przede wszystkim w przemyśle mięsny, drobiarskim, rybnym oraz w mniejszym stopniu także w sokowniczym, paszo-

wym i piekarskim. W przetwórstwie rolno-spożywczym notowano także dalszy spadek liczby firm mikro, który występuje od lat w branżach o najbardziej rozdrobnionej strukturze podmiotowej (piekarskiej, mięsnej, owocowo-warzywnej i młynarsko-makaronowej), ale stopa redukcji tych firm po wejściu do UE była mniejsza niż w latach poprzednich. Równocześnie nowym zjawiskiem w większości branż był wzrost liczby dużych firm przemysłowych. Zjawisko to najsilniej wystąpiło w sektorze rybnym, mięsnym, owocowo-warzywnym i piekarskim⁴.

Analiza zmian struktur podmiotowych przemysłu spożywczego wskazuje jednocześnie, że po wejściu do UE – wbrew wcześniejszym obawom – nie było dotychczas przyspieszenia procesów upadłości bądź likwidacji firm, które nie zdołały dostosować się do działania na dużym rynku europejskim. Brak tych zjawisk, a także szybki rozwój eksportu i produkcji przemysłu spożywczego jednoznacznie wskazuje, że sektor ten wykazał duże zdolności dostosowawcze do integracji europejskiej i że stan tego dostosowania był lepszy niż wcześniej oczekiwano. W tym sektorze nie spełniły się dotychczas obawy eurosceptyków.

3.4. Procesy globalizacji na polskim rynku żywnościowym po integracji z Unią Europejską

3.4.1. Uwarunkowania i rozwój procesów globalizacji

W gospodarce światowej zachodzą szybkie i głębokie przemiany, które są wynikiem przyspieszenia procesów globalizacji. Przyczyn tych zmian należy upatrywać w procesie znacznego wzrostu międzynarodowej wymiany towarów, usług, kapitału, technologii, informacji, wiedzy oraz rozwoju międzynarodowego biznesu, a także zmian politycznych i ustrojowych w wielu rejonach świata. Największy wpływ na procesy globalizacji wywierają korporacje transnarodowe (KTN). To ich działalność stanowi główną siłę napędzającą procesy globalizacji w sferze ekonomicznej.

Polska gospodarka żywnościowa jest również pod wpływem procesów zachodzących w całej gospodarce światowej: transformacji systemowej, liberalizacji przepływów oraz integracji regionalnej, które jednocześnie stały się ważnymi procesami przyspieszającymi globalizację. Szczególnie integracja z Unią Europejską odegrała istotną rolę w rozwoju przedsiębiorstw przemysłu spożywczego w Polsce. Jak piszą I. Szczepaniak i R. Urban⁵ „świadczy o tym przede

⁴ Tamże, s. 110.

⁵ I. Szczepaniak, R. Urban, *Wpływ integracji z Unią Europejską na polski przemysł spożywczy*, [w:] *Zarządzanie restrukturyzacją w procesach integracji i rozwoju nowej gospodarki*, red. R. Borowiecki, A. Jaki, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2008, s. 217.

wszystkim rozwój sprzedaży przemysłu spożywczego, wzrost eksportu produktów rolno-spożywczych i poprawa salda obrotów handlowych z zagranicą, wzrost orientacji eksportowej poszczególnych branż przemysłu spożywczego, jak również rosnące inwestycje i coraz lepsze wyniki finansowe przedsiębiorstw”.

Przystąpienie Polski do UE spowodowało, że produkcja rolnicza oraz rynki produktów żywnościowych zostały objęte większą kontrolą w zakresie wymagań jakościowych i ilościowych oraz konkurencyjności. Uwarunkowania te zostały narzucone przez prawo unijne. Przedsiębiorstwa przetwórstwa spożywczego w celu utrzymania istniejących możliwości produkcyjnych musiały dostosować swoje zakłady do nowej sytuacji oraz pozyskania nowych rynków zbytu.

Integracja Polski z Unią Europejską miała bardzo korzystny wpływ na nasz udział w procesach globalizacji. Wpływ ten można podzielić na dwie grupy:

- procesy dostosowawcze,
- procesy ochronne.

Procesy dostosowawcze przemysłu spożywczego polegały na przyjęciu standardów i sposobów zarządzania, marketingu, systemów zarządzania jakością, technologii i organizacji produkcji, które zdecydowanie ułatwiły powiązania zarówno z Unią Europejską, jak i z gospodarką światową (globalną). Środki finansowe otrzymane z Unii Europejskiej istotnie przyczyniły się do rozwoju i modernizacji przedsiębiorstw oraz edukacji pracowników, przez co wsparły konkurencyjność polskich przedsiębiorstw, głównie małych i średnich. Działania te w pewnym stopniu spowolniły i utrudniły ekspansję korporacji transnarodowych w polskim przemyśle spożywczym.

Procesy ochronne – bardzo istotnym (szczególnie po głośnych w 2002 roku aferach korupcyjnych w największych firmach świata) stał się problem przestępczości i korupcji gospodarczej. Dotyczy to szczególnie największych korporacji transnarodowych. Dlatego też organy kontrolne Unii Europejskiej (Komisja Europejska, Europejski Trybunał Sprawiedliwości i inne) odgrywają bardzo ważną rolę, zwłaszcza że skuteczność działania Komisji Europejskiej wobec korporacji transnarodowych w ostatnich latach jest coraz bardziej widoczna. Na przykład w 2006 roku nałożyła ona na KTN kary w wysokości 1,8 mld euro, a w pierwszym kwartale 2007 roku osiągnęły one już poziom 2 mld euro⁶.

Członkostwo Polski w UE spowodowało, że również i u nas zaczęły obowiązywać przepisy antymonopolowe, takie same jak w pozostałych krajach Unii. Komisja Europejska zwalcza praktyki, które zagrażają konkurencji na rynku

⁶ *Heineken ukarany za zмовę cenową*, „Rzeczpospolita” z 19.04.2007 r.

wspólnotowym, czyli także w Polsce. Będzie mogła zlecić kontrolę u konkretnego przedsiębiorcy. Krajowe urzędy antymonopolowe będą śledzić konkurencję na rynku lokalnym, a także wspólnie działać, gdy niedozwolone praktyki dotyczą kilku państw. Nowelizacja prawa wprowadziła instytucję świadka koronnego oraz możliwość ograniczenia fuzji w przypadku, jeśli na rynku powstałby podmiot dominujący.

Polskie przepisy prawne w tym zakresie nie odbiegają już ani od rozwiązań przyjętych w krajach OECD ani w krajach Unii Europejskiej. Gorzej jest z ich praktycznym wykorzystaniem przez polskie urzędy, którym w tym zakresie brak doświadczenia. Wejście Polski do Unii Europejskiej powoduje, że:

- polskie urzędy poprzez współpracę z ich odpowiednikami za granicą uzyskują pełną wiedzę o tym, jak działają korporacje transnarodowe i jakie czynniki powinny być brane pod uwagę przy ich kontroli, na przykład przy ustalaniu cen transferowych,
- organy międzynarodowe jak np. Komisja Europejska i jej agendy mogą czuwać (do pewnego stopnia) nad działalnością korporacji transnarodowych także i w Polsce,
- stopniowe zmniejszanie różnic w gospodarce (kosztów produkcji, cen itd.) między Polską a krajami macierzystymi największych firm globalnych, a także możliwość zwiększenia ryzyka wymierzenia kar i możliwości łatwiejszego odwołania się do instytucji międzynarodowych, spowoduje zmniejszenie nielegalnego odpływu zysków z naszego kraju, szczególnie z korporacji transnarodowych.

3.4.2. Udział korporacji transnarodowych w produkcji przemysłu spożywczego w Polsce

Stosunek wartości produkcji przedsiębiorstw lub zakładów należących do korporacji transnarodowych do wartości produkcji całego działu określa udział korporacji transnarodowych w produkcji poszczególnych działów przemysłu spożywczego (tab. 3.14). Przychody ze sprzedaży KTN w latach 2003-2007 wzrosły o ponad 22 mld zł, czyli o 54%, a całego przemysłu spożywczego o 55 mld zł (blisko 48%). W tym czasie wejście nowych firm globalnych do Polski przyczyniło się do wzrostu ich sprzedaży o 3,9 mld zł, a fuzja w przemyśle olejarskim o około 0,7 mld zł. Wzrost produkcji pozostałych firm globalnych był nieco wyższy niż całego przemysłu spożywczego.

Tabela 3.14. Udział korporacji transnarodowych w wartości przychodów ze sprzedaży poszczególnych działów przemysłu spożywczego w Polsce w 2003, 2005 i 2007 roku

Działy	Nazwy największych firm globalnych w poszczególnych działach	Przychody ze sprzedaży i zrównane z nimi całego działu w mld zł ^a				Przychody korporacji transnarodowych w danym dziale w mld zł				Udział korporacji transnarodowych w przychodach działu w procentach					
		2003		2005		2003		2005		2003		2005		2007	
Działy przemysły spożywcze o bardzo wysokim stopniu globalizacji															
Tytoniowy	Philip Morris, BAT, Altadis, Imperial Tobacco, Scandinavian Tobacco, Gallaher	11,60	14,01	17,46	11,01	13,62	16,50	94,9	97,2	97,1					
Piwowarski	Heineken International, SAB Miller, Carlsberg	8,78	9,18	9,73	7,27	7,67	8,23	82,8	83,5	84,6					
Olejarski	Bunge Investment, A.D.M., Unilever	2,19	2,57	3,64	1,21	2,22	3,15	55,4	86,4 ^b	86,5					
Cukierniczy	Kraft Foods, PepsiCo, Danone, Nestlé, Ferrero, Mars Inc., Cadbury Schweppes, Lindt & Sprüngli, Storck	5,25	7,57	9,29	3,85	5,47	6,73	73,3	72,3	72,5					
Koncentratów spożywczych	Nestlé, Unilever, Elite, H.J. Heinz, Cargill, Tchibo, Kraft Foods, Sara Lee Douve Egberts, Orkla Foods, Dr Öetker, Tata Group	5,89	6,21	10,72	3,93	4,23	4,19	66,8	68,1	39,1 ^c					
Działy przemysły spożywcze o wysokim stopniu globalizacji															
Cukrowniczy	Nordzucker, Südzucker, British Sugar Overseas	4,35	5,39	4,86	1,93	2,54	2,20	44,5	47,1	45,3					
Spirytusowy	Pernod Ricard, Philip Beverage Company, Vin&Spirit, CDEC	6,13	6,44	7,97	1,11	3,00	3,93	18,1	46,6	49,3					
Napojów bezalkoholowych	Coca-Cola, PepsiCo, Nestlé, Danone, Cadbury Schweppes	3,42	3,72	4,41	1,34	1,72	2,60	32,3	46,1	59,0					
Paszowy	Cargill, Nestlé, Provimi Holding, Mars Inc., Smithfield Foods	7,72	8,80	11,25	2,45	2,82	3,91	31,8	32,1	34,8					
Działy przemysły spożywcze o niskim stopniu globalizacji															
Owocowo-warzywny	Bonduelle, Pernod Ricard, Royal Numico, H.J. Heinz, Coca-Cola, PepsiCo, Nestlé, Orkla Foods, Novartis	10,32	11,48	13,04	0,86	1,96	2,66	8,3	19,5	20,4					
Mleczarski	Danone, Hochland, Nestlé, Unilever, Dr Öetker, Zott	14,53	18,90	22,59	1,74	2,73	3,46	12,0	14,4	15,3					
Mięsny	Smithfield Foods (Animex), Danish Crown (Sokolów), LDC (Drosed)	24,57	32,36	38,22	3,85	4,45	4,88	15,7	13,8	12,8					
Młynarski i makaronowy	Nestlé (Toruń), Dr Öetker	4,20	3,99	5,30	0,48	0,53	0,57	11,4	13,5	10,8					
Rybnny	Orkla Foods, Frosta	2,25	3,42	4,54	0,16	0,18	1,16	7,0	5,6	3,6					
Piekarski		2,61	3,36	4,41	-	-	-	-	-	-					
Winiarski		1,56	1,02	1,40	-	-	-	-	-	-					
Razem		115,37	138,42	168,83	41,19	53,14	64,17	35,65	38,41	38,01					

^a firmy powyżej 9 osób, ^b 2006 rok, ^c w 2007 roku w przemyśle koncentratów spożywczych miały miejsce zmiany w klasyfikacji przedsiębiorstw

Źródło: obliczenia szacunkowe na podstawie niepublikowanych danych GUS, Lista 500 „Rzeczpospolita” za lata 2003-2007, Lista 2000 „Rzeczpospolita” za lata 2003-2007, innych informacji agencyjnych i prasowych oraz MEMBR i AC Nielsen.

Po wejściu Polski do Unii Europejskiej nastąpiło spowolnienie procesów globalizacji w przemyśle spożywczym. W latach 2003-2007 udział KTN wzrósł jedynie o 2,3 p.p. z 35,7% w 2003 roku do 38,0% w 2007 roku, podczas gdy w latach 1998-2003 wzrastał on po kilka punktów procentowych rocznie. W czterech działach przemysłu spożywczego odnotowano spadek udziału KTN w przychodach ze sprzedaży: mięsny z 15,7 do 12,8%, cukierniczym z 73,3 do 72,5% oraz rybnym z 7,0 do 3,6%. Największy spadek udziału KTN w przychodach nastąpił w przemyśle koncentratów spożywczych. Był on jednakże wynikiem zmian w 2007 roku klasyfikacji przedsiębiorstw przemysłu koncentratów spożywczych. Powyższe zmiany były częściowo także skutkiem dynamicznego wzrostu w niektórych działach przemysłu produkcji i eksportu przedsiębiorstw z kapitałem krajowym.

Największy wzrost udziału KTN nastąpił w przemyśle olejarskim z 55,4 do 86,5%, spirytusowym z 18,1 do 49,3% oraz napojów bezalkoholowych z 32,3 do 59,0%. W pierwszym przypadku było to wynikiem fuzji przedsiębiorstw, a w drugim uwzględnienia w zestawieniu nowej korporacji transnarodowej CEDC. Natomiast w przemyśle napojów bezalkoholowych duży wzrost udziału KTN w przychodach działu wynikał z przejęć innych firm oraz budowy nowych i rozbudowy istniejących zakładów.

W latach 2003-2007 zmniejszył się udział działów o najwyższym stopniu globalizacji w ogólnych przychodach korporacji transnarodowych w przemyśle spożywczym (z 66,2% w 2003 roku do 61,7% w 2007 roku). Zwiększył się natomiast udział działów o wysokim stopniu globalizacji (odpowiednio z 16,6 do 19,9%) oraz działów o niskim stopniu globalizacji (z 17,2 do 18,4%). Świadczy to o „wchodzeniu” przez firmy globalne do kolejnych działów przemysłu spożywczego w poszukiwaniu możliwości rozwoju. Na przykład przez opanowanie nowych segmentów rynku: odżywek dla niemowląt (owocowo-warzywny), napojów energetyzujących (napojów bezalkoholowych), karmy dla zwierząt domowych (pszowcy).

3.4.3. Inwestycje firm globalnych w przemyśle spożywczym

W latach 2004-2007 wartość nakładów inwestycyjnych w przemyśle spożywczym była o ponad 47% większa niż w latach 2000-2003. Inwestycje były finansowane z trzech źródeł, które wzajemnie się uzupełniały:

- środków własnych przedsiębiorstw krajowych (w tym także zaciąganych z kredytów bankowych, środków pozyskanych w drodze publicznej emisji akcji i innych),
- dotacji Unii Europejskiej i państwa,
- inwestorów zagranicznych (Bezpośrednie Inwestycje Zagraniczne – BIZ stanowiły większość środków w tej grupie).

Inwestycje KTN stanowiły ważne źródło zasilania finansowego działów przemysłu spożywczego o bardzo wysokim i wysokim stopniu globalizacji. Natomiast wsparcie finansowe z Unii Europejskiej dotyczyło głównie działów o niskim poziomie globalizacji. Spowodowało to wyrównanie szans rozwojowych większości działów przemysłu spożywczego.

Struktura nakładów inwestycyjnych w działach przemysłu spożywczego o różnym stopniu globalizacji zmieniła się przed i po akcesji z Unią Europejską. Przed integracją działy o bardzo wysokim i wysokim stopniu globalizacji miały 52,5%, a po wejściu do Unii Europejskiej 43,2% udział w wartości nakładów inwestycyjnych przemysłu spożywczego (tab. 3.15). Udział KTN w ogólnych nakładach zwiększa się wraz z wygaszaniem dotacji z Unii Europejskiej. W 2007 roku udział działów o bardzo wysokim i wysokim stopniu globalizacji zwiększył się do 45,2%.

Tabela 3.15. Nakłady inwestycyjne w przemyśle spożywczym^a
w działach według stopnia globalizacji

Dział przemysłu spożywczego	Nakłady inwestycyjne w mln zł		Struktura nakładów inwestycyjnych w procentach	
	2000-2003	2004-2007	2000-2003	2004-2007
Działy o bardzo wysokim stopniu globalizacji	5 905	7 304	34,8	28,2
z tego: tytoniowy	1 152	1 323	6,8	5,1
piwowarski	2 580	2 439	15,2	9,4
olejarski	271	325	1,6	1,3
cukierniczy	907	1 964	5,3	7,6
koncentratów spożywczych	995	1 252	5,9	4,8
Działy o wysokim stopniu globalizacji	3 007	3 897	17,7	15,0
z tego: cukrowniczy	567	1 234	3,3	4,8
spirytusowy	221	413	1,3	1,6
napojów bezalkoholowy	1 504	1 209	8,9	4,6
paszowy	715	1 041	4,2	4,0
Działy o niskim stopniu globalizacji	8 052	14 705	47,5	56,8
z tego: owocowo-warzywny	1 011	2 819	6,0	10,9
mleczarski	2 183	3 678	12,9	14,2
mięsny	3 082	5 605	18,2	21,6
młynarski i makaronowy	651	850	3,8	3,4
rybny	276	683	1,6	2,6
piekarski	657	928	3,9	3,6
winiarski	192	142	1,1	0,5
Przemysł spożywczy	16 964	25 907	100,0	100,0

^a dane dotyczą podmiotów składających sprawozdania finansowe, w których liczba pracowników przekracza 9 osób, w cenach bieżących

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Presja związana z obligatoryjnymi terminami dostosowania się przedsiębiorstw do standardów obowiązujących w krajach Unii Europejskiej okazała się bardzo korzystna, ponieważ zmusiła przedsiębiorstwa (głównie krajowe) do zwiększenia nakładów inwestycyjnych na modernizację posiadanego majątku. Dzięki integracji z Unią Europejską luka konkurencyjna pomiędzy podmiotami krajowymi a KTN nie uległa zwiększeniu. Dotyczyło to zwłaszcza luki w dostosowaniu do standardów jakościowych. Różnice występują nadal w poziomie kompetencji kapitału ludzkiego (zarządzaniu, marketingu, efektywności wykorzystania majątku itp.). Brak inwestycji KTN spowodowałby zapewne wolniejsze unowocześnianie całego przemysłu.

W latach 2004-2007 decyzje o zakupie nowych przedsiębiorstw w Polsce podejmowane były przez KTN znacznie ostrożniej niż miało to miejsce przy zakupie przedsiębiorstw państwowych w latach 1993-1999. Przemysł spożywczy pozostaje nadal w kręgu zainteresowań firm globalnych. Świadczą o tym liczne przykłady z kilku branż:

- tytoniowej – Gallaher przeniósł do Polski produkcję z przedsiębiorstw likwidowanych w Austrii i Wielkiej Brytanii, a BAT – z Belgii do zakładów w Augustowie,
- paszowej – Provimi kupił firmę produkującą karmę dla zwierząt,
- olejarskiej – grupa Bunge (ZPT Kruszwica) kupiła wspólnie z polską spółką, firmę Kama Foods w Brzegu, a w 2006 r. przejęła kolejne firmy z tej branży,
- młynarskiej – Nestle, rozpoczęło budowę nowej fabryki wyrobów śniadaniowych w Lubiczu,
- mięsnej – Smithfield kupił zakłady drobiarskie, a Danish Crown stał się udziałowcem Sokołowa, wspólnie z fińską grupą kapitałową HK Ruokatalo,
- spirytusowej – CDEC w 2005 roku nabył 61% akcji Polmosu Białystok, a w 2006 roku przejął zagraniczną firmę Bols z filią w Polsce,
- cukierniczej – Cadbury w 2005 roku rozpoczął budowę fabryki gumy do żucia i rozbudowę zakładu w Warszawie⁷.

Dla bezpośrednich inwestycji zagranicznych w Polsce po roku 2003 ważne stały się takie czynniki związane z integracją z Unią Europejską, jak:

- niższe koszty komparatywne produkcji (a zwłaszcza opłata za pracę),
- bezpieczniejsze prowadzenie interesów w Polsce,
- znacznie szybszy rozwój polskiej gospodarki i przemysłu spożywczego niż w innych krajach Unii Europejskiej,

⁷ Także mniejsze firmy zagraniczne z Europy Zachodniej po wejściu Polski do UE śmiało zaczęły inwestować w naszym kraju.

- korzystniejsze warunki inwestowania w Polsce (szczególnie w wyniku zmiany przepisów w 2004 i 2005 roku),
- szybki wzrost popytu na żywność na rynku krajowym,
- zniesienie barier celnych w eksporcie żywności do krajów Unii Europejskiej,
- możliwość otrzymania subwencji eksportowych.

Wzrost napływu BIZ do przemysłu spożywczego w ostatnim okresie wynikał również z tego, że KTN prawdopodobnie nie doceniły, że polska żywność znajdzie tak duże uznanie konsumentów z innych krajów Unii Europejskiej.

Po integracji z Unią Europejską proces napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych zaczął wchodzić w nową fazę. O wartości tych inwestycji zaczęły decydować nie środki wnoszone przez nowych inwestorów, lecz pochodzące od dotychczasowych inwestorów. Są to w dalszym ciągu środki napływające z central KTN, zwykle duże kwoty na strategiczne inwestycje (np. na budowę nowego zakładu Cadbury) lub na przejęcia zakładów (jak było w przypadku Bunge), ale także kwoty wypracowane przez inwestorów działających już od lat na terenie Polski, zasilające strumień BIZ w formie reinwestowanych zysków⁸.

Z informacji przedstawicieli korporacji transnarodowych w Polsce⁹, wynika, że w najbliższych latach BIZ w przemyśle spożywczym będą najczęściej realizowane poprzez rozbudowę istniejących filii (koncentracja produkcji), a także w wyniku fuzji lub zakupów firm na rynkach zagranicznych¹⁰. W mniejszym stopniu będą to zakupy firm z kapitałem krajowym, gdyż:

- nastąpiło już „zaspokojenie najważniejszych potrzeb inwestycyjnych” największych KTN na naszym rynku,
- stosunkowo mało jest atrakcyjnych ofert zakupu dużych przedsiębiorstw przemysłu spożywczego.

⁸ Informacje o strukturze napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych do Polski w latach 2005-2006 wskazują, że głównymi składnikami zagranicznych inwestycji bezpośrednich były reinwestowane zyski, których udział wyniósł 40,4% oraz kredyty inwestorów stanowiące 38,3%. Wartość reinwestowanych zysków wzrosła w 2006 roku (w stosunku do roku poprzedniego) o 61,1% (www.paiz.gov.pl 2007).

⁹ Na przykład dyrektor ds. inwestycji Carlsberg Polska oznajmił, że trwa rozbudowa browaru w Okocimiu do 4 mln hl piwa rocznie oraz zamierza się zwiększyć zdolności produkcyjne browaru Kasztelan w Sierpcu. Grupa Żywiec kończy rozbudowę browarów w Leżajsku, Elblągu, Warce i Żywcu, a Kompania Piwowarska browaru w Tychach. Zakupiła także browar Belgia w Kielcach od inwestora zagranicznego, „Rzeczpospolita” 28.01.2008 r.

¹⁰ Tak zrobił na przykład Kraft Foods kupując w 2007 roku od Danone zakłady i markę LU, co wiązało się z przejęciem zakładów w Płońsku i Jarosławiu, czy Imperial Tobacco przejmując korporację Altadis i jej filię w Polsce („Rzeczpospolita” 30.01.2008 r.).

Faktem wartym odnotowania jest wzrost inwestycji zagranicznych polskich firm. Spośród przedsiębiorstw przemysłu spożywczego z kapitałem krajowym swoje filie produkcyjne za granicą posiadają między innymi takie firmy, jak: Maspex, Mokate, Duda, Mispol, a Jutrzenka i Graal deklarują zamiary takich zakupów. Działalność polskich firm za granicą nie jest jeszcze duża, ale „wycho-dzenie” na rynki zagraniczne już się zaczęło i podejmowanych jest coraz więcej takich prób. Polska z importera bezpośrednich inwestycji zagranicznych staje się również ich eksporterem. Za tymi inwestycjami zwykle idą większe możliwości eksportu krajowych towarów, a zyski z inwestycji zagranicą napływają do kraju.

3.4.4. Handel zagraniczny żywnością a procesy globalizacji

Kilka działów o wysokiej globalizacji ma rozwiniętą orientację eksportową (tab. 3.16). Są to takie działy, jak: przetwórstwo kawy i herbaty w 2007 roku – 74,9%, produkcja pieczywa cukierniczego trwałego (61,3%), produkcja odżywek i żywności dietetycznej (56,1%), ryb i przetworów rybnych (58,1%), tytoniowy i karmy dla zwierząt domowych (49,2%). Są to działy o wysokiej pracochłonności, a jednocześnie w dużym stopniu zależne od importu surowców.

Obniżenie ceł w imporcie wielu surowców z innych stref klimatycznych oraz zniesienie ich w handlu z państwami członkowskimi UE-27, stworzyło tym działom przemysłu spożywczego dogodne warunki do zakupu tańszych surowców i rozwijania eksportu. Świadczyć to może, że przedsiębiorstwa w tych działach przemysłu były nastawione na wykorzystanie przewag kosztowo-cenowych, istniejących pomiędzy Polską a krajami rozwiniętymi. W działach tych, z wyjątkiem przemysłu rybnego, dominowały korporacje transnarodowe.

KTN w przemyśle piwowarskim, napojów bezalkoholowych i napojów alkoholowych były zorientowane głównie na zaspokojenie potrzeb rynku lokalnego (krajowego). Wynikało to zarówno z wysokiego udziału kosztów transportu w kosztach całkowitych, jak i z posiadania filii w krajach ościennych.

W pozostałych działach przemysłu spożywczego o bardzo wysokim i wysokim stopniu globalizacji korporacje były nastawione zarówno na zaspokojenie rynku krajowego, jak i eksport wyrobów, ale z przewagą pierwszego celu. Ta grupa KTN była najliczniej reprezentowana i obejmowała takie działy, jak: olejarski, cukierniczy i cukrowniczy.

Tabela 3.16. Udział korporacji transnarodowych w produkcji sprzedanej oraz eksportu w produkcji podstawowych działów przemysłu spożywczego (w procentach)

Działy i grupy przemysłu spożywczego	Udział KTN w produkcji w 2005 roku	Udział eksportu w produkcji sprzedanej		
		2003	2005	2007
O bardzo wysokim stopniu globalizacji				
Tytoń i wyroby tytoniowe	97,2	13,0	23,1	49,2
Piwo i sód	83,5	1,4	2,4	4,3
Oleje, margaryny i pozostałe tłuszcze	86,4	7,1	20,4	32,0
Kakao, czekolada i pozostałe tłuszcze	72,3	31,8	28,1	32,1
Pieczywo cukiernicze trwałe	68,3	37,2	58,0	61,3
Odżywki i żywność dietetyczna	89,0	14,0	54,0	56,1
Kawa i herbata	72,7	41,1	59,6	74,9
Karma dla zwierząt domowych	69,6	20,9	38,1	49,2
O wysokim stopniu globalizacji				
Cukier	47,1	14,4	20,3	13,9
Napoje spirytusowe	46,6	10,8	15,4	11,1
Napoje bezalkoholowe	46,1	3,4	11,0	10,4
Lody	41,5	5,6	14,6	23,1
O niskim stopniu globalizacji				
Przyprawy	25,0	21,9	28,6	24,3
Przetwory owocowo-warzywne	19,5	40,8	34,9	38,7
Soki i napoje owocowo-warzywne	4,0	42,2	39,6	33,8
Skrobia i przetwory ziemniaczane	12,0	30,2	41,2	35,0
Mleko i przetwory z mleka	14,4	11,7	21,9	21,5
Mięso czerwone i drobiowe oraz przetwory z tego mięsa	13,8	15,0	16,2	16,7
Przetwory zbożowe	13,5	4,9	8,6	9,4
Ryby i przetwory rybne	5,6	62,2	58,3	58,1
Makarony	•	9,8	14,6	8,3
Pieczywo świeże	•	0,4	0,4	0,5
Wyroby ciastkarskie	•	4,5	11,5	13,2
Wina	•	1,3	2,5	1,9

• firm globalnych nie zidentyfikowano

Źródło: opracowanie własne na podstawie I. Szczepaniak, *Konkurencyjność polskiego sektora żywnościowego po wejściu do Unii Europejskiej*, [w:] *Zmiany w sektorze żywnościowym po rozszerzeniu UE, seria Program Wieloletni 2005-2009, nr 57, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2007, s. 36.*

3.4.5. Procesy globalizacji w otoczeniu przemysłu spożywczego

W latach 2004-2007 rynek żywności bardzo szybko się zmieniał i upodabniał pod względem bogactwa oferty handlowej (asortymentowej) do krajów wysoko rozwiniętych. W tym okresie zaobserwowano, że:

1. nastąpiły dalsze zmiany w modelu spożycia żywności, zarówno ilościowe, jak i jakościowe, polegające między innymi na:
 - wyraźnym wzroście zapotrzebowania na żywność o wysokim stopniu przetworzenia,
 - istotnych zmianach w spożyciu między grupami artykułów, np. spadło spożycie przetworów zbożowych i ziemniaków, wzrosło owoców itp.,
 - zwiększeniu liczby asortymentów w obrębie grup artykułów,
 - większym zróżnicowaniu w hierarchii potrzeb konsumentów związanym z rozwarstwieniem społeczeństwa,
 - bardziej świadomym wyborze przez konsumentów artykułów żywnościowych,
 - oferta towarowa rynku żywnościowego stała się bardziej zróżnicowana i coraz bardziej dopasowana do realnego popytu, a poziom nasycenia rynku stał się jeszcze wyższy,
2. rozwinęły się nowe kierunki przetwórstwa np. produkcja napojów energetyzujących, odżywek dla dzieci i dorosłych itd.,
3. dalszej poprawie uległa estetyka wyrobów spożywczych (opakowania),
4. znacznie poprawiła się jakość wyrobów,
5. zmienił się sposób i miejsce sprzedaży artykułów żywnościowych,
6. zmieniły się działania marketingowe przedsiębiorstw produkcyjnych i sprzedających żywność,
7. zmieniła się wiedza konsumenta na temat żywności i jej spożywania.

Bezpośredni wpływ firm globalnych na zmiany zachodzące w rolnictwie jest jeszcze niewielki. Oferta współpracy KTN kierowana jest bowiem głównie do producentów rolnych, zdolnych do realizacji dużych zamówień o wysokiej jakości surowca i stabilności dostaw. Działania te przyczyniają się w pewnym stopniu do zmiany struktury agrarnej i modernizacji polskiego rolnictwa. Większy wpływ ma szeroko rozumiane naśladownictwo prowadzone przez firmy krajowe, dla których korporacje transnarodowe są wzorem do naśladowania.

W handlu wewnętrznym pod wpływem globalizacji obserwuje się następujące tendencje:

- systematycznie zwiększa się udział w rynku sprzedaży poprzez sieci detaliczne i hurtowe (hipermarkety, supermarkety i sklepy dyskontowe), głównie korporacji globalnych,
- zwiększa się w produkcji i sprzedaży udział artykułów żywnościowych oznaczonych markami własnymi (handlowymi) sieci globalnych,
- funkcje hurtu przejmują producenci oraz centra usług logistycznych prowadzone przez wyspecjalizowane firmy, głównie zagraniczne,
- szybko zwiększa się liczba globalnych producentów posiadających własne sieci hurtowe o zasięgu ogólnopolskim, które są coraz większe, a rozwój ich następuje często przez przejmowanie lub podporządkowanie sobie hurtowni lokalnych; tak dzieje się zwłaszcza w przemyśle: piwowarskim, napojów bezalkoholowych, tytoniowym, spirytusowym,
- szybko zwiększa się koncentracja handlu zarówno sieci globalnych, jak i krajowych.

Wstąpienie Polski do Unii Europejskiej było również impulsem do wzrostu nakładów na reklamę i rozwoju nowoczesnych technik marketingowych. Zdecydowaną większość wśród reklamodawców żywności w Polsce stanowią firmy globalne w działach: piwowarskim, cukierniczym, napojów bezalkoholowych, koncentratów spożywczych i mleczarskim.

Wzrosło też znaczenie marek firm globalnych. W 2006 roku spośród 20 najbardziej rozpoznawalnych marek wyrobów przemysłu spożywczego 14 należało do firm globalnych, a ich wartość w stosunku do 2003 roku wzrosła o ponad 42%.

W latach 2004-2007 zaobserwowano także, że:

- zmniejszyła się liczba marek na polskim rynku artykułów spożywczych, ze względu na wysokie koszty jej utrzymania,
- wzrosła wartość marek polskich w wyniku dalszego wzrostu konkurencyjności na rynku żywności w Polsce,
- zwiększa się udział produktów w ramach jednej tzw. parasolowej marki,
- zwiększył się udział marek globalnych na polskim rynku artykułów spożywczych, czemu sprzyjało otwarcie rynku dla producentów z krajów Unii Europejskiej oraz liberalizacja poglądów konsumentów w Polsce.

3.4.6. Konkluzje

Integracja z Unią Europejską odegrała bardzo istotną rolę w łagodzeniu skutków wejścia korporacji transnarodowych (działań monopolistycznych czy stosowania praktyk oligopolistycznych). Dotacje i wymóg dostosowania się do standardów Unii Europejskiej zadziałały mobilizująco. Wpłynęło to na wzmocnienie międzynarodowej konkurencyjności krajowych firm i było jednym z najważniejszych warunków aktywnego uczestnictwa polskiego przemysłu spożywczego i całej gospodarki żywnościowej w procesach globalizacji. Działania te spowodowały, że nie powiększyła się znacznie dysproporcja pomiędzy podmiotami krajowymi a korporacjami transnarodowymi. Dlatego też dostosowanie polskiej gospodarki żywnościowej do wymogów integracji z Unią Europejską można potraktować jako istotny etap zwiększenia korzyści z globalizacji. Również większość autorów zajmujących się tą problematyką jest zgodna, że integracja z UE pozytywnie wpłynęła na procesy globalizacji w przemyśle spożywczym.

Oprócz pozytywnych zdarzeń, można zaobserwować również pewne zagrożenia globalizacji:

- Większość eksportu żywności była skierowana do krajów Unii Europejskiej, co w przypadku załamania się gospodarczego może grozić jego ograniczeniem. Kierunki eksportu powinny być bardziej zdywersyfikowane.
- Przeszkodą mogą się także okazać ograniczenia produkcyjne i eksportowe istniejące na terenie Unii Europejskiej. Kwotowanie produkcji mleka, cukru, skrobi ziemniaczanej i izoglukozy powoduje bowiem zmniejszenie możliwości eksportu tych produktów, utrzymanie wysokich cen krajowych i osłabienie popytu krajowego.
- Otwarcie polskiej gospodarki powoduje, że złoty podlega silnym wahaniom kursowym, często niezależnym od aktualnego stanu naszej gospodarki, a bardziej zależnych od oceny sytuacji w danym regionie świata. Wahania kursowe powodują osłabienie pozycji krajowych przedsiębiorstw przemysłu spożywczego w stosunku do korporacji transnarodowych.
- Szybko postępująca globalizacja rynku artykułów żywnościowych może wpłynąć na wzrost importu żywności, w tym szczególnie grupy premium (luksusowej i droższej) z zagranicznych oddziałów KTN.

Najbliższe lata będą prawdopodobnie trudniejsze zarówno dla producentów, jak i eksporterów żywności w Polsce. Liberalizacja wymiany gospodarczej wzmocni presję konkurencyjności ze strony krajów o niskich kosztach wytwa-

rzania i zwiększy intensywność konkurencji na rynku międzynarodowym. Korporacje w poszukiwaniu niższych kosztów mogą ograniczać produkcję w swoich filiach w Polsce lub wręcz je zamykać. W pierwszej kolejności będzie dotyczyło to produkcji wyrobów najbardziej pracochłonnych i opartych w dużym stopniu na surowcach z importu, a więc: przemysłu cukierniczego, przetwórstwa kawy i herbaty i przypraw, cukrowniczego, spirytusowego i tytoniowego. Działania te nie będą oznaczały wycofania się firm globalnych z polskiego rynku, lecz zastąpienie produkcji polskich filii importem produktów z krajów o niższych kosztach wytwarzania.

4. Wyniki i sytuacja ekonomiczno-finansowa rolnictwa i przemysłu spożywczego

4.1. Przychody rolnictwa ze sprzedaży głównych produktów rolnictwa

4.1.1. Ocena ogólna

W 2008 roku towarowa produkcja rolnicza wyrażona w cenach bieżących, bez płatności uzupełniających, wyniosła prawdopodobnie około 51 mld zł i była wyższa o 3% niż w 2007 roku i o 18% niż w 2004 roku. W odniesieniu do 2003 roku i średniej z lat 2000-2002, a więc okresów przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej wartość tej produkcji była odpowiednio o 38 i 45% większa.

Towarowa produkcja roślinna osiągnęła w 2008 roku ok. 20 mld zł, a bez produktów ogrodnictwa 12 mld zł. W obu przypadkach była ona o 2% wyższa niż przed rokiem. Po raz trzeci z rzędu bardzo wysoką, bo ponad 30% stopą wzrostu wartości charakteryzuje się towarowa produkcja rzepaku. W rezultacie w 2008 roku była ona dwukrotnie wyższa niż w 2004 roku i ponad trzykrotnie wyższa niż przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej. Z kolei, z równie wysoką stopą, ale tym razem spadku mamy do czynienia w produkcji buraków cukrowych. Spadek ten ma związek ze zmianami w unijnej regulacji rynku.

Towarowa produkcja zwierzęca wyniosła w 2008 roku ok. 31 mld zł. Była ona o ok. 4% wyższa niż w poprzednim roku i o ok. 40% wyższa niż w okresach poprzedzających przystąpienie Polski do Unii Europejskiej (w 2003 roku i średnio w latach 2000-2002). Największy był wzrost wartości produkcji drobiu, zaś spadek – produkcji cieląt. W obu wypadkach o zmianie wartości zdecydował popyt eksportowy. Jego wzrost był siłą motoryczną wzrostu produkcji drobiu, a jego spadek – generatorem spadku cen i wartości produkcji cieląt.

W 2008 roku o wartości produkcji roślinnej (z wyjątkiem zbóż) zdecydowały ceny. To ich zmiany wyznaczały skalę i kierunki zmian wartości produkcji warzyw i owoców lub kompensowały straty wynikające ze słabszych tegorocznych zbiorów (ziemiaki, rzepak). W przypadku produkcji zwierzęcej role były podzielone. I tak o zmianach wartości towarowej produkcji trzody, cieląt i jaj głównie decydowały ceny, a o zmianach wartości produkcji bydła, drobiu i mleka – zmiany poziomu produkcji.

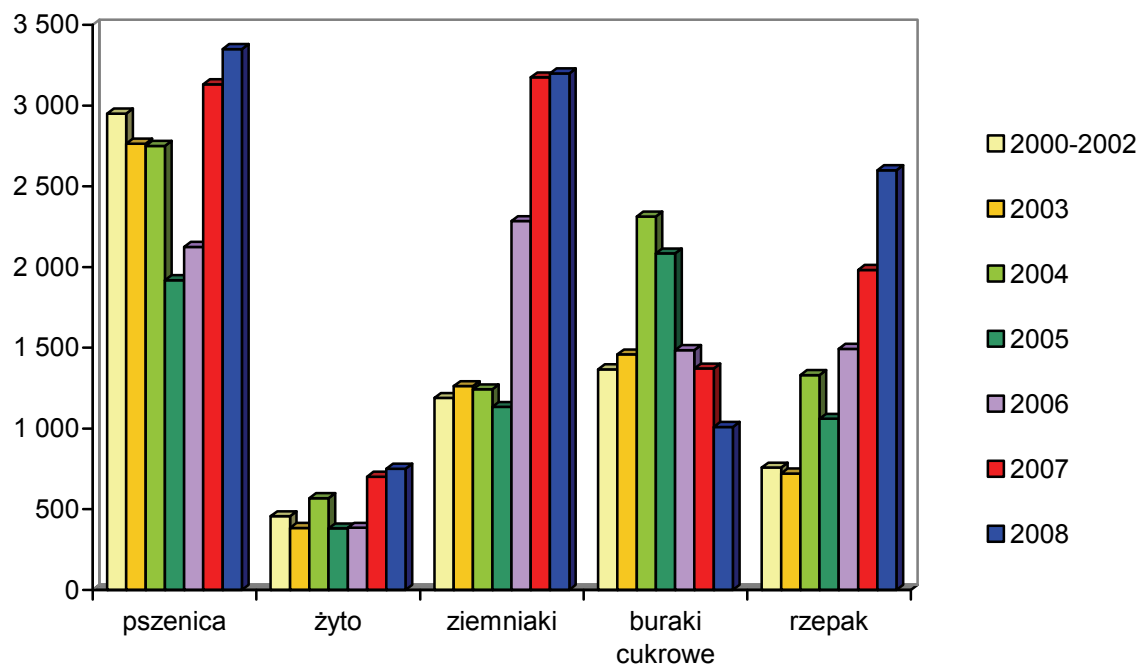
Tabela 4.1. Wartość produkcji towarowej głównych produktów rolnictwa (w mln zł bieżących)

Wyszczególnienie	Średnia z lat 2000-2002	2003	2004 ^a	2005 ^a	2006 ^a	2007 ^a	2008 ^{a, b}	Wskaźniki zmian			
								$\frac{2008}{2007}$	$\frac{2008}{2004}$	$\frac{2008}{2003}$	$\frac{2008}{2000-2002}$
Ogółem	34 885	36 675	42 937	40 873	43 244	48 918	50 500	103	118	138	145
Produkcja roślinna	13 242	14 741	17 026	14 572	16 587	19 326	19 800	102	116	134	150
Produkcja roślinna podstawowa (bez warzyw i owoców)	7 641	7 744	9 684	7 849	8 910	11 805	12 000	102	124	155	157
Zboża ogółem	4 098	4 094	4 592	3 248	3 221	4 914	4 900	101	107	120	120
w tym: pszenica	2 950	2 764	2 750	1 918	2 124	3 132	3 350	107	122	121	114
żyto	456	384	568	381	385	701	750	107	132	195	164
Ziemiaki	1 189	1 262	1 242	1 133	2 284	3 175	3 200	101	258	254	269
Przemysłowe	2 354	2 388	3 850	3 468	3 405	3 716	3 900	105	101	163	166
w tym:											
buraki cukrowe	1 366	1 458	2 312	2 084	1 485	1 371	1 010	74	44	69	74
rzepak	757	720	1 330	1 060	1 493	1 982	2 600	131	195	361	343
Produkty ogrodnictwa	5 601	6 997	7 342	6 723	7 677	7 521	7 800	104	106	111	139
Produkcja zwierzęca	21 643	21 934	25 911	26 301	26 657	29 592	30 700	104	118	140	142
Bydło	1 504	1 375	1 902	2 186	2 630	2 610	2 650	102	139	193	176
Cięła	325	304	304	373	436	410	350	85	115	115	108
Trzoda	8 329	7 866	9 087	8 340	8 581	8 373	8 700	104	96	111	104
Drób	2 933	3 526	4 178	4 473	4 063	5 636	6 000	106	144	170	205
Mleko krowie	6 593	6 562	7 864	8 475	8 304	9 789	10 000	102	127	152	152
Jaja kurze	1 514	1 823	2 042	1 987	2 176	2 323	2 450	105	120	134	162

^a bez środków wypłaconych z tytułu płatności uzupełniających do powierzchni upraw; ^b szacunek IERiGŻ-PIB

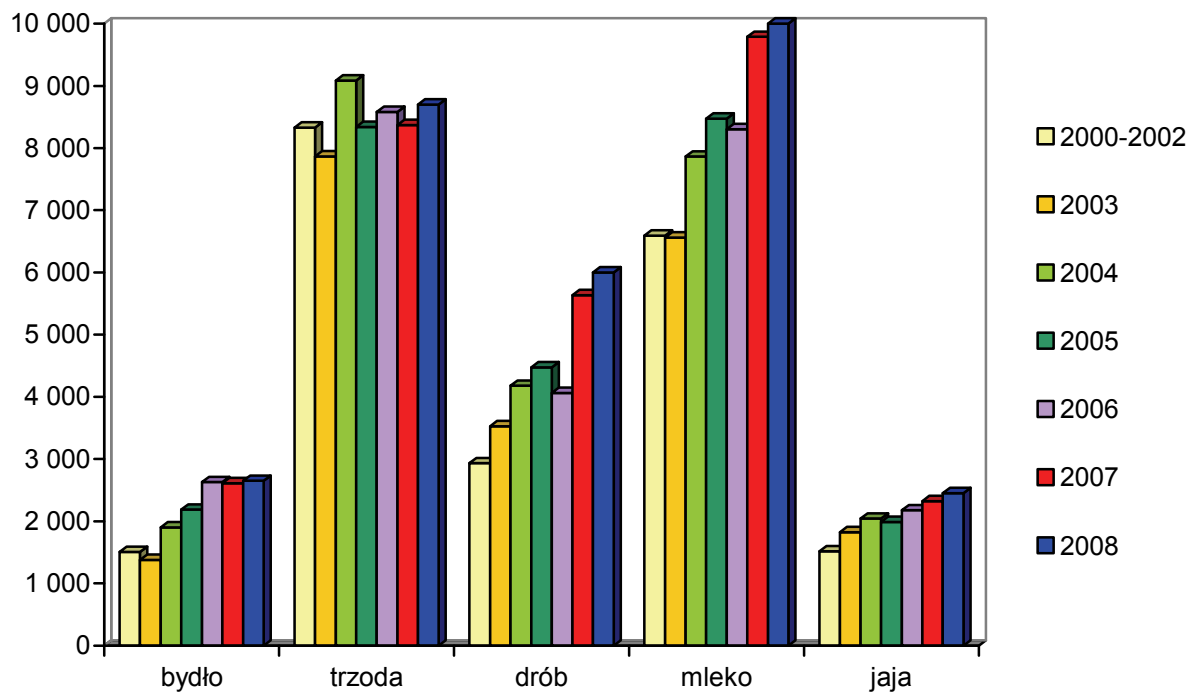
Źródło: GUS i obliczenia własne.

Rysunek 4.1. Wartość produkcji towarowej podstawowych produktów roślinnych (w mln zł)

Źródło: według tab. 4.1.

Rysunek 4.2. Wartość produkcji towarowej podstawowych produktów zwierzęcych (w mln zł)

Źródło: według tab. 4.1.

Tabela 4.2. Wartość skupu głównych produktów rolnictwa (w mln zł bieżących)

Wyszczególnienie	Średnia z lat 2000-2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008 ^a	Wskaźniki zmian			
								2008/2007	2008/2004	2008/2003	2000-2002/2008
Ogółem	22 214	25 331	30 334	30 921	31 296	35 952	37 000	105	123	148	161
Produkcja roślinna	7 336	8 334	9 298	8 535	9 003	11 515	11 000	96	118	131	149
Produkcja roślinna podstawowa (bez warzyw i owoców)	5 762	5 937	7 122	6 174	6 379	8 187	8 500	103	119	142	146
Zboża ogółem	3 346	3 396	3 158	2 783	3 089	4 492	4 500	100	142	133	134
w tym: pszenica	2 511	2 313	2 003	1 789	2 014	2 794	3 000	107	150	130	119
żyto	280	306	306	243	295	399	420	105	137	137	150
Ziemiaki	287	350	323	275	303	331	330	106	108	100	122
Buraki cukrowe	1 366	1 458	2 311	2 056	1 485	1 371	1 010	74	44	69	74
Oleiste	763	733	1 330	1 060	1 502	1 993	2 600	130	195	355	341
Produkty ogrodnictwa	1 574	2 397	2 176	2 243	2 489	3 193	2 500	78	115	104	159
Produkcja zwierzęca	15 878	16 997	21 036	22 386	22 293	24 437	26 000	106	124	153	164
Bydło	1 146	1 245	1 578	1 984	2 452	2 388	2 250	94	143	181	196
Cieleta	108	119	150	158	172	140	120	86	80	101	111
Trzoda	5 968	6 395	7 867	7 429	7 747	7 719	8 100	105	103	127	136
Drób	2 807	3 367	3 955	4 110	3 505	4 591	5 500	120	139	163	196
Mleko krowie	5 285	5 256	6 787	7 976	7 820	8 976	9 200	102	136	175	174
Jaja kurze konsumpcyjne	118	123	116	224	157	198	210	106	181	171	178

^a szacunek IERiGŻ-PIB

Źródło: GUS i przeliczenia własne.

W ostatnich latach towarowość rolnictwa jest względnie stała. Wprawdzie w 2007 roku wartość towarowej produkcji rolniczej w cenach bieżących wyniosła 64,3% produkcji globalnej i była o 6 punktów procentowych mniejsza niż w 2006 roku i odpowiednio o 2 i 4,5 punkta procentowego większa niż w 2004 i 2000 roku, ale jej udział w wartości produkcji końcowej oscylował nadal, tak jak w poprzednich kilku latach (poza 2006 rokiem kiedy wyniósł 89%), wokół 86%.

Towarowa produkcja roślinna stanowiła w 2007 roku około 85% produkcji końcowej i 51% produkcji globalnej, a bez środków wypłaconych z tytułu płatności uzupełniających odpowiednio 82 i 46%. Towarowa produkcja roślinna w porównaniu z globalną jest relatywnie mała z uwagi na duże zużycie wewnętrzne tej produkcji (pasze, materiał siewny itd.). Towarowością niższą od przeciętnej charakteryzuje się produkcja zbóż i ziemniaków, zaś wyższą roślin przemysłowych. W ostatnich latach towarowość zbóż jest w zasadzie stała i wynosi około 40%, zaś towarowość ziemniaków znacznie się zwiększyła. W latach 2000-2007 udział produkcji towarowej w wartości produkcji globalnej ziemniaków wzrósł bowiem z 22 do 54%. Zmniejszyła się natomiast w ostatnich latach towarowość roślin przemysłowych ze 100% w 2000 roku do 95% w 2007 roku.

Towarowa produkcja zwierzęca stanowiła w 2007 roku 86% produkcji końcowej i 81% produkcji globalnej. Mniejsza od przeciętnej jest towarowa produkcja mleka i jaj. W 2007 roku towarowa produkcja tak mleka, jak i jaj stanowiła 77% produkcji globalnej. Udział towarowej produkcji mleka i jaj w produkcji globalnej jest względnie stabilny od kilku lat.

4.1.2. Przychody ze sprzedaży podstawowych produktów roślinnych

Zboża. W 2008 roku wartość towarowej produkcji zbóż, bez środków wypłaconych z tytułu płatności uzupełniających do powierzchni upraw, wyniosła 4900 mln zł i była podobna jak w 2007 roku. Zdecydowały o tym zbiory, gdyż ceny zbóż rozwijały się w poszczególnych półroczach 2008 roku odmiennie co do kierunku, ale podobnie co do skali zmian.

W I półroczu 2008 roku przeciętna cena skupu pszenicy wyniosła 87,35 zł/dt, a żyta 72,35 zł/dt. Ceny te były wyższe niż w I półroczu 2007 roku odpowiednio o 41 i 22%. Po tegorocznych zbiorach zbóż, które GUS szacuje na ok. 27,7 mln ton, tj. o 1,9% więcej od zbiorów 2007 roku¹¹, nastąpił spadek cen. We wrześniu cena skupu pszenicy wynosiła 51,71 zł/dt, a żyta 42,62 zł/dt. Ceny te były niższe niż rok wcześniej odpowiednio o 38 i 37%. W dalszych miesiącach roku skala

¹¹ Wynikowy szacunek głównych ziemiopłodów rolnych i ogrodnicych w 2008 roku, Informacja sygnalna GUS, grudzień 2008.

spadku cen jeszcze nieco wzrosła. W listopadzie cena skupu pszenicy osiągnęła 46,00 zł/dt, a żyta 36,20 zł/dt. Ceny te były niższe niż w listopadzie 2007 roku odpowiednio o 42 i 46%. W tej sytuacji przeciętna roczna cena była najprawdopodobniej zbliżona do przeciętnej ceny w 2007 roku.

Ziemniaki. W 2008 roku wartość produkcji towarowej ziemniaków wyniosła około 3200 mln zł i była zbliżona do wartości, jaką miała ta produkcja rok wcześniej. Taka sytuacja jest wypadkową niskich cen ziemniaków w I półroczu 2008 roku po dość dobrych zbiorach 2007 roku oraz wzrostu ich cen w II półroczu po zbiorach 2008 roku.

W I półroczu 2008 roku ceny ziemniaków były bardzo niskie. Przeciętna cena w tym okresie wyniosła 45,73 zł/dt i była aż o 32% niższa niż w analogicznym okresie przed rokiem. W tej sytuacji podaź, choć wyższa niż rok wcześniej, nie zdołała skompensować strat w przychodach. Od lipca ceny ziemniaków zaczęły jednak rosnąć. We wrześniu cena skupu osiągnęła 23,73 zł/dt, a w październiku 21,15 zł/dt. Ceny te były wyższe niż w analogicznych miesiącach przed rokiem odpowiednio o 19 i 10%. W listopadzie cena ziemniaków była nieco niższa niż w listopadzie 2007 roku, ale i tak jej wzrost w całym II półroczu będzie na tyle duży, że skompensuje straty w przychodach powodowane mniejszymi tegorocznymi zbiorami oraz niskimi cenami w I półroczu. Według szacunku GUS zbiory ziemniaków w 2008 roku wyniosły tylko 10,5 mln ton, co oznacza 11% spadek w stosunku do 2007 roku¹².

Ocenia się więc, że w 2008 roku przychody z produkcji ziemniaków były zbliżone do tych sprzed roku i ponad dwukrotnie wyższe niż przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej.

Rośliny przemysłowe. W 2008 roku wartość produkcji roślin przemysłowych wyniosła około 3900 mln zł i była o kilka procent wyższa niż rok wcześniej. Wartość produkcji buraków cukrowych obniżyła się jednak w stosunku do 2007 roku prawie o 30%, a rzepaku o mniej więcej tyle samo wzrosła.

Wartość produkcji towarowej buraków cukrowych wzrosła skokowo w 2004 roku na skutek około 50% wzrostu cen (ze 124,2 w 2003 roku do 187 zł/t w 2004 roku). Wynikał on z przejścia przez Polskę unijnego systemu płatności za buraki cukrowe. Od tego czasu system unijny uległ modyfikacji polegającej na sukcesywnym obniżaniu minimalnych cen skupu buraków kwotowych.

¹² Tamże.

Na przykład w 2008 roku średnia cena skupu buraków cukrowych wyniosła 97 zł/t, wobec 108,30 zł/t w 2007 roku, 128,8 zł/t w 2006 roku i 175,3 zł/t w 2005 roku. Spadek ceny jest częściowo rekompensowany w formie płatności cukrowej. Na przykład w 2008 roku mogły one wynieść 43 zł/t wobec 37,29 zł/t w 2007 roku¹³. Pomimo to cena łącznie z płatnością cukrową w 2008 roku była o kilka procent niższa niż w 2007 roku. Jest to podstawowy powód sukcesywnego zmniejszania się wartości towarowej tej produkcji, gdyż niezależnie od bezpośredniej roli ceny przy szacowaniu tej wartości, odgrywa ona też niebagatelną rolę w rozwoju produkcji poprzez jej wpływ na zmniejszanie powierzchni zasiewów.

W 2008 roku wartość produkcji buraków cukrowych wyniosła tylko 1010 mln zł. Według szacunku GUS zbiory buraków cukrowych w 2008 roku osiągnęły tylko 9,4 mln ton. Oznacza to ponad 25% spadek w stosunku do 2007 roku¹⁴. Duży spadek wartości produkcji buraków cukrowych w 2008 roku powoduje, że była ona aż prawie o 60% niższa niż w 2004 roku i o 30% niższa niż przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej.

W 2008 wartość produkcji rzepaku ukształtowała się na poziomie ok. 2600 mln zł i była wyższa o ponad 30% niż w 2007 roku. Jest to trzeci z kolei tak duży wzrost wartości tej produkcji, będący głównie pochodną wzrostu cen rzepaku. Według GUS zbiory rzepaku i rzepiku wyniosły w 2008 roku 2,1 mln ton i były zbliżone do rekordowych zbiorów uzyskanych w 2007 roku. Rozwój krajowego rynku biopaliw i znaczący w związku z tym wzrost zużycia oleju rzepakowego w produkcji estrów, a także rosnący popyt eksportowy na olej rzepakowy, powodują stały wzrost cen skupu rzepaku. W 2008 roku cena ta osiągnęła około 1250 zł/t i była o około 30% wyższa niż w 2007 roku.

W rezultacie rzepak jest jednym z nielicznych produktów, którego wartość, od czasu przystąpienia Polski do Unii Europejskiej, sukcesywnie rośnie. W 2008 roku przychody z tej produkcji były ponad trzykrotnie wyższe niż w 2003 roku i średnio w latach 2000-2002.

Produkty ogrodnictwa. W 2008 roku ogólna wartość produkcji towarowej produktów ogrodnictwa wyniosła ok. 7800 mln zł i była o 4% wyższa niż w 2007 roku i o 6% wyższa niż w 2004 roku. Wartość towarowej produkcji owoców wyniosła prawdopodobnie ok. 2970 mln zł i była o ok. 20% wyższa od

¹³ Patrz „Rynek Rolny” 2008, nr 11.

¹⁴ *Wynikowy szacunek...*, wyd. cyt.

ubiegłorocznej, zaś wartość produkcji warzyw osiągnęła ok. 3100 mln zł i była prawie o 10% niższa¹⁵.

O ogólnej wartości produktów ogrodnictwa zdecydowały właściwie zbiory owoców, które według szacunków GUS wyniosły 3,8 mln ton i były aż o 126% wyższe od bardzo niskich w 2007 roku. Skompensowały one straty wynikające z dużo niższych (od ubiegłorocznych) cen owoców (wiśni o 60%, gruszek o 20%, czereśni o 45%, a śliwek o 50%), a także z niższej wartości produkcji warzyw. Według szacunków GUS produkcja warzyw gruntowych w 2008 roku była mniejsza niż w 2007 roku o 11,2%. Ceny większości warzyw były natomiast zbliżone do uzyskiwanych w 2007 roku.

4.1.3. Przychody ze sprzedaży podstawowych produktów zwierzęcych

Bydło i cielęta. W 2008 roku wartość towarowej produkcji bydła rzeźnego wyniosła ok. 2650 mln zł i była zbliżona do wartości z 2007 roku. W odniesieniu do 2003 roku i średniej z lat 2000-2002, a więc okresów przed przystąpienia Polski do Unii Europejskiej, wartość tej produkcji była wyższa odpowiednio o ok. 93 i 76%. Wartość produkcji towarowej cieląt wyniosła natomiast w 2008 roku ok. 350 mln zł i była o kilkanaście procent niższa niż w 2007 roku. W stosunku do okresów przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej, a więc 2003 roku i średniej z lat 2000-2002 była ona wyższa odpowiednio o 15 i 8%.

W początkowym okresie, po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej źródłem wzrostu wartości produkcji bydła był ogromny wzrost cen. W 2004 roku przeciętna cena bydła osiągnęła 3,45 zł/kg, w tym w II półroczu 3,82 zł/kg i była odpowiednio o 17 i 50% wyższa niż w analogicznych okresach przed rokiem. Jednakże już w II półroczu 2005 roku skala wzrostu cen wyraźnie osłabła i wynosiła tylko kilka procent wobec 10-40% jeszcze w I półroczu 2005 roku. Wówczas siłą motoryczną wzrostu wartości stał się wzrost produkcji. Z tendencją tą, ze zmiennym jedynie nasileniem, mamy do czynienia do chwili obecnej. Ocenia się, że w 2008 roku produkcja żywca wołowego osiągnęła 726 tys. ton i była o 3% wyższa niż w 2007 roku¹⁶.

W 2008 roku wzrost wolumenu tej produkcji był jedynym czynnikiem wzrostu jej wartości, gdyż ceny skupu były w zasadzie stabilne. W okresie I-XI 2008 roku przeciętna cena skupu żywca wołowego wyniosła 4,07 zł/kg, wobec 4,01 zł/kg w tym samym okresie 2007 roku.

¹⁵ Przy opisie tego fragmentu korzystano z szacunków J. Świątlika oraz analizy *Rynek owoców i warzyw. Stan i perspektywy*, nr 33, „Analizy Rynkowe” 2008.

¹⁶ Patrz: *Rynek mięsa. Stan i perspektywy*, nr 35, „Analizy Rynkowe” 2008.

Od czasu przystąpienia Polski do Unii Europejskiej do końca 2006 roku rosła wartość produkcji cieląt. W 2006 roku osiągnęła rekordową wartość 436 mln zł i była o 30% większa niż w 2003 roku i o 25% większa niż średnio w latach 2000-2002. Głównym powodem wzrostu wartości tej produkcji był wzrost cen cieląt stymulowany popytem eksportowym. Od 2006 roku ceny cieląt sukcesywnie obniżają się. W 2008 roku tendencja ta była kontynuowana. Przeciętna cena cieląt w okresie I-XI wyniosła 7,77 zł/kg i była o 12% niższa niż przed rokiem o tej porze i aż o 25% niższa aniżeli w analogicznym okresie 2006 roku. Spadek tych cen jest pochodną mniejszego popytu eksportowego.

Trzoda chlewna. W 2008 roku wartość produkcji towarowej trzody chlewnej wyniosła ok. 8700 mln zł. Był to poziom o około 4% wyższy od ubiegłorocznego i o tyle samo niższy niż w 2004 roku, ale także o tyle samo wyższy niż średnio w latach 2000-2002.

W 2008 roku na rynku trzody mieliśmy do czynienia ze spadkową fazą produkcji i wzrostową fazą cen. W I półroczu 2008 roku produkcja trzody osiągnęła 1337 tys. ton i była o 8% niższa niż w I półroczu 2007 roku. Ocenia się, że w II półroczu wyniosła ona 1161 tys. ton i była o 12% niższa niż w analogicznym okresie roku poprzedniego¹⁷.

O wzroście przychodów z tej produkcji decyduje więc skala wzrostu cen, która w całym roku wyniosła kilkanaście procent i uzupełniła z niewielką nadwyżką straty w przychodach spowodowane spadkiem produkcji.

W I półroczu 2008 roku przeciętna cena skupu trzody osiągnęła 3,72 zł/kg i była o 13% wyższa niż w I półroczu 2007 roku. W II półroczu skala wzrostu cen była nieco większa z uwagi na głębszy spadek produkcji. W okresie od lipca do listopada średnia cena trzody osiągnęła 4,44 zł/kg i była o 17% wyższa niż w analogicznym okresie rok wcześniej.

Drób. W 2008 roku wartość produkcji towarowej drobiu wyniosła ok. 6000 mln zł. Oznacza to wzrost w stosunku do poprzedniego roku o ok. 6%, a także wzrost w odniesieniu do 2004 roku o 44% i podwojenie wartości tej produkcji w stosunku do średniej z lat 2000-2002. Czynnikiem wzrostu wartości tej produkcji jest głównie sukcesywny wzrost jej wolumenu, stymulowany popytem eksportowym. W 2008 roku produkcja drobiu wyniosła prawdopodobnie 1187 tys. ton wagi poubojowej i była o 6% wyższa niż w 2007 roku¹⁸. Wzrost produkcji

¹⁷ Patrz: tamże.

¹⁸ Patrz: *Rynek drobiu i jaj. Stan i perspektywy*, nr 34, „Analizy Rynkowe” 2008.

nie wywołuje jednak większych zmian cen. W okresie od stycznia do listopada przeciętna cena skupu drobiu wyniosła 3,51 zł/kg, wobec 3,53 zł/kg w tym samym okresie 2007 roku.

Jaja. W 2008 roku wartość towarowej produkcji jaj ukształtowała się na poziomie 2450 mln zł, a więc o 5% wyższym niż w 2007 roku. W 2008 roku mieliśmy bowiem do czynienia z niewielkim wzrostem produkcji jaj konsumpcyjnych i kilkuprocentowym wzrostem ich cen¹⁹. W okresie od stycznia do października średnia cena zbytu jaj wynosiła 25,58 zł/100 sztuk i była o 6,8% wyższa niż w analogicznym okresie 2007 roku.

Wartość produkcji jaj w 2008 roku była wyższa w stosunku do okresów sprzed przystąpienia Polski do Unii Europejskiej, tj. 2003 roku i lat 2000-2002, odpowiednio o 34 i 62%.

Mleko. W 2008 roku wartość towarowej produkcji mleka wyniosła ok. 10 000 mln zł i była o 2% większa niż przed rokiem i o 27% większa niż w 2004 roku. W stosunku do okresów przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej, a więc 2003 roku i średnio w latach 2000-2002 była ona większa o 52%.

O skali wzrostu wartości produkcji mleka w 2008 roku decydował głównie niewielki wzrost towarowej produkcji mleka. Ocenia się, że w 2008 roku produkcja towarowa mleka mogła wynieść ok. 9450 mln l i być wyższa niż rok wcześniej o około 2%²⁰.

Do niedawna siłą motoryczną wzrostu wartości towarowej produkcji mleka były ceny. Ich wzrost rozpoczął się w połowie 2006 roku i trwał do połowy 2008 roku. W I półroczu 2008 roku tendencja wzrostowa cen skupu mleka miała już charakter wygasający, choć przeciętna stopa wzrostu cen mleka w tym okresie wyniosła 16%. Jednakże w III kwartale przeciętna cena mleka wyniosła 0,95 zł/l i była już o 11% niższa niż w III kwartale 2007 roku. W październiku cena skupu mleka wyniosła już tylko 0,91 zł/l, a listopadzie 0,90 zł/l. Ceny te były odpowiednio o 25 i 32% niższe niż rok wcześniej. W tej sytuacji przeciętna roczna cena mleka w 2008 roku była nieco niższa lub co najwyżej zbliżona do ubiegłorocznej.

4.1.4. Źródła przychodów rolnictwa

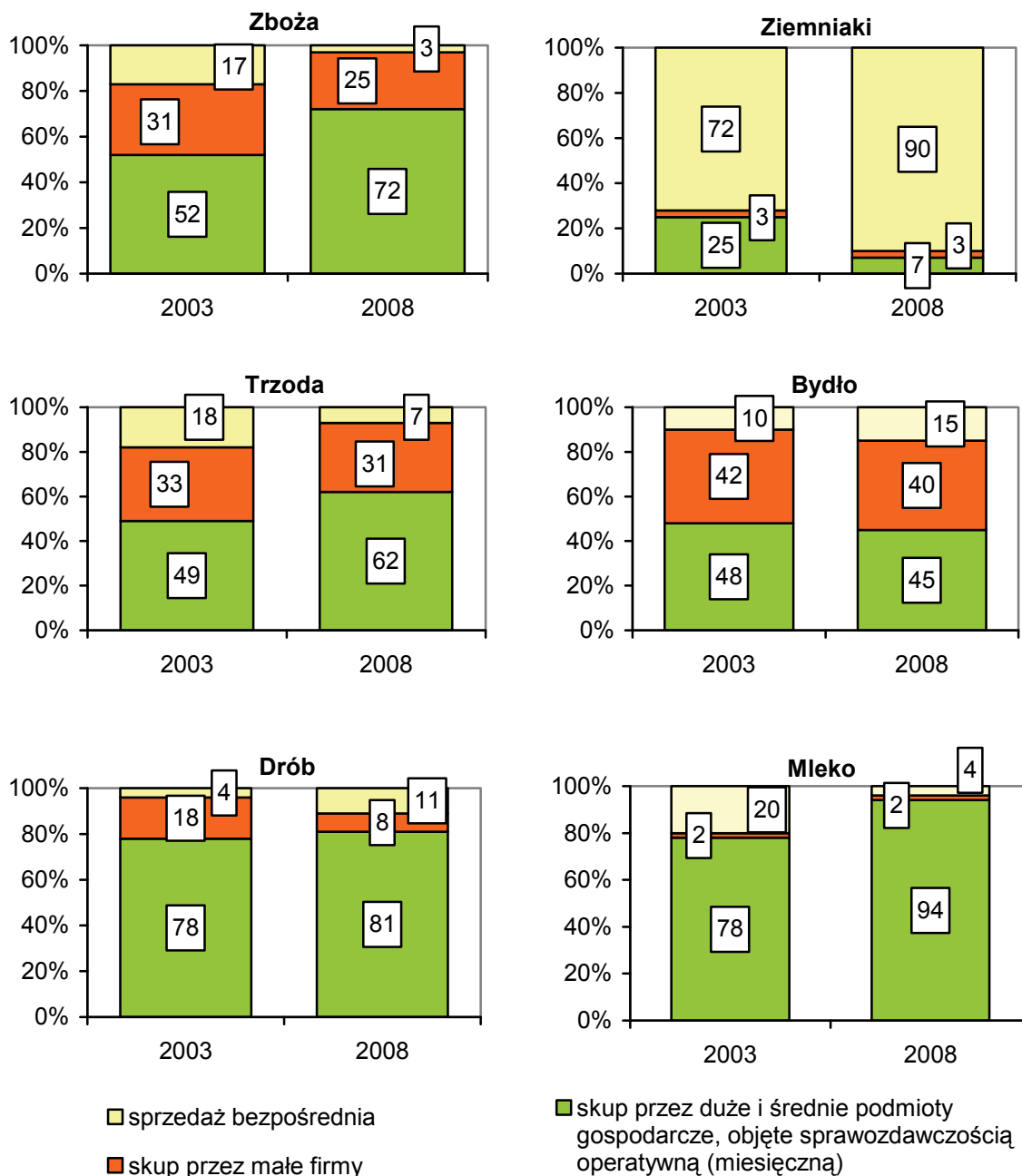
Po wejściu Polski do Unii Europejskiej następują zmiany kanałów zbytu produktów rolnictwa. **W produkcji zwierzęcej** zwiększa się udział skupu dużych

¹⁹ Tamże.

²⁰ Patrz: *Rynek mleka. Stan i perspektywy*, nr 35, „Analizy Rynkowe” 2008.

i średnich przedsiębiorstw kosztem ograniczania skupu małych podmiotów (drób i trzoda) bądź sprzedaży bezpośredniej (mleko, a także trzoda). Jest to wynik dostosowań tych sektorów do standardów weterynaryjnych Unii Europejskiej.

Rysunek 4.3. Struktura kanałów zbytu produktów rolnictwa (produkcja towarowa rolnictwa = 100)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W produkcji roślinnej procesy te są bardziej zróżnicowane. Na przykład w skupie zbóż wzrasta sprzedaż dużym przedsiębiorstwom, zaś w przypadku

ziemniaków – sprzedaż bezpośrednia. Odbywa się to kosztem skupu przez małe firmy (zboża) lub duże firmy (ziemniaki).

Obecnie sprzedaż dużym i średnim firmom jest dominującym kanałem zbytu nie tylko roślin przemysłowych, ale także trzody, drobiu, a zwłaszcza mleka. W 2008 roku sprzedaż dużym firmom stanowiła około 81% ogólnej sprzedaży drobiu i 94% sprzedaży mleka. Sprzedaż tym podmiotom jest też głównym kanałem zbytu trzody (62%), bydła (45%) oraz zbóż (53%).

Sprzedaż bezpośrednia jest natomiast podstawowym kanałem zbytu ziemniaków (około 90% ogólnej sprzedaży), a także owoców (65%) i warzyw (62%). Duży jest też udział sprzedaży bezpośredniej żyta, bo aż 44%, podczas gdy pszenicy tylko 10%.

Małe podmioty skupu są nadal liczącym się kanałem zbytu w sektorze mięsa czerwonego. Ich udział w sprzedaży bydła wyniesie w 2008 roku ok. 40%, a trzody 31%.

Zmiany struktury kanałów zbytu produktów rolnictwa kształtowane są przez przemiany strukturalne przetwórstwa rolno-spożywczego.

4.2. Zaopatrzenie rolnictwa w środki produkcji

W sferze zaopatrzenia rolnictwa wystąpiły różne tendencje rozwojowe. Mimo stałych i dużych podwyżek cen notowano dość szybki wzrost popytu na nawozy mineralne (tab. 4.3). Zjawisko to wystąpiło przede wszystkim w pierwszym roku po wejściu do Unii Europejskiej oraz w 2007 roku, a spadki popytu notowano w 2005 i 2008 roku. W ostatnich dwóch latach dostawy nawozów mineralnych były średnio o 20% wyższe niż przed wejściem do UE, a ich zużycie na 1 ha użytków rolnych zwiększyło się do ok. 130 kg NPK (z 99,3 kg w sezonie 2003/04). Polskie rolnictwo osiąga bezpieczny poziom zużycia NPK.

Wzrostowi popytu na nawozy mineralne towarzyszył podobny wzrost zaopatrzenia rolnictwa w środki ochrony roślin. Poziom dostaw tych środków w ostatnich dwóch sezonach był o ok. 20% wyższy niż przed wejściem do Unii Europejskiej. Zjawisko to było dość stałe, wystąpiło prawie we wszystkich latach, z wyjątkiem 2007 roku, w którym dostawy środków ochrony roślin zmniejszyły się o ok. 10%.

Równocześnie nastąpił silny spadek popytu na nawozy wapniowe. Ich dostawy po wejściu do Unii Europejskiej obniżyły się prawie o 60% (z 1,5 mln ton do 0,6 mln ton). Zużycie tych nawozów jest bardzo niskie (mniej niż 40 kg/1 ha) i musi powodować dalszy wzrost wysokiej już kwasowości gleb w Polsce.

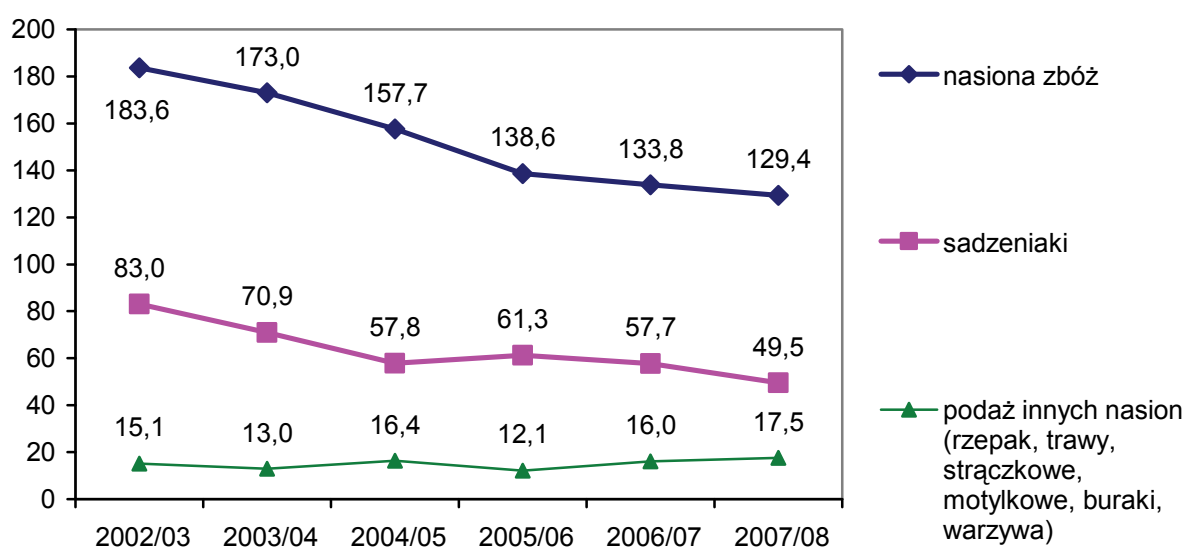
Tabela 4.3. Zaopatrzenie rolnictwa w przemysłowe środki produkcji

Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006	2007	2008 ^a
Nawozy (w tys. ton NPK)	2 345	2 740	2 541	2 679	2 879	2 750
Nawozy wapniowe (w tys. ton)	1 530	1 525	1 456	874	605	622
Środki ochrony roślin (w tys. ton substancji aktywnej)	13,0	15,0	16,0	17,1	15,3	15,5
Paliwa: stałe (w tys. ton)	2 750	2 700	2 525	2 769	2 700	2 500
ciekłe (w tys. ton)	2 430	2 460	2 432	2 412	2 420	2 360
gazowe (w TJ)	4 508	4 400	4 395	3 858	3 963	4 068
Energia elektryczna (w GWh)	1 600	1 550	1 530	1 527	1 540	1 550
Pasze przemysłowe ^b (w tys. ton)	5 596	5 464	5 278	6 341	7 053	7 400

^a szacunek wstępny na podstawie danych GUS i prognoz IERiGŻ-PIB, ^b produkcja przemysłowa
Źródło: Rynek środków produkcji i usług dla rolnictwa. Stan i perspektywy, nr 27, 32, 34, „Analizy Rynkowe” 2006, 2007, 2008; Rynek pasz. Stan i perspektywy, nr 17, 22, 24, „Analizy Rynkowe” 2005, 2007, 2008; Biuletyn Statystyczny GUS, 2004, nr 5, 2005, nr 9, 2006, nr 9, 2007, nr 9, 2008, nr 9.

Istotnie, choć wolniej, obniżyło się także zaopatrzenie rolnictwa w inną grupę środków plonotwórczych, tj. w kwalifikowany materiał siewny. W ostatnim sezonie podaż kwalifikowanych nasion zbóż była o 25% mniejsza niż w sezonie 2003/04, a sadzeniaków aż o 45%. Zaopatrzenie w te nasiona stale się obniżało, choć w coraz wolniejszym tempie. Wzrost popytu i podaży notowano tylko na rynku pozostałych nasion, tj. nasion roślin przemysłowych, strączkowych, motylkowych i traw (rys. 4.4).

Rysunek 4.4. Sprzedaż nasion kwalifikowanych i sadzeniaków (w tys. ton)

Źródło: Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich GUS 2007, s. 240; Rolnictwo w 2007 r., GUS, s. 118; Rynek środków produkcji i usług dla rolnictwa. Stan i perspektywy, nr 34, „Analizy Rynkowe” 2008.

W sferze zaopatrzenia rolnictwa w inne środki produkcji na podkreślenie zasługuje:

- duży wzrost popytu na pasze przemysłowe, szczególnie w sezonach, w których notowano wysokie i rosnące ceny zbóż, w 2008 roku produkcja pasz przemysłowych była o 1/3 wyższa niż w 2003 roku,
- oszczędne gospodarowanie energią i paliwami, których zużycie z powodu rosnących cen było dość stabilne ze słabą tendencją spadkową,
- bardzo szybki w ostatnich latach wzrost zakupów i dostaw maszyn rolniczych (tab. 4.4), które w 2007 roku były dwukrotnie większe niż przed wejściem do Unii Europejskiej; dotyczy to głównych asortymentów maszyn i wartości zakupów w cenach stałych.

Tabela 4.4. Dostawy wybranych maszyn rolniczych i inwestycje

Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006	2007 ^a
1. Dostawy (w tys. szt.)					
– ciągników	7,5	10,0	9,8	13,4	16,6
– pługów lemieszowych	7,3	8,3	5,7	10,2	8,2
– siewników	2,0	3,5	7,3	8,1	6,6
– sadzarek	5,7	4,2	3,0	4,0	5,3
– pras zbierających	3,1	5,3	9,0	8,6	8,9
– kombajnów zbożowych	0,6	1,4	1,1	1,1	1,3
2. Wartość dostaw ww. maszyn ^b (w mld zł)					
– ceny bieżące	0,6	1,2	1,4	1,7	2,0
– ceny stałe	0,9	1,4	1,5	1,7	1,9
3. Wartość inwestycji w rolnictwie ^c (w mld zł)	2,0	2,2	2,4	3,0	3,6

^a szacunek IERiGŻ-PIB; ^b szacunek własny z uwzględnieniem wielkości dostaw i cen detalicznych sześciu wymienionych rodzajów maszyn; ^c w cenach bieżących

Źródło: Rynek środków produkcji i usług dla rolnictwa, nr 25 i 34, „Analizy Rynkowe” 2004 i 2008; Roczniki Statystyczne GUS 2004-2008 oraz szacunki własne.

Rozwój popytu krajowego, a w ślad za tym wzrost chłonności rynku nawozów mineralnych, środków ochrony roślin oraz pasz przemysłowych, przy równoczesnym wzroście cen wszystkich rodzajów środków produkcji dla rolnictwa (por. rozdz. 1, pkt. 1.3), wywołało znaczący i stały przyrost wydatków na zakup obrotowych środków produkcji (tab. 4.5). Ich wartość w 2008 roku oszacowano na kwotę ok. 37 mld zł w cenach bieżących, tj. o 50% wyższą niż w 2003 roku. Najwyższy przyrost tych wydatków notowano nie tylko w pierwszym roku po wejściu do Unii Europejskiej (o 3,5 mld zł, tj. o 15%), lecz także w ostatnim 2008 roku (o 4,2 mld zł, tj. o 13%), kiedy to głównie pod wpływem zjawisk globalnych, nastąpił duży wzrost cen obrotowych środków produkcji dla

rolnictwa (średnio o 20%), szczególnie nawozów (o 55%). W tych dwóch latach wystąpiła także duża poprawa sytuacji dochodowej rolnictwa, co umożliwiło producentom i dostawcom środków produkcji przejęcie części dochodów rolników przez zwwyżki cen środków produkcji. Były to lata, w których nasiliły się zjawiska zwane syndromem Janosika.

Tabela 4.5. Wartość środków produkcji zakupionych przez rolnictwo
(w mln zł w cenach bieżących)

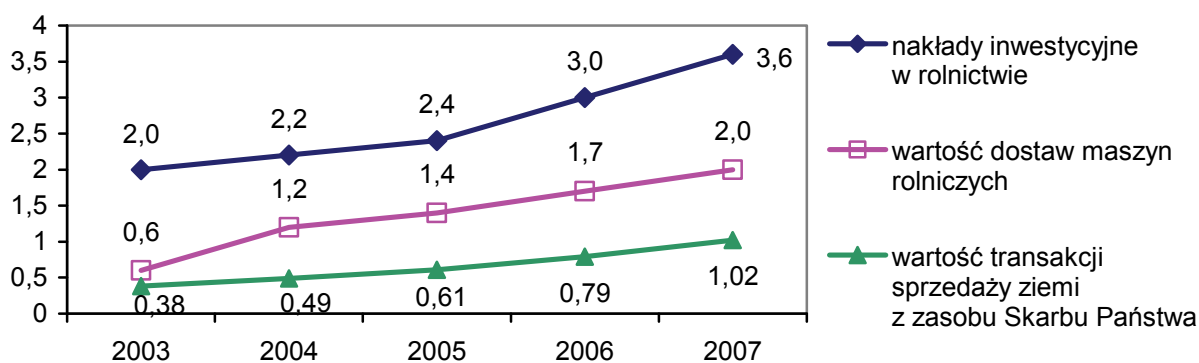
Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006	2007 ^a	2008 ^b
Wartość środków produkcji	24 483	27 960	28 425	29 428	32 838	37 039
z tego: nawozy	2 192	3 370	3 192	3 336	3 458	4 700
środki ochrony i leki	1 933	1 790	1 838	1 869	1 945	2 129
energia elektryczna	1 404	1 475	1 472	1 540	1 590	1 775
paliwa i smary	5 906	6 929	8 082	8 634	8 996	10 750
nasiona z zakupu	539	798	762	795	980	910
pasze z zakupu	5 523	6 247	5 337	5 497	7 105	7 975
utrzymanie budynków i maszyn	4 202	4 460	4 542	4 670	5 109	5 250
usługi i inne dobra	2 784	2 891	3 200	3 087	3 655	3 550

^a dane nieostateczne; ^b szacunek IERiGŻ-PIB na podstawie raportu *Rynek środków produkcji i usług dla rolnictwa*, nr 34, „Analizy Rynkowe” 2008

Źródło: dane GUS o wartości zużycia pośredniego określanego dla potrzeb rachunków ekonomicznych w rolnictwie oraz szacunki własne.

Po wejściu do Unii Europejskiej najbardziej wzrosły wydatki rolnictwa na zakup nawozów. W minionym pięcioleciu zwiększyły się one ponad dwukrotnie, przy czym po 50% tego przyrostu zanotowano w pierwszym i piątym roku po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Duży, łącznie ponad 80%, był także przyrost wydatków na zakup paliw, przy czym był on bardziej równomiernie rozłożony w czasie i wynikał wyłącznie ze wzrostu cen. Ten czynnik zadecydował także o znaczącym wzroście wydatków rolnictwa na zakup nasion, które w ciągu pięciu lat wzrosły prawie o 70%. Inne były źródła wzrostu wydatków na pasze przemysłowe, gdyż znaczący przyrost tych wydatków (o 44%) był tylko o 1/4 wyższy od przyrostu ich dostaw. W całym pięcioleciu po wejściu do Unii mniejszy był wzrost wydatków na usługi i inne dobra (o 27,5%), na utrzymanie budynków i maszyn (o 25%), na zakup energii elektrycznej (o 26%) czy też środków ochrony roślin i leków (o 10%). Nastąpiły dalsze znaczące zmiany struktury wydatków produkcyjnych rolnictwa, w której zwiększył się udział dwóch głównych pozycji, tj. wydatków na paliwa (z 24% w 2003 roku do 29% w 2008 roku) oraz na zakup nawozów (z 9,0 do 12,7%), a znaczącą drugą rolę utrzymały wydatki na zakup pasz przemysłowych (ok. 22%).

Rysunek 4.5. Wartość inwestycji rolnych (w mld zł w cenach bieżących)

Źródło: dane GUS oraz szacunki własne.

Inną ważną cechą rozwoju rolnictwa po wejściu do Unii Europejskiej było przyspieszenie inwestycyjne tego sektora (rys. 4.5), przy czym miało ono miejsce z pewnym odroczeniem, gdyż istotny wzrost wartości inwestycji rolnictwa nastąpił dopiero w latach 2006-2007. W pierwszym i drugim roku po wejściu do UE szybki był natomiast wzrost wartości maszyn rolniczych, a stałą i szybką tendencją wzrostową miały wydatki na zakup ziemi z zasobów Skarbu Państwa. Wartość tych zakupów w latach 2003-2007 wzrosła prawie trzykrotnie i osiągnęła już poziom ok. 1 mld zł rocznie. Względny poziom inwestowania w rolnictwie mierzony relacją wartości inwestycji (łącznie z zakupem ziemi) do dochodu przedsiębiorcy rolnego nie jest wysoki, gdyż w 2007 roku wynosił 17,8% i był o 1/3 niższy niż w latach 2000-2003 (25,8%).

4.3. Sytuacja ekonomiczno-finansowa produkcyjnych przedsiębiorstw rolnych

4.3.1. Sytuacja ekonomiczno-finansowa przedsiębiorstw w 2007 roku

Uwarunkowania działalności produkcyjnych przedsiębiorstw rolnych

Rolnictwo polskie charakteryzuje się bardzo dużą liczbą podmiotów gospodarczych. Zdecydowana większość z nich (99%) to podmioty zajmujące się produkcją rolną – najczęściej określane jako „gospodarstwa rolne”. W 2007 roku funkcjonowało 2391 tys. gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą. Przyginiatająca większość z nich (99,8%) to gospodarstwa osób fizycznych powszechnie zwane gospodarstwami indywidualnymi. Liczba gospodarstw osób prawnych jest wciąż niewielka. Według rejestru producentów rolnych w 2006 roku funkcjonowało 1 840 477 gospodarstw prowadzonych przez osoby fizyczne, 8430 przez osoby prawne, 1490 przez jednostki organizacyjne nie mające osobowości prawnej oraz 142 przez spółki cywilne. Zdecydowana większość gospodarstw rolnych osób fizycznych są to quasi przedsiębiorstwa. Jednak coraz więcej tych gospodarstw ewoluuje w kierunku „klasycznych” przedsiębiorstw

rolnych. Na podstawie analizy danych PSR 2002 i mikrospisów rolnych z 2005 i 2007 roku można uznać, że mamy w Polsce około 200-250 tys. wysokotowarowych gospodarstw rolnych. Zdecydowana większość z nich to mikroprzedsiębiorstwa. Natomiast gospodarstw spełniających podstawowe kryteria „klasycznego” przedsiębiorstwa²¹ było około 18-19 tysięcy.

Tabela 4.6. Zmiany w liczbie i strukturze badanych przedsiębiorstw rolnych^a

Wyszczególnienie	Liczba przedsiębiorstw				Przeciętne zatrudnienie ^b	
	2004	2005	2006	2007	2004	2007
Przedsiębiorstwa rolne ogółem	1 195	1 130	1 115	1 110	28,9	30,5
w tym: roślinne (011)	444	463	463	460	33,3	33,7
zwierzęce (012)	159	147	148	150	45,7	47,3
wielostronne (013)	592	520	504	500	22,1	22,5

^a w zbiorze tym i w dalszych analizach nie uwzględniono jednego przedsiębiorstwa (obejmującego nierozdysponowany Zasób WRSP), które ze względu na swoją specyfikę odbiega swoim charakterem i wynikami od pozostałych przedsiębiorstw; ^b osób w przeliczeniu na pełnozatrudnionych

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Prezentowane opracowanie przedstawia wyniki analizy finansowej przedsiębiorstw rolnych zatrudniających 10 i więcej osób. Liczba takich przedsiębiorstw w ostatnich latach maleje. W latach 2004-2007 liczba ich zmalała z 1196 do 1111. Szczególnie znacząco zmalała liczba przedsiębiorstw wielostronnych (łączyjących produkcję roślinną i zwierzęcą) – z 592 do 501, natomiast wzrosła liczba przedsiębiorstw specjalizujących się w produkcji roślinnej (odpowiednio 444 i 460). Zmniejszenie liczby badanych przedsiębiorstw było przede wszystkim rezultatem procesów restrukturyzacji i modernizacji przedsiębiorstw, prowadzących z reguły do zmniejszenia zatrudnienia, często poniżej wskazanego progu 10 pracowników. W związku z tym w analizowanej grupie pozostają przedsiębiorstwa większe. W rezultacie, mimo postępującej restrukturyzacji zatrudnienia, średnia liczba pracowników (w przeliczeniu na pełnozatrudnionych) przypadająca na 1 przedsiębiorstwo nawet nieco rośnie (28,9 pracowników w 2004 roku i 30,5 w 2007 roku). Analizowane przedsiębiorstwa, w porównaniu do innych działów gospodarki narodowej, są więc przedsiębiorstwami niewielkimi. Należy jednak odnotować, że ze względu na specyfikę przedsiębiorstw rolnych (sezonowość produkcji, duży udział spółdzielni produkcji rolnej) liczba

²¹ Za takie można uznać gospodarstwa rolne o wielkości ekonomicznej powyżej 40 ESU. Według danych GUS w 2007 roku takich gospodarstw było ponad 18,7 tys. (w tym 2,1 tys. gospodarstw osób prawnych). Zatrudniały one prawie 104 tys. osób (w przeliczeniu na osoby pełnozatrudnione), a więc średnio 5,6 osoby na 1 gospodarstwo.

pracujących w tych przedsiębiorstwach jest znacząco większa niż zatrudnionych w przeliczeniu na pełnozatrudnionych (odpowiednio 42,8 tys. i 33,8 tys.).

W 2007 roku uwarunkowania rynkowe i pogodowe były wyjątkowo sprzyjające dla działalności gospodarczej produkcyjnych przedsiębiorstw rolnych. Dzięki przede wszystkim sprzyjającym warunkom pogodowym znacząco w porównaniu do 2006 roku wzrosły zbiory zbóż (o 24,6%), rzepaku (o 29%), ziemniaków (o 31,3%), buraków cukrowych (o 10,5%) oraz warzyw grunto-owych (o 13,1%). Zdecydowanie niższe były tylko zbiory owoców, aż o 47,2%. Na wysokim poziomie utrzymywała się produkcja zwierzęca. Mimo rosnących cen zbóż i pasz (w związku z niskimi zbiorami w 2006 roku) utrzymywało się na wysokim poziomie pogłowie trzody chlewnej, rosło pogłowie bydła i drobiu. W rezultacie globalna produkcja rolnicza (w cenach stałych) w 2007 roku w porównaniu do 2006 roku wzrosła o 6,1%, a towarowa o 1,6%.

Korzystnie dla producentów rolnych kształtowały się uwarunkowania rynkowe. Wskaźnik cen produktów rolnych sprzedawanych przez rolników ukształtował się na poziomie 114,5 (produktów roślinnych – 125,1, a zwierzęcych – 108,4). Znacznie wolniej rosły ceny towarów i usług do bieżącej produkcji (106,9) i na cele inwestycyjne dla rolnictwa (106,1). W rezultacie wskaźnik nożyce cen był dla rolnictwa bardzo korzystny (107,7), najkorzystniejszy od momentu wejścia do Unii Europejskiej.

Przy ogólnie bardzo korzystnej sytuacji dla całego rolnictwa, zarysowały się niekorzystne tendencje w produkcji zwierzęcej (poza produkcją mleka). Pogorszenie się w sumie korzystnych tendencji w relacjach cenowych w produkcji bydła zarysowało się od II kwartału, a trzody chlewnej i drobiu w końcu III kwartału. Sytuację producentów wieprzowiny pogarszał fakt, że trudna sytuacja (przede wszystkim w wyniku bardzo silnego wzrostu cen zbóż i pasz) wystąpiła nie tylko w Polsce, ale także w innych krajach Unii Europejskiej. Działania interwencyjne na rynku żywca wieprzowego tylko w niewielkim stopniu poprawiły sytuację producentów, ale nie zahamowały niekorzystnych tendencji.

Wyniki finansowe produkcyjnych przedsiębiorstw rolnych

Przychody

Przychody analizowanych przedsiębiorstw rolnych w 2007 roku były zdecydowanie wyższe niż w latach poprzednich. Przychody ogółem w 2007 roku w porównaniu do 2006 roku całej grupy były wyższe o 19%, a w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo o 19,6%, a w porównaniu do 2004 roku odpowiednio o 29,6 i 39,3% (tab. 4.7).

Tabela 4.7. Przychody przedsiębiorstw rolnych w latach 2004-2007 (w mln zł)

Wyszczególnienie	2004	2005	2006	2007
Wszystkich przedsiębiorstw	7 314,5	7 263,9	7 969,0	9 481,5
Średnio 1 przedsiębiorstwa	6,1	6,4	7,1	8,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Na podkreślenie zasługuje bardzo wysoki wzrost stanu produktów (zapasów). W 2006 roku, ze względu na niskie plony roślin uprawnych, dodatnią zmianę stanu produktów odnotowały tylko przedsiębiorstwa specjalizujące się w produkcji zwierzęcej. Bardzo wysoki był wzrost przychodów finansowych, w tym w szczególności z tytułu odsetek. Wskazuje to na wysoką płynność finansową większości analizowanych przedsiębiorstw. Należy także podkreślić niewielkie zmniejszenie się przychodów z tytułu dotacji i malejący ich udział w przychodach ogółem (5,2% w 2006 roku i 4,8% w 2007 roku, por. tab. 4.7 i 4.8).

Tabela 4.8. Dynamika i struktura przychodów w latach 2006-2007 w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo (w mln zł)

Wyszczególnienie	2006	2007	Dynamika 2007/2006 (w proc.)
Przychody ze sprzedaży i zrównane	6,35	7,54	118,7
w tym: - przychody netto ze sprzedaży produktów	5,21	6,05	116,1
- przychody ze sprzedaży towarów i materiałów	0,99	1,15	116,2
- koszt wytworzenia produktów na własne potrzeby	0,133	0,148	111,3
Pozostałe przychody operacyjne	0,73	0,88	120,5
w tym: - dotacje	0,37	0,36	97,3
Przychody finansowe	0,06	0,12	200,0
Przychody ogółem	7,14	8,54	119,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Wzrost przychodów nastąpił we wszystkich głównych grupach gospodarstw. Najwyższą dynamikę przychodów w 2007 roku w porównaniu do 2006 roku osiągnęły przedsiębiorstwa „wielostronne”, tj. łączące produkcję roślinną z produkcją zwierzęcą. Są to z reguły przedsiębiorstwa o dużym areale użytków rolnych, co pozwala im specjalizować się w produkcji zbóż i jednocześnie w chowie bydła mlecznego lub trzody chlewnej. Wysoką dynamikę przychodów osiągnęły także przedsiębiorstwa „roślinne”, a przede wszystkim specjalizujące się w produkcji zbóż. Był to efekt nie tylko dobrych plonów, ale także korzystnych cen.

Tabela 4.9. Przychody ogółem przedsiębiorstw według kierunku specjalizacji w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo (w mln zł)

Kierunek specjalizacji	2006	2007	Dynamika 2007/2006 (w procentach)
Roślinna (011)	6,22	7,43	119,4
Zwierzęca (012)	10,75	12,30	114,4
Roślinna i zwierzęca (013)	6,93	8,44	121,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Najniższą dynamikę zanotowały przedsiębiorstwa „zwierzęce”. Był to głównie efekt niskich cen, przede wszystkim żywca wieprzowego, i w pewnym zakresie ograniczania pogłowia.

Koszty

Wzrost kosztów działalności przedsiębiorstw w omawianym okresie był wolniejszy niż wzrost przychodów. Koszty w 2007 roku w porównaniu do 2006 roku w całej grupie wzrosły o 17,2%, a w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo o 17,7% (tab. 4.10), podczas gdy przychody odpowiednio o 19,0 i 19,6% (tab. 4.8). Na uwagę zasługuje prowadzenie przez przedsiębiorstwa strategii optymalizacji kosztów. Świadczy o tym umiarkowany wzrost kosztów rodzajowych, a w szczególności kosztów wynagrodzeń i pochodnych. Mimo znacznego pogorszenia się sytuacji na rynku pracy, udział kosztów wynagrodzeń i pochodnych w strukturze kosztów rodzajowych obniżył się z 17,3 do 16,8%. Na uwagę zasługuje natomiast znaczący wzrost kosztów usług obcych (20,0%) i wzrost ich udziału w strukturze kosztów rodzajowych (tab. 4.11). Zwrócić uwagę należy natomiast, że w 2007 roku w strukturze kosztów działalności operacyjnej przedsiębiorstw nastąpił duży wzrost kosztów (znacznie wyższy niż ogółu kosztów) zakupu towarów i materiałów (z reguły środków do produkcji rolnej) przeznaczonych na sprzedaż (por. tab. 4.9). Wskazuje to na poszukiwanie przez przedsiębiorstwa dodatkowych kierunków działalności o wyższej rentowności niż produkcja rolna.

Tabela 4.10. Koszty działalności przedsiębiorstw rolnych w latach 2004-2007 (w mln zł)

Wyszczególnienie	2004	2005	2006	2007	Dynamika 2007/2006 (w proc.)
Koszty ogółem	6 519,6	6 689,9	7 179,1	8 411,9	117,2
w tym: - koszty działalności operacyjnej	6 211,6	6 406,3	6 880,6	8 064,3	117,2
- pozostałe koszty operacyjne	149,3	106,9	151,8	193,1	127,2
- koszty finansowe	158,7	176,6	146,7	154,6	105,4
Koszty ogółem na 1 przedsiębiorstwo	5,46	5,92	6,44	7,58	117,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Najniższy wzrost kosztów wystąpił w przedsiębiorstwach „roślinnych”. Jednak w rezultacie sprzyjających warunków pogodowych przedsiębiorstwa te, jak wskazywano wyżej, osiągnęły duży wzrost produkcji i przychodów ze sprzedaży.

Tabela 4.11. Struktura kosztów działalności operacyjnej w latach 2006-2007 w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo (w tys. zł)

Rodzaje kosztów	2006		2007		Dynamika 2007/2006 (w proc.)
	tys. zł	proc.	tys. zł	proc.	
Amortyzacja	381	7,2	420	6,8	110,2
Zużycie materiałów i energii	3 193	60,4	3 740	61,0	117,1
Usługi obce	539	10,2	647	10,6	120,0
Podatki i opłaty	111	2,1	129	2,1	116,2
Wynagrodzenia ^a	703	13,3	794	13,0	112,9
Ubezpieczenia i inne świadczenia	214	4,0	235	3,8	109,8
Pozostałe koszty	146	2,8	166	2,7	113,7
Razem koszty	5 288	100,0	6 130	100,0	115,9
Wartość sprzedanych towarów i materiałów	883	×	1 135	×	128,5
Ogółem	6 171	×	7265	×	117,7

^a analizując poziom wynagrodzeń i ich udział w strukturze kosztów należy mieć na uwadze, że znaczny udział w strukturze analizowanych przedsiębiorstw mają spółdzielnie produkcji rolnej, w których funkcjonuje system opłaty pracy w ramach podziału wypracowanego dochodu
Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Tabela 4.12. Koszty ogółem przedsiębiorstw według kierunku specjalizacji w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo (w mln zł)

Kierunek specjalizacji	2006	2007	Dynamika 2007/2006 (w procentach)
Roślinna (011)	5,66	6,41	113,2
Zwierzęca (012)	9,96	11,43	114,8
Roślinna i zwierzęca (013)	6,12	7,49	122,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Najwyższy wzrost kosztów wystąpił w przedsiębiorstwach „wielostronnych”. W tej kategorii przedsiębiorstw duży wzrost kosztów zaowocował także wysokim, ale niższym (ze względu na niekorzystne relacje cen pasz i cen produktów zwierzęcych) wzrostem przychodów. Podobne relacje wzrostu kosztów i przychodów chociaż na niższym poziomie zanotowały przedsiębiorstwa specjalizujące się w produkcji zwierzęcej (tab. 4.12).

Wyniki finansowe

Przedstawiona wyżej analiza wskazuje, że w 2007 roku w porównaniu do 2006 roku generalnie się poprawiły relacje między przychodami i kosztami poniesionymi na ich uzyskanie. W rezultacie zmniejszył się udział przedsiębiorstw ze stratami. Najlepsza sytuacja w tym zakresie występuje w grupie gospodarstw „wielostronnych”. Liczba przedsiębiorstw ze stratami zmniejszyła się prawie o 1/5, a ich udział w ogólnej liczbie przedsiębiorstw tej grupy zmniejszył się z 7,7 do 6,4%. Nieco mniejszy postęp i gorsza sytuacja jest w grupie gospodarstw „roślinnych”. Liczba przedsiębiorstw ze stratami zmniejszyła się o 1/8, a ich udział zmniejszył się z 12,3 do 10,9%. Najtrudniejsza sytuacja jest w grupie gospodarstw „zwierzęcych”. Liczba gospodarstw ze stratami zmniejszyła się o 1/11, a ich udział z 23,6 do 21,3%.

Tabela 4.13. Liczba i struktura przedsiębiorstw według osiągniętego wyniku finansowego w latach 2006-2007

Przedsiębiorstwa	Przedsiębiorstwa według specjalizacji						Ogółem	
	roślinne (011)		zwierzęce (012)		wielostronne (013)		2006	2007
	2006	2007	2006	2007	2006	2007		
Z zyskiem	406	408	112	118	462	460	980	986
Ze stratą	57	50	35	32	39	32	131	117
Bez wyniku	-	2	1	-	3	5	4	7
Ogółem	463	460	148	150	504	500	1 115	1 110
w tym: rentowne (w proc.)	87,7	88,7	75,7	78,7	91,7	92,0	87,9	88,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Nieco odmiennie przedstawia się dynamika zysków i strat. Najlepsza sytuacja pod tym względem jest w przedsiębiorstwach „roślinnych” – znaczny wzrost wielkości zysków i znaczne zmniejszenie poziomu strat. W rezultacie w grupie tej dodatni wynik finansowy w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo w 2007 roku był aż o 83% wyższy niż w 2006 roku. Natomiast w grupie gospodarstw „zwierzęcych”, a w szczególności w grupie gospodarstw „wielostronnych”, nastąpiło jakby pogłębienie rozwarstwienia – dość znacznie wzrosły zyski, ale jednocześnie jeszcze większy był wzrost strat. W sumie jednak i w tych grupach przedsiębiorstw wynik finansowy za 2007 rok był wyższy niż w 2006 roku odpowiednio o 13 i 15%. W całej zbiorowości suma zysków wzrosła o 42%, a suma strat o 81%, co przy znacznie niższym poziomie wyjściowym strat niż zysków dało 37% poprawę wyniku finansowego (z 739,4 do 1016,4 mln zł). W przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo poprawa wyniku finansowego była jeszcze nieco wyższa – o 39%.

Tabela 4.14. Wyniki finansowe przedsiębiorstw w latach 2006-2007 (w mln zł)

Wynik finansowy	Przedsiębiorstwa według specjalizacji						Ogółem		Wskaźniki dynamiki 2007/2006 (w procentach)			
	roślinne (011)		zwierzęce (012)		wielostronne (013)		2006	2007	roślinnych (011)	zwierzęcych (012)	wielostronnych (013)	ogółem
	2006	2007	2006	2007	2006	2007						
Zysk	285,2	474,9	121,6	149,8	421,0	551,9	827,8	1 176,6	166	123	131	142
średnio 1 przedsiębiorstwo	0,70	1,16	1,09	1,27	0,91	1,20	0,84	1,19	166	116	132	142
Strata	41,1	28,4	17,3	31,0	30,0	100,8	88,4	160,2	69	179	336	181
średnio 1 przedsiębiorstwo	0,72	0,57	0,49	0,97	0,77	3,15	0,67	1,37	79	198	409	204
Wynik	244,1	446,5	104,3	118,8	391,0	451,1	739,4	1 016,4	183	114	115	137
średnio 1 przedsiębiorstwo	0,53	0,97	0,70	0,79	0,78	0,90	0,66	0,92	183	113	115	139

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Tabela 4.15. Wybrane wskaźniki efektywności finansowej przedsiębiorstw rolnych w latach 2004-2007 (w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo)

Wyszczególnienie	2004	2005	2006	2007
Rentowność przychodów netto	10,28	7,23	9,28	10,72
Współczynnik bieżącej płynności	1,92	2,03	2,26	2,34
ROE	14,54	9,06	11,59	13,53
Stopa zwrotu kapitału	21,59	15,92	18,25	19,74

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Poprawa wyniku finansowego badanej zbiorowości ma swoje odzwierciedlenie we wskaźnikach efektywności finansowej. Należy przede wszystkim odnotować poprawę wszystkich wskaźników rentowności przychodów. Wskaźniki te w 2007 roku były nie tylko lepsze niż w 2006 roku, ale nawet w sumie lepsze niż w nadzwyczaj korzystnym dla rolnictwa 2004 roku. Rentowność przychodów netto w 2007 roku osiągnęła poziom 11,40%, podczas gdy w 2006 roku wynosiła 10,01%, w 2005 roku – 7,96%, a w 2004 roku – 11,06%. Poprawa tych wskaźników nastąpiła przy niewielkim wzroście bieżącej płynności i prawie niezmiennych relacjach zobowiązań długoterminowych do majątku trwałego i zobowiązań krótkoterminowych do majątku obrotowego. Na szczególną uwagę zasługuje poprawa wskaźników obrazujących efektywność wykorzystania kapitału własnego przedsiębiorstw. Wskaźnik ROE wzrósł do 13,53%, a stopa zwrotu kapitału do 19,74%, podczas gdy w 2005 roku wskaźniki te wynosiły odpowiednio 9,06 i 15,92%, a w 2006 roku 11,59 i 18,25%. Jednak w 2007 roku poziom tych wskaźników był nieco niższy niż w 2004 roku (odpowiednio 14,54 i 21,59%).

Tabela 4.16. Wskaźniki efektywności finansowej przedsiębiorstw rolnych w 2007 roku według specjalizacji

Wyszczególnienie	Roślinne (011)		Zwierzęce (012)		Wielostronne (013)	
	2006	2007	2006	2007	2006	2007
Rentowność przychodów netto	8,47	13,07	6,56	6,44	11,18	10,69
Współczynnik bieżącej płynności	2,06	2,29	1,77	1,65	2,77	2,82
ROE	10,43	15,18	8,42	8,54	13,97	14,18
Stopa zwrotu kapitału	17,48	21,31	15,86	16,32	19,96	19,78

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Analiza wskaźnikowa wskazuje, że największa poprawa efektywności i najwyższy poziom efektywności osiągnięto w przedsiębiorstwach „roślinnych”. W tej grupie przedsiębiorstw osiągnięty poziom efektywności jest zdecydowanie

wyższy niż w latach poprzednich. Natomiast w przedsiębiorstwach „zwierzęcych” i „wielostronnych” wskaźniki rentowności przychodów osiągnięte w 2007 roku były nieco niższe od wskaźników z 2006 roku. W tych grupach przedsiębiorstw wskaźniki efektywności wykorzystania kapitału własnego w 2007 roku były nieco lepsze niż w 2006 roku. Należy także odnotować, że poziom tych wskaźników w grupie gospodarstw „wielostronnych” w 2007 roku był niewiele niższy niż w grupie gospodarstw „roślinnych”, dla których analizowany rok był niezwykle korzystny.

Nakłady inwestycyjne

Produkcyjne przedsiębiorstwa rolne kontynuują przyspieszoną modernizację i rozbudowę swoich przedsiębiorstw. W całej zbiorowości i we wszystkich grupach PKD nakłady inwestycyjne znacząco przekraczają poziom amortyzacji. Jednak wyżej przedstawione zmiany w sytuacji finansowej przedsiębiorstw rolnych i zmieniające się, omówione wcześniej, uwarunkowania zewnętrzne miały swoje odzwierciedlenie w różnym poziomie gotowości przedsiębiorstw do realizacji przedsięwzięć inwestycyjnych. Wyraźnie wzrósł poziom inwestycji w przedsiębiorstwach „roślinnych”, nieco obniżył się w przedsiębiorstwach wielostronnych, natomiast znacząco obniżył się w przedsiębiorstwach „zwierzęcych”, które dotychczas odznaczały się najwyższym poziomem inwestowania (tab. 4.17). W rezultacie stopa inwestowania w przedsiębiorstwach „zwierzęcych”, chociaż w 2007 roku znacznie się obniżyła, była na podobnym poziomie jak w pozostałych przedsiębiorstwach.

Tabela 4.17. Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach rolnych w 2006 i 2007 roku

Wyszczególnienie	Lata	Przedsiębiorstwa ogółem	Według specjalizacji		
			roślinne (011)	zwierzęce (012)	wielostronne (013)
Nakłady ogółem (w mln zł)	2006	795,8	257,4	215,9	322,5
	2007	820,0	329,3	187,1	303,7
Na 1 przedsiębiorstwo (w tys. zł)	2006	714	556	1 459	639
	2007	739	716	1 247	607
Dynamika (w proc.)	2007/2006	103,5	128,8	85,5	95,0
Stopa inwestycji	2006	1,87	1,56	2,34	1,91
	2007	1,76	1,83	1,73	1,71

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

4.3.2. Sytuacja finansowa w I półroczu 2008 roku

Uwarunkowania działalności przedsiębiorstw

Sprawozdania za I półrocze 2008 roku złożyło 1055 przedsiębiorstw, podczas gdy za I półrocze 2007 roku 1099 przedsiębiorstw. Analizowana zbiorowość jest więc o 44 przedsiębiorstwa mniejsza niż w 2007 roku. Szczególnie znacząco zmniejszyła się liczba przedsiębiorstw łączących produkcję roślinną z produkcją zwierzęcą (PKD 013) i przedsiębiorstw specjalizujących się w produkcji roślinnej (PKD 011). Jest to kontynuacja tendencji dotychczasowych.

Zmiany w liczbie i strukturze zbiorowości przedsiębiorstw rolnych powodują, że w I półroczu 2008 roku są one nieco większe i silniejsze. Na początku 2008 roku przedsiębiorstwa z analizowanej zbiorowości charakteryzowały się większym zatrudnieniem, a także wyższym wyposażeniem w aktywa, przede wszystkim trwałe. Szczególnie duży wzrost zatrudnienia widoczny jest w grupie gospodarstw łączących produkcję roślinną i zwierzęcą. Jest to odzwierciedlenie występującej w tej grupie gospodarstw tendencji rozszerzania produkcji zwierzęcej (a w związku z tym i zatrudnienia), która zarysowała się po wejściu Polski do UE i relatywnie znaczącym wzroście cen na produkty zwierzęce.

Lepsze wyposażenie w majątek dotyczy zarówno aktywów obrotowych, jak i trwałych. Jednak zdecydowanie korzystniejsza sytuacja jest w zakresie wyposażenia w środki trwałe. Średnio na 1 przedsiębiorstw w zbiorowości z 2008 roku przypada prawie 35% więcej środków trwałych w wyrażeniu wartościowym niż w zbiorowości z 2007 roku.

Tabela 4.18. Wyposażenie przedsiębiorstw w aktywa obrotowe i trwałe na początku I półrocza w 2007 i 2008 roku w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo

Przedsiębiorstwa	Aktywa obrotowe			Aktywa trwałe		
	w mln zł		dynamika (w proc.)	w mln zł		dynamika (w proc.)
	2007	2008	2008/2007	2007	2008	2008/2007
Roślinne (011)	3,52	4,37	124,1	4,74	6,07	128,1
Zwierzęce (012)	5,20	6,42	123,5	8,67	10,47	120,8
Wielostronne (013)	9,60	9,88	102,9	21,66	29,98	138,4
Ogółem	6,49	7,13	109,9	12,91	17,41	134,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Wzrost ten był stosunkowo duży we wszystkich grupach przedsiębiorstw – od prawie 21% w grupie PKD-012 do ponad 34% w grupie PKD-013. Należy jednocześnie odnotować, że lepszemu wyposażeniu przedsiębiorstw z 2008 roku

w środki trwale towarzyszy wyższy poziom zobowiązań długoterminowych. Jednak wzrost zobowiązań w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo jest znacznie niższy od wzrostu wartości środków trwałych (odpowiednio 18,1 i 34,9%).

Podsumowując można stwierdzić, że zbiorowość przedsiębiorstw z 2008 roku charakteryzowała się lepszymi uwarunkowaniami wewnętrznymi do osiągnięcia dobrych wyników finansowych. Jednak w produkcji rolnej szczególnie ważne znaczenie mają czynniki zewnętrzne. Wynika to przede wszystkim z bardzo wysokich wahań w produkcji roślinnej, wynikających z uwarunkowań pogodowych, co przekłada się poprzez ceny pasz na zmienność kosztów w produkcji zwierzęcej.

Uwarunkowania zewnętrzne w I półroczu 2008 roku były zdecydowanie mniej korzystne dla przedsiębiorstw rolnych niż w I półroczu 2007 roku. Przede wszystkim należy odnotować, że wskaźnik dynamiki cen skupu podstawowych produktów rolnych (pszenica, żyto, ziemniaki, bydło, trzoda chlewna, drób, mleko) wyniósł 99%, a detalicznych środków do produkcji rolniczej 111%, podczas gdy w I półroczu 2007 roku wskaźniki te wynosiły odpowiednio 108,7 i 105,6%. W rezultacie skumulowany wskaźnik nożyc cen w analizowanym półroczu spadł poniżej 90%, podczas gdy w I półroczu 2007 roku wynosił 103%. Oczywiście sytuacja w tym zakresie była bardzo zróżnicowana w zależności od specjalizacji produkcyjnej przedsiębiorstw.

Przychody przedsiębiorstw

W I półroczu 2008 roku analizowane przedsiębiorstwa osiągnęły stosunkowo wysokie przychody ogółem w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo. Były one o 21,8% wyższe w niż w I półroczu 2007 roku. Szczególnie wysoki był wzrost, prawie o 31%, przychodów ze sprzedaży produktów. Jest to w znacznym stopniu efekt dużego wzrostu cen w 2007 roku na produkty roślinne, szczególnie zboża i rzepak (uprawy te dominują w przedsiębiorstwach rolnych prowadzących produkcję polową) i utrzymywania się lub nawet pewnego wzrostu tych wysokich cen w I półroczu 2008 roku. Duże znaczenie miały tu przedstawione uwarunkowania wewnętrzne, a więc korzystne zmiany wewnętrznej struktury analizowanej zbiorowości. Średnie przedsiębiorstwo w I półroczu 2008 roku było znacznie lepiej przygotowane do walki konkurencyjnej na rynku rolnym niż w analogicznym okresie roku ubiegłego. Należy jednak zauważyć, że realizacja tak znacznego przyrostu przychodów wymagała od przedsiębiorstw dużego wysiłku, o czym świadczy znaczne zmniejszenie przychodów finansowych (spadek o ponad 11%), szczególnie z tytułu odsetek (spadek o ponad 23%), wzrost przychodów ze zbycia aktywów trwałych (o 66%) oraz duże zmniejszenie zapasów (o 62%).

Tabela 4.19. Przychody w I półroczu 2008 roku na tle I półrocza 2007 roku w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo (w tys. zł)

Wyszczególnienie	I półrocze		Dynamika 2008/2007 (w proc.)
	2007	2008	
Przychody ze sprzedaży i zrównane z nimi	3 657	4 486	122,7
w tym: - przychody netto ze sprzedaży produktów	2 544	3 330	130,9
- przychody ze sprzedaży towarów i materiałów	1 145	1 309	114,3
- zmiana stanu produktów	-78	-126	61,9
- koszt wytworzenia produktów na własne potrzeby	55	66	120,0
Pozostałe przychody operacyjne	336	440	130,9
w tym: - ze zbycia aktywów trwałych	76	126	165,8
- dotacje	116	161	138,8
Przychody finansowe	263	260	98,9
w tym: - odsetki	128	93	72,7
Przychody ogółem	4 256	5 186	121,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Wzrost przychodów wystąpił we wszystkich grupach PKD. W przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo wzrost ten był najwyższy w grupie gospodarstw „zwierzęcych” (o 34,5%), a najniższy w grupie przedsiębiorstw „wielostronnych” (o 16,4%). We wszystkich grupach PKD wysoki był również wzrost przychodów ze sprzedaży. Jednak tylko w grupie gospodarstw „wielostronnych” wzrost ten był wyższy niż przychodów ogółem. We wszystkich grupach przedsiębiorstw wzrost przychodów z dotacji wyprzedzał wzrost przychodów ogółem. Mimo to w całej analizowanej grupie udział dotacji w przychodach był stosunkowo niski – 3,1% (2,8% w 2007 roku) i wahał się od 1,9% w przedsiębiorstwach „zwierzęcych”, poprzez 2,8% w przedsiębiorstwach „wielostronnych” do 4,5% w przedsiębiorstwach „roślinnych”.

Koszty przedsiębiorstw

Mimo niekorzystnych uwarunkowań makroekonomicznych, wzrost przychodów w analizowanych przedsiębiorstwach w I półroczu 2008 roku (o 21,8%) osiągnięty został tylko nieznacznie wyższym wzrostem kosztów (o 22,2%). Wzrost kosztów operacyjnych (24%) był nieco wyższy niż kosztów ogółem. Najwyższy wzrost wystąpił w pozycjach „zużycie materiałów i energii” oraz „podatki i opłaty”. Na uwagę zasługuje stosunkowo niski wzrost kosztów pracy (biorąc pod uwagę wskazany wcześniej wzrost zatrudnienia) i zmniejszenie się ich udziału w strukturze ogółu kosztów. Nastąpiło także znaczne obniżenie

kosztów finansowych. Jest to efekt tego, że przedsiębiorstwa rozpoczęły I półrocze 2008 roku w bardzo dobrej kondycji finansowej, z dużym udziałem środków pieniężnych w strukturze majątku obrotowego i nie musiały kredytować działalności bieżącej w takim stopniu, jak w porównywalnym okresie 2007 roku.

Tabela 4.20. Koszty działalności przedsiębiorstw rolnych (w tys. zł) i struktura kosztów operacyjnych (w proc.) w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo

Rodzaje kosztów	I półrocze		Dynamika 2008/2007 (w proc.)	Struktura	
	2007	2008		2007	2008
Amortyzacja	279	303	108,6	7,5	6,6
Zużycie materiałów i energii	1 833	2 295	125,2	49,3	49,8
Usługi obce	277	345	124,5	7,4	7,5
Podatki i opłaty	87	109	125,3	2,3	2,4
Wynagrodzenia ^a	427	519	121,5	11,5	11,2
Ubezpieczenia i inne świadczenia ^a	127	138	108,7	3,4	3,0
Pozostałe koszty rodzajowe	150	162	108,0	4,0	3,5
Wartość sprzedanych towarów	539	742	137,7	14,5	16,1
Koszty działalności operacyjnej razem	3 719	4 612	124,0	100,0	100,0
Pozostałe koszty operacyjne	61	75	122,9	×	×
Koszty finansowe	168	138	82,1	×	×
Koszty ogółem	3 948	4 826	122,2	×	×

^a Analizując poziom wynagrodzeń pochodnych oraz ich udział w strukturze kosztów należy mieć na uwadze, że znaczny udział w strukturze analizowanych przedsiębiorstw mają spółdzielnie produkcji rolnej, w których podane wynagrodzenia są zaliczką, a ostateczny poziom wynagrodzeń określany jest w ramach podziału wypracowanego dochodu. Zmienia to także poziom kosztów z tytułu ubezpieczeń.

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Najwyższy wzrost kosztów (o 36,4%), wyższy nawet niż przychodów (34,5%), wystąpił w grupie gospodarstw „zwierzęcych”. O tym, że dla tej grupy przedsiębiorstw warunki gospodarowania w analizowanym okresie, tak wewnętrzne (pogorszenie się kondycji finansowej po trudnym roku 2007), jak i zewnętrzne (utrzymywanie się niekorzystnych relacji cen), pogorszyły się znacząco może świadczyć bardzo duży (aż ponad 3-krotny) wzrost kosztów finansowych. W pozostałych grupach przedsiębiorstw wzrost kosztów ogółem był nieco niższy niż wzrost przychodów. Podkreślić należy bardzo duży spadek kosztów finansowych w grupie gospodarstw „wielostronnych”, co wskazuje na ich dobrą sytuację finansową.

Wyniki finansowe przedsiębiorstw

Analizowana grupa przedsiębiorstw jako całość uzyskała w I półroczu 2008 roku nieco lepszy wynik finansowy: średnio na 1 przedsiębiorstwo wynik netto wzrósł z 284 do 331 tys. zł. Jednak sytuacja w tym zakresie była bardzo zróżnicowana w zależności od specjalizacji przedsiębiorstw. Poprawa wyniku całej zbiorowości jest zasadniczo efektem korzystnej sytuacji gospodarstw „wielostronnych”. W grupie tej widoczny był duży wzrost zysków przy równoczesnym spadku strat. Wysoki dodatni wynik finansowy z 2007 roku wynoszący 1036 tys. zł na 1 przedsiębiorstwo wzrósł do 1221 tys. zł, a więc aż o 18%. Przy tym należy podkreślić, że w tej grupie przedsiębiorstw uzyskano dodatni wynik finansowy na sprzedaży. Natomiast w grupie przedsiębiorstw roślinnych widoczny był prawie jednakowy przyrost zysków i strat i w rezultacie nastąpiło tylko nieznaczne o ok. 2% pogorszenie ujemnego wyniku (z 354 do 361 tys. zł). Natomiast w grupie gospodarstw „zwierzęcych” sytuacja była odwrotna; niewielki wzrost zysków i duży wzrost strat wywołał znaczne pogorszenie ujemnego wyniku (z 272 do 482 tys. zł). Można więc stwierdzić, że trudne warunki działalności doprowadziły w grupie przedsiębiorstw „roślinnych” i „zwierzęcych” do pogłębienia rozwarstwienia przedsiębiorstw.

Tabela 4.21. Wyniki finansowe przedsiębiorstw rolnych w I półroczu 2007 i 2008 roku w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo (w tys. zł)

Wyniki finansowe		Ogółem		W tym przedsiębiorstwa:					
				roślinne (011)		zwierzęce (012)		wielostronne (013)	
		2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Na sprzedaży	Zysk	620	762	172	212	252	353	1 140	1 394
	Strata	681	888	715	893	692	980	648	855
	Wynik	-62	-126	-543	-681	-440	-626	492	539
Na działalności operacyjnej	Zysk	738	908	235	338	346	498	1 306	1 560
	Strata	525	670	544	646	564	793	495	653
	Wynik	213	238	-299	-309	-217	-295	811	907
Wyniki netto	Zysk	834	1 042	209	307	302	331	1 566	1 939
	Strata	550	711	563	668	574	813	530	719
	Wynik	284	331	-354	-361	-272	-482	1 036	1 221

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Przedsiębiorstwa, które osiągnęły w I półroczu 2008 roku dodatni wynik finansowy stanowią 38,4% całej badanej zbiorowości, podczas gdy w I półroczu 2007 roku udział ten był nieco wyższy (39,1%). Udział ten jest najwyższy

w grupie gospodarstw „wielostronnych” (41,9%) i przy tym tylko w tej grupie jest nieco wyższy niż w porównywalnym okresie 2007 roku.

Ze względu na sezonowość produkcji najniższy udział przedsiębiorstw zyskownych był w grupie gospodarstw „roślinnych” (34,8%). Niepokoić może niski udział przedsiębiorstw zyskownych w grupie gospodarstw „zwierzęcych”, w których sezonowość produkcji nie odgrywa takiej roli. Jest to przede wszystkim efekt niskiej rentowności produkcji zwierzęcej. Zyskownymi przedsiębiorstwami są przedsiębiorstwa większe, bowiem ich udział w przychodach jest zdecydowanie większy niż udział w całej zbiorowości. Szczególnie jest to zauważalne w przedsiębiorstwach roślinnych.

Tabela 4.22. Udział przedsiębiorstw zyskownych w I półroczu 2007 i 2008 roku (w procentach)

Przedsiębiorstwa	Odsetek przedsiębiorstw		Udział w przychodach	
	2007	2008	2007	2008
Roślinne	35,9	34,8	54,0	57,0
Zwierzęce	43,6	37,8	63,9	58,8
Roślinne i zwierzęce	40,7	41,9	64,8	60,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Tabela 4.23. Wybrane wskaźniki efektywności finansowej przedsiębiorstw rolnych w I półroczu 2007 i 2008 roku (w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo)

Wyszczególnienie	Rok	Ogółem	W tym przedsiębiorstwa:		
			roślinne (011)	zwierzęce (012)	wielostronne (013)
Rentowność przychodów netto	2007	6,7	-13,2	-5,3	19,1
	2008	6,4	-10,8	-7,0	19,3
Współczynnik bieżącej płynności	2007	2,7	1,80	1,60	3,51
	2008	2,6	1,76	1,36	3,96
ROE	2007	2,0	-7,4	-3,3	4,1
	2008	1,8	-6,0	-5,1	3,7
Stopa zwrotu kapitału	2007	3,9	-3,5	0,7	5,5
	2008	3,4	-2,5	-0,7	4,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Niewielka poprawa wyniku finansowego badanej zbiorowości nie znajduje odzwierciedlenia we wskaźnikach efektywności finansowej. Wskazują one, że nastąpiło pogorszenie efektywności we wszystkich przekrojach. Szczególną uwagę zwraca pogorszenie efektywności wykorzystania kapitału. Wskaźnik ROE

zmniejszył się z 2,0 do 1,8, a stopa zwrotu kapitału zmniejszyła się z 3,9 do 3,4. Pogorszenie tych wskaźników nastąpiło we wszystkich analizowanych grupach przedsiębiorstw. Jest to efekt wskazywanego wyżej znacznie wyższego niż w 2007 roku wyposażenia w aktywa, szczególnie trwałe. Ten wzrost aktywów nie został skompensowany wystarczającym wzrostem zysków.

Nakłady inwestycyjne

Zróżnicowana sytuacja poszczególnych grup przedsiębiorstw miała także swoje odzwierciedlenie w ich skłonności do realizacji zamierzeń inwestycyjnych. Najbardziej wzrosły nakłady inwestycyjne w grupie przedsiębiorstw „roślinnych”, znacznie mniej w przedsiębiorstwach „wielostronnych”, a obniżyły się w przedsiębiorstwach „zwierzęcych”. W sumie jednak nakłady inwestycyjne w całej zbiorowości przedsiębiorstw rolnych, w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo, w I półroczu 2008 roku były znacznie (bo aż o 31%) wyższe niż w I półroczu 2007 roku. Jest to przede wszystkim efekt bardzo korzystnych wyników finansowych przedsiębiorstw w 2007 roku. Tak duży wzrost nakładów inwestycyjnych w sytuacji znacznego pogorszenia się koniunktury w rolnictwie i kryzysu finansowego może prowadzić w części przedsiębiorstw do trudności finansowych.

Tabela 4.24. Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach rolnych w I półroczu 2007 i 2008 roku (w mln zł)

Wyszczególnienie	Lata	Przedsiębiorstwa ogółem	Według specjalizacji		
			roślinne (011)	zwierzęce (012)	wielostronne (013)
Nakłady ogółem	2007	315,0	113,9	79,0	122,0
	2008	399,4	182,6	70,9	145,9
Na 1 przedsiębiorstwo	2007	0,29	0,25	0,53	0,25
	2008	0,38	0,42	0,48	0,31
Dynamika (w proc.)	2008/2007	131	168	91	124

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

* * *

Sytuacja finansowa przedsiębiorstw rolnych w I półroczu 2008 roku nie przesądza oczywiście o tym, że zakończą one 2008 rok podobnym wynikiem finansowym jak na koniec 2007 roku. Analiza z lat ubiegłych wskazuje, że decydujące znaczenie mają tu osiągnięte plony podstawowych roślin uprawnych, głównie zbóż oraz uwarunkowania makroekonomiczne, a w szczególności relacje cen produktów rolnych i środków do produkcji rolnej.

Tabela 4.25. Udział przedsiębiorstw zyskowych w III kwartale 2007 i 2008 roku
(w procentach)

Przedsiębiorstwa	W liczbie przedsiębiorstw		W przychodach przedsiębiorstw	
	2007	2008	2007	2008
Roślinne	77,9	65,1	79,5	66,3
Zwierzęce	60,9	52,1	83,4	77,1
Wielostronne	78,6	73,5	74,4	67,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Uwarunkowania makroekonomiczne w III kwartale nie były korzystne dla producentów rolnych. Wstępna analiza wyników największych 195 przedsiębiorstw rolnych (zatrudniających 50 i więcej pracowników) wskazuje, że ich sytuacja finansowa po III kwartale 2008 roku była znacznie gorsza niż po III kwartale 2007 roku. Zdecydowanie zmniejszył się udział przedsiębiorstw zyskowych w całej zbiorowości i we wszystkich grupach. Badania koniunktury wskazują na umocnienie tendencji wchodzenia polskiego rolnictwa w fazę dekonunktury²². Wydaje się więc, że ta tendencja pogarszania się sytuacji finansowej przedsiębiorstw rolnych w IV kwartale mogła jeszcze się pogłębić. Można prognozować, że rok 2008 był dla przedsiębiorstw rolnych znacznie mniej korzystny niż 2007 rok. Należy jednak brać pod uwagę, że 2007 rok był szczególnie korzystny dla producentów rolnych.

4.4. Sytuacja ekonomiczno-finansowa usługowych przedsiębiorstw w rolnictwie

Przyspieszenie procesu modernizacji i restrukturyzacji polskiego rolnictwa oraz poprawa sytuacji finansowej producentów rolnych prowadzi do wzrostu popytu na usługi w gospodarstwach rolnych. W rezultacie obserwujemy wzrost liczby jednostek gospodarczych świadczących usługi w rolnictwie. Na koniec 2007 roku ich liczba wzrosła do 24,4 tys., a w czerwcu 2008 roku do 24,9 tys. i była wyższa w porównaniu do czerwca 2007 roku o 3%. Jednak w zdecydowanej większości są to mikroprzedsiębiorstwa.

Przedstawiona analiza obejmuje przedsiębiorstwa usługowe zatrudniające 10 i więcej pracowników (w przeliczeniu na osoby w pełni zatrudnione). Liczba takich przedsiębiorstw ma tendencję malejącą (z 441 w 2004 roku do 328

²² E. Gorzelak, Z. Zimny, *Koniunktura w rolnictwie, IV kwartał 2008*, Instytut Rozwoju Gospodarczego, SGH w Warszawie, s. 15.

w 2007 roku). Z grupy takich przedsiębiorstw usługowych wypadają gospodarstwa słabsze lub ograniczające zatrudnienie poniżej wskazanego poziomu. W rezultacie analizowane przedsiębiorstwa charakteryzują się coraz wyższym zatrudnieniem i coraz lepszym wyposażeniem technicznym.

Rok 2007 był bardzo korzystny dla przedsiębiorstw usługowych. Średnioroczne ceny usług dla rolnictwa wzrosły o 3,7% w porównaniu do roku poprzedniego. Wartość świadczonych usług wzrosła do prawie 2,2 mld zł i była o ponad 1/3 wyższa niż w 2006 roku. W I półroczu 2008 roku nastąpił dalszy wzrost cen usług. W porównaniu do I półrocza 2007 roku wzrosły one o 7,1%. W związku z pogarszaniem się koniunktury w rolnictwie zapotrzebowanie na usługi zaczęło słabnąć.

4.4.1. Wyniki finansowe przedsiębiorstw usługowych w 2007 roku

Przychody

Przychody przedsiębiorstw usługowych w 2007 roku były zdecydowanie korzystniejsze niż w latach poprzednich. Przychody ogółem całej badanej grupy w 2007 roku były wyższe o ponad 15% niż w 2006 roku, a w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo prawie o 22% (tab. 4.26). Decydujące znaczenie w przychodach ogółem mają przychody ze sprzedaży i zrównane (w 2007 roku 93,7%), które wzrosły o 20%, to jednak należy odnotować bardzo wysoki wzrost pozostałych przychodów operacyjnych (o 89%), w tym dotacji (o 179%).

Tabela 4.26. Przychody przedsiębiorstw usługowych w latach 2004-2007

Wyszczególnienie	2004	2005	2006	2007
Przychody ogółem przedsiębiorstw w mln zł	1 158,1	1 153,7	1 175,6	1 354,0
dynamika w procentach	.	99,6	101,9	115,2
Przychody na 1 przedsiębiorstwo w tys. zł	2 626	3 093	3 388	4 128
dynamika w procentach	.	117,8	109,5	121,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Koszty

Wzrost kosztów działalności przedsiębiorstw usługowych był wolniejszy niż przychodów. Koszty w całej zbiorowości wzrosły w 2007 roku o 11%, a w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo o 17% (tab. 4.27), podczas gdy przychody odpowiednio o 15 i 22% (tab. 4.26).

Tabela 4.27. Koszty działalności przedsiębiorstw usługowych
w latach 2006-2007

Wyszczególnienie	2006	2007	Dynamika 2007/2006 (w procentach)
Koszty ogółem w mln zł	1 129,1	1 251,5	110,8
Koszty ogółem na 1 przedsiębiorstwo w tys. zł	3 254	3 816	117,2
w tym: - koszty działalności operacyjnej	3 192	3 739	117,1
- pozostałe koszty operacyjne	42	48	114,3
- koszty finansowe	19	28	147,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Na uwagę zasługuje strategia optymalizacji kosztów. Świadczy o tym umiarkowany wzrost kosztów rodzajowych, a w szczególności kosztów wynagrodzeń i pochodnych. Mimo znacznego wzrostu opłaty siły roboczej koszty wynagrodzeń i pochodnych w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo wzrosły nieco niżej niż koszty ogółem (o 16,8%). Należy odnotować wyraźny wzrost kosztów finansowych (ponad 47%). Jest to efekt trudnej sytuacji przedsiębiorstw usługowych w 2006 roku oraz konieczności realizacji usług w 2007 roku w znacznie większym stopniu w oparciu o kredyty i pożyczki. Potwierdza to niewielki wzrost przychodów finansowych (o 19%).

Wyniki finansowe

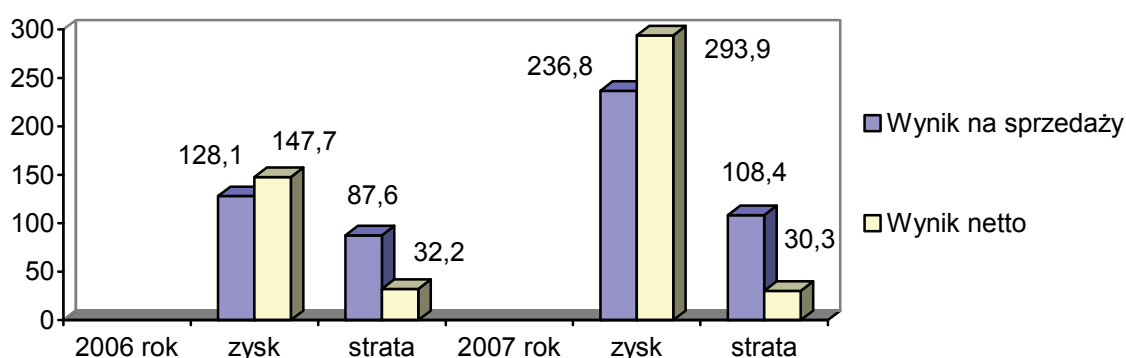
W 2007 roku poprawiły się relacje między przychodami i kosztami poniesionymi na ich uzyskanie. Większość przedsiębiorstw wykorzystwała sprzyjające uwarunkowania zewnętrzne i poprawiła wyniki finansowe. Udział przedsiębiorstw z zyskami w całej zbiorowości w 2007 roku wzrósł do 72,6%, a ich udział w przychodach w całokształcie działalności wynosił 88,5%. W 2007 roku zyski ze sprzedaży wyniosły 77,7 mln zł, a zyski netto prawie 96,4 mln zł i były wyższe niż w 2006 roku odpowiednio o 75 i 88%. Jednocześnie pogorszyła się sytuacja w malejącej grupie przedsiębiorstw ze stratami. Suma strat na sprzedaży w tej grupie przedsiębiorstw wzrosła o 16%, a strat netto zmniejszyła się tylko o 11%.

Dodatni wynik finansowy całej zbiorowości wyraźnie się poprawił. Wynik na sprzedaży wzrósł z 14,0 do 42,4 mln zł, a wynik netto z 40,1 do 96,4 mln zł. Jeszcze wyraźnej widać tę poprawę w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo. Dodatni wynik na sprzedaży wzrósł 3,2-krotnie, a wynik netto 2,3-krotnie (rys. 4.6).

Poprawa wyniku finansowego badanej zbiorowości ma swoje odzwierciedlenie we wskaźnikach efektywności finansowej (tab. 4.28). Wszystkie te wskaźniki w 2007 roku były zdecydowanie korzystniejsze niż w 2006 roku. W latach

2004-2006 widoczna była niewielka, ale stała poprawa sytuacji finansowej przedsiębiorstw usługowych, natomiast w 2007 roku miała ona charakter skokowy. Należy odnotować wzrost wszystkich wskaźników rentowności przychodów. W 2007 roku rentowność przychodów netto osiągnęła poziom 6,4%, akumulacji 9,5%, operacyjna 11,5%, podczas gdy w 2006 roku wynosiła odpowiednio: 3,4, 6,9 i 7,4%. Jednak mimo tak dużej poprawy, wskaźniki te były zdecydowanie niższe niż dla przedsiębiorstw produkcyjnych w rolnictwie (odpowiednio: 10,7, 15,6 i 17,9%).

Rysunek 4.6. Wyniki finansowe na 1 przedsiębiorstwo usługowe w latach 2006-2007 (w tys. zł)

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Tabela 4.28. Wybrane wskaźniki efektywności finansowej przedsiębiorstw usługowych w latach 2004-2007 (w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo)

Wyszczególnienie	2004	2005	2006	2007
Rentowność przychodów netto	2,22	3,02	3,41	6,38
Współczynnik bieżącej płynności	1,72	1,51	1,68	2,04
ROE	4,57	6,58	6,76	13,30
Stopa zwrotu kapitału	11,27	13,98	13,61	19,98

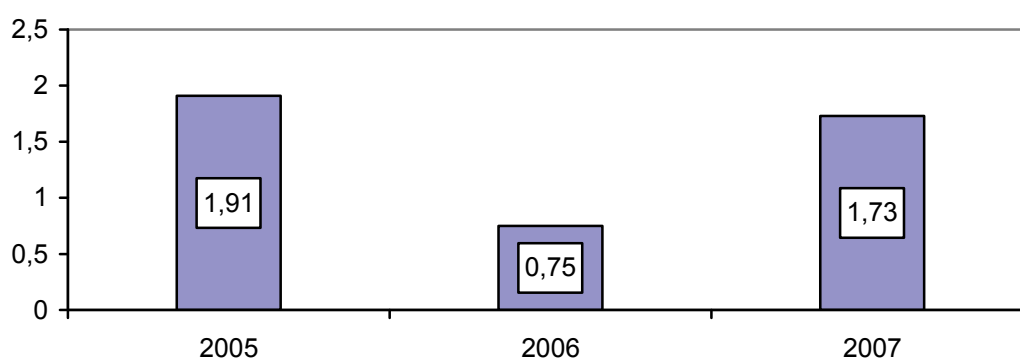
Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Poprawa rentowności nastąpiła przy wyższym współczynniku bieżącej płynności oraz prawie niezmiennych relacjach zobowiązań długoterminowych do majątku trwałego i zobowiązań krótkoterminowych do majątku obrotowego. Na szczególną uwagę zasługuje poprawa efektywności wykorzystania kapitału własnego. Wskaźnik ROE wzrósł do 13,3%, a stopa zwrotu kapitału do 19,9%, podczas gdy w 2006 roku wskaźniki te wynosiły odpowiednio 6,8 i 13,6%. Pod względem tych wskaźników przedsiębiorstwa usługowe w 2007 roku dorównały przedsiębiorstwom produkcyjnym w rolnictwie, a lepiej prezentują się niż przedsiębiorstwa specjalizujące się w produkcji zwierzęcej.

Nakłady inwestycyjne

Dobra sytuacja finansowa przedsiębiorstw usługowych w 2007 roku korzystnie wpływała na skłonność do inwestowania. W 2007 roku wartość inwestycji w całej analizowanej zbiorowości przekroczyła 73,7 mln zł, a w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo prawie 225 tys. zł. W 2006 roku poniesione nakłady inwestycyjne były ponad 2-krotnie niższe niż w 2007 roku i kształtowały się one odpowiednio: 30,4 mln zł i 88 tys. zł. Aktywność inwestycyjna (rys. 4.7) analizowanych przedsiębiorstw jest zdeterminowana bieżącą sytuacją finansową i w 2007 roku była więc zdecydowanie wyższa niż w 2006 roku.

Rysunek 4.7. Stopa inwestowania w latach 2005-2007

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

4.4.2. Sytuacja finansowa przedsiębiorstw usługowych w I półroczu 2008 roku

Liczba analizowanych przedsiębiorstw usługowych (zatrudniających 10 i więcej pracowników) kontynuuje tendencję spadkową. W I półroczu 2008 roku zmniejszyła się do 315, podczas gdy w I półroczu 2007 roku wynosiła 325. Natomiast średni poziom zatrudnienia w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo nie zmienił się (29,9 osób w 2008 roku i 29,8 osób w 2007 roku). Uwarunkowania zewnętrzne działalności omawianych przedsiębiorstw w porównaniu do 2007 roku uległy pogorszeniu. Podstawowy wpływ miała pogarszająca się, od końca 2007 roku, sytuacja finansowa przedsiębiorstw rolnych, co znalazło swoje odzwierciedlenie w ich skłonności do zamawiania usług.

Przychody i koszty

W I półroczu 2008 roku przychody ze sprzedaży i zrównane w całej analizowanej zbiorowości wyniosły 646,6 mln zł i były o niecałe 8,8% wyższe niż w I półroczu 2007 roku. W przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo wzrost ten był nieco wyższy (12,2%). Nastąpiło więc spowolnienie dynamiki wzrostu zapo-

trzebowania na usługi, bowiem w całym 2007 roku wzrost ten był znacznie wyższy, odpowiednio 15 i 22%. Nastąpił spadek pozostałych przychodów operacyjnych. W rezultacie przychody ogółem w analizowanym okresie wzrosły o 8,2%, a w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo o 11,6% (tab. 4.29).

Tabela 4.29. Przychody i koszty w przedsiębiorstwach usługowych (w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo, w tys. zł)

Wyszczególnienie	I półrocze		Dynamika 2008/2007 (w procentach)
	2007	2008	
Przychody ogółem	1 905,2	2 126,8	111,6
w tym: - ze sprzedaży i zrównane z nimi	1 829,3	2 052,8	112,2
Koszty ogółem	1 884,4	2 141,3	113,6
w tym: - działalności operacyjnej	1 852,0	2 098,3	113,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Wzrost kosztów w omawianym półroczu wyniósł 13,6% i był wyższy niż wzrost przychodów (11,6%). Szczególnie silnie wzrosły koszty finansowe, gdyż aż o ponad 70%. Jednak mają one mało znaczący udział (1,0%) w strukturze kosztów ogółem. Zdecydowanie większe znaczenie miał znaczny wzrost kosztów pracy (ogółem o 15,7%, w tym wynagrodzeń o 17,2%), bowiem ich udział w kosztach ogółem jest wysoki i rosnący (22,9% w I półroczu 2007 roku i 23,8% w I półroczu 2008 roku).

Wyniki finansowe

Osiągnięcie korzystnych wyników finansowych w I półroczu przez przedsiębiorstwa usługowe w rolnictwie, ze względu na sezonowość prac w rolnictwie, jest bardzo trudne i możliwe tylko przy sprzyjających uwarunkowaniach zewnętrznych. Takim korzystnym rokiem był 2007 rok (tab. 4.30).

Tabela 4.30. Wybrane wskaźniki efektywności finansowej przedsiębiorstw usługowych w I półroczu 2007 i 2008 roku (w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo)

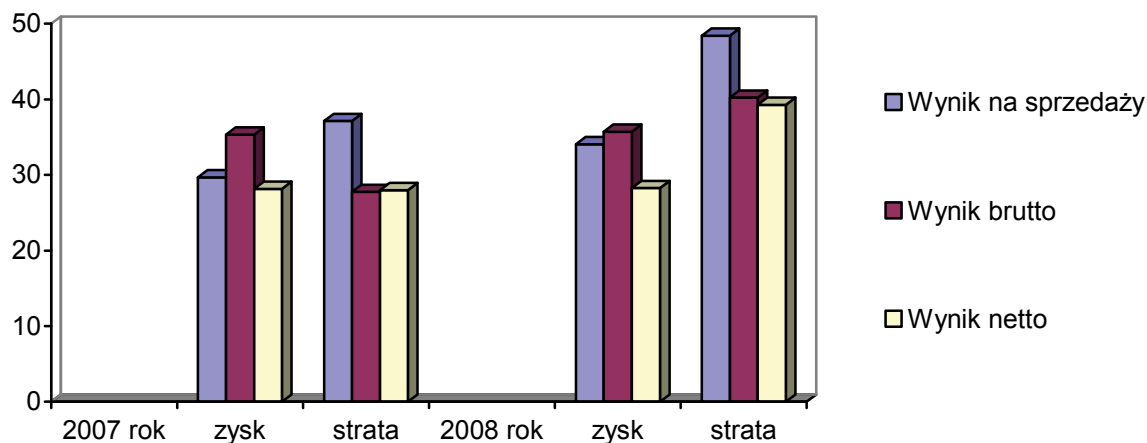
Wyszczególnienie	2007	2008
Rentowność przychodów netto	0,02	-1,74
Współczynnik bieżącej płynności	1,60	1,73
ROE	0,03	-1,87
Stopa zwrotu kapitału	3,49	-1,37

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

W I półroczu 2007 roku analizowane przedsiębiorstwa zanotowały tylko niewielką stratę na sprzedaży (7462 tys. zł ogółem i 23,0 tys. zł średnio na przedsiębiorstwo). Na pozostałych poziomach liczenia wyniku finansowego odnotowały niewielki zysk. Wynik netto był dodatni, chociaż symboliczny (153 tys. zł ogółem i 0,5 tys. średnio na przedsiębiorstwo). Jednak I półrocze 2008 roku nie było już tak korzystne. Koszty działalności operacyjnej przedsiębiorstw rosły szybciej niż przychody ogółem i przychody ze sprzedaży. W rezultacie w I półroczu 2008 roku koszty przedsiębiorstw, zarówno operacyjne, jak i ogółem, były zdecydowanie większe niż odpowiednie przychody. Wyraźnie pogorszył się wskaźnik efektywności wykorzystania kapitału własnego. W I półroczu 2008 roku stopa zwrotu kapitału spadła do minus 1,4%.

Przedsiębiorstwa usługowe zakończyły I półrocze 2008 roku stratą na sprzedaży w wysokości 14,3 mln zł, a więc ponad 1,9-krotnie wyższą niż w 2007 roku. Wynik finansowy brutto był ujemny i wynosił 4,5 mln zł, a w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo minus 14,3 tys. zł. Zdecydowanie gorszy był wynik finansowy netto: 11,0 mln zł strat ogółem i prawie minus 35 tys. zł w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo (rys. 4.8).

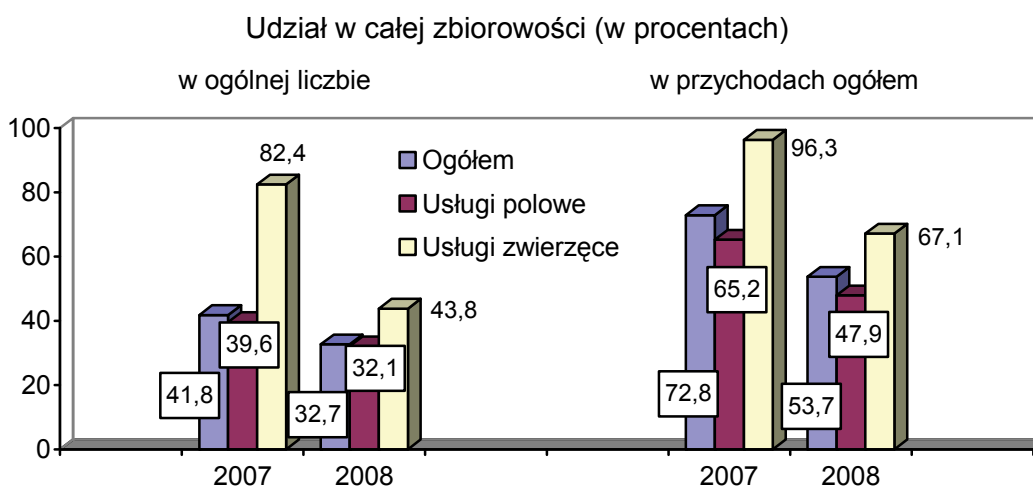
Rysunek 4.8. Wyniki finansowe w całej zbiorowości w I półroczu 2007 i 2008 roku (w mln zł)

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

W tych trudnych uwarunkowaniach prawie 1/3 przedsiębiorstw usługowych zdołała wypracować zysk netto. Są to z reguły przedsiębiorstwa większe, silniejsze. Udział tych przedsiębiorstw w przychodach ogółem całej badanej zbiorowości wynosi prawie 54%. W I półroczu 2007 roku takich przedsiębiorstw było prawie 42%, a ich udział w przychodach ogółem wynosił prawie 73%.

Rysunek 4.9. Przedsiębiorstwa z zyskiem netto w I półroczu 2007 i 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Odsetek przedsiębiorstw z zyskiem netto był większy w grupie przedsiębiorstw specjalizujących się w usługach zwierzęcych niż polowych (odpowiednio w 2007 roku 82,4 i 39,6%, a w 2008 roku 43,8 i 32,1%). Jednak w strukturze przedsiębiorstw usługowych zdecydowanie przeważają przedsiębiorstwa specjalizujące się w usługach polowych (odpowiednio w 2007 roku 308 i 17, a w 2008 roku – 299 i 16 przedsiębiorstw). Jednocześnie przedsiębiorstwa świadczące usługi w produkcji zwierzęcej są zdecydowanie większe. Jeśli ich udział w 2008 roku w strukturze przedsiębiorstw usługowych wynosił tylko 5%, to w przychodach ze sprzedaży 30,8% (rys. 4.9).

Nakłady inwestycyjne

Korzystna sytuacja finansowa przedsiębiorstw usługowych w I półroczu 2007 roku wyraźnie stymulowała procesy inwestycyjne, co znalazło odzwierciedlenie w ponoszonych nakładach inwestycyjnych. Gorszy wynik finansowy pierwszego półrocza 2008 roku wpłynął na ponad 1,6-krotne obniżenie nakładów inwestycyjnych. Wyraźnie spadła też stopa inwestowania (tab. 4.31).

Tabela 4.31. Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach usługowych w I półroczu 2007 i 2008 roku^a

Wyszczególnienie	I półrocze	
	2007	2008
Nakłady (w tys. zł)	27 015	16 708
Amortyzacja (w tys. zł)	15 747	15 143
Stopa inwestowania	1,71	1,10

^a tylko przedsiębiorstwa świadczące usługi polowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

*
* *

Stan finansowy większości przedsiębiorstw świadczących usługi na rzecz rolnictwa był korzystny i stwarzał dobre warunki do dalszego rozwoju. Należy przy tym podkreślić, że rok 2007 był bardzo korzystny dla całego rolnictwa, w tym dla przedsiębiorstw usługowych. Jednak zapotrzebowanie na usługi w związku pogarszaniem się koniunktury w rolnictwie zaczyna słabnąć. Mogą pojawić się trudności przede wszystkim w przedsiębiorstwach ponoszących straty, które często zaprzestały modernizacji majątku trwałego. Dlatego w części przedsiębiorstw deficytowych sytuacja ta może wymusić potrzebę ich restrukturyzacji. Jest to jednak w gospodarce rynkowej zjawisko normalne, jeśli nie przybiera charakteru masowego.

4.5. Wyniki i stan finansowy przedsiębiorstw przemysłu spożywczego²³

W 2007 roku sprawozdania finansowe złożyło 2829 firm produkujących artykuły żywnościowe, napoje i wyroby tytoniowe, które zatrudniały 337,9 tys. osób. W relacji do roku poprzedniego było to o 10 przedsiębiorstw więcej, a liczba osób w nich pracujących była o 2,7% większa niż przed rokiem. Przedmiotem oceny kondycji ekonomiczno-finansowej przemysłu spożywczego w okresie trzech kwartałów 2008 roku były wyniki z 1485 firm, które dopełniły obowiązku sprawozdawczości finansowej, a pracowało w nich 313,3 tys. osób. Notujemy systematyczny wzrost udziału badanej zbiorowości w ogólnej liczbie firm funkcjonujących na rynku. W 2006 roku badane przedsiębiorstwa stanowiły 44% wszystkich firm (wobec 41% w 2003 roku), a udział ich w zatrudnieniu oraz sprzedaży wzrósł do 84 i 95% i był o 3 punkty procentowe większy.

Po wejściu do Unii Europejskiej radykalnie poprawiły się wskaźniki finansowe całego przemysłu spożywczego (tab. 4.32). W latach 2004-2007 w porównaniu z 2003 rokiem:

- rentowność netto zwiększyła się dwukrotnie do ok. 4% wartości, a ROE dwa i pół razy do ok. 12-13%, tj. do poziomu ponad dwukrotnie wyższego od podstawowej stopy procentowej NBP,

²³ Analizę sytuacji ekonomiczno-finansowej producentów artykułów żywnościowych i napojów alkoholowych wykonano w oparciu o dane zawarte w F-01/I-01 z firm zatrudniających ponad 9 osób stałej załogi w poszczególnych latach, a w okresach pośrednich – ponad 49 osób, które złożyły sprawozdania finansowe.

- w mniejszym stopniu zwiększyły się wskaźniki rentowności: zysku brutto (z 2,5-3,0 do 4,5-5%), przychodów gotówkowych (z ok. 5 do 7%) i nadwyżki operacyjnej (z 8,5 do 9,5%),
- zmniejszyły się obciążenia przychodów kosztami finansowymi (z 2,3% do 1,2-1,3%) oraz zysku podatkiem dochodowym (z 40% do ok. 20%), są to główne źródła poprawy wskaźników rentowności netto,
- poprawiła się bieżąca płynność finansowa (z 1,19 do 1,30), przy równoczesnym zmniejszeniu udziału w sektorze firm nierentownych (w ogólnej liczbie podmiotów z 25 do 16%, a w obrotach sektora z 21 do 10%),
- udział zysku w przychodach gotówki zbliżył się do udziału amortyzacji, co umożliwiło utrzymanie wysokiego poziomu inwestowania bez znaczącego zasilania sektora kapitałem inwestorów zewnętrznych.

Tabela 4.32. Wskaźniki finansowe przemysłu spożywczego

Mierniki	2003	2004	2005	2006	2007	2008 ^a
Wskaźniki rentowności w proc. przychodów netto						
– wynik brutto	2,58	4,77	4,41	4,76	5,25	4,64
– wynik netto	1,56	3,87	3,54	3,86	4,25	3,76
– przychody gotówki ^b	5,11	7,18	7,05	7,19	7,28	6,75
– nadwyżka operacyjna ^c	8,47	9,59	9,25	9,26	9,63	9,36
ROE zysk netto w proc. kapitału własnego	5,31	13,99	11,99	12,87	14,15	12,44
Koszty finansowe w proc. przychodów	2,34	1,50	1,33	1,17	1,36	1,73
Współczynnik płynności	1,19	1,22	1,27	1,30	1,30	1,26
Stopa inwestowania ^d	1,36	1,63	1,37	1,49	1,49	1,40
Udział firm rentownych ^e (w procentach)						
– w ogólnej liczbie firm	74,4	78,9	78,4	79,4	83,8	71,2
– w przychodach sektora	79,0	83,3	85,8	89,3	90,1	75,1

^a trzy kwartały; ^b zysk netto + amortyzacja; ^c zysk brutto + amortyzacja + koszty finansowe; ^d relacja inwestycji do amortyzacji; ^e dotyczy firm dużych i średnich

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS (sprawozdań F-01/I-01).

W wyniku dużej poprawy rentowności w minionych latach osiągnięto wzrost (tab. 4.33):

- kwoty zysku netto z 1,6 mld zł w 2003 roku do 6,5 mld zł w 2007 roku, tj. czterokrotny,
- kapitału własnego odpowiednio z 30,1 mld zł do 44,8 mld zł (o 49%), w tym środków własnych w obrocie z 5,1 mld zł do 10,8 mld zł.

Umożliwiło to sfinansowanie zwiększonych (o 41%) wydatków inwestycyjnych przy stabilizacji względnego poziomu zadłużenia długoterminowego, którego wartość zwiększyła się podobnie jak kapitału własnego.

Tabela 4.33. Stan finansowy przedsiębiorstw przemysłu spożywczego

Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006	2007	2008 I-III kwartały
Zysk netto (w mld zł)	1,6	4,6	4,4	5,1	6,5	4,0
Kapitał własny (w mld zł)	30,1	33,2	36,4	39,3	44,8	42,6
Środki własne w obrocie (w mld zł)	5,1	6,5	8,0	9,4	10,8	8,6
Kredyty długoterminowe (w mld zł)	4,2	5,0	5,1	5,6	5,8	5,7
Nakłady inwestycyjne (w mld zł)	4,9	6,7	5,9	6,5	6,9	4,4
Zatrudnienie (tys. osób)	321,3	321,2	324,8	328,9	337,9	328,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS (sprawozdań F-01/I-01).

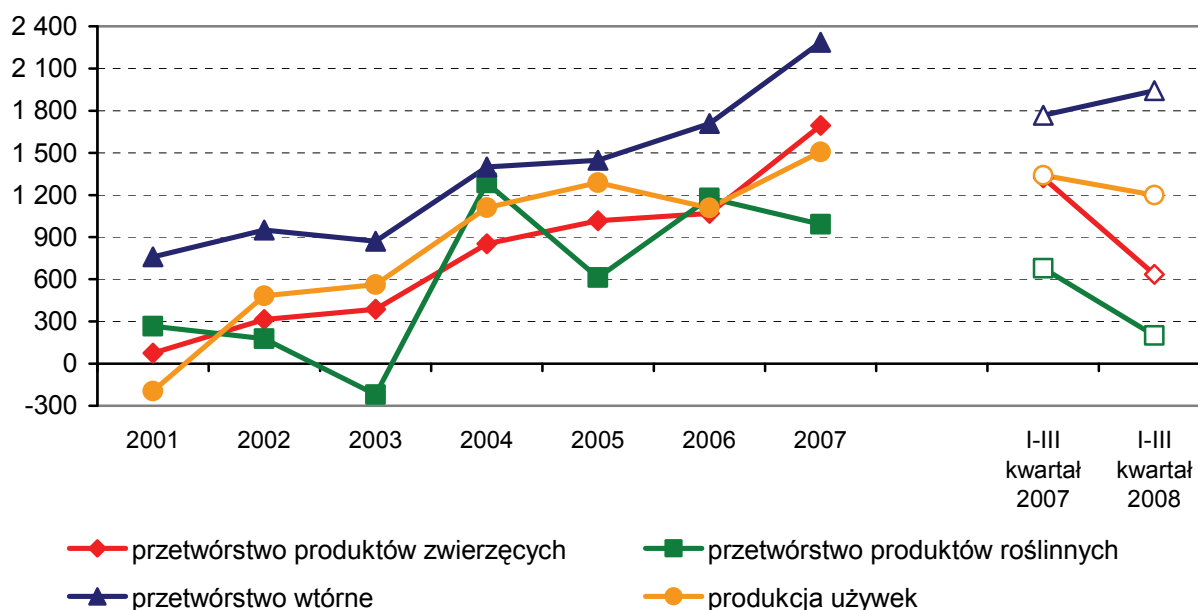
W okresie trzech kwartałów 2008 roku wyniki ekonomiczno-finansowe producentów żywności, napojów i wyrobów tytoniowych nieco się pogorszyły. Wskaźniki rentowności obniżyły się o około 0,5 punktu procentowego, a rentowność kapitału własnego zmalała o ponad 1,7 p.p. Jednym z czynników takiego spadku rentowności były rosnące koszty obsługi kapitału obcego. Udział kosztów finansowych w przychodach sektora wzrósł do 1,73%, wobec 1,4% przed rokiem. Niższa była także bieżąca płynność finansowa, lecz firmy nie miały problemów z terminową realizacją zobowiązań bieżących. Jednakże znacząco wzrosła liczba firm nierentownych. Ich udział w ogólnej liczbie podmiotów wzrósł z 16% w 2007 roku do 29%, a w obrotach sektora z 10 do 25%.

Wejście do UE nie tylko radykalnie poprawiło, lecz także ustabilizowało wyniki i stan finansowy przemysłu spożywczego. Dopiero zaburzenie i wzrost cen produktów rolnictwa na rynku światowym spowodowały, że w I półroczu 2008 roku nieco pogorszyły się wyniki finansowe przetwórstwa. W tym okresie obniżyły się wskaźniki rentowności tego sektora średnio o 1 punkt procentowy, ale są wciąż wyraźnie wyższe niż przed wejściem do UE. Przyczyną tej obniżki były relatywnie wysokie (w I półroczu 2008 roku) ceny takich surowców, jak mleko, zboża czy też żywiec drobiowy. Spadek cen tych produktów w II połowie 2008 roku przyczynił się do poprawy wskaźników rentowności przetwórstwa rolno-spożywczego w trzecim kwartale bieżącego roku, dlatego też wyniki za cały rok mogą być zbliżone do ubiegłorocznych.

Wzrost sprzedaży przetwórstwa, osiągnięty w wyniku wejścia Polski do Unii Europejskiej, był zjawiskiem powszechnym, występującym w każdym dziale produkcji żywności i napojów, ale stopień poprawy wyników finansowych był różny w poszczególnych kierunkach przetwórstwa i branżach tego sektora.

Wśród kierunków przetwórstwa poziomem i stabilnością wyników finansowych wyróżnia się przetwórstwo wtórne (rys. 4.10 i 4.11). Przed wejściem do Unii Europejskiej ten kierunek przetwórstwa osiągał zyski netto w kwocie ok. 0,8 mld zł, rentowność na poziomie ok. 3,5% wartości przychodów netto. Po wejściu do Unii wielkości te zwiększyły się do 1,5-2,3 mld zł i 4-6% oraz wykazywały stałą i dość stabilną tendencję wzrostową. W przetwórstwie wtórnym zanotowano wzrost kwoty zysków w 2008 roku, lecz nie był on wystarczająco duży i nie zapewnił wzrostu rentowności. Obniżyła się ona o 0,3 punkty procentowe w relacji do analogicznego okresu poprzedniego roku.

Rysunek 4.10. Wynik finansowy netto głównych działów przetwórstwa spożywczego (w mln zł)

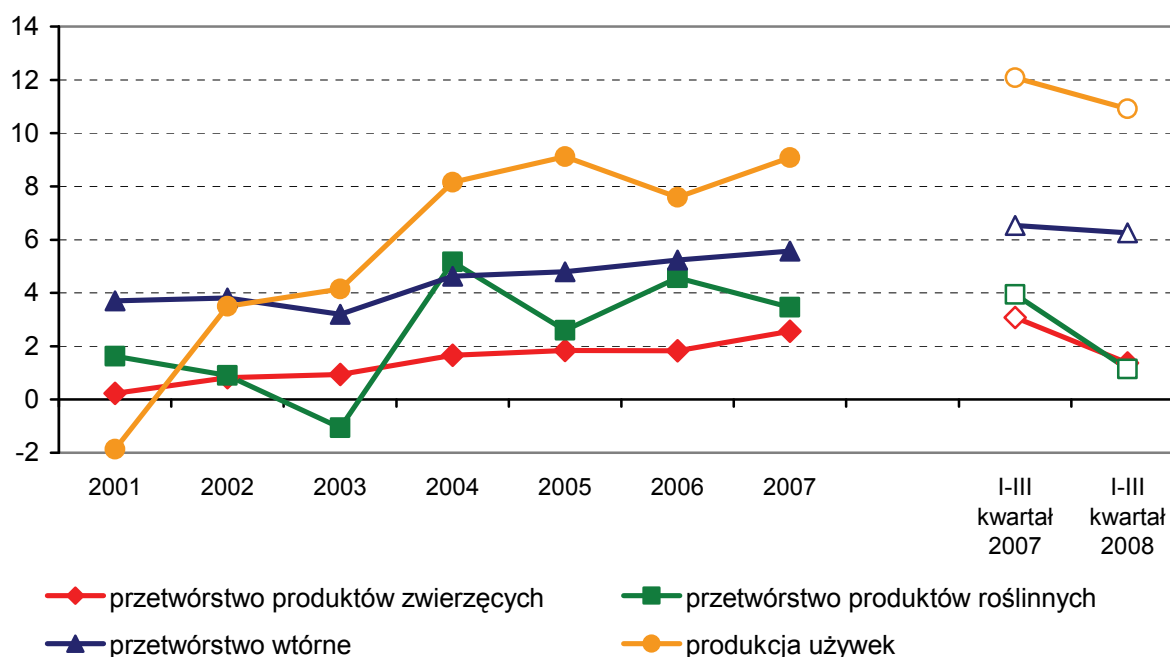

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS (sprawozdań F-01/I-01).

Wyraźna i stała tendencja wzrostu wyników finansowych wystąpiła w przetwórstwie produktów pochodzenia zwierzęcego i w produkcji używek. W pierwszym z tych kierunków zyski netto zwiększyły się z ok. 0,3-0,4 mld zł w latach 2002-2003 do ok. 1 mld zł w latach 2004-2006 i 1,7 mld zł w 2007 roku, a wskaźniki rentowności netto poprawiły się odpowiednio z 1% do 2 i 2,5%, ale należały do najniższych w przemyśle spożywczym. Ponadto po trzech kwartałach 2008 roku wróciły one do poziomu bezpośrednio przed integracją. Natomiast produkcja używek, po utracie zdolności generowania zysków w 2001 roku, później notowała stały wzrost wyników i zysku netto z 0,4-0,5 mld zł w latach 2002-2003 do ok. 1 mld zł w latach 2004-2006 i 1,5 mld zł w 2007 roku, a rentowność netto odpowiednio z ok. 3% do ok. 8 i 9%. W 2008 roku odnotowano niewielkie pogorszenie wyników tego kierunku przetwórstwa, lecz ich poziom jest nadal wysoki.

Bardzo niestabilne były wyniki finansowe przetwórstwa produktów pochodzenia roślinnego. Wynik finansowy netto wahał się w przedziale od -0,2 mld zł w 2003 roku do 1,2 mld zł w 2004 roku, a rentowność odpowiednio od -1% do 5%. Wyniki tego kierunku po wejściu do Unii Europejskiej były przeciętnie kilkakrotnie lepsze niż przed 2004 rokiem. Istotne jest także to, że w okresie trzech kwartałów 2008 roku nastąpiła silna redukcja kwoty zysku i rentowności przetwórstwa produktów roślinnych. Świadczy to o dużej wrażliwości tego przetwórstwa na zmiany warunków otoczenia rynkowego.

Rysunek 4.11. Rentowność netto głównych działów przetwórstwa spożywczego (w procentach przychodów netto)

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS (sprawozdań F-01/I-01).

Wyniki i stan finansowy poszczególnych branż wskazują, że w latach 2003-2007 wystąpiła tendencja nie tylko do poprawy rentowności, lecz także do wyrównywania się odpowiednich wskaźników między branżami (tab. 4.34). W tym okresie ponadto notowano:

- znaczącą poprawę rentowności w większości branż, z wyjątkiem olejarskiej i częściowo tytoniowej,
- najwyższe wskaźniki rentowności osiągały wszystkie główne branże reprezentujące wtórne przetwórstwo (paszowa, piekarska, cukiernicza, koncentratów spożywczych i napojów bezalkoholowych) oraz przemysł młynarski, spirytusowy i piwny,

Tabela 4.34. Wskaźniki finansowe głównych branż przemysłu spożywczego

Branże	Rentowność netto w procentach			ROE w procentach			Bieżąca płynność finansowa			Kredyty długoterminowe w relacji do kapitału własnego			Kredyty krótkoterminowe w relacji do majątku obrotowego		
	2003	2007	2008 ^a	2003	2007	2008 ^a	2003	2007	2008 ^a	2003	2007	2008 ^a	2003	2007	2008 ^a
Mięsna	0,85	2,34	1,74	5,14	12,87	9,56	1,03	1,05	1,04	0,36	0,30	0,31	0,26	0,27	0,31
Drobiarska	0,70	1,67	-0,26	6,42	12,81	-2,32	1,03	1,14	1,03	0,38	0,29	0,30	0,30	0,24	0,30
Mleczarska	1,20	3,17	1,20	5,44	16,24	5,55	1,29	1,41	1,49	0,12	0,11	0,12	0,13	0,15	0,15
Rybna	0,95	2,70	3,46	4,56	12,34	15,68	1,21	1,28	1,20	0,17	0,32	0,37	0,26	0,19	0,23
Młynarska	2,63	5,47	3,39	7,70	16,27	10,26	1,07	1,17	1,12	0,23	0,14	0,16	0,52	0,52	0,56
Cukrownicza	-11,39	3,06	-15,17	-20,43	3,58	-15,25	1,07	1,99	2,10	0,02	0,05	0,01	0,41	0,09	0,09
Owocowo-warzywna	1,17	3,10	2,32	3,79	9,32	6,79	1,23	1,32	1,33	0,17	0,21	0,22	0,34	0,37	0,38
Ziemiennicza	1,47	3,66	3,55	3,27	6,35	3,10	1,43	3,75	2,93	0,04	0,03	0,02	0,26	0,08	0,08
Olejska	2,26	2,14	6,45	8,54	6,37	23,84	1,30	1,29	1,15	0,02	0,08	0,10	0,49	0,19	0,36
Paszowa	3,30	3,67	3,18	14,60	13,06	16,38	1,47	1,90	2,16	0,20	0,08	0,26	0,24	0,17	0,15
Piekarska	1,32	6,12	6,63	4,80	22,35	24,39	0,96	1,27	1,14	0,15	0,18	0,19	0,28	0,16	0,18
Cukiernicza	2,95	5,99	7,10	7,40	14,34	12,06	1,33	1,49	1,37	0,06	0,05	0,03	0,11	0,18	0,09
Koncentratów	3,33	6,34	7,22	12,01	21,59	23,49	1,74	1,43	1,48	0,11	0,07	0,07	0,12	0,17	0,13
Napojów bezalkoholowych	3,91	7,07	9,80	11,36	13,43	16,94	1,21	1,38	1,61	0,10	0,07	0,05	0,22	0,13	0,12
Spirytusowa	1,71	7,07	8,49	4,06	16,18	17,39	1,37	1,29	1,15	0,03	0,02	0,09	0,09	0,06	0,07
Piwna	6,72	15,24	15,47	13,32	36,58	48,99	0,67	0,66	0,61	0,12	0,11	0,08	0,53	0,21	0,20
Winiarska	-0,39	2,61	0,31	-2,10	6,90	0,52	1,06	1,49	2,38	0,11	0,36	0,40	0,30	0,17	0,13
Tytoniowa	2,46	3,29	2,98	3,82	10,85	5,57	1,42	0,95	0,95	0,02	0,01	0,00	0,19	0,32	0,31
Średnia	1,56	4,25	3,76	5,31	14,45	12,44	1,19	1,30	1,26	0,14	0,13	0,13	0,26	0,22	0,22

^a trzy kwartały

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS (sprawozdań F-01/I-01).

- większość branż uznawanych za główne miało rentowność w przedziale 2-3% wartości obrotów i ok. 10% wartości kapitału własnego; są to: mięsna, mleczarska, rybna, owocowo-warzywna, ziemniaczana, olejarska, paszowa, winiarska i tytoniowa,
- bardzo niestabilne były wyniki przemysłu cukrowniczego i winiarskiego, tj. branż gasnących.

W okresie styczeń-wrzesień 2008 roku najbardziej pogorszyły się wyniki finansowe przemysłu drobiarskiego, mleczarskiego, młynarskiego, cukrowniczego i winiarskiego. Zjawisko to nie wywołało jednak pogorszenia stanu finansowego, tj. bieżącej płynności finansowej, przy nieco większym zadłużeniu długoterminowym w branży młynarskiej i winiarskiej oraz krótkoterminowym w sektorze drobiarskim i młynarskim. Wskazuje to jednak na dużą wrażliwość tych branż na pogorszenie warunków otoczenia rynkowego, w tym szczególnie na wyższe ceny surowców lub półfabrykatów.

Niewielki spadek rentowności odnotowano także w branży mięsnej, owocowo-warzywnej, ziemniaczanej, paszowej i tytoniowej, lecz ich rentowność netto jest nadal zadowalająca, ponieważ przekracza 2% przychodów netto (z wyjątkiem branży mięsnej). Charakteryzują się one bezpieczną bieżącą płynnością finansową (z wyjątkiem przetwórstwa mięsa). Zwiększyło się obciążenie zadłużeniem długo- i krótkoterminowym przemysłu mięsnego i owocowo-warzywnego, a zmalało tytoniowego.

Zdecydowanie poprawiła się rentowność takich branż, jak: olejarska, rybna, piekarska, cukiernicza, koncentratów, napojów bezalkoholowych, spirytusowa i piwowarska. Ich wskaźniki rentowności są kilkakrotnie większe od średnich w przetwórstwie spożywczym (oprócz rybnej, która jest zbliżona do średniej w przemyśle spożywczym). Trwałym zjawiskiem w tych sektorach jest bezpieczna bieżąca płynność finansowa, a niewielkie jej pogorszenie w 2008 roku odnotowano w olejarstwie, piekarnictwie oraz wśród producentów spirytusu i napojów spirytusowych. Niski współczynnik bieżącej płynności finansowej występuje w piwowarstwie oraz w branży tytoniowej, lecz nie świadczy to o braku płynności finansowej, a wynika z odmiennego sposobu ewidencjonowania zobowiązań krótkoterminowych. Odnotowano wzrost obciążenia kredytami długo- i krótkoterminowymi w przetwórstwie ryb oraz w branży olejarskiej, piekarskiej i spirytusowej, a obniżyło się w cukiernictwie i wśród producentów napojów bezalkoholowych.

W okresie styczeń-wrzesień 2008 roku tylko producenci przetworów drobiowych i cukru nie mieli zdolności generowania zysków, a w 2007 roku takich branż nie było. Wzrosła rozpiętość między branżą o największej i najmniejszej rentowności (do ponad 30%).

Konkluzje

Analizy stanu gospodarki żywnościowej wskazują, że wejście Polski do Unii Europejskiej było korzystne dla tej gospodarki, w tym także dla głównych jej części, tj. rolnictwa, przetwórstwa i innych działów otoczenia rolniczego. Integracja z Unią przyczyniła się do ożywienia produkcyjnego i inwestycyjnego w tych częściach naszej gospodarki, a także do wyraźnej poprawy sytuacji dochodowej rolników i konsumentów oraz przedsiębiorstw rolnych, przemysłu spożywczego i innych działających w otoczeniu rolnictwa. Wszystkie te korzyści ujawniły się już w okresie bezpośrednio poprzedzającym wejście Polski do Unii Europejskiej i z różnym nasileniem utrzymywały się w następnych latach aż do połowy 2008 roku. W sezonie 2007/08 dodatkowo wspierały je zjawiska o charakterze globalnym, w tym szczególnie światowa tendencja do wzrostu cen rolno-spożywczych. Było to jednak zjawisko przejściowe, po którym ujawnił się światowy kryzys finansowy, który spowodował także znaczącą redukcję korzyści z tytułu integracji z Unią Europejską.

Korzyści sektora rolno-spożywczego z tytułu wejścia do UE polegały głównie na niżej opisanych zjawiskach, które wystąpiły w rolnictwie i jego otoczeniu:

1. Z wejściem Polski do UE wiązać można szybki rozwój handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi, szczególnie z innymi członkami Wspólnoty. Eksport tych produktów zwiększył się z 4 mld euro w 2003 roku do 7,1 mld euro w 2005 roku i 10 mld euro w 2007 roku oraz 11 mld euro w 2008 roku. Udział innych krajów Unii Europejskiej w polskim eksporcie rolno-spożywczym zwiększył się z 65% w 2003 roku do 81% w 2007 roku. Saldo wymiany poprawiło się z 0,45 mld euro w 2003 roku do 1,7 mld euro w 2005 roku i 2,0 mld euro w 2007 roku. Równocześnie nastąpiło duże ożywienie popytu krajowego. To ostatnie zjawisko miało miejsce w miesiącach poprzedzających wejście do UE (w obawie przed wzrostem cen) i powtórnie od połowy 2005 roku, kiedy to przyspieszenie rozwoju gospodarczego skutkowało wzrostem dochodów ludności i przyczyniło się do wzrostu popytu na żywność, szczególnie wysoko przetworzoną.
2. W 2007 roku wartość produkcji rolnej (globalna) w cenach stałych była o 5,6% wyższa od średniej z lat 2001-2003, w tym produkcji roślinnej tylko o 0,2%, a zwierzęcej o 12,5%. Istotne jest także to, że utrzymała się duża zmienność produkcji roślinnej, szczególnie zbóż, owoców oraz mięsa wieprzowego. Cechą wyróżniającą ten okres jest także istotne ograniczenie zużycia wewnętrznego w rolnictwie produktów roślinnych. Dlatego końcowa produkcja roślinna była w 2007 roku wyższa o 6,5% od średniej z lat 2001-2003, a towarowa o 3%. W tym okresie końcowa produkcja zwierzęca

zwiększyła się o 13%, a towarowa o 14,5%. Po wejściu do Unii Europejskiej najszybciej rozwijała się produkcja rzepaku, warzyw, mięsa drobiowego i jaj oraz mięsa wołowego, a nie zmienił się przeciętny poziom produkcji mleka, wieprzowiny i zbóż.

- Większa była dynamika wzrostu przychodów pieniężnych i dochodów rolnictwa (tab. 1). Wejście do Unii Europejskiej wpłynęło na wzrost przychodów pieniężnych rolnictwa z ok. 38 mld zł w 2003 r. do 60 mld zł w 2007 roku. Był to przede wszystkim wynik stale rosnących płatności bezpośrednich, a także wzrostu cen zbytu produktów rolnictwa. Ten ostatni czynnik był znaczący nie tylko w pierwszym, lecz także i czwartym roku po wejściu do Unii Europejskiej. Dodatkowo saldo przepływów gotówkowych gospodarstw rolnych zwiększyło się z 13,5 mld zł w 2003 roku do 17,0 mld zł w 2004 roku, 25,0 mld zł w 2006 roku i do ok. 27,5 mld zł w 2007 roku. Był to wynik zwiększenia wpływów o ok. 22 mld zł, z których tylko 1/3 została przeznaczona na sfinansowanie dodatkowych kosztów zakupu obrotowych środków produkcji.

Tabela 1. Wyniki ekonomiczne rolnictwa

Wyszczególnienie	2000- -2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008 ^a
1. Przyrost produkcji ^b towarowej w proc. rocznie	1,0	5,2	3,3	-4,6	4,2	1,6	0,7
2. Wartość produkcji ^c towarowej w mld zł	34,9	36,7	42,9	40,9	43,2	48,9	50,5
3. Dopłaty ^c zwiększające dochody rolników ^d w mld zł	0,9	1,3	2,1	8,4	10,1	11,3	13,9
4. Wydatki rolnictwa ^c na zakup środków produkcji w mld zł	22,5	24,5	28,0	28,4	29,4	32,8	37,0
5. Przychody – wydatki ^c (poz. 2 + 3 – 4) w mld zł	13,3	13,5	17,0	20,9	23,9	27,4	27,4
6. Dochód ^c przedsiębiorcy rolnego w mld zł	9,8	8,2	20,2	17,8	21,0	25,9	21,0
7. Inwestycje ^c w rolnictwie w mld zł	2,1	2,0	2,2	2,4	3,0	3,6	.
8. Rentowność przedsiębiorstw rolnych w procentach	.	.	10,3	7,2	9,3	10,7	.

^a wstępny szacunek Autorów; ^b ceny stałe; ^c ceny bieżące; ^d w rozliczeniu kasowym, a nie memoriałowym (wyplacone, a nie naliczone)

Źródło: opracowanie własne na podstawie rozdz. 1, pkt. 1.7, rozdz. 3, pkt. 3.1, rozdz. 4, pkt. 4.1-4.3.

- W sferze zaopatrzenia rolnictwa notujemy syndrom Janosika, tj. przejmowanie części dochodów rolnictwa przez dostawców środków produkcji (przez zwżyki cen tych środków). Wydatki rolnictwa na zakup tych środ-

ków wzrosły z 24,5 mld zł w 2003 roku do ponad 32,8 mld zł w 2007 roku, przy czym ponad 70% tego przyrostu wynikało ze wzrostu cen środków produkcji. Równocześnie występuje trwale ożywienie popytu rolników na te środki produkcji, szczególnie na rynku nawozów mineralnych, środków ochrony roślin, pasz przemysłowych, a ostatnio także na kwalifikowany materiał siewny. Od 2004 roku w rolnictwie obserwuje się stały wzrost popytu na maszyny rolnicze, a ostatnio także ożywienie inwestycyjne. Dodatkowe dochody rolnictwa były na tyle wysokie, że od 2003 roku następuje stała i dość szybka poprawa poziomu życia ludności rolniczej.

5. Według rachunków ekonomicznych dochód przedsiębiorcy rolnego w 2003 roku szacowany był na 8,2 mld zł, a w 2006 roku wynosił 21,0 mld zł (17,8 mld zł w 2005 roku). W 2007 roku dochód ten zwiększył się do 25,9 mld zł. Największą poprawę dochodów osiągnęli producenci zbóż, rzepaku, mleka i drobiu. O radykalnej poprawie stanu ekonomicznego rolnictwa świadczą także wyniki finansowe przedsiębiorstw rolnych. Przed wejściem do Unii Europejskiej przedsiębiorstwa te nie miały zdolności generowania zysków, w 2004 roku zysk netto wynosił 10,3% przychodów, a w 2006 roku 9,3%. Na podobnym poziomie utrzymały się wyniki przedsiębiorstw rolnych w 2007 roku (10,7%). Przedsiębiorstwa te mają także bezpieczną płynność finansową, która w końcu 2007 roku wynosiła 2,0.
6. W latach poprzedzających wejście do UE notowano w Polsce niską inflację oraz względną stabilizację cen produktów rolno-spożywczych. W latach 2001-2003 średnia inflacja wynosiła ok. 3% rocznie, ceny żywności (detaliczne i producenta) zwyżkowały tylko w tempie ok. 1,0% rocznie, a ceny rolne (skupu) nawet się obniżały. Sytuacja ta zmieniła się bezpośrednio po wejściu do UE. W ciągu kilku miesięcy 2004 roku ceny rolne wzrosły średnio o 17%, ceny producenta żywności (przetwórcy) o 8%, a detaliczne o 7%. Po tych szokowych podwyżkach, przez następne dwa lata (do wiosny 2006 roku) miała miejsce stabilizacja cen żywności (producenta i detalicznych), przy równoczesnym obniżeniu i wciąż dużych wahaniami cen rolnych. Ta stabilizacja skończyła się w 2006 roku. Od dwóch lat notujemy znów szybki wzrost cen produktów rolno-spożywczych: cen skupu o ok. 20%, cen przetwórcy o 7-8%, a konsumenta o ok. 10%. Zwyżki tych cen wystąpiły głównie na rynku zbóż, mleka i produktów mleczarskich, olejów i śrut roślin oleistych, a także na rynku środków produkcji dla rolnictwa (nawozów, pasz i paliw). Są to zwyżki wywołane globalnymi zjawiskami, a nie zmianą krajowych relacji podaży i popytu.
7. Beneficjentem integracji z UE jest nie tylko rolnictwo i producenci środków produkcji dla rolnictwa, lecz także przemysł spożywczy. Wejście Polski do

UE przyczyniło się do kolejnego przyspieszenia rozwoju produkcji tego przemysłu. Od 2003 roku, tj. już w przeddzień wejścia do UE tempo wzrostu produkcji sprzedaży (w cenach stałych) przemysłowych producentów żywności, napojów i wyrobów tytoniowych wynosiło od 3,6 do 7,7% rocznie i przeciętnie było trzykrotnie wyższe niż w latach zastoju (1999-2002). W ostatnim pięcioleciu wartość tej produkcji (w cenach stałych) wzrosła o 36% i jest o 50% wyższa niż w 1997 roku. W cenach bieżących jej wzrost był jeszcze większy (50% w stosunku do stanu z lat 2000-2002). Rozwój ten ma solidne podstawy, gdyż jest wynikiem nie tylko szybkiego rozwoju eksportu i ponad dwukrotnego zwiększenia jego udziału w sprzedaży (do 21,5%), lecz także wyraźnego ożywienia popytu krajowego.

8. W ślad za ożywieniem produkcyjnym nastąpiła znacząca poprawa stanu ekonomiczno-finansowego przedsiębiorstw przemysłu spożywczego (tab. 2). W pierwszym roku po wejściu do UE nastąpił duży (ponad dwukrotny) wzrost zysków i rentowności firm przemysłowych, a w następnych latach dalsza wyraźna poprawa i stabilizacja wyników finansowych. W 2007 roku kwota zysku netto przemysłu spożywczego była ponad trzykrotnie wyższa niż przed 2004 rokiem, a rentowność była już wysoka, gdyż wynosiła 4,25% wartości obrotów i ponad 14% wartości kapitału własnego. W ciągu czterech lat wartość kapitału własnego zwiększyła się o 50% (do 45 mld zł), poprawiła się bieżąca płynność finansowa firm (z 1,19 do 1,30), a stan zadłużenia długoterminowego był względnie stały. W okresie integrowania z Unią Europejską nastąpiło także duże ożywienie inwestycyjne: w 2007 roku wartość inwestycji osiągnęła 7,2 mld zł rocznie, przekroczyła rekordowy poziom z 2004 roku i była prawie o 50% wyższa niż w latach 2000-2002.

Tabela 2. Wyniki przemysłu spożywczego

Wyszczególnienie	2000- -2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008 ^a
1. Przyrost sprzedaży ^b w proc.	1,9	7,7	3,6	7,0	6,3	7,3	3,5
2. Wartość sprzedaży ^c sektora w mld zł	97,1	105,0	116,8	123,5	129,6	146,0	153,5
3. Udział eksportu w sprzedaży w proc.	10,7	13,7	16,5	18,8	21,5	21,6	21,3
4. Zysk netto ^c w mld zł	1,0	1,6	4,6	4,4	5,1	6,5	5,0
5. Kapitał własny ^c w mld zł	28,4	30,1	33,2	36,4	39,3	44,8	47,0
6. Zadłużenie długoterminowe ^c w mld zł	3,6	4,2	5,0	5,1	5,6	5,8	6,1
7. Nakłady inwestycyjne ^c w mld zł	4,7	5,7	6,8	6,2	7,1	7,2	7,3
8. Rentowność netto w procentach	1,1	1,6	3,9	3,5	3,9	4,3	3,3
9. Płynność finansowa	1,19	1,19	1,22	1,27	1,30	1,30	1,21

^a szacunek własny na podstawie wyników I półrocza i I-III kwartału 2008 roku; ^b w cenach stałych; ^c w cenach bieżących

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

9. Przyspieszenie rozwoju i poprawa stanu ekonomicznego było zjawiskiem powszechnym, obejmującym wszystkie podstawowe działy produkcji żywności i napojów. Z tego punktu widzenia szczególnie istotne były następujące zjawiska:
- największe ożywienie produkcyjne wystąpiło w działach reprezentujących wtórne przetwórstwo żywności, a także w przetwórstwie produktów zwierzęcych i w produkcji komponentów dla sektora biopaliw,
 - wejście do Unii Europejskiej wywołało przyspieszenie inwestowania w sektorach wrażliwych, tj. w przetwórstwie produktów zwierzęcych w celu dostosowania zakładów tego przetwórstwa do standardów UE, a także utrzymanie wysokiego poziomu inwestowania w produkcję żywności wysoko przetworzonej,
 - postępował proces zmniejszania rozpiętości między rentownością poszczególnych branż i działów produkcji żywności; w 2007 roku nie było branż niemających zdolności generowania zysków przy utrzymaniu niskiej rentowności w przetwórstwie produktów zwierzęcych, wysokiej wtórnego przetwórstwa oraz niestabilnych wynikach przemysłu cukrowniczego i tytoniowego.
10. Po wejściu do Unii nie spełniły się obawy o masowej upadłości polskich producentów żywności. W tym sektorze dokonują się powolne zmiany struktur podmiotowych, przy zachowaniu dużej ich płynności i tendencji do stopniowego zmniejszania liczby firm najmniejszych i firm mikro. Powróciły powolne procesy koncentracji produkcji i wzmacniania pozycji firm dużych. Rozwój sektora dokonuje się w warunkach stabilizacji zatrudnienia, czego efektem jest szybki wzrost wydajności pracy. Znacząco poprawił się stan techniczny polskich zakładów przetwórczych, które należą do najnowocześniejszych w poszerzonej Unii oraz zwiększyły się ich umiejętności w zakresie stosowania wymaganych procedur, systemów zarządzania i zapewnienia bezpieczeństwa zdrowotnego żywności. Zjawiska te wzmacniają pozycję polskiego przemysłu spożywczego na wspólnym rynku.
11. Wszystkie wymienione zjawiska, będące głównie skutkiem integracji z Unią Europejską utrzymały się także w pierwszych miesiącach 2008 roku. Gwałtowna ich zmiana dokonała się od połowy tegoż roku, tj. już w piątym roku po przystąpieniu do UE. Zmiana ta była początkowo wynikiem odwrócenia krótkotrwałych procesów drożenia żywności w skali globalnej, a ostatnio dodatkowo wzmocniona przez światowy kryzys finansowy. Skutki tych zjawisk już są widoczne w polskiej gospodarce żywnościowej. Świadczy o tym:
- Gwałtowne pogorszenie relacji cen rolnych do cen środków produkcji dla rolnictwa; tzw. nożyce cen poprawiły się w latach 2003-2007, kiedy

indeks tych nożyc (skumulowany) wzrósł do 107,5%, a później w ciągu 10 miesięcy 2008 roku środki do produkcji rolnej podrożały o ok. 55%, a ceny skupu koszyka 6 produktów rolnictwa obniżyły się o ponad 10%; w związku z tym przyrost wydatków rolnictwa na zakup tych środków (o ok. 4,2 mld zł) będzie w 2008 roku po raz pierwszy od 2003 roku wyższy od przyrostu przychodów pieniężnych, szacowanego na ok. 3,0 mld zł, a skutki tych różnic tylko częściowo złagodzi przyspieszenie wypłat dopłat bezpośrednich.

- Istotnie zmienia się sytuacja w handlu zagranicznym produktami rolno-spożywczymi:
 - w I półroczu – mimo wzmocnienia złotówki – notowano szybki wzrost zarówno eksportu tych produktów (o 19,5%), jak i importu (o 23%), co wpłynęło na niewielką obniżkę salda (o 3,5%),
 - w miesiącach VII-X 2008 roku eksport rolno-spożywczy wzrósł zaledwie ok. 7%, przy wzroście importu aż o 26%, co spowodowało, że w tym okresie dodatnie saldo wymiany zmniejszyło się o 40%.
- Następuje istotne spowolnienie wzrostu krajowego popytu na żywność, o czym świadczą fakt, że w 2006 roku sprzedaż detaliczna żywności i napojów wzrosła o 11%, w 2007 roku i w I półroczu 2008 roku o 3-4%, a w miesiącach VII-XI 2008 roku notowano spadek tej sprzedaży o 3% (w cenach stałych w skali rocznej).
- Wyhamowanie tendencji wzrostowych notuje się także w przemyśle spożywczym; o ile w latach 2003-2007 i w I półroczu 2008 roku średni przyrost sprzedaży w tym sektorze wynosił ok. 7% rocznie, to w ostatnich miesiącach 2008 roku był on następujący: lipiec +3,7%, sierpień -4,8%, wrzesień +2,4%, październik +0,1%, listopad -5,1% (średnio -0,7%); potwierdzeniem tej zmiany jest spadek cen na poziomie producenta żywności, który od lipca 2008 roku wynosi po ok. 0,2% miesięcznie.
- W ślad za tym następuje obniżenie rentowności przemysłu spożywczego, która w I-III kw. 2008 roku zmniejszyła się do 3,76% wartości sprzedaży z 5,2% w tym samym okresie roku poprzedniego; odsetek firm nierentownych zwiększył się z 18,5 do 28,5%, a ich udział w obrotach z 12,8 do 22,1%; spadek tych wskaźników nastąpił głównie w przemyśle cukrowniczym, mleczarskim i drobiarskim.

Zjawiska te wskazują, że pod wpływem czynników zewnętrznych następuje duże zmniejszenie efektów polskiej gospodarki żywnościowej osiąganych z tytułu integracji z Unią Europejską. To pogorszenie stanu tej gospodarki ujawni się w jej wynikach w całym 2008 roku oraz także w kolejnym 2009 roku.

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

Nakład: 500 egz.

Druk i oprawa: QUICK-DRUK s.c.